माधवा

౧: పుస్తకం

[illegible]

२९

[illegible]

शा॰ म॰ ग ॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥ अथे श्रीमद्देवासुरमुकुटमाणिक्यनिकरस्रजावल्लगद्दंतावलवदनपादांबुज
१ युगं। अशेषमत्सरमकरशमनैकांतानि गुणंसदाभक्ताभीष्टप्रसरनवकल्पद्रुमदलं १ निजगुरुहरिराम
नामभट्टनीसमुदितभास्करवाक्यप्रख्ययोगात्। स्फुरदमलाविर्द्दकैकांतरत्नेश्वरममाणिं विवरीतुमुद्यतोऽस्मि
२ निबंधां प्राचीनैश्च ततद्दाधिपर्यंतविचारघशोहासैः साम्प्रिर्भुविविरचिताः संत्यपि यद्यपि। तथाप्येषाक्या
विह्वचनपरिपाटीनिजगुरोर्गभीराधीराणां संपदिमुदमाधास्यतितरां ३ प्रत्यक्षानुमानोपमानात्मकं प्र
माणत्रयं क्रमेण निरूपितं तुरीयप्रमाणं निरूपयितुं शिष्यावधानाय प्रतिजानीते अथ शब्दो निरूप्यत इति
इहाथशब्द उपमाननिरूपणानंतर्यपरः तस्य प्रक्रांतक्रियानंतर्यवाचकत्वात् चैत्रेण प्रयुक्ते अथ भुज्यते इ राम
त्यादौ पाकानंतर्यस्य भोजनादौ प्रतीतेः प्रकृते च पूर्वग्रंथस्योपमानं निरूप्यत इत्यनेनोपमाननिरूप १

णस्यप्रकृतत्वात् अथोपमाननिरूपणाद्यात्मक अवधूपरक्तानंतर्यस्याथशब्दवाच्यत्वेशक्यानंत्यप्रसंगः तदनु
पगमेणानंतर्यमात्रस्यवाच्यत्वेउपमानंनिरूपणाद्युपरक्तानंतर्यप्रतीत्यनुपपत्तिः नचोपमानंनिरूप्यतइत्यादिप्र
वृत्तं(?)थादिस्थवाक्यानुषंगात्तदुपस्थापितोपमाननिरूपणादेः प्रकृताथशब्दार्थानंतर्येवधित्वेनान्वयात् अवधि
विशेषोपरक्तानंतर्यलाभसंभवइतिवाच्यं आख्यातार्थविशेषणतयाउपस्थितस्यनिरूपणादेरवधेरथशब्दा
र्थानंतर्येविशेषणत्वेनान्वयासंभवात् एकत्रविशेषणतयोपस्थितस्यान्यत्रविशेषणत्वेनान्वये आकांक्षाविरहात्
उपमानंनिरूप्यतइत्यादितोनिरूपणकर्मत्वादिनोपमानादिबोधेनोपमानकर्मकत्वादिविशेषितनिरूपणाभानेन
तादृशनिरूपणादेरानंतर्यावधित्वेनभानासंभवाच्चेतिचेन्न अवधिभूतोपमाननिरूपणांतर्भावेनैवाथशब्द
रार्थानुपगमात् सर्ववाक्यस्थधातुतात्पर्यविषयतावच्छेदकत्वेनोपलक्षणीभूतानुगतधर्मेणतत्तत्क्रियागतविशे
षरूपाणामनुगमाद्यनपेक्ष्यसंभवात् बुद्धिविशेषविष[redacted]मतावच्छेदकत्वरूपोपलक्षणीभूतानुगतधर्मे

णीयत्वत्त्व पटत्वादिरूपसर्वनामबोध्यतावच्छेदकाविशेषधर्माणां सर्वनामशक्यतावच्छेदकतया तदीयशक्तेरेक
वत्ते सामान्यतः प्रवृत्तस्याव्यावर्तकतया स्वप्रवृत्त्वमेवानुगमकोऽन्यधर्मानिवेश्यमिति स्वपदार्थाननुगमाच्छक्तेरास
मवदोषः सर्वनामशक्तिस्थलेऽपि सामान्यतो बुद्धिविषयतावच्छेदकत्वस्याव्यावर्तकतया स्वप्रयोगानुकूलबुद्धित्वेनैव
निवेशनीयतया स्वत्वाननुगमदोषवत्त्वं कथंचित्परिहरणीयः। उपमानेऽनिरूप्यतज्ज्ञत्वादितउपमानानिरूपणत्वादिना
निरूपणादिक्रियापाः शाब्दबोधेऽभानेऽपि शाब्दबोधानन्तरमर्थतस्तादृशरूपेण तत्तत्क्रियाबोधात्तादृशरूपस्यापि तत्
तत्क्रियाक्यस्थधातुतात्पर्यविषयतावच्छेदकतायाः। अनुमानत्वम्यतावच्छेदकबन्धघास्ति स्वत्वादेर्धर्मोऽस्तीत्यादिवाक
तात्पर्यविषयतावच्छेदकतावत्संभवो बोध्यः। निरूपणयोः पौर्वापर्यकथनं तु सिद्धसाध्यसमभिव्याहारलभ्यस्य त शाप्र
योर्हेतुहेतुमद्भावस्य लाभाय। सिद्धसाध्यसमभिव्याहारस्थले पस्यपूर्वसिद्धत्वं प्रतीयते साध्यबाधकेतस्य तद्धेतुत्वं य २
स्यपदप्रेक्ष्योत्तरकालोत्पत्तिकत्वं(रूपं) यत्समानकालीनप्रागभावप्रतियोगित्वरूपं साध्यत्वं प्रतीयते तस्य तद्धेतुकत्वं प्रती

[illegible]

बत इत्तिव्युत्पत्तेः पक्वान्नं ओदनं पाथस्तिपीतेन स्माग्राम्यती साद्दितः पाकभोजनपाथः पावत्स्मा शोस्ता घोः
पौर्वापर्यवान्मिथोहेतुहेतुमद्भावस्यापिलाभात्तेनोपात्तीद्दिदानींफलेइत्यादौपाकभोजनायोर्मिथः पौर्वाप
र्यस्यसाक्षाच्छब्दतोप्रत्ययेनलाभः पाककृतौवर्तमानकालापेक्षया अतीतत्वस्यभोजनकृतौवर्तमानकालत्व
स्यैवशाब्देनबोधनात्तथापिवर्तमानकृतिजन्यंवर्तमानकालापेक्षया अतीतायाकृतिः तज्जन्योत्तर
मितिव्यासेः अर्थतोमिथः पौर्वापर्यलाभइतिमिथोहेतुहेतुमद्भावस्यापिलाभः यत्तुनिरूपितवृत्तस्यवर्तमा
नार्थकत्वेइत्यमानत्वेनशब्दनिरूपणस्यसाध्यत्वयोपस्थितेरितिमिथोरूक्तंतन्नसाधकआनंतमेवाचकापरा
ब्देनैवउपमानशब्दनिरूपणयोः पौर्वापर्यरूपासिद्धत्वमाध्यत्वयोर्बोधनात्पोर्हेतुहेतुमद्भावलाभ
संभवेनवर्तमानकालोत्तरकालीनत्वरूपसाध्यत्वबोधस्यानर्थकतयावर्तमानार्थकत्वइत्यस्ययांततायाश्च
नुपयोगात् वर्तमानार्थकत्वइत्यस्यपांविनापिपक्वाभुक्त्वानीत्यादौपाकभोजनायोर्हेतुहेतुमद्भावबोधाद्वर्तमान

बो

शा॰म॰ग॰ कालघटितसाध्यतावधेस्यासार्वत्रिकतयाभिधोहेतुहेतुमद्भावबोधे सर्वत्र तदपेक्षायाअसंभवाच्च॥ हेतु
२ हेतुमद्भावश्च यद्यपि नोक्तस्थले पुराशाब्दधीविषयः तदुपस्थापकपदाभावात्तथापि सिद्धसाध्यसमभिव्या
२८० हारेणाभिधानस्य हेतुहेतुमद्भावपरतायाऔत्सर्गिकत्वात्तत्परत्वानुमानलभ्य एवासावित्यदोषः तद्वाचकाद
पिपदात्तल्लक्षणयैव वा तच्छाब्दबोधः यद्यपि निरूपणयोः कार्यकारणभावेन संगतिः निरूप्ययोरेव तथाभा
वस्य तल्लक्षणाक्रांतत्वात् मकृतेल स्ववाधोपि उपमानमनिरूप्यापि शाब्दानिरूपणसंभवात्तेनानिरूपणयो
ः कार्यकारणभावस्य संगतित्वाविरहेपि क्रमनियामकाकांक्षयातत्त्वदर्शनाभिलापिपराक्रांतानिरूप्ययोरुपमान
शाब्दयोश्चासिद्धसाध्यभावेन मकृतेनुपस्थितसानतयोर्हेतुहेतुमद्भावोस्तु मातिलभ्यस्तथापि निरूपणयोस्त राम
द्व्यवधारणोसाविशेषणेहीविन्यासेवानिरूपणविशेषणयोस्तल्लाभ इति पूर्वापरग्रंथैकवाक्यतासन्निपतनेसं २
गत्याम्यकृततत्त्वदर्शनेयद्यपि फलद्वाराराव प्रमाणस्यांगानकरकरणकरणतापन्नेस्वरूपयोगिपदशात्क्रियाहात्मको

तावत्

पमित्तिरूपशाब्दप्रमाकरणस्यशक्त्याह कोपमानोपजीवकं अन्यूनविषयकोऽपमानस्यापि फलद्वाराअ
तिदेशवाक्यार्थज्ञानस्योपमितिकरणत्वेस्वरूपतोपि आतिदेशवाक्यज्ञानाधीनतया प्रमाणोपजीव्यो जा
पजीवकभावो न तन्निरूपणं प्रयोजकं पर्यवसितं तथापि तन्नियमस्य संगतित्वात् प्रयोजकतया नसंगतिः। संगति
प्रदर्शने प्रयोजनांतरसत्वेन कथमनियामकाकांक्षाशांतेः तत्र प्रयोजनविरहोपि न दोषः भिन्नाल अन्यूनविष ल
यकप्रमितेरुपजीवकत्वमाः प्रमित्यंतरनिष्ठाः प्रमाणांतराभिधानप्रयोजकत्वानिरूपणाद् संगतप्रयोगत्वप
पदवाक्यस्तु प्रमितेः तादृशशाब्दबोधान्यूनविषयकत्वात् तत्र उपजीव्यत्वाद्दशाब्दप्रमितेः स्वान्यूनविष
यको प्रमित्युपजीवकत्वसत्वात् तादृशोपमितेस्तुपजीव्यातिदेशवाक्यार्थज्ञानस्य गवयपदत्वादिविशिष्टविषयकत्वे
नन्यूनविषयकतयोपमितौ स्वान्यूनविषयकशाब्दप्रमितेस्तु उपजीवकत्वात् तत्र ता मान [redacted] तावच्छेदकध
र्मावच्छिन्नोपजीव्यतानिरूपितत्व उपजीवकत्वस्य मानं तत्पमिधानप्रयोजकं वेद्योपमानप्रवेनतुल्य

शा॰ख॰ग रणतापरिच्छित्तिः अपि तूपमानमात्रस्यैव शब्दोपजीव्यता अतिदेशवाक्यातिरिक्तशब्दस्य चोपमानोप
४ जीव्यत्वमिति न कश्चिद्दोष इत्याहुः सजातीयविजातीयव्याहततया ज्ञापनानि हेतुभूतेयदर्थे तल्लक्षणेन प्र
मारूपमर्थज्ञानं तज्जन्यः शब्दः प्रमाणशब्दस्यार्थः प्रमाणशब्दत्वं लक्ष्यतावच्छेदकं ताहृशज्ञानजन्यश
ब्दत्वं लक्षणं लक्ष्यतावच्छेदके शब्दत्वानेतर्भावे भ्रमप्रसादावव्याप्तेः लक्षणेतद्देनेतर्भावे ताहृशज्ञानजन्य
संस्कारादावतिव्याप्तेरुभयत्रतदन्तर्भावः सच शब्दपदोत्तरपञ्चम्येनानिर्वाह्यः ननु काकाक्षिन्यायान्म
ध्यस्थशब्दपदस्योभयान्वयसंबंधात् उद्देश्यविधेयोपस्थापकपदयोः पौर्वापर्यस्याकांक्षात्वेनोद्देश्यवि
धेयभावप्रयोजकत्वात् एकपदोपस्थाप्यस्य शब्दत्वस्योद्देश्यविधेयकोर्योः प्रवेशायोगात् नहि शालत्व
स्यैतावन्मात्रेणैकोर्हस्तत्वावान्तरजातिविशेषहस्तत्वाभ्यां हस्तस्योपस्थितावपि पदान्तराध्याहारं विनार्थो राम
लोहस्तइत्यन्वयधीः यत्तु कीहृक्शब्दप्रमाणशब्द इत्याकांक्षायां प्रयोगहेतुभूतार्थतत्त्वज्ञानजन्यस्तत्र गमितिलक्षण

दिधीशाब्दप्रमासत्वेपि तादृशज्ञानजन्यशाब्दत्वरूपलक्षणलाभः कोरसआम्रस्येति प्रश्ने मधुर इत्येता
वन्मात्रोत्तरतोपि मधुरो रस आम्रस्येतिविधो बोधस्तस्याः प्रश्नोत्तरभावस्थले प्रश्नस्य किंपदार्थान्वयितावच्छे
दकविशेषे उत्तरप्रातिपाद्यविशेषरूपान्वयस्य कुत्रापि सिद्धत्वादिति केचित्तन्न मनोरमं एकस्थले प्रश्नस्या
न्स्येत्यंतानुयोगभेदेनैवोपदर्शितबोधस्योत्पत्तेः। अत्र वक्तुः शाब्दः प्रमाणमिति प्रश्नाश्रवणेन शाब्दप
दोत्तरप्रयोगस्यावश्यकत्वात् अन्यथा शब्दः प्रमाणमिति सस्यापि वैमर्थ्यप्रसंगात् वस्तुतः शाब्दो गुण इत्या
दि प्रत्यक्षकरणस्य तादृशार्थबोधोपायिकाकांक्षाविरहितवाक्यस्य वारणाय प्रमासामान्यबोधकपदस्य शा
ब्दप्रमारूपविशेषपरताया अवश्यवाच्यतया शाब्दप्रमाकरणत्वरूपलक्षस्य तावच्छेदकलाभनिर्वाहात् ल
क्ष्यादीधीशाब्दपदोत्तरप्रयोगादिकं विनैव प्रत्यक्षादिव्यावृत्तलक्षणतावच्छेदकलाभान्नाव्याप्तिरिति भिन्नास्तु
प्रयोगहेतुभूतत्वं प्रयोगसामग्रीसहकृतत्वं भूधातोः प्रास्पृष्टकत्वं सहकार्यसहकारिभावसंबंधरूपप्रासंगेवा न विव

श-प्र-ग क्षितत्वात् प्रयोगसामग्रीसहकृतत्वस्य भूतां तेनत्वाभः एवं च प्रयोगसामग्रीजन्यत्वे सत्यर्थतत्त्वज्ञानजन्यत्वे
५ पर्यवसिते लक्षणं प्रयोगपदे शब्द परं प्रकृतवाक्यार्थविशिष्टवैशिष्ट्यात्मकस्य शब्दप्रागभावप्रसङ्गस्यावि
शेषणत्वावच्छेदकप्रकारकज्ञानविधया वाक्यार्थज्ञानहेतुकस्य शब्दप्रागभावरूपविषयजन्यस्य वारणाय प्रा
गभावप्रयुक्तेस्य हेतुपदस्य सामग्रीपर्यन्तपरत्वं शब्दसामग्र्याः शब्दातिरिक्ते हेतुत्वात् न वाक्यार्थपदस्य स्वप्रति
पाद्यपरतया आवश्यकत्वेन प्रागभावप्रत्यक्षे नातिव्याप्त्यवकाशः प्रयः करणकसेकादिरूपवाक्यार्थस्य तत्प्र
तिपाद्यत्वाभावादिति वाच्यं तादृशवाक्यार्थविशिष्टवैशिष्ट्यबोधरूपस्य प्रागभावप्रत्यक्षस्यायोग्यताज्ञानावि
४८ धया तादृशवाक्यार्थविषयकशब्दबोधहेतुत्वात् तादृशवाक्यार्थज्ञानजन्यशाब्दबोधविषयत्वरूपतत्प्रतिपाद्य
त्वसत्त्वादिति वदन्ति तन्न साधीयः शब्दत्वस्य लक्षणेऽनिवेशेनैवोपपत्तौ शब्दसामग्रीजन्यत्वपर्यन्तान राम
वेशस्यानतिप्रयोजकत्वात् वक्तृणीयवाक्यार्थज्ञानस्य वाक्यार्थज्ञानोपयोगिनः परकीयवाक्यार्थ ५

ज्ञाने घटादिद्वारा वाक्यप्रयोगहेतुत्वान्न प्रसङ्गासिंवत्ती त्यादियोग्यवाक्येऽन्यत्र वाक्यार्थप्रमाजन्यत्वपालक्षण स
मन्वयः अयोग्यवाक्यार्थज्ञानस्य प्रमात्वाभावान्न तत्रातिव्याप्तिः अथ सामान्यतो वाक्यप्रयुक्तिवाक्यार्थज्ञानस्य हेतुता
न संभवति रुक्मादिवाक्ये व्यभिचारात् सत्ताबोधकवाक्यत्वस्य जन्यतावच्छेदकत्वोपगमे विना व्यभिचारानिर्वाहः विशि
ष्टवाक्यार्थज्ञानं विनापि वि [illegible] लितविशेष्यविशेषणयोर्ज्ञानात्तादृशोपकृततत्प्रकारकत्वेन ज्ञानं ज्ञातत्वादिविशिष्टबो
धकवाक्यप्रयोगसंभवात् वक्तृतोऽनिज्ञातस्यार्थकरुक्मादिवाक्यस्यैव वाक्यार्थबुद्धोधाविधाधीनवाक्यस्यापि वाक्या
र्थज्ञानाघटितसामग्रीतउत्पत्तिसंभवात् वाक्यार्थज्ञानमप्रयोज्यमसिद्धमेव एवं क्रमेण वर्णसमुदायपदसवाक्यत्वा
वाच्छिन्नस्य कार्ये दृष्टिक्षणे नो सन्तीरति वाक्यत्वस्य कार्यतावच्छेदकत्वमसंभवद्गर्भकं तेन योग्यत्वले सर्वत्र परमे
श्वरीयवाक्यार्थज्ञानमादाय व्यभिचारोपपादनेऽपि नानिष्टार इति चेन्नाभ्युदककवाक्यार्थज्ञाने वाक्यकारणं तथापि त
स्यतत्प्रयोजकत्वमनपवादमेव तथा च लक्षणस्य जन्यपदस्य प्रयोज्यपरत्वेनानुपपत्तिः वस्तुतः उपादानप्रत्यक्षाविषयत्वाहे
त्य

रा.मू.ग. ६ भूतभगवद्वाक्यार्थज्ञानजन्यत्वमादायैव संवादिश्रुत्यादिवाक्य एवं संवादिवाक्यांतरेपि लक्षणसमन्वयः न चैवं तत्
त्वपदे मर्त्येवह्निनासिंचतीत्यादिवाक्ये वक्तृवाक्यार्थज्ञानस्योक्तगुणत्वाऽकारणत्वाद्भगवतः भूतवाक्यार्थज्ञानाभा
वादव्याप्त्यसंभव इति वाच्यं जन्यत्वप्रवेशोपि कालोपाधिमुद्रया वाक्यार्थभ्रमहेतुके विसंवादिवाक्ये अतिव्याप्तेर्वारणा
य तत्र हस्यावश्यकत्वात् वह्निनासिंचतीत्यादिवाक्येपि प्रत्येकपदार्थाबाधितवाक्यार्थतत्त्वज्ञानजन्यत्वमादायातिव्या
प्तिवारणाय प्रयोगहेतुभूतेति प्रत्येकपदेषु प्रत्येकाबाधितवाक्येषु वक्तृतदर्थतत्त्वज्ञानजन्यत्वपातत्संमुदायात्मकावि
संवादिवाक्यस्यार्थतत्त्वज्ञानजन्यत्वेपि कस्यापि पदार्थज्ञानस्याबाधितवाक्यार्थज्ञानस्य वा लक्ष्यतावत्पदसमुदायप्र रामः
हेतुतया नातिव्याप्तिः यद्यपि तत्तत्पदार्थप्रबाधितवाक्यार्थावगाहमानस्य भगवज्ज्ञानस्य समूहालंबनरूपजन्यप्र ६
मायाः सत्तावत्पदसमुदायरूपविसंवादिवाक्यहेतुतयातिव्याप्तिवारणमशक्यमेव एवं प्रमास्वरूपयोग्यमात्रस्य ल
क्ष्यत्वे वह्निनासिंचतीत्यादिनिरुक्तवाक्यस्यैवाबाधितत्वस्यार्थगोचरप्रमास्वरूपयोग्यत्वेन लक्ष्यतया प्रयोगहेतुभूतत्वादिवि

षणव्याप्त्यभावादेव पर्वते तद्धर्मिणि तद्धर्मावगाहि प्रमाजन्यः शाब्दस्तस्य धर्मिणास्ति धर्मवत्त्वे प्रमाणामिति विषयावि-
शेषानिवेशितप्रमाणलक्षणपरत्वेपि भ्रांतांता विशेषणमनर्थकं पदार्थतत्त्वज्ञानजन्यत्वस्याविसंवादित्वाकस्साधार-
राणेपि सेकादिधर्मिकवह्निकारणकत्वादिप्रमायामप्रसिद्ध्याविसंवादित्वाकोतत्तद्धर्मिणां बोधितत्तद्धर्मांशे प्रमाणत्वा-
प्रसक्तेः तथाप्येतादृशाविशेष्यविशेषणानिवेशितलक्षणलाभाय भूतांतंकृतो यद्वः कृमित्वमानयनेह्रातिरिस्यादि
स्वरूपयोग्यनिराकांक्षवाक्यस्य घटकर्मकानय नादिरूपविषये प्रामाण्यवारणाय फलोपहितमान्नलक्षणत्वे फलानु-
धायकसाकांक्षयोग्यवावेव वाप्तिव्याप्तिवारणाय स्वेपन्न पत्यंतिपत्तेः योग्यमुपधायकंवा तत्र तत्प्रमाजन्यत्वपर्यंतम-
वश्यं वक्तव्यं तत्साभायेवैवं च भ्रान्तां तमर्थाविशेषणं प्रकृतप्रयोगरूपहेतोर्यो भूतः प्रमाण इति व्युत्पत्त्यार्थे स्वलक्षणत्वलाभाद् २६
र्थपदस्याविशिष्यतत्तदर्थपरतामात्रोपगमेन तत्तद्रूपार्थलाभात् अथवा प्रयोगहेतुभूतत्वं प्रयोगो हेतुर्यस्य तेन से-
व देवे स्वजन्यज्ञानसमानविषयकत्वपर्यवसितं तादृशज्ञाने एव विशेषणं तावतापि स्वेपन्न धर्मिणि पत्नीतिपा

७ दर्कं तत्र तत्समानत्वं। नैराकांक्षादिव्यावृत्तं लक्षणार्थः। अथ वर्णत्वेन शाब्दप्रमासामान्यं प्रति स्वरूपयोग्य
तयाप्रमास्वरूपयोग्यमात्रस्य लक्ष्यत्वे अर्थस्य प्रतिपाद्यत्वविशेषणदानमयुक्तं नैव ध्वन्यात्मकशब्दवारणाय तदाव
श्यकत्वाच्छाब्दत्वस्थले वर्णत्वं। निवेशे च तदाकारणो [redacted] च्छिन्नात्‌ वर्णत्वजातेः स्तारत्वादिजातिवदप्रामाणिकत्वाच्छा
ब्दत्वेनैव शाब्दप्रमासामान्यहेतुतया ध्वनेरपि लक्ष्यत्वाविशेषादिति चेन्न। घटः कर्मत्वमित्यादेर्निराकांक्षवाक्य
स्य शाब्दत्वरूपेण घटकर्मत्वादिविषयकप्रमास्वरूपयोग्यत्वेऽपि प्रमात्वानियतधर्मावच्छिन्नतत्तदर्थविषयकप्र
मानि[illegible]ष्ठकार्यतानिरूपितस्वरूपयोग्यताया एव तत्तदर्थ। निर्यन्त्रितप्रमाणलक्षणलक्ष्यतावच्छेदकतया घटः
कर्मत्वमित्यादावुक्तातिव्याप्तेः अर्थस्य प्रतिपाद्यत्वविशेषणदानमन्तरेण दुर्वारत्वात् न हि घटः कर्मत्वमित्यादिवा राम
क्यस्य प्रमात्वानियतकर्मत्वादिविषयकघटादिप्रकारकशाब्दबुद्धित्वावच्छिन्नं प्रति स्वरूपयोग्यतातत्तदर्थ ७
बोधे परस्पराकांक्षत्वं तदर्थोपस्थापकपदत्वेनैव स्वरूपयोग्यत्वादिति तादृशवाक्यस्यालक्ष्यत्वान्न च

तत्र घटपदोत्तराम्पदत्वादिरूपाकांक्षाभ्रमाच्छाब्दबोधोत्पत्त्या तत्तदाकांक्षाज्ञानविषयत्वेनैव तत्तदर्थविषय
कशाब्दबोधयोग्यता न तु तादृशाकांक्षावत्त्वेनेति। निराकांक्षोक्तवाक्यस्यापि स्वरूपयोग्यत्वमव्याहतमेवेति वा
[illegible] ज्ञातादृशरूपेण
हेतुत्वेपि आकांक्षाभ्रमाविषयतादृशवाक्यव्यक्तीनां स्वरूपायोग्यत्वस्य दुर्वारत्वात्। अयोग्ये हेतुभूता यस्यार्थ
त तत्त्वज्ञानस्येति समासाज्ञानोत्तरशाब्दप्रमापदं देवदत्तस्य पश्येति वदत्तीत्येतेनावलंबनाच्छाब्दप्रमाकरणत्वे समुदि
तलक्षणवाक्यार्थः। प्रत्यक्षादिप्रमाणातिव्याप्तिवारणाय शाब्दत्वं प्रमाविशेषणम्। तयोपात्तशाब्दपदस्य लक्ष्यादिरूप
वसंबंधः। लक्ष्यतावच्छेदकं च शाब्दप्रमाणत्वं शाब्दप्रमाणव्यवहारविषयत्वं न तु शाब्दप्रमाकरणत्वमतो न लक्षण
लक्ष्यतावच्छेदकयोरभेदः। स्वापि वर्णपंक्ति पथास्तु तेनादृशज्ञानजन्यशाब्दत्वरूपं लक्षणे ज्ञायमानशब्दस्य करणता
भिप्रायेण अतीतानागतशब्दज्ञानादपि प्रमोत्पत्त्या शब्दज्ञानस्यैव करणत्वमिति स्वमते तु शब्दज्ञानत्वं लक्षणम्। एवं

८ प्रत्यक्षमात्रप्रामाण्यवादिनश्चार्वाकस्यानुमानखंडनेनैवनिराकृतत्वात्संप्रति प्रत्यक्षानुमानोभयप्रामाण्यवा
दिनं सौगतं निराकर्तुं तन्मतेनशंकते नन्वितिशब्दस्त ज्ञानेवानप्रमाणेनप्रमाणव्यवहारविषयंइत्यर्थः प्रमिति
करणत्वाभावस्यसाध्यत्वेतत्राहकरणाविशेषः प्रमाणमित्यग्रिमग्रंथेनप्रमाकरणत्वस्यप्रमाणव्यवहारविषयता
वच्छेदकत्वमभिधायप्रमारूपफलायोगव्यवच्छिन्नत्वात्मकप्रमाकरणत्वाभावस्यहेतुत्वाभिधानाविरोधात् यदि
वप्रमायोगव्यवच्छिन्नत्वविशिष्टप्रमाकरणत्वाभावः साध्यः तादृशविशेषणमात्रस्याभावोहेतुरित्युच्यते तदासा
ध्याविशेषविरहेणपर्यास्तुलस्यापिसंगतिः नवविशिष्टप्रमाकरणत्वाभावस्य साध्यत्वेसाध्याविशेषस्योक्तरीत्या
परीहारेपिकरणाविशेषइत्यादिनाप्रमाकरणत्वविशिष्टस्यप्रमाणपदार्थत्वाभिधानस्यानुपयोगित्वंदुर्वारंप्रमाण राम
पदार्थत्वाभावस्यसाध्यत्वेचप्रमारूपफलायोगव्यवच्छिन्नत्वरूपप्रमाकरणत्वस्यप्रमाणपदार्थतानवच्छेदकत्वेन ८
दभावस्यप्रमाणपदार्थत्वाभावसाधकतायाअप्रयोजकत्वेनानिर्वाहात् तादृशप्रमाकरणत्वस्यप्रमाणपदार्थत्वावच्छेदक

त्वाभिधानसंगतेरिति वाच्यं फलायोगव्यवच्छेदस्याभावरूपसाध्यप्रतियोगितावच्छेदकप्रवेशे एव फलायो
गव्यवच्छेदाभावरूपहेतोस्तादृशसाध्याव्याप्यत्वात् प्रसक्त्यानामप्रयोजकत्वशंकेत्यादि कर्तुं फलायोगव्यवच्छेदमं
तर्भाव्य करणविशेषः प्रमाणमित्यादिना साध्यस्य प्रमाणपदार्थविवरणस्योचितत्वेन लक्ष्यसंगतेः । शाब्दस्य वि
षयत्वमात्रस्य प्रत्यक्षकरणत्वेऽपि नांशतो बाधादिः शाब्दप्रत्यक्षातिरिक्तप्रमाणासाध्यादिघटकत्वात्तद्व्यवहारघटित
साध्यपक्षेऽपि शाब्दप्रत्यक्षातिरिक्तप्रमाणव्यवहारो विवक्षणीयः करणविशेष इति प्रव्याख्यायाः करणमित्यर्थः प्रमाणं मा
प्रमाणपदार्थः अतो नोद्देश्यविधेययोरेकरूपेणोपस्थित्या अनन्वयः करणं करणपदार्थः यस्मिन्सतीत्यादिपदाधिक
रणक्षणाव्यवहितोत्तरक्षणे स्वसमानाधिकरणफलायोगो नास्ति तत्करणमित्यर्थः सामानाधिकरण्यं च कारण
तावच्छेदकसंबंधेन स्वाधिकरणे कार्यतावच्छेदकसंबंधेन हातिः अयोगोऽनुत्पत्तिः नवशब्दे तज्ज्ञाने वा सति तदग्रि
मक्षणे प्रमाभवत्सेवानियमेनोत्पद्यते तत्त्वेऽपि सहकारिविलंबेन व्यापारविलंबेन तादृशं वादिति भावः इति वाक्यस्य स्वला

शा॰मू॰ग रिभवदीयवाक्यस्याप्रामाण्यापाप्रामाण्ययोर्व्याघात इति प्रामाण्ये शब्दस्याप्रामाण्यसाधनानुपपत्तेः अप्रामाण्याभावे भव
९ तां तादृशशब्दप्रयोगानुपपत्तेः परस्य शब्दे अप्रामाण्यविषयकप्रमोत्पत्त्यर्थमेव तादृशवाक्यप्रयोगात् तादृश
वाक्याप्रामाण्ये परकीयतादृशप्रमारूपेष्टसाधनतज्ज्ञानासंभवात् न हि शब्देन साक्षादप्रामाण्यप्रमायाअजन
नेपि परंपरयानुमित्यात्मकतत्प्रमाजननसंभवः न्यायस्य वैतण्डिकवाक्यस्य वा वाक्यार्थप्रमाद्वारैवानुमित्युपयो
गित्वादितिभावः न्यायस्य तद्घटकवाक्यस्य वा वाक्यार्थबोधाजनकत्वेपि प्रत्येकपदार्थोपस्थितिसंसर्गाग्रहमू
थी लकवाक्यतात्पर्यविषयविशिष्टागोचरमानसधीद्वारोद्देश्यानुमितिनिर्वाहकत्वमक्षतमेवेत्तिनाविचारव्याघात
इतिसमाधत्ते अस्याप्रामाण्येपि हीति अस्य शब्दो न प्रमाणमिति वाक्यस्य अप्रामाण्येपि साक्षात्प्रमाजनकत्वाभावेपि
एतदुक्त्याप्यनुमानादिसंवादात् परंपरया तन्निर्वाहो नुमितेर्यथार्थत्वात् तदुक्त्याप्यमानादिसंवादादिति क राम
पि चित्पाठः तत्रापि मानामितिपाठे तु अनुपपन्नमानामितिसमत्तामानससंज्ञानमेव तदर्थ इति वर्णयन्ति अस्माभिः श ९
[illegible]

द्रत्वावच्छेदेन ज्ञाने त्वावच्छेदेन वा न प्रमाकरणत्वमुपेयते अपि तु तत्सामानाधिकरण्यमात्रेण तत्तत्संयोगत्वेनत्वव
च्छेदेनाप्रामाण्यं साधनीयं तत्त्वं न संभवति सकलसहकारिसमवहिते व्यापारविशिष्टेप्यसत्कार्यहेतोः अंशतो सिद्धि
रितिसमाधत्ते आकांक्षेति आकांक्षादिमत्त्वं आकांक्षाज्ञानादिरूपसहकारिसमवहितस्य प्रमाणत्वेन प्रमोपधानप्र
योजकत्वेन तत्सत्वे तादृशस्य शब्दस्य तज्ज्ञानस्य वा सत्वे प्रमोत्पत्तेरावश्यकत्वादिति नन्वाकांक्षाज्ञानादिविशि
ष्टशब्दादिव्यापाराधिकरणक्षणानंतरक्षणे फलोत्पत्तेरावश्यकत्वेपि पक्षकैः करणत्वमभिमतं हि कार्यत्वरूपो २
त पत्तस्यं तव्यापारस्य वा अधिकरणक्षणः तदुत्तरक्षणे फलानुत्पत्तावाधिकरणक्षणाव्यवहितोत्तरकालत्वव्यापक
फलोत्पत्तिकत्वरूपफलायोगव्यवच्छेदः तत्र तु घटरूपेत्पत्ताह अतएवेति पत्स्वर्वक्षणे न सहकारिसमवधानं तदा
फलानुपधायकत्वस्य प्रत्यक्षाद्युपधायकचक्षुरादिव्यापकविच्छित्त्याद्युपधायकवास्यादिव्यापकसाधारणतया करणत्वा
विरोधादिति भावः तथा चायमाशयः निरुक्तरूपफलायोगव्यवच्छेदेन कारणतायाः रकं पि तु यावत्सहकारिसमवहितस्वव्यापा

: न्य॰ग राधिकरणक्षणाव्यवहितोत्तरत्वव्यापकफलोत्पत्तिकत्वरूपएवअन्यथाइंद्रियादेरपिअकरणत्वापत्तेः यदिवसौगते
१० मतेसन्मात्रस्यक्षणिकतयाफलोपधायकस्यैवस्वरूपादेः तद्व्यापारस्यचाऽन्यदासत्त्वात्फलोत्पत्तिनियतत्वाधिकरणक्ष
णाव्यवहितोत्तरकालत्व कत्वमव्याहतंतदातेषांशब्दादेरपितथात्वात्कथंकरणत्वमिति मःस ●त
माधेः निरुक्तफलायोगव्यवच्छेदस्यकर्त्रादिकारकसाधारण्येपिनक्षतिः उपधेयसंकरेप्युपाधिभेदेनकरणा
दिकारकभेदात्नचैवंकारणत्वमस्तुकिंफलायोगव्यवच्छेदेनेतिवाच्यंइंद्रियत्वादिनाचक्षुरादेस्तादृशस्वरूप
योग्यत्वेपिचक्षुषारूपशालीत्याद्यप्रयोगात् अथैवमपिफलोपधायकत्वमेवकरणत्वमस्तुकिंफलायोगव्यवच्छे
दानुसरणेनफलोप धायकमात्रएवफलायोगव्यवच्छेदमत्वात्इतिचेत्सत्यंतादृशपर्यवसितार्थएवफलायोगव्यवच्छि
न्नंकारणमित्यस्मनाशयैववस्तुतस्तुकर्त्रादिव्यावृत्तंपदव्यापारः कारकांतरव्यापाराव्यवधानेनफलनिष्पादकः तत्त्वंफ श्रीरामः
लायोगव्यवच्छिन्नत्वंकरणत्वंअतएवपुरुषेणछिनत्तिकुठारइत्यादयोनप्रयोगाः हस्तव्यापार्येकुठारादेःपत्रकरण १०

त्वं तत्र । हस्तेनाच्छिनत्तीत्यादयः प्रयोगास्तु न मुख्या इत्यत्र बधेयं शब्दस्यानुमानान्तर्भाववादी वैशेषिकः प्रत्यव
तिष्ठते न प्रमाणीति शब्दस्य प्रमाणत्वेऽपि नासौ स्वविषयकप्रत्यक्षभिन्नायामनुमित्यन्यप्रमितिकरणमित्यर्थः
न प्रमाणान्तरमित्यस्य नानुमानभिन्नमिति नार्थः ज्ञायमानलिंगस्य करणतामते अनुमानभेदाप्रसिद्धेः अ
नुमानतादात्म्यस्य साध्यत्वेऽपि सिद्धसाधनं न्यायमते पि शब्दस्य लिंगत्वांगीकारे साध्येन तत्त्वे साधकाभावादिति हेतु
रूध्यः ननु आकांक्षादिमत्पदकदम्बयोग्यत्वापत्तयोः पदार्थयोः क्वर्वाप्रतीतपरस्परसंसर्गज्ञानस्यान्यथानुपपत्त्या
शब्दस्य प्रमाणान्तरत्वं सेत्स्यतीत्यत आह पदार्थसंसर्गस्येति एतेन प्रत्यक्षसाध्ये अनुमानादेव सिद्धेरित्यस्य हे
तोर्वैयधिकरण्येऽपि न क्षतिः मित्रात्वनुमानान्तरमित्यस्य कुसप्रमाणान्तरगत्वमित्यर्थः तत्त्वं बोधप्रवादासि
द्धस्वकरणकप्रमासामान्यकत्वं अन्नैव साध्ये हेतुः पदार्थसंसर्गस्येत्या तदर्थश्चानुमानमात्रासिद्धार्थकत्वादि
ति अनुमितिसामग्र्यधीनस्वकरणकप्रत्यमितिसामान्यकत्वादिति यावत् अथवानुमात्वेनैव संसर्गसाधकत्वादित्य

ग्रद्यद्धि क्षः त

म॰ ग र्थः स्वानिष्ठमतत्संसर्गप्रमितिकरणतात्वव्यापकानुमितिकरणतात्वकत्वादिति यावत् अस्त्वेवं गाभावघटकतया न व्यभि
११ चारो वारकप्रयत्नसाफल्यत्वाद्विशेषणवैयर्थ्यमिति वर्णयंति तन्मतं नाद्रियंते ह्येते नैयायिका असिद्धत्वात्तथापि प्रमाणांतरत्वे सा
धकाभावोपि प्रमाणांतरत्वबाधासिद्धेः तथापि साधकमव्यवस्थाप्य तदभावासिद्ध्युपन्यासेन वादिनिरोधोऽशक्य इति
न दोषः ननु गामभ्याजेत्यादिवाक्यज्ञाने पत्रवर्तते कर्मत्वाभ्याजनादिपदार्थे गोकर्मत्वादिपदार्थसंसर्गस्तत्तत्संसर्ग
व्याप्यधर्मांतरवत्ताज्ञानमंतरेण नानुमातुं शक्यते तादृशवाक्यज्ञानं विनापि संसर्गसिद्धिः संभवतीति वाक्यज्ञानमांकि
चित्करमिति वाक्यार्थज्ञानस्य वाक्यज्ञानान्वयव्यतिरेकानुविधानमनुभवसिद्धं शब्दस्य प्रमाणांतरत्वमंतरेण नोप
पद्यते न च साध्यपक्षज्ञानसंपादकत्वेनासाकांक्षवाक्यस्यानुमानोपयोग इति वाच्यं आकांक्षादिराहित्य पदसमूह
ज्ञानादपि साध्याद्युपस्थितिसंभवेन आकांक्षादिमत्पदसमूहादिरूपवाक्यज्ञानान्वयव्यतिरेकानुविधानानुपपत्ते राम
र्व्यापारत्वान्नैवमाशंक्यं श्रोतुरेकपदार्थे परपदार्थसंसर्गानुमापकस्य वाक्यज्ञानसापेक्षस्य हेतुलिंगस्यानियमतो न १२

संभव इति वाक्याविशेषे आकांक्षादिघटिते नैतादृशोपत्वेन हेतुना वक्तृवाक्यार्थज्ञानपूर्वकत्वानुमानमेव वाक्या
र्थमतीत्यनुरोधेनोपगंतव्यं अत आकांक्षादिमत्वेन वाक्यज्ञानमनुमानोपयोगि वाक्यार्थज्ञानोपरकं ज्ञानं नासिद्धावेवंवा
क्यार्थसिद्धिरित्याह यथाहीति लौकिकवाक्यस्थले वक्तृवाक्यार्थज्ञानानुमानेन वाक्यार्थसिद्ध्यांगहीतयाहेतमालदेषा
प्रमाणं वेदास्तु प्रमाणान्येवेति मीमांसकाउपगच्छंतीत मतादेतन्मतस्याविशेषं दर्शयंति तु वेदवाक्यान्यपि परस्त
शान्नीईश्वरादिवैदिकोतिरवं च मीमांसकमते वेदस्यापौरुषेयत्वात् तत्र वक्तृज्ञानानुमानासंभवेन वेदस्य प्रमाणा
तरता तन्मते तु आपि वक्तुर्भगवतो वा वाक्यार्थज्ञानानुमानेन वाक्यार्थसिद्धिसंभवादेदस्यापि न प्रमाणांतरतेति विशे
षोलभ्यते तात्पर्यमितिस्वतात्पर्यविषयोयः स्वघटकपरस्पराकांक्षादिमत्पदरूपस्मारितार्थयोः [illegible] परस्परसंसर्गस्त
त्ज्ञानपूर्वकाणीत्यर्थः गामभ्याजेत्यादिवाक्ये तद्घटकं यत्परस्पराकांक्षादिमद्दोपदद्वितीयापदादिकं तत्तदर्थ
योः मिथः संसर्गस्याधाराधेयभावादेर्ज्ञानपूर्वकत्वासिद्ध्याभिमतासिद्धिः अत्रा तात्पर्यविषयी [illegible] तस्सगोकमत्वादेरेकका

मू॰ त्तीनत्वादिसंसर्गस्य अभ्याजनकत्वादेश्च कार्यकारणाविषयाविषयीभावादिसंबंधस्यैकवृत्तितात्पर्ये अपरस्यासि
१२ द्धेर्वारणाय स्वतात्पर्यविषयत्वं संसर्गविशेषणं स्वतात्पर्याविषयसंसर्गसिद्ध्या वपितात्पर्यविषयतत्सिद्धेर्वाधका
भावादभिमतासिद्धेः किंतात्पर्यविषयत्वाविशेषणे नेति वाच्यं न्यायमतेतात्पर्याविषयसंसर्गसिद्धेः शब्दादनुमत्या
तत्साम्यायतादृशाविशेषणोपादानात्स्वतात्पर्य । विषयत्वं च तज्जन्यबोधविषयत्वेन प्रतिपादकेच्छाविषयत्वं न्याय
मतेतात्पर्यविषयस्याप्रकृतवाक्यस्वपदस्मारितार्थसंसर्गस्यासिद्ध्याप्रकृतानुमानादपितादृशसंसर्गसिद्धिवारणा
यस्वघटकपदस्मारितार्थप्रतियोगिकत्वं संसर्गविशेषणं प्रकृतवाक्यस्वपोरापिययोः पदयोर्नाकांक्षा आस
त्तिर्वानत्पदद्वयार्थयोरपितात्पर्यविषयसंसर्गस्यासिद्ध्यापत्तेर्द्विवारणायपरस्पराकांक्षादिमत्त्वं पदविशेषणंत्वे राम
प्रकृतवाक्यघटकगवादिपदयोर्मिथः साकांक्षयोर्पि वर्थयोराधाराधेयभावरूपाकांक्षानिरूपकंबंध एवन्यायम १२
तेभासतेनतुतात्पर्याविषयोपितत्पदाकांक्षानिरूपकस्यैककालीनत्वादिसंसर्गइतिवैशेषिकमतेऽप्यनुमानात्कथंत

६०

४ भानानिर्वृहरिति वाक्यं स्वघटकपदद्वयाकांक्षानिरूपकत्वस्य संसर्गविशेषणतयोपपत्तेः वस्तुतः पदसंसर्गनिरू ५
पितपरस्पराकांक्षादिमत्पदद्वयघटितं पदार्थं तत्पदद्वयार्थद्वयोः मिथः संसर्गज्ञानपूर्वकमिति सामान्यव्या
श्री प्त्यादराद्योग्यताकांक्षादिमत्त्वे न प्रवेशः हेतुस्वरूपस्य दीयमदर्थघटितहेतौ पक्षधर्मताज्ञानं साध्यस्य तत्सदीपत
दर्थघटितसाध्यस्यैव पक्षधर्मताबलेन सामान्यमुखव्याप्तितः सिद्धिरिति मातमयोः पदयोर्नाकांक्षादिकं तयो
र्हेतुघटकतयोपात्तेः प्रसंगानवकाशात् एवं स्वघटकपदद्वयघटितत्वरूपहेतुस्वरूपेण न हेतुस्वरूपस्यदेन तदुपादा
नासंभवात् अकारीत्यादिप्रसंगशंकानवकाशात् एवं च सति यद्यपि साध्ये तात्पर्यप्रवेशनमप्यफलं तत्प्रवेशोपि हेतौ
तात्पर्यानिवेशस्यावश्यकतयाप्यसंसर्गपरपदद्वयघटितं पदार्थं तत्संसर्गज्ञानपूर्वकमिति सामान्यव्याप्त्या पक्ष
धर्मताबलात्तात्पर्यविषयसंसर्गमात्रसिद्धिसंभवात् ॥ तथापि पक्षधर्मताबलात्तात्पर्यविषयोयः संसर्गस्तज्ज्ञान
पूर्वकत्वमेवासिध्यतीति प्रदर्शनार्थमेव संसर्गे मूलकृता तात्पर्यविषयत्वोत्कीर्तनं न तु तस्य साध्यघटकत्वं तदभिप्रेतमि

[illegible]

(పదపదం) ౨౯౯౦

शा·मु·ग तिनाविरोधः अर्थयो[illegible]र्हत्याप [illegible] दस्मारितत्वला
१३ भायाँ तेन समवायादिना संबंधेन पदस्मारितस्याकाशादेः संसर्गस्य तात्पर्याविषयत्वेपि न सिद्धिः तत्वद स्मा
रितार्थं तत्पदतात्पर्यमपि निवेश्यं अन्यथा गामभ्याजेत्यादो गोपदार्थ संसर्गत्वादिनाय त्रगवादिपदस्मारित
दृथिव्यादिसंबंधस्यापि वाक्यतात्पर्यविषयता गवादिपदतात्पर्याविशेषतः पश्वविशेषादावेव तत्र पृथिव्यादि
संसर्गसिद्धिप्रसंगात् धूमपदाद्धूमज्ञानेनुमानाद्वह्निधीर्भविष्यतीत्यभिसंधाय यत्र धूमोस्तीति वाक्यमुच्चरितं
तत्र तद्धूमपदेन लक्षणया वह्नेः स्मारितत्वेपि न प्रथमतो वह्निसंसर्गधीः स्वजन्यबोधविषयत्वप्रकारके च्छा
रूपस्वतात्पर्यनिवेशात् उक्ततात्पर्येव वह्निबोधांशे धूमपदप्रयोज्यत्वस्येव भानात् वह्नेस्तद्विषयत्वेप्यातिप्रसं राम
गविरहात् अथ पदार्थसंसर्गे वतात्पर्याविषयत्वाविशेषणप्रवेशोपिप्र त्रारव्यातस्य मुख्यार्थकृतो अभ्याजनरू १३
पधात्वर्थस्याविषयिता रूपसंसर्गेतस्यार्थे संयोगादिरूपव्यापारे वतस्यानुकूलता रूपसंसर्गेता[illegible]त्पर्यं तत्र हेतुता

वभ्याजनस्यानुकूलतासंबंधः कथं नासिध्यति अभ्याजनहस्तयोः पदार्थयोरनुकूलतासंसर्गस्य वता सर्थावि
षयत्वात् न च तत्र हस्ताती निष्ठानुकूलत्वस्य तासर्थाविषयत्वान्न तत्सिद्धिरिति वाच्यं अनुकूलतासंसर्गस्य व्यापारां
शे बोधो भवतीति समभिप्राये सामान्यतः हस्तनिष्ठानुकूलतायाः अपि भानात् एवं च यत्रयोरानयनमित्यादौ गो पदार्थ
प्रकारकविशेष्यत्वेन षष्ठ्यर्थकर्मत्वांशे संसर्गप्रतीतिर्भवतु गोपदार्थे पुनातियोगिकत्वेन षष्ठ्यर्थसंबंधांशे संसर्गप्रती
तिर्भवत्वित्याकाराभिप्रायः तत्र घटादिप्रतियोगिककर्मत्वानुयोगिकसंसर्गसिद्धिप्रसंगस्त्वघटादेः कर्मत्वादेश्च प
दार्थस्य सामान्यतः संसर्गस्य च तात्पर्यविषयत्वादिति चेत् सत्यं तत्पदार्थसंसर्गयोः स्वरूपतात्पर्यविषयत्वविशेष
णेनैतादृशातिप्रसंगवारणसंभव इतीतत्पदस्मारितपदार्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वेन यत्संसर्गबोधोऽभिप्रेतः त
त्प्रतियोगिकत्वदनुयोगिकत्वतत्संसर्गपूर्वकानीत्येव साध्यं विवक्षणीयं तथा सति च नोक्तातिप्रसंगः सामान्यव्या
प्तावपक्षधर्मताबलेन तत्पूर्वानुपस्थिततत्तत्पदार्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वतत्संसर्गकत्वावगाहितेनोक्तसाध्यसिद्धेरपि

श्रा-ग संभवः एवं च विशिष्टवाक्यार्थासिद्ध्या प्रवर्तकज्ञानानिर्वाहोप्युक्तानुमानाभ्द्वाति एवं च सिद्धांते स्मारितपदार्थसंस
१४ र्गज्ञानपूर्वकानीत्यनुमितेः स्यादित्यनेन प्रवर्तकज्ञानानिर्वाहकथनं तत्सामान्यव्याप्त्याप्रसिद्धविशेषेण भवतीत्या
शयेन प्रवर्तकज्ञानानिर्वाहकथनं च दर्शितातिप्रसंगवारणानिर्वाहस्याप्युपलक्षणं न च स्वप्रतियोगित्वानुयो
गित्वान्यतरत्वद्बोध्यत्वेन योऽभिप्रायस्तद्विषयतत्तत्पदस्मारितार्थप्रतियोग्यनुयोगिको यः संसर्गस्तज्ज्ञानपूर्वका
नीत्येव साधनीयमिति नोक्तातिप्रसंग इति वाच्यं तथापि साध्यघटकसंसर्गस्वत्वानिवेशेनानुगमेन तादृशानुमाना
निर्वाहात् वाक्यांतरघटकपदद्वयतात्पर्यविषयस्य प्रकृतवाक्यघटकपरस्पराकांक्षारहितपदद्वयतात्पर्यविषय
स्य च संसर्गस्य च सिद्धिवारणाय पघतपदार्थयोः संसर्गसिद्धिरूढे रूपात्तत्पदयोर्विशेष्यसाध्यहेत्वोरवश्यंनि
वेशनीयतया सामान्यव्याप्त्याऽप्रसिद्धविशेषासिद्धिस्वीकारमंतरेणानिर्वाहाच्च आकांक्षादिमादिति परस्पराकांक्षा एभ
सत्तियोग्यतावत्पदद्वयघटितत्वादित्यर्थः निराकांक्षायोग्यपदद्वयघटितवाक्ये योग्यताघटितहेत्वभावेपि योग्यतानि १४

राकांक्षवाक्ये पूर्वोक्तरीत्या साध्ये आकांक्षाप्रवेशेनैकवाक्यत्व परमेश्वरीयसंसर्गप्र[illegible]मापूर्वकत्वसत्वेपि व्यभि
७० चारं वारयितुं हेतावाकांक्षाप्रवेशः यादृशसाध्ये आकांक्षाप्रवेशः सामान्यव्याप्तौ व्याप्तिप्रसंगो वार्यते तेन व्यभिचा
राभावेपि निराकांक्षपदयोर्हेतुघटकत्वे प्रकृतस्थले गवादिपदस्तत्तीयादिपदार्थयोः संसर्गसिद्धिप्रसंग इति तद्वारणा
यमित्थं साकांक्षपदघटितत्वघटितयद्वाक्यमिति हेतुनिवेशस्यावश्यकतया हेतावाकांक्षानिवेशस्य आवश्यकता ॥ नि ७९
राकांक्ष संसर्गतात्पर्यराहित्ये निराकांक्षतात्पर्यघटितसाध्याभावेन व्यभिचारवारणाय हेतावाकांक्षाप्रवेशनमावश्यकं
नचैवं सर्वत्र योग्यानिराकांक्षे भगवत एव तात्पर्यसंसर्गप्रमांवादाय साध्यसत्वमुपपादयितुं शक्यते अबोधके निराकां
क्षे तद्वाक्यजन्यत्वेन संसर्गबोधविषयकेच्छारूपतात्पर्यस्य भगवतोऽसंभवात् दिच्छायाम्याधिकरणाप्रकारकत्वात् अ
यश्चैकवाक्ये आकांक्षादिसत्वेपि तात्पर्यगर्भसाध्यासत्वेन व्यभिचारस्य दुर्वारतया हेतौ तात्पर्यप्रवेशस्यावश्यकतया नोक्त
व्यभिचारस्यावकाशः ॥ नचैकवाक्ये व्यभिचारवारणाय सामान्यतः किंचिदर्थपरत्वमेवानिवे[illegible]श्यमतः पदार्थस्वरूपपर ॥

शा॰ प्र॰ मिथः संसर्गतासर्पशून्यत्वेन निराकांक्षे व्यभिचारवारणाय आकांक्षानिवेशनमिति वाच्यं पदार्थस्वरूपपरसंसर्गतामर्थ
१५ रहितसाकांक्षवाक्यस्यापि संभवात् तत्र व्यभिचारणाय संसर्गतासर्पस्यापि हेतौ निवेशनीयतया आकांक्षाया अनि
वेशेप्युक्तव्यभिचारानवकाशादिति वेन संसर्गतासर्पस्यैवाकांक्षापदेन विवक्षितत्वादित्याहुः नव्यैव मेतन्मते योग्यतास
त्त्विमत्वे सति संसर्गार्थपरत्वादिति लीलावतीकारीयहेतुविशेषः तत्रान्वयप्रयोजकरूपवत्त्वात्मकयोग्यतायां निवेशा
त् अत्र च बाधकप्रमाणाभावरूपयास्तस्या निवेशेनाविशेषात् नव्यैवं घटः कर्मत्वमानयनं कृतिरित्यादावप्युक्तहेतुनासंसर्ग
सिद्धिसंभवात् तथाहि ये आकांक्षाया आनुभविकी वा यथार्थबोधे सापेक्षता न स्यादिति वाच्यं परस्परसाकांक्षपदद्वयोः प
रस्परस्वार्थसंसर्गतासर्पयावुबोधयितुणा प्रयोगात् साकांक्षायाः संसर्गतासर्पग्राहकत्वेन प्रकृतानुमानोपयोगित्वे वी रा म
हात् इदमत्राबधेयं साध्यतासर्पविशेषणप्रवेशेन व्यभिचारप्रसक्तिमभिदधानस्यापि अस्य स्वार्थानुमानेपि व्यर्थविवे १५
शेषणता दोष इत्यभिप्रेतं तन्मावतन्मते प्रयाव्यक्ताकांक्षाया अपि परस्पराकांक्षारहितपदद्वयार्थसंसर्गासिद्धिवारणायता

सर्ववस्तावघटकतात्तथा च हेतुसाकांक्षापरमेवोतिलं संसर्गपरत्वार्थकत्वमयुक्तं एतद्दीत्यैव संसर्गत्वात्स
र्वय टैलीलावतीकारी यहेतोर्निराकांक्षे मणिकारस्य व्यभिचारप्रदर्शनेसंगमपितुराकाते यदुपदार्थान्तर
संस[illegible]र्ग[illegible]।सिद्धिवारणाय स्वप्रतिपाद्यत्वं साध्यस्य संसर्गविशेषणाऽवेव।निराकांक्षे स्वप्रतिपाद्यसंसर्गाप्रसि
२०४ द्ध्या साध्याप्रसत्वेन व्यभिचारणाय ऽ तावपि आकांक्षाविशेषणेनतथासंगतिता सर्वविषयत्वादिविशेषणवैयर्थ्य
तात्पर्याविषयसंसर्गादे स्वप्रतिपाद्यत्वाभावेनैवानतिप्रसंगादिति वाच्यं स्वप्रतिपाद्यत्वं स्वस्य योग्यकप्रतिपत्तिवि
षयत्वं तात्पर्याविषयसंसर्गस्याप्रतिपाद्यत्वमसतमेव एवं च संसर्गप्रतिपत्ति स्वरूपायोग्या निराकांक्षे व्यभिचारवारणा
यहेतावाकांक्षापदं एतेनाकांक्षादिमत्त्वपि आकांक्षादिज्ञानविरहेणाप्रत्यायके व्यभिचारः यद्वाकांक्षादिज्ञा
नाविषयेतदूषादितहेतोर्व्यभिचारज्ञानासंभवात्स्वरूपसतो व्यभिचारस्य च स्वार्थानुमाने दोषत्वान्नदोष इत्यप
नेतदाकांक्षादिमत्वज्ञानाविषयेप्रतिबंधकासिद्धिसामग्रीविशेषादिवशेनाप्रत्यायकेवा केव्यभिचारज्ञानसंभवादुक्तं

शा॰ मू॰ मानानुपपत्तिरीश्वरैरेवनवपदार्थवाक्यविशेषेऽकांक्षादिमत्वं गृहीत्वा व्यभिचारो मास्त्वस्तु तदा प्रतिबंधकसमवधा
१६ नेवाक्यार्थबोधानुत्पत्त्याऽनुमित्यनुत्पत्तिर्नक्षतिमावहति यदि च तत्तानीक प्रतिबंधकसमवधानं तदा तेनाकां
क्षादिमत्वज्ञानात तदाकस्य प्रत्यायकत्वमावश्यकमिति व्यभिचारस्यैवानवकाश इति वाच्यं पदार्थव्यभिचारग्र
हविषयवाक्यांतरार्थज्ञानस्यैव प्रतिबंधकसमवधानेन तु प्रकृतवाक्यार्थज्ञानस्य तदा प्रकृतवाक्यार्थासिद्ध्य
थमनुमानस्यावश्यनिर्वाह्यत्वात्तन्निर्वाहस्य वा सामान्यव्याप्तिग्रहपरिपंथिव्यभिचारज्ञानेनाशक्यत्वा[illegible]दिति पर
स्तं प्रतिबंधकसमवहित आकांक्षाज्ञानविषयवाक्यस्यापि स्वरूपयोग्यत्वेन स्वप्रतिपाद्यत्वप्रसिद्ध्या व्यभिचारान
वकाशादिति तत्र सत्वे स्वरूपयोग्यकत्वस्य प्रतिपाद्यताघटकत्वे पदार्थांतरसंसर्गव्यावर्त्तनासंभवात्पदार्थपदस्य
प्रकृतपदार्थपरत्वाभ्युपगमेव तस्याव्यावर्त्तनीयत्वात् यदि च हेतुविशेषणसामर्थ्यायैव स्वरूपयोग्यकप्रतीतिविषयत्ववि राम
रूपप्रतिपाद्यत्वं साध्यते निवेश्यते तदा संसर्गप्रतिपादकत्वसाध्यस्य वपर्यवसानादिति पात्वे तत्वादिमत्वेन तादृशसाध्यदूषणावि १६

त यौ २१५४६

रोधइति दि[illegible]कू आदिपदेनासत्तियोग्यतां परिग्रहः आसत्तिरव्यवधानेनान्वयप्रतियोग्युपस्थापकत्वं तदुपादानात् ना
सन्नयोराकांक्षादिमत्पदयोरासत्तिगर्भसाध्याभावेनं स्वातंत्र्येणासत्तेः साध्याघटकत्वेपि हेतुविशेषणसार्थक्यानुरोधेन
गृ ५७०१ गिरिर्भुक्तमँ [redacted] तादौव्यवधानेनोपस्थितयोरग्निपदयोरासत्तिविषयस्यापि संबंधस्यान्वयमतेशाब्दबोधाविषयस्यापि
द्विवारणाय [redacted] स्मारितत्वस्याव्यवधानेन स्मारितत्वरूपस्य विवक्षणीयतया तद्गर्भसाध्याभावेन असंसक्तस्य व्य
भिचारस्य नावकाशः तत्स्मारितत्वमासत्तिरित्यत्र निवेशोदर्शितः स्मारके तत्स्मारितत्वगर्भसाध्याभावेन व्यभिचारः स्या
दितितन्निवेश इति केचित् योग्यतायाश्च निवेशे योग्यस्थले एकपदार्थप्रतियोगिकापरपदार्थानुयोगिकसंसर्गाप्रसिद्ध्या त
द्घटितसाध्याप्रसत्वात् व्यभिचारस्तत्र [redacted] तन्निवेशः योग्यताया विशेष्यपदे अपरपदस्योपस्थितपदार्थप्रतियोगिकत्वस्यार्थानुयो
गिकत्वबाधकप्रमाणाभाववत्संसर्गकत्वं एवं च स्वघटकीभूतगवामादिपदद्विपराकांक्षानिरूपकगवा [redacted] मादि [redacted] पदस्
स्मारितार्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वबाधकप्रमाणाभाववत् पदस्मारितार्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वबोधाविषयसंस

दृ० ५७०७

श्री·मू गीकत्वंहेतुः फलितः निरूपकांतप्रामाणाभावत्वंदंतंच संसर्गविशेषण॰ ताहशाद्विद्विपदाकांक्षानिरूपकत्वन्तस्यदस्माद्धिता
१७ र्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वबुबोधमिताविषयतत्तस्यदस्मारितार्थप्रतियोग्यनुयोगिकसंसर्गज्ञानपूर्वकत्वंपक्षधर्मता
वलतलभ्यंप्रकृतेसाध्यंनतत्पदंसर्वत्रपत्वतत्वाभ्यांनिवेश्यसामान्यव्याप्तिराहरणीयानतुविशिष्यतेनघटमानयेत्या
१ दिवाकस्यपदस्यतत्वानिर्वाहः नवासाध्यप्रसिद्धिमात्रेणकृतकृत्यतास्तेनघटःकर्मत्वमित्यादिपदद्वयस्यापि अभेदान्व
घेसाकांक्षतयाभेदान्वयेयोग्यतयाचहेतुसत्वात्तत्पदद्वयाकांक्षानिरूपकतत्पदार्थप्रतियोग्यनुयोगिकसंसर्गाप्रसि
ध्यासाध्यासत्वेनव्यभिचारः एवंवह्निनासिंचतीत्यादौ [redacted] सणादिनावत्वादिपदस्मारितजलादिनिरूपिततात्पर्याविषयसंसर्ग ७
घटितयोग्यतासत्वात्वह्न्यादिसंसर्गतात्पर्यसत्वाच्चहेतुसत्वेनतात्पर्याविषयवह्निसेककरणत्वादिप्रतियोग्यनुयोगिकसं राम
सर्गाप्रसिध्यासाध्यासत्वेनव्यभिचारः एवंतत्रैवास्मारितार्थांतरप्रतियोगिकतात्पर्याविषयसंसर्गघटितयोग्यतासत्वेनता १७
त्पर्यविषयस्मारितार्थसंसर्गघटितसाध्यासत्वेनव्यभिचारः इतिनिरस्तं प्रथमेआकांक्षानिरूपकसंसर्गस्ययोग्यत्वाघटकतया

न्यत्रतात्पर्यविषयसंसर्गस्यतथात्वेनास्मारितार्थप्रतियोगिकतात्पर्यविषयसंसर्गस्य तथात्वेन दर्शितानिष्ट
हेतुत्वसत्त्वात् गवामादिस्मारितगोकर्मत्वादिसंसर्गस्य तत्र तदर्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वेन नतु बोधयिषितत्वं- अपि तु
ताहशपदस्मारितार्थान्तरप्रतियोग्यनुयोगिकत्वेनैव तत्र गोकर्मत्वादिप्रतियोग्यनुयोगिकत्वेन तत्संसर्गासिद्धिवारणाय
साध्यघटकबुबोधयिषायां तत्तत्पदस्मारितार्थप्रतियोग्यनुयोगिकत्वावगाहित्वं [illegible] निवेशितं संसर्गे तत्पदार्थप्रतियो
गिकत्वाद्य[illegible]भाने प्रवर्तकज्ञानानिर्वाहइत्ति तत्र तद्विशेषणप्रवेशः घटमानयेतिपदवा[illegible]ता[illegible]तादृशवाक्येपि संसर्गज्ञान
पूर्वकत्वे ईदृशानुमानान्तरेणाप्यावश्य[illegible]तदनुमानदृष्टान्तेप्यनुमानान्तरेणैवेत्यनवस्थेति वाच्यं ईदृशानवस्थाया अदृष्टत्वात् अवि
रलतदनुमानपरंपराया एवानिष्टत्वात् स्यास्तु सुषुप्त्यादिना विच्छेदेन बाधितत्वात् दृष्टान्ते कालान्तरानुमितसाध्यस्यैव
वानुमाननिर्वाहेणाविरलानुमितिपरंपरापाः प्रकृतेनपेक्षणात् ईदृशानुमानं विनापि स्ववाक्ये अनुभवसाक्षिकोपस्थि
तस्वीयवाक्यार्थज्ञानपूर्वकत्वस्य सुग्रहत्वात् तस्य दृष्टान्ततयाप्युपपत्तेः "उक्तसाध्ये लीलावतीकारीयहेतुदूषणप्रतियो

त

एम
१८ ऽग्यता सती त्यादि संसृष्टेति संसृष्टार्थपरत्वं एकपदार्थे परपदार्थसंसर्गप्रतीतीच्छ योच्चरितत्वेन त्वेकपदार्थसं
सर्गवद् परपदार्थप्रतीतीच्छयो च्चरितत्वमित्याशयेन योग्यतोपादानं अन्यथा एकपदार्थसंसर्गवद् परपदार्थस्यायोग्य
स्थलेप्रसिध्या विशेष्यदलासत्वेनैव व्यभिचारवारणेनैतद्वैयर्थ्यापातात् संसृष्टो योर्थ इत्यादिदूषणाभिधानं चाशयमस्फु
टत्वपाः विज्ञायायोग्यत्वाघटितद्वितीयहेतौ चतत्परत्वे संसृष्टो योर्थः तत्परं मे वा तो योग्य; तात त्र नोपात्तात च चेताह शाह ल
त षणमाशपावबोधेनैवइत्यवधेयं त्यरेण संसृष्टार्थपरत्वे सत्यासत्तिमत्वादित्यर्थः संसृष्टो हीति संसृष्टोर्थ इति अस्य ए
कपदार्थसंसृष्टः परपदार्थ इत्यर्थः अभिप्र अनुमानात्स्वेमि निश्चितेतथा च पक्षे हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेतुमत्तानिश्च
याभावादनुमित्यनुपपत्तिरिति भावं संसर्गस्येति तादृशहेतुघटकस्य एकपदार्थे परपदार्थसंसर्गस्य प्रागप्रतीतेः अ एम
नुमानात्पूर्वमनिश्चयात् अपि स्वीकृहेतुघटकबाधकमानाभावरूपयोग्यतायाः अपि वाक्यार्थवदनिश्चयात् त्योउ १८
योगत्वस्यापि वाक्यार्थीभूतसंसर्गस्य पूर्वं निश्चयोपगमे तत्र एवानुमानकार्यस्य निर्वाहादनुमानवैयर्थ्यमिति तत्तदुपगमा
प

॥०भवः बाधकमानाभावरूपयोग्यतायां निश्चयोपगमे तु न तथातिशेषः तन्निश्चयस्याप्यसंभवेनोपगमासंभवः इति स्वी
यहेतावपि दूषणं पुनरत्रैव स्थ्यते प्रथमहेतौ योग्यतोपादानवैयर्थ्यमपि बोध्यं नन्वेकपदार्थेऽपरपदार्थसंसर्गवत्त्वे
इ नहेतुघटकं येनोक्तदोषः स्यात् किंतु तात्पर्यघटकप्रतीतिविशेषणतयैव पदार्थसंसर्गस्य हेतुघटकत्वेऽप्याशंक्याह ष
प्रा णांतरमाह संसृष्टत्वेति एकपदार्थेऽपरपदार्थप्रकारकसंसर्ग प्रतीतिसंदिग्धयोग्यतावत्त्वमित्यर्थः तत्परसंनिधिम
त्त्वे तादृशप्रतीतौ योग्यतावत्त्वे सति आसत्तिमत्त्वे अनाप्तोक्तेऽयोग्यवाक्ये न च तत्र योग्यताघटितप्रथमहेतोर्व्यभि त
चार इति वाच्यं शुक्तिरजताभिप्रायेण प्रयुक्ते पयसा सिंचतीत्यादियोग्यवाक्ये तन्मतसिद्धान्तप्रयोजकरूपवत्त्वा
त्मकयोग्यतासत्त्वेन व्यभिचारात् तात्पर्यानिवेशनप्रयोजनं दर्शयति संसर्गस्येति प्रकृतवाक्यघटकपदोपस्थापिता
र्थसंसर्गस्य वक्तृप्रकारत्वेऽपि तात्पर्यविषयाविषयभेदेन नानाविधत्वेऽपि नानाभिमतसंसर्गसिद्धिः न तात्पर्याविषय
संसर्गसिद्धिः तस्य तात्पर्याविषयसंसर्गस्य तात्पर्याविषयत्वात् तात्पर्यविषयतात्मकविशेषणाभावेन पक्षोक्तसाध्येऽप्र

श·प्र वैशात् कोऽपि तु प्रकृतपदार्थसंसर्गस्य प्रकृतशब्दजन्यबोधाविषयतया नैयायिकाभिमतत्वदनभिमतभेदेनानेकावि
९·९ धत्वेऽपि न तादृशबोधविषयतया नैयायिकानभिमतसंसर्गसिद्धिः तस्य तात्पर्याविषयत्वानिमतत्वादिति व्याचक्रुः नतु
तात्पर्यस्य संसर्गाविशेषणत्वे तद्वृत्तौ नापेक्षा या आवश्यकत्वे तज्ज्ञानशून्यदशायां संसर्गासिद्धिप्रसंगः स्यात आह अन्य
थेति अन्यथा तात्पर्याभानस्य संसर्गाभानाप्रयोजकत्वे शब्दादपीतिन्यायमतेऽपि शब्दादित्यर्थः अभिमतान्वयबोध
: तात्पर्याविषयसंसर्गाविषयकसंसर्गबोधः न स्यादिति तथा च तात्पर्याभानस्य संसर्गाभानप्रयोजकत्वमुभयमत एव प्र
रेतुन्यायमते तात्पर्यज्ञानस्य स्वतंत्रहेतुतया वैशेषिकमते साध्यहेतुज्ञानसंपादकतयेति तज्ज्ञानविरहदशायां न कस्या
पि मते संसर्गबोध इति भावः केचित्साध्यशरीरे संसर्गं संसर्गविषयेव प्रवेशयंतीति तन्मते संसर्गतात्पर्याविशेषणप्रवेशेन स श·प्र
भवतीति तेन रूपेण संसर्गतायाः अप्रामाणिकत्वादित्यि तन्मतमनभिमतसंसर्गसिद्धिप्रसंगेनैव निराकृतं अत एवैतत्ता ९९
त्पर्याविषयसंसर्गसिद्धिप्रसंगादेवेत्यर्थः विशेषणविशेष्यभाववदर्थकानीनी अपरपदार्थविशेषितस्वार्थबोधकानीत्यर्थः

अपरपदार्थवत्स्वार्थबोधकानीतिमावत्ताविषयताविशेषस्वरूपविशेषणविशेष्यभावः साध्यघटकइतितु भ्रमः
विषयताविशेषेणानिवेशस्यैव प्रवर्तकतयोद्देश्यत्वाद्विषयताविशेषस्य साध्यघटकत्वात्तदानीं वीहात्त्वात्तद्विष वत्ता
यकस्यैव बोधस्य संभवात्तस्य चानुद्देश्यत्वात्तद्बोधपूर्वकानीतितादृशस्वार्थबोधपूर्वकानीत्यर्थः अत्र चाविशेष्यबो
धकपदानामेव पक्षतात्तदर्थे चैवाविशेषणवत्त्वसिद्धेरुद्देश्यत्वान्नविशेषणवाचकपदनिरूपिताकांक्षादिमत्त्वं हेतुः सा
ध्यघटकसंसर्गे संसर्गविधया भासमाने आकांक्षानिरूपकत्वानिवेशासंभवेन हेतावाकांक्षानिवेशवैयर्थ्यम् आकांक्षा
या आनिरूपककालीनत्वादिसंसर्गस्यासिद्धिप्रसंगश्चेत्यधिकं ह व णं आचार्यैस्साध्यं हषापि नु मुपन्यस्यातिप्रसक्तिवि
स्मारितेविपदस्मारितार्थस्यतामर्थविषयोक्तः संसर्ग इति हेतीत्यर्थः ननु अर्थधर्मस्य संसर्गवत्त्वस्य कथं पदपक्षकानुमा
नसाध्यतेत्यत आह नन्वर्थश्चेतिशाब्दप्रामाण्यवादिनये संसर्गज्ञापकत्वं शाब्देबाधितमितितस्यापित्रसाधनासंभ
व इत्याशंकानिरासायालिंगतयेतिलिंगविधयेत्यर्थः एतादृशं च ज्ञापकत्वमन्त्वेव सर्वमतएवं शाब्दनिष्ठधर्मस्यैवतादात्म्य

शा·मू·ग संबंधेनशाब्दविशेषस्यापिस्वपक्षकानुमानेर्लिंगत्वात् लिंगतयेत्तिचनसाध्यघटकंमपितुस्वरूपकीर्तनमेवतदनंतर्भावेपिसं
१० सर्गज्ञापकत्वमात्रसिद्धेरेवोद्देश्यप्रतीतिर्निर्वाहात्ज्ञापकत्वज्ञानस्यानुद्देश्यत्वेपिसाध्यस्यशब्दरूपपक्षसत्वान्निर्वाह
हं त कतयासाध्येतर्भावोपगमात्तुकानुमानेज्ञानपूर्वकत्वात्तुभावव तन्नत्र दृष्टांतभूतघटमानयेत्यादिवाक्येसंसर्गज्ञापक
त्वमनुमानेनैवसाधनीयं संसर्गज्ञापकत्वानुमितेरेवसंसर्गज्ञानरूपतयालंमतेवाक्येनसंसर्गनुमितावजनितायां वा
क्येसंसर्गज्ञापकत्वस्यदुर्ग्रहत्वात् तदनुमानेपिदृष्टांतांतरापेक्षापातन्तत्रपूर्वपूर्ववाक्यांतरेसंसर्गज्ञापकत्वानुमानापेक्षा
म यांनवस्थेतिप्रकृतवाक्यस्येवदृष्टांततोपगंतव्या प्रकृतवाक्येचतादृशसाध्यंप्रकृतानुमानादेवसिद्धेदृष्टांततानिर्वाहंत = ४१
भावान्योन्याश्रयः प्रकृतानुमानानिर्वाहकदृष्टांतपक्षकप्रकृतसाध्यकानुमानेप्रकृतानुमानस्यदृष्टांतानिर्वाहकत्वयाऽपेक्षि
तत्वादित्याशंकतेमन्वेतिप्रकृतवाक्येनतत्पक्षकानुमानानिर्वाहकदृष्टांतेसाध्यसाधनायदृष्टांतीकरणीयंयेनान्योन्याश्र रम
यः स्यात् अपितुतत्रपूर्वपूर्ववाक्यमेवतन्नवाक्यपक्षकानुमानपरम्परायाः पूर्वावधिरहितत्वरूपमनवस्थितत्वमिष्टमे १०

वअविरलज्ञानपरंपरायाश्चानतिप्रसक्तत्वात् प्रकृते चाविरलपरम्पराया अनपेक्षितत्वात् दृष्टान्ते साध्यासिद्धेश्चाविरल
ितत्तदधीनस्मरणो नापि प्रकृतानुमानानिर्वाहात्स्यात् तत्र विरहे जन्मान्तरीणसंस्कारस्यापि स्मारकतया तद्दुतरीयप्र
थमानुमानानिर्वाहादिति समाधत्ते पूर्वेति सर्वत्र पूर्वपूर्वसंसर्गज्ञापकत्वानुमितिरूपसंसर्गज्ञानहेतुत्वप्रसिद्ध्यपेक्षणे
नानादित्वात् पूर्वावधिराहित्यस्वरूपस्यानादित्वस्येष्टत्वात् तथा च प्रकृतानुमानस्य दृष्टान्ते साध्यसिद्ध्यपेक्षणीयतानिबंध
नान्योन्याश्रयानवकाश इति भावः केचित्तु हेतुत्वेनेष्टं अन्योन्याश्रयाभावे हेतुः पूर्वपूर्वानुमितिहेतुत्वात्मकसाध्यप्रसि
द्धेरेवापेक्षणेनेत्यर्थः नन्वेवमनवस्थेत्याशंक्याह अनादित्वादिति अनवस्थितेरिष्टत्वादित्येवं तदर्थ इत्याहुः अनादित्वादि ल
त्येव अन्योन्याश्रयाभावे हेतुः प्रकृतानुमितेर्दृष्टान्ते साध्यासिद्धेरादावनपेक्षितत्वादित्यर्थः अत्र हेतुर्हेतुत्वेनेष्टं पूर्वपूर्वानु
ने मितेरेव दृष्टान्तनिर्वाहकत्वमिति तदर्थ इत्यन्ये ज्ञापकत्वमात्रेण संसर्गज्ञापकत्वमात्रस्याभूत अर्थासिद्धेः उद्देश्यासिद्धेः उद्देश्यपा
ः संसर्गरूपोपरक्तसंसर्गसिद्धेरनिर्वाहादिति भावः तदुद्देश्यपरस्य वाक्याधीनबोधविषयतयाभिमतस्य दृश्यसंसर्गरूपवाक्यार्थस्य
ने ता

श.मू.ग असिद्धेः सिद्ध्यानिर्वाहादितिवार्थः प्रमापकत्वेवास्त्वेकपदार्थप्रतियोगिकापरपदार्थानुयोगिकसंसर्गज्ञापकत्वे एकपदार्थव
२१ दपरपदार्थज्ञापकत्वेवासाध्यइत्तिशेषः तेनैव स्थिरत्वलाभिप्रापकपपसासिंचतीतिवाक्येनैवव्यभिचारादितित्त्रापितन्मतासि
द्धान्तप्रयोजकरूपवत्त्वात्मकयोग्यताघटितहेतुसत्वादितिभावः केचित्तु अनुमानविधयैवार्थसाधकत्वरूपस्यमानांतरत्वाभाव
५ साधकहेतोरसिद्धिवारणायाकांक्षादिमत्पदत्वेन हेतुनोक्तताहशहेतुसाधप्रतोसतेहषापितुमुपन्यस्यतियावत्तिसाध्यमिस
स्यउक्तत्वार्थानुमानहेतुनेत्यादिः लिंगत्वयाज्ञापकत्वं अनुमानविधयैवार्थसाधकत्वेनत्वानुमितिकरणतावच्छेदकावच्छिन्नत्वह
त्तिस्मारितार्थसंसर्गज्ञानकरणतासामान्यकत्वंस्वहृत्तिपदार्थोपस्थितिकरणतायाःअनुमितिकरणतावच्छेदकानवच्छिन्नत्वा
द्बाधस्यसाध्याशसिद्धेर्वावारणाय संसर्गनिवेशनेतथाचताहशस्वहत्यनुभवकरणतासामान्यकत्वंपर्यवसितार्थः ज्ञापकत्व राम
मात्रेणार्थासिद्धेरिति अनुमानविधयाप्रमजनकत्वपायिज्ञापकत्वपर्यवसानसंभवात्अनुमितित्वव्याप्यस्वकरणकप्रमितित्वक २१
त्वरूपप्रमाणांतरत्वाभावसाधकस्यअनुमानविधयैवप्रमापकत्वस्यासिद्ध्याउद्देश्यासिद्धेरित्यर्थः अनुमानविधयाज्ञापकत्वस्य

नुमानाभासेस्वकरणक[redacted]प्रमाघटितसाध्यव्यभिचारितपात्तसिद्धेरनुद्देश्यत्वादिति भावइत्तीभावकुः न्यदसत् अनुमितित्व
व्याप्यस्वकरणकानुभवत्वकत्वरूपप्रमाणांतरत्वाभावस्य साध्यतयैवोपपत्तौसाध्येप्रमापर्यंतानिवेशानवैयर्थ्यमलिंगतव[redacted] श्रीः
पकत्वस्याघितत्रहेतुतासंभवेनार्थासिद्ध्यसंगतेः ननुसंसर्गज्ञानपूर्वकत्वसिद्धावपि नोक्तानुमानात्संसर्गसिद्धिः तस्यासाध्यत्वा
दित्याशंकांनिराकरोति ज्ञानावच्छेदकतयेति ज्ञानावच्छेदकत्वं ज्ञानविशेषणतया साध्यघटकत्वेन संसर्गसिद्धिः उक्तसाध्यकानु
२। मितौ संसर्गस्य भानेनावत्तापि समीहितसिद्धेर्विधेयतया संसर्गभानपर्यंतस्य महत्त्वाव न पेक्षितत्वाद्विधेयतावच्छेदकतयाल
न्दाने नापि महत्तिनिर्वाहादितिभावः ननु विषयविशिष्टज्ञानस्य साध्यघटकत्वेपि विषयरूपविशेषणस्यानुमितिविषयत्वा
निर्युक्तिकं साध्याविशे[illegible]स्यानुमित्याविषयत्वेपि साध्याविषयत्वापामवच्छेदकतासंभवादवच्छेदकतायाविषयतारूपत्वानु
पगमात्तावतापि साध्याविषयतावैलक्षण्यसंभवेन तद्घटितसाध्यकानुमितेस्तदघटितसाध्यकानुमितिवैलक्षण्यसंभ
वात् अतएव संवेधतावच्छेदकसंयोगसमवायत्वादेर्नविशिष्टधीविषयत्वमितिसिद्धांतोपि संगच्छते अविषयस्यापि तस्याविषयता

श·म·ग वच्छेदकतयासंसर्गविषयतावैलक्षण्यसंभवात् अन्यथा संयोगसमवायादिसंबंधावच्छिन्नाभावानामिव संयोगसामा
२२ न्यसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितावच्छेदकतायामनवच्छेदकत्वे अवच्छेदकसंबंधाननुगमेन संयोगसमवायादिसंबंधा क
वच्छिन्नाभावानामिव संयोगसामान्यसंबंधावच्छिन्नाभाव[redacted]स्यापि भेदप्रसंगः इति संयोगत्वादेस्तादृशाभावप्रतियो
गितावच्छेदकतावच्छेदकत्वस्यावश्यकत्वे तदनवच्छिन्नसंसर्गविषयताशालिज्ञानस्य तादृशाभावज्ञानप्रतिबध्यता
नुपपत्तौ तस्य संसर्गविषयतावच्छेदकताधीव्याद्विषयतावच्छेदकतया विषयताप्रसंगात् अत एव कार्यज्ञानज्ञानस्य त १०
द्विषयकत्वात् तत्कारणानुमाने अकारणस्य साध्यतावच्छेदकप्रविष्टस्यापि न भानमिति मीमांसकसिद्धांतोऽपि संगच्छ
त इत्याशंक्य साध्यतावच्छेदकप्रविष्टसंसर्गस्यानुमितिविषयत्वे युक्तिमाह ज्ञानज्ञानस्येत्यादि विषयोपरक्तज्ञानज्ञानस्ये
त्यर्थः तद्विषयकत्वात् तत्तज्ज्ञानविषयाविषयकत्वनियमात् ज्ञानवान् इत्यनुमित्यादौ व्यभिचारवारणाय विषयोपराग राम
निवेशः तद्विशिष्टविषयकं ज्ञानं तद्विषयकमिति सामान्यनियम एवाभिमतः विशिष्टज्ञानत्व निवेशवैफल्यात् संसर्गतया २२

२ ष्ठ ९२१५ ७५९०

संयोगत्वादिविशिष्टविषयकज्ञानस्य संयोगत्वाद्यविषयकत्वे संसर्गताभेदो विशिष्टविषयता यां निवेश्यः घटः स्या
कारकघटत्वादिविशिष्टबुद्धिरेव हि कालेः तादृशज्ञानस्य घटत्वाद्यविषयकत्वे तस्या विशेषणज्ञानविधया तथाविध
विशिष्टबुद्ध्यादिजनकत्वानुपपत्तेस्तत्र तात्सिद्धिरिति बोध्यं केचित्तु तद्विषयकज्ञाने तद्विषयकत्व मित्येव नियमः ज्ञान
२०४ वानित्याद्यनुमित्यादौ व्यभिचारेणायं असत्त्वे बाधकं इति हेतौ निवेशनीयं उक्तानुमित्यादौ विषयभासकसामग्र्या सम्भव
धानेकालीनत्वरूपविषयभानबाधकसत्त्वात् हेत्वसत्त्वेन न व्यभिचार इत्याहुः तन्न बाधकाभावस्य हेतौ निवेशो इतरविशेष
१ णवैयर्थ्यात् तद्विषयकज्ञानादेर्नियमेन तद्विषयताप्रयोजक — — सामग्रीजन्यत्वरूपतद्विषयकत्वबाधकसत्त्वेन व्यभिचारानव
काशात् प्रकृतानुमितिसामग्र्याः संसर्गभासकतया आपि तत्र संसर्गभाने विवदमानैरनभ्युपगमात् संसर्गावगाहित्वाप्रयोज
कविरहरूपबाधकस्य तत्र संदिग्धत्वाद्बाधकाभावघटितहेतौ संदिग्धासिद्धेश्च ॥ न च तत्र ज्ञानविशेषणतया संसर्गभानं प
रं तु तत्र व्युत्पत्तिपदार्थोल्लभाने तदभाने च प्रवर्तकज्ञानानिर्वाह इत्याशंक्याह — — संसर्गेत्विति संबंधिनएवविशेषणत्वा

ऽर्थं १

श्रा·मू ष्ठितिसंबंधिनस्ततत्पदार्थस्य संबंधांशे विशेषणतया व्यापकतावच्छेदकघटकत्वेन तद्विषयतावच्छेदकत्वादित्यर्थः संबंधां
२३ शे तत्पदार्थीयत्वभानमिति शेषः ननु दृष्टान्ते घटमानपेक्षा दोषपदार्थान्तरघटादिसंसर्गज्ञानपूर्वकत्वस्यैव प्रसिद्धत
या अप्रसिद्ध[illegible]गोक[illegible]र्मत्वादि[illegible]पदार्थसंसर्गज्ञानपूर्वकत्वस्य कथं गामभ्याजेत्यादौ सिद्धिः जनकीभूतव्यापकताज्ञा
ध नविष[illegible]स्यैव साध्यस्यानुमितौ भानादित्यत आह पक्षधर्मताबलादिति गवादिपदघटितहेतौ पक्षधर्मताधीबलाद्व्या
पकताज्ञानाविषयस्यापि गवादिपदार्थसंसर्गस्य दर्शितसामान्यव्याप्तिबलप्रवृत्तानुमानात् सिद्धिरित्यर्थः सामान्यव्याप्ति तू
स्थले पतत्पदार्थवत्त्वेतरघटितसाध्यसाधनयोर्व्याप्तिग्रहादपि तादृशवत्त्वेतरघटितहेतौ पक्षधर्मताज्ञानात्तादृशवत्त्वेतर
घटितसाध्यसिद्धिर्भवतीत्यत्र तात्पर्यत्वादिति भावः [illegible] अथैवमपि एवं विषयतावच्छेदकस्य विषयत्वनियमे
भ्रान्तिज्ञानमप्रतीतिरिदं रजतमिति भ्रमविषयकानुव्यवसायेऽपि नियमतो भ्रमस्य रजतत्वादिविशिष्टपुरोवर्तिविषयकत्वेन तदनु राम
व्यवसायस्यैव मानं तद्विषयतया विशिष्टघटकासद्विशेषस्यापि विषयत्वादिति भावः इष्टापत्तौ निरजतत्वादिविशिष्टस्य २३

[illegible]
[illegible]

पुरोवर्तिनो भ्रमज्ञानविषयतावच्छेदकत्वे ज्ञानस्य भ्रमत्वमिष्टमेवेत्यर्थः ईश्वरस्य भ्रान्तत्वापत्तेरीश्वरज्ञानस्य सर्वविष
यकस्य पोधर्मोपनयवत्तेन तद्धर्मविशिष्टताद्विषयकत्वानियमात् विशिष्टविषयकत्वेन भ्रमाविषयकत्वाद्विषयतावच्छेदकस्याविषय
त्वनियमेन तस्य भ्रान्तत्वापत्तेरीश्वरत्वादित्यर्थः विशिष्टविषयकत्वाद्विषयकतयाविशिष्टविषयकत्वेन ततः रूप्यकोरजतार्थिप्रवृत्ते
रप्यापत्तेर्नियमेन स्यादित्याह [illegible] त्यापत्तेरिति भवन्मते इष्टतावच्छेदकविशिष्टपुरोवर्तिविषयकत्वरूपप्रवर्तकतावच्छे
दकरूपवत्त्वादिति भावः [illegible] भ्रमत्वस्यासद्वैशिष्ट्यावगाहित्वात्मकस्य ज्ञाने अवगाहित्वाद्विशेषणतया वभासेत् पुरोवर्तिनि तद
भानात् ततः प्रवृत्त्यापत्तिरिति वा [illegible] का हत्वा संसर्गतया वा सद्वैशिष्ट्यस्याभावोपगमात् तन्मते असत्संबंधेन रजतत्वादिविशि
४८ ष्टपुरोवर्ति [illegible] विषयकज्ञानस्यैव भ्रमत्वरूपतया तन्मते पुरोवर्तिनि रजतत्वादिवैशिष्ट्यावगाहितापादकत्वात् [illegible] अनुभवविषय
त्वाद्विषयकत्वेन भ्रमत्वापादकं अलौकिकसद्विषयकत्वमेव तत्त्वात् सद्घटितत्वात् सद्घटितापादकाप्रसिद्धानापत्तिसंभवस्यान्येषामसद्वि
षयकत्वस्य भ्रमत्वपदार्थत्वमभ्युपगच्छतां भ्रमत्वापादनसमाधानमुपन्यस्यति [illegible] भ्रमाविषयेति आपादकमविशिष्टत्वादि [illegible]

गं॰म॰ सिद्धिभ्यां सत्वासत्वाभ्यां ज्ञानज्ञानस्येत्यादिग्रंथस्याविषयमानाविरोधसमवधान ... घट नमाम्यथाश्रुतनियमपरत्वाद्यादिन
२४ त्वाभ्यां सनुभवसाधारणोपगुपस्थितस्यासद्वैशिष्ट्यविषयकत्वे अपारमार्थिकवैशिष्ट्यविषयकत्वेऽपारमार्थिकवैशिष्ट्यवि
षयकत्वरूपेयादिनभ्रमत्वस्वरूपे अपितुविशेष्याविषयकत्वेसातिविशेष्याविषयमानाविषयकत्वमेवतदा ईश्वरज्ञाने शुक्त्यादीनां
तद्व्यातिरजतत्वादिवैशिष्ट्यस्य चाविषयतमा तत्र ताहशासद्विषयकत्वमिष्टमेव तदंशेनदृष्टांतिवैशिष्ट्याविषयकत्वस्य चामाहका
भावः ऊक्तनियमस्य तदापत्त्यनुपयोगित्वात् नियमांतरस्य चानभ्युपगमादित्युक्तरामेन भ्रांतिज्ञप्त्यापत्तिमवार्यपुरोवर्तिवि रा
षयकत्वे सतीषतावच्छेदकवैशिष्ट्यावगाहित्वमेव भ्रमत्वप्रयोजकतावच्छेदकमित्यभिमानमूलकतयातदापत्तिगर्पत्तिविशेष्यंशे ॰०॰
तत्रासद्वैशिष्ट्यावगाहित्वरूपव्यधिकरणप्रकारकत्वं यथाभ्रमत्वं तथाप्रकृतिविशेष्यांशे रजतावच्छेदकवैशिष्ट्यावगाहि रा॰म
त्वरूपं तदंशेतत्प्रकारकत्वमेव भ्रमत्वेकतावच्छेदकमतोनदर्शितप्रकृत्यापत्तिरित्ति च सिद्धांताभिप्रायं वर्णयंतितत्र समा २५
धाधानं वक्ष्यामः इति असद्विषयकत्वस्य भ्रमत्वरूपत्वारवंइनेनाप्रसक्त्यापादकस्य [redacted] सद्घटिततयाआपादकत्वव्याघातात

१४५७४८ स्पु२

नुधावना नोचित्यं स्यत्वाविष्यामस्त्यर्थः अथैवमिति पूर्वपक्षे स्वयं समाधत्ते मैवमिति असद्विषमकत्वेन न भ्रमत्वमिति
भ्रमत्वं नासद्विषयकत्वाभिन्नमित्यर्थः भ्रामाविषयाणां सर्वेषामेव सत्वात्पारमार्थिकत्वात् संसर्गस्यापि अन्यत्र प्रसिद्ध
स्येव भ्रमे भानं असतो भाने मानाभावादिति भावः अधिकरणप्रकारकत्वेनेति भ्रमत्वमित्यनुषंगेनान्वयः ननु भवतु व्यधिक
रणप्रकारकत्वं भ्रमव्यवहारविषयतावच्छेदकं तत एव तत्र मानुव्यवसायादौ भ्रमत्वोपपत्तिर्भवेदित्याशंकां निरस्यति नचेति न
ब हीत्यर्थः व्यधिकरणामिति विशेष्यपदं विशेषणपदसमानलिंगत्वानियमात् अनियततलिंगत्वेन पुंसकत्वमौत्सर्गिकमिति
न तस्य विशेषणवाचकपदेन समानलिंगता प्रकारपदस्य चाजहल्लिंगत्वमानन पुंसकत्वं भमानुव्यवसायेप्यनुस्यादौ रजतत्वा
दिप्रकारकत्वसाधकोपि प्रकारिताविशेषपातपेव रजतत्वाद्यवगाहितान तु शुक्त्यादिविशेषणतयेति तदर्शातिधर्मास्त
रंशेन प्रकार इत्यर्थः भ्रमज्ञानस्य शुक्त्यादौ रजतत्वाद्यप्रकारकत्वेपि तादृशपभ्रमनिष्ठप्रकारिता पारजतत्वीयतावि
रहे तादृशप्रकारितामां रजततत्वप्रकारकस्य तस्य व्यधिकरणप्रकारकत्वं दुर्वारमेवेत्याशंकां तीराकर्तुं भ्रमानिष्ठप्रकारिता

त
श्री·म· मां रजतेत्वी पत्वमस्त्येवोतीन रजतत्वस्य विशेष्यासंबद्धत्वरूपवैयधिकरण्यमिति दर्शयति रजतत्वेति अन्यथा रजतत्वी
२५ पप्रकारितापाभ्रमे सत्वे भ्रांतत्वच्छेदकं भ्रमत्वासिद्धिप्रसंगः प्रमाणाभावादितीतदाह कस्य बाधितविषयकत्वेन प्र
ला माणाभावादित्यर्थः भ्रांतत्वच्छेदकं भ्रमत्वस्य धर्मत्वोच्छेद प्रसंगः प्रमाणाभावत्वप्रमाणे भ्रमभिन्नत्वस्यासत्वादिति केचि त
त परेतु असद्देशिष्यस्य भ्रमाविषयत्वे बाधकं पूर्वमनुक्तमतस्तद्बाधकमाह अन्यथेति असद्देशिष्यावगाहित्वस्य भ्रमत्व ॐ
रूपत्वे इत्यर्थः भ्रांतत्वच्छेदकं भ्रमत्वासिद्धिप्रसंगः प्रमाणाभावात्तदयाह कस्यतद्घटवासद्विषयकत्वेन प्रमाणत्वा
भावात्भ्रमत्वशरीरे असतो विशेषणतयाप्रवेशात्संसर्गविधयैवासतोज्ञानमभ्युपगच्छतां टीकाकृतां उक्तभ्रमत्व स्य श्री
ज्ञानमात्रेनैवग्रहीसंभवाद्येतिप्याचक्रुः भूताकैरेवाबेरत्वभूतलादौ घटाभावादिसत्वेज्ञातत्वाप्रयुक्ते भूतले घटवदिस्या
दिवाक्यइत्यर्थः व्यभिचारइतितत्रवक्तुः प्रकृतसंसर्गज्ञानाविरहेण तद्घटितसाध्याभावादित्यर्थः तत्रवक्तुः संसर्गज्ञान राम
मेव न कुतइत्यत आह विशेषेति विशेषदर्शनं प्रकृतवाक्यार्थज्ञानविरोधिनिश्चयः तत्सत्वेन तत्र भूतलादौ घटादिसंसर्गज्ञा २५

नस्य वक्तुरनुद्भमादित्यर्थः वाक्यरचनानसंभवतीति वाक्यार्थज्ञानस्य वाक्यहेतुत्वादिति भावः व्यभिचारादेना वाक्यार्थज्ञा
नस्य हेतुत्वेनास्तीत्याह त्वावदिति तावस्यदरूपवाक्यज्ञानेष्टसाधनताज्ञानादितद्द्रत्यर्थः अन्यत्रापि बुवोधयिषुवाक्येपि
तस्यैवंपद ज्ञानादेरेवं एवकारेण वाक्यार्थज्ञानव्यवच्छेदः कार्यतावच्छेदकसंकोचेन व्यभिचारवारणेपि अन्यथा
सिद्धा वाक्यार्थज्ञानस्य हेतुत्वादिति भावः वक्तुर्वाक्यार्थज्ञानस्यान्यथासिद्धत्वेपि तस्य वाक्यार्थवुबोधयिषापूर्ववाक्योन्नेम
क
नापेक्षा ऽस्त्येव वाक्यार्थवुवोधयिषाहेतुभूतवाक्यार्थज्ञानज्ञानस्य वाक्यार्थज्ञानत्वादित्याह यद्वा वाक्यार्थज्ञानं प्रतारकस्या
स्त्येवेति नद्याः कैनतत्पूर्वकत्वरूपं साध्यमस्तीति न व्यभिचार इति संभाषन्ते एतदाक्षिपति तस्य संसर्गवोधयिष्यतीवि
एतत्पदार्थसंसृष्टेतत्पदार्थज्ञानं जनायिष्यतीत्यर्थः तस्यापि तादृशाशयवतः प्रतारकस्यापि ननु विशिष्टवाक्यार्थज्ञानं विना
गी.
पिरतत्स्मिन्नर्थे एतत्संसर्गज्ञानं भवत्विति इच्छया प्रतारकस्य प्रयोगः संभवतीति न व्यभिचारो दुर्वार इत्यत आह योग्यतेति त
या वक्तृहेतुत्वे नास्ति हेतुत्वादि पदेन योग्यतापरिग्रहादिति कुतो व्यभिचार इति भावः अतएव योग्यताविरहादेवाविसंवा

शा॰म॰ दिवाक्ये बाधितार्थवाक्ये एकवद्धारिते वाक्यार्थ[illegible]विषयाविनेवं तत्पदमात्रं ज्ञात्वा प्रयुङ्क्ते स्वेतेन तत्र वक्तुः संसर्गज्ञाना
२६ भावेन साध्यं नास्तीति स्मृन्वितं न च न त्र प्रमाप्रसङ्गविरहे [illegible] हेत्वभावात् योग्यताविरहादेवेत्तु पदं मा संगतेरित्ति वाच्यं तत्र
प्रमात्मकसंसर्गप्रत्ययाप्रतीतत्द्विषयकभगवत्तात्पर्यसंभवात् नचैवं भगवत्संसर्गज्ञानमादाय एव साध्यमाविकलमिति वाच्यं
एकपदार्थप्रतियोगिकापरानुयोगिकसंसर्गस्यवास्तवस्य साध्यघटकत्वे नायोग्यस्थले तद्बाधसिद्ध्या भगवतोपि तादृशसं
सर्गज्ञानासत्वेन तज्ज्ञानपूर्वकत्वरूपसाध्यसत्वस्य चानिर्वाहात् अतएव विसंवादिपर्यंतानुसरणं ननु योग्यताया हेतो
निवेशो विसंवादिवाक्ये हेत्वभावेन संसर्गज्ञानपूर्वकत्वानुमानासंभवात् तत्र प्रमात्मकोपि संसर्गप्रत्ययः कदापि न स्या
दित्यत आह सत्वादिति तादृशादि त्वादिः योग्यताप्रमादिस्तीयोग्यता घटितहेतोस्तत्राभावेपि तादृशहेतुप्रमादिति अर्थ
बोधकज्ञानमेव साध्यघटकमित्यभिमानेन योग्यतावत्त्वेन वाक्ये व्यभिचारमाशंकते अयोग्येति शंककस्येत्ति संसर्गज्ञानाभाववं इ राम त
त्यर्थः अप्रस्येति तावत्पदज्ञानादेव वाक्यप्रयोक्तुरिति शेषः बोधकतात्पर्यस्य हेतुघटकत्वे व्यभिचारो न संभवतीति स्थलांतरमा २६

हत्वात् प्रतारकवाक्ये इति विशिष्टवाक्यार्थभ्रमत्वेव आस्मिन्नर्थे एतदर्थसंसर्गप्रतीतिर्भवत्विति प्रतिसंधाय प्रयुक्ते वाक्ये इत्य
र्थः व्यभिचार इति एकपदार्थे पदार्थसंसर्गावगाहि यत्क ज्ञानघटितसाध्याभावादिति भावः यत्क ज्ञातवाक्यार्थाबाधरूप
योग्यताघाहेतुप्रवेशे वाक्यार्थानभिज्ञवाक्ये तादृशयोग्यताविरहेण व्यभिचारासंभवाद्दोषान्तरमाह कथं चेति तत्र वाक्या
र्थानभिज्ञप्रयुक्तवाक्यश्रवणस्थले संसर्गभ्रमाः एकपदार्थे परपदार्थसंसर्गज्ञानं यत्क ज्ञानानुमानासंभवादिति च [illegible]
ज्ञातवार्थाबाधघटितहेतोरसत्वात्साध्यस्य च बाधादिति भावः यद्यपि स्वरूपसल्लिंगेनानुमितिहेतुः न वा स्वरूपसन्बा
धोनुमितिविरोधीति बाधाज्ञानदशायां प्रयोक्तयोग्यताघटितहेतुभ्रमात् संसर्गप्रत्ययः संभवति तथापि फलीभूतज्ञा
(ॐ२४०६) नाभावानिश्चयस्थले बाधानिश्चयसत्त्वे न हेतुभ्रमस्य वा संभवेन यत्क ज्ञानानुमाना ... संभवात् संसर्गज्ञानानुपपत्तेरे
त तन्मते इत्तोस्परतयैव तद्ग्रंथसंगतिः आप्तोक्तत्वस्य ... यथार्थवाक्यार्थज्ञानवदुक्तत्वरूपस्य
शाब्दप्रमाभाराप्रयोजकत्वेप्याप्तोक्तस्थले संसर्गप्रमा न संभवति तादृशप्रमाभाराप्रयोजकरूपाज्ञानात् तथासति एत

श॰ म॰ मतेपि संसर्गप्रमानुपपत्तिर्न दोषाभनवात व्यभिचारः योग्यताशरीरे वक्तृज्ञातत्वाविशेषणस्याप्रवेशपत्वात् पर्यवसितो
२७ क्तत्वज्ञानेनन्यापयतेशाब्दज्ञानेनापेक्ष्यते तदापरमेश्वरीयज्ञानमादाय साध्यसत्वाद्धेदरवभ्रांतप्रतारकवाक्येपि न
व्यभिचारः संसर्गज्ञानवक्तृत्वपर्यंतस्य साध्यतानुपगमात् नवावाक्यसंसर्गज्ञानानुमानासंभवः हेतुघटकयोग्य
तापामुक्तविशेष्यषणस्याप्रवेश्यत्वादितिज्ञानावच्छेदकतया मक्तानुमानात्संसर्गसिद्धेरप्युपपत्तीरितिसमाध
य सें [illegible] दीति उक्तमुक्तिवादे आकांक्षायोग्यतासतीनां न्यायमते स्वरूपसतीनां शा
ब्दधीहेतुत्वे तद्ज्ञानदशायामपितन्मते संसर्गमत्यमात्वंतदा च वैशेषिकमते उक्तहेतुज्ञानासंभवेन तदानीवा हात्त्श
व्द प्रामाराप्रंरवंडपितु भशाक्यमित्यतो न्यायमतेपि आकांक्षादीनां ज्ञा [illegible] शाब्दधीहेतुरितिव्यवस्थापपाति आ राम
कांक्षावेत्ति ज्ञातोपयुज्यतेइत्यस्य न्यायमतेपीत्यादिः अन्यथा स्वरूपसतीनांतासां शाब्दबोधहेतुत्वे शब्दभ्रमानुप २७
पत्तौ आकांक्षादिभ्रमजन्यशाब्दबोधानुपपत्तिरित्यर्थः वाक्यानामित्यस्य चनीत्यायोग्यस्थले स्वरूपसदाकांक्षासत्वो

सत्त्वेन योग्यतायाः स्वातोपयोगितामात्रेणैव शाब्दभ्रमोपपत्तेराकांक्षासत्त्वोः स्वरूपसतोर्हेतुतायाः शाब्दभ्रमानुप
पत्त्यप्रयोजकतया पर्याप्युत्तासंगतेः [redacted]कांक्षादिराहित्ययोग्यस्थलेस्वरूपसदाकांक्षादिहेतुतायाअपि आकांक्षादि
भ्रमाधीनशाब्दभ्रमानुपपत्तिप्रयोजकतयापर्याप्युत्तमपि संगच्छत इति [redacted] तथासत्त्वपि स्वरूपसदाकांक्षासत्तिहेतु
त्वे योग्य निराकांक्षादिस्थले आकांक्षादिभ्रमाधीनशाब्दभ्रमापाअप्यनुपपत्त्यातदप्रदर्शनेनन्यूनतायाम् पर्यायुत्तेनुध्येग
रात्संसर्गसाध्यकाद्यनुमानमुपेक्ष्य संसर्ग[redacted]ज्ञानपूर्वकत्वपर्यंतसाध्यकानुमानेनश्रोतुः प्रवृत्त्यादिकमुपपादयतो वै
शेषिकस्य अभेदादिसंबंधेनरजतादिप्रकारकेदमादिविषयकप्रवृत्तौ इद[redacted]माद्यंशेरजतादेरभेदादिसंबंधज्ञानज्ञानत्वे
नहेतुतेत्याशयमन्यमानः सिद्धांती प्रथमतस्तेनरूपेण प्रवर्तकतामेव खंडयति अर्थेति अर्थज्ञानं प्रवृत्तिविषयीभूतोयो
र्थस्तत्ज्ञानत्वावच्छिन्नं तज्ज्ञानज्ञानं तज्ज्ञानज्ञानत्वावच्छिन्नं गौरवा[redacted] अर्थज्ञानत्वापेक्षया तत्ज्ञानत्वरूपस्यावच्छेद
कस्य गुरुतरत्वात् व्यभिचारादिति ज्ञानाविष केदं रजतमित्यादिज्ञानजन्यप्रवृत्तावित्यादिः तज्ज्ञानवानयमिति प्र

[illegible]

न वान

र. मू. ग वर्तिनि रजतसंसर्गज्ञानं यदिमित्यर्थः । । अर्थज्ञानत्वेनैव प्रवर्तकता आकांक्षादिमद्वाक्यत्वेन पदधर्मेणार्थध
२८ र्मस्य संसर्गानुमानं संभवतीत्येवं व्यधिकरणत्वादित्यतो ज्ञानपूर्वकत्वपर्यन्तं साध्यमनुमानादपि मन्तृत्वादिकार्यं निर्वहतीति न्या
पि साध्यतावच्छेदकघटकतया प्रवृत्तिविषयीभूततत्तत्पदार्थतत्संसर्गानाभानादित्याशयं प्रकाशयन् वैशेषिकशंक [illegible]
ते इदमपीति । इदं पदं तानुमानाधीनरजतविषयकं रजतादिविषयकं तु रजतत्वादिप्रकारकमित्यभेदसंबन्धेन इद [illegible]
दंमंशे रजतप्रकारकं नेत्यर्थः भावार्थाविवक्षणात् अन्यथा इदं रजतमिति वाक्यजन्यशाब्दबोधेनापीदमंशे पदार्थ
तावच्छेदकरजतत्वाद्यप्रकारकतया संगतेः प्रवर्तकं चेति अभेदसंबन्धेन रजतादीदं विशेषितेदमादिविधेयकप्रवृत्ति
जनकमपीत्यर्थः तथेति प्रवृत्तिविषयीभूतं यादृशं तादृशाविशिष्टावगाहीत्यर्थः ननु विशिष्टं विशेषणसंबन्धविशेष्ये [illegible]
भ्यो नार्थान्तरमिति तावद्विषयकत्वमेव विशिष्टविषयकत्वं तथा चोक्तानुमानाधीनतावद्विषयकज्ञानेन कथं नाविशिष्टज्ञा [illegible]
नं कथं वा न विषयकत्वरूपत्वेत्यर्थः भ्रान्तिज्ञस्येति पुरोवर्तिनि अभेदसंबन्धेन रजतप्रकारेण ज्ञानाभाव । भिति ज्ञानं वर्तत इ

[illegible]

[illegible]

स्यर्थः अथ येत्तिमतद्विषयकज्ञानयोर्विशेषणतेत्यस्यार्थः भ्रान्तिविरोधदर्शिनस्याप्रमत्वापत्तेरितियावत् न
याचविशिष्टस्यानतिरेकेऽपि विशिष्टत्वलक्षणाभासमानतत्पदार्थविषयतातो विशिष्टनिरूपिताविषयताविलक्षणैवा
गत्यास्वीकरणीयास्तेवप्रवर्तकतावच्छेदिकाप्रमत्वप्रयो[illegible]काचतादृशीचाविषयतानोक्तानुमितावितिकथंतस्याः
प्रवर्तक[illegible]तेत्तिभावः एतेनज्ञानाविशेषण[illegible]तयासंसर्गज्ञानस्याप्रवर्तकत्वेनैत्यपास्तमित्याशयेनान्वयः [illegible]णां
र्वु [illegible]नुरोधादितिपष्ठीः प्रवेशयेत्यादिलाक्षणिकपदघटितवाक्या [illegible] मुख्यार्थबोधस्यनानार्थस्थलेअतात्पर्याविषयो
षयमोऽप्यर्थान्तराविषयक बोधस्यसर्वेत्र तात्पर्याविषयसंसर्गान्तराबोधस्यचनिर्वाहानुरोधादित्यर्थः पदार्थसंसर्गवि
शेषान्तिरञ्जतपुरोवर्त्यभेदादीत्यर्थः प्रतीत्युद्देश्यकत्वंप्रतीतीच्छयोच्चरितत्वंतात्पर्यज्ञानावच्छेदकतयातात्पर्यघटक प्रतीतिवि
शेषणतया सिद्धिरि[illegible]तिशाब्दबोधात्पर्वेन्यायमते प्यावश्यकीत्तिशेषः तथाचततएवमह्यत्तिनिर्वाहे किंशब्दस्यप्रमा
माणत्वेनेतिभावः ननुसंसर्गाविशेषणैकपदार्थाविशिष्टा[illegible]परपदार्थज्ञानपूर्वकत्वमेवोक्तहेतुनानुमेयमित्याशंकातोरञ्ज

त रि मेन

शा. रू. ताभिदामित्यादिनोवाक्याद्रजतत्वादिविशिष्टादिबमकमहत्वानिर्वाहमाह [redacted] आपकतावच्छेदकप्रकारिके [redacted] सामा

२९ न्यव्याप्तिस्थले व्यापकतावच्छेदके पदार्थोत्तीर्णपदार्थानां येन प्रकारेण भानं साध्यशरीरे तत्स्थले तदन्यप्रकारानवच्छिन्नावि

षयिणीत्यर्थः सामान्यव्याप्तिस्थले पक्षधर्मताबलेनाप्रसिद्धविशेषभानाद्यथाश्रुतनियमासंभवात् ज्ञानपूर्वकाणीत्यनेनतरं

रजतादिपदार्थविशिष्टेदमादिपदार्थज्ञानपूर्वकाणीति वेतिपरणीयं नात्रित्याह [redacted] नतु रजताद्यभिन्नेदमादिज्ञानेत्यर्थः उक्ता

नुमा [redacted]

प नेपदार्थत्वेनैवेतः पदार्थानां व्यापकतावच्छेदकघटकता नतु विशिष्टव्याप्तिभावः [redacted] पदार्था आदिपदं ह्रभ्यांपादिपूर्वोक्तरीत्यासा त

मान्यव्याप्तौ निवेशेपि तेनदापक्षधर्मताबलाद्भ्रमादिपदार्थत्वेनैव रजतत्वादिनापि रजतादिविषयिकानुमितिः संभवतीति राम

वैषम्यत्र स्यात् [redacted] पदार्थतावच्छेदकपदार्थपक्षकसंसर्गकानुमानस्यैव संभवेन ज्ञानानुमानप्रयासो नोचित इत्यत आप २९

दार्थ [redacted] पक्षकानुमानेवक्ष्यमाणस्य योग्यतारूपहेतुविशेषणानिश्चयासंभवादनुमानानिर्वाहरूपहेतुषण ज्ञानानुमा

न पक्षेऽपि संभवात् परोक्तानुमानैः समत्वात् सामान्यव्याप्तेः पक्षधर्मताबलाद् विनाप्रसिद्धविशेषानुमितेः संभवात् आ
घव्युत्पत्तिस्थले गवानयनादावेव प्रवृत्तिविषयत्वेनालिंगेन प्रसिद्धज्ञानविषयत्वानुमित्यैव गवानयनादिविषयकज्ञानस्ति
द्धिरूपगतव्येत्यभिप्रायकोऽयं ग्रंथः अग्रिमो [illegible] पक्षकानुमानेऽपि इदमादिपक्षे रजतादिसंसर्गसाधने पक्षभिन्नस्यापि र
जतादिसंसर्गिणः सत्वाद् दृष्टांतसौलभ्येन विशिष्यैव व्याप्तिग्रहः संभवतीति सामान्यव्याप्तेरनादरणीयत्वाद् एतादृशानुमाना
शंकासंगतिः येन पुंसा क्वचिदपि रजताभेदादिर्नावधारितस्तस्य विशेषव्याप्त्यापक्षी [illegible] तेदमादिपदार्थे तदनुमानासंभवस्याधु
कं दूषणं बोध्यं पदपक्षकानुमाने च एकपदार्थसंसृष्टापरपदार्थरूपापूर्वबाधार्थस्य साध्यघटकतया विशिष्य व्याप्त्य[illegible]धावे
[illegible]क्वापि न संभवतीति विशेषः इत्याहुः शब्दादीनां तत्र प्रमाणतया स्वीकृततादृशविशेष एवकारेणोक्तानुमानस्य व्यवच्छेदः अत
एव उ[illegible] नुमानतः शाब्दबोधप्रकाररजतादि
विषयकतत्संसर्गकज्ञानसंभवादेवं अपास्तमित्यनेनान्वयः अनुवादकत्वेति उक्तानुमानगृहीतपदार्थसंसर्गविषयके विशिष्य रजतत्वादिप्र

म

श्री·गु·ग दार्थतावच्छेदकप्रकारेण रजतादिगोचरानुभवान्तरे हेतुतेत्यर्थः शब्दस्योक्तस्वीकृतिपत इतिशेषः तथा च नतस्य प्रमाणता
३० अगृहीतग्राहिण एवानुभवस्य प्रमाणत्वादिति भावः इति मीमांसकमतं परास्तं अतएवैतस्य स्वार्थ्यं स्वयमेवादिहृणोति शब्दानु
भित्यो शिति भिन्नप्रकारकत्वात् तन्न सदार्थत्वरजतत्वादिप्रकारकत्वात् एकविषयकत्वाभावात् एकविधादिविशिष्टार्थक
त्वाभावात् अननुवादकत्वात् रजतत्वाद्यवच्छिन्नरजतादिघटितं विशिष्टार्थे नुवादकत्वासंभवात् तस्य शब्दस्य तादृशावि
शिष्टार्थ एव प्रमाणत्वात् तथाह शाब्दिशिष्टोऽर्थः पूर्वमगृहीतस्य तादृशाविशिष्टार्थविषयकानुभवस्य तादृशार्थे प्रमेति अ[redacted]गृही
तग्राह्यनुभवः प्रमेत्येतदर्थत्वादिति भावः ॥ एते पदार्थे इति इदं रजतमित्यादौ येन रजतत्वेदंत्वादिना अर्थानां पदादुप
स्थितिस्तत्तद्रूपावच्छिन्नपर एवैतच्छब्द इति यद्यपि तु पदार्था इत्युक्ते न तु पदार्थत्वेनोपस्थितेषां निवेशगौरवेण सामान्यरूपेण राम
निवेशे प्रयोजनाभावाच्छाब्दबुद्धौ नैयायिकानां तद्रूपाभानात् तद्रूपपदार्थघटितवाक्यार्थस्थलाभिप्रायेण तथा च रजतेदंप्र ३०
दपदस्पर्शः तात्पर्यविषयेति तत्पदघटितवाक्यतात्पर्यविषय[redacted]संसर्गस्य प्रकृतवाक्यज्ञानान्न सिद्धिः अपत्तात्पर्यविषयत्वं साध्य

[illegible]
[illegible]

घटकसंसर्गविशेषणं संसर्गत्वेन संसर्गानिवेशनस्य संभवात् विशेषरूपेण संसर्गनिवेशे तात्पर्यविषयत्वस्या
व्यावर्तकत्वात् तथा चोक्तानुमाने [illegible] विशिष्यपदार्थावगाहिन्या अमितेः संभवेऽपि विशिष्यसंसर्गावगाहिन्यास्तस्या असं
भवेन प्रवर्तकज्ञा[illegible]नानिर्वाहः तात्पर्यविषयत्वं परित्यज्य विशेषरूपे[illegible] संसर्गप्रवेशने द्वितीयहेतौ संसर्गपरेति पदं वि
शेषणवैयर्थ्यं अग्रे च विमलं जलं मिसाहो नदी [illegible] कच्छमाः संसर्गस्य तात्पर्याविषयत्वं व्यभिचारस्य दर्शनस्य असंगतिरिति
चेन्न यथाश्रुते तदनुमाने विशिष्यसंसर्गसाधकत्वानुपपत्तिरूपदूषणं अग्रिमग्रन्थाभिप्रेतमेव नात्पर्यमनंतर्भाव्याविशि
ष्यसंसर्गानुमानमेव यद्दीनिष्कर्षानुसारेणा परेषां मते तदानीं [illegible] चवपत्त्यादिना वक्ष्यमाणमेव दूष
णं अथवा नैयायिकानामिव परेषां मतेऽपि संसर्गज्ञाने तात्पर्यज्ञानापेक्षानिर्वाहाय तात्पर्य[illegible] हेतुप्रवेश आवश्यकः ए
वं च तत्साधर्म्य विशेषरूपेण प्रवेशनेऽपि संसर्गतात्पर्याविषय निवेश्यते [illegible] एकपदार्थे परपदार्थोपरक्तसंसर्गस्ते
[illegible] रेवोहरस्य तथा तन्निर्वाहाय मिथ इति तेन परस्परसंसर्गः साध्यश्चेत्तत्प्रवेशे एवं च साध्ये तात्पर्यस्य संसर्गांशे निवेशान्

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

श. प्र. एवं हेनीलदेशां तात्पर्यविषयत्वानिवेशस्यात् तात्पर्यविषय[redacted] संसर्ग[redacted]टितहेतुमतस्तात्पर्याविषयतत्संसर्गघटित

३१ साध्यवत्त्वानेर्वाहेणपसक्तव्यभिचारवारकतया सार्थक्याभिमतेसाध्येपि तात्पर्यविषयत्वंसंसर्गविशेषणमावश्यकं।

एवमतात्पर्याविषयपदार्थप्रतियोगिकतात्पर्याविषयसंसर्गसिद्धिवारणाय संसर्गप्रतियोगिभूतहेतुघटकार्थेतात्पर्य

विषयत्वस्यावश्यंनिवेशनीयतया साध्यघटकसंसर्गप्रतियोगिन्यर्थे तद्विशेषणंदेयं अन्यथाहि नीलताद्विशेषणस्य व्यभिचा

रावारकतयावैयर्थ्यापत्तेः [redacted] तदर्थोपरागेण संसर्गविशेषप्रतीतिर्भवतु वाक्यसाकाङ्क्षघटितसंसर्गतात्पर्यस्यतदर्थ

घटितस्यानिवेशनेवोपपत्तेः तदर्थतात्पर्यविषयत्वं[redacted] विशेषणांतरंनप्रवेश्यं हेतौतात्पर्यविषयसं[redacted]सर्गघटितत्वेचावि

मलंजलेनघाः कछमहिषश्वरतीत्यत्राग्रेसंसर्गतात्पर्यघटितसाध्यासत्वेन व्यभिचारस्य प्रदर्शनं हेतौतात्पर्यप्रवेशोना रम

मीत्याभमानेनैवनवरनीलादिपदार्थप्रतियोगिकाभेदसंसर्गस्यपक्षभिन्नार्थांतरेपिसत्त्वेनरघातसौलभ्याद्विशेषव्या ३१

प्तिरेवशकाग्रहेत्वादिंदर्शितसामान्यव्याप्त्यादरेणोतिवाच्यं तादृशसंसर्गस्यार्थांतरेसत्वेपितादृशार्थतादृशसंसर्गतद्घटित

[illegible]

हेतुत्वमपेक्षणीयमदृष्टस्यापि नमो व्याप्तिग्रहासंभवेन तादृशाविशेषव्याप्तितः पक्षसंसर्गसिद्ध्यनुपपत्तेः तदानीमपि
वन्यायमते तत्र तत्संसर्गबोधात् न चैवमपि तत्संसर्गपारेकस्यैव पयत्वतत्त्वेन । निवेशोऽस्त्वाकांक्षमर्थमुभयोरस्त्विति वे
शेषणतयाप्यमदादिहेतुमत्पदागतत्वेन योग्यतरेऽन्यार्थस्यापि प्रकृतसंसर्गं प्रकृतार्थस्यान्योपि संसर्गो न गृहीतः तदान्यप
दार्थप्रतियोगिकप्रकृतसंसर्गस्य प्रकृतपदार्थप्रतियोगिकान्यसंसर्गस्य च घटितहेतोस्तादृशव्याप्तिग्रहादेवासिद्ध्या [redacted] त
उभयोरेव पक्षतत्त्वेनोपादानस्यावश्यकत्वात् आकांक्षादीनां तदर्थे तत्संसर्गतात्पर्यघटितत्वे तत्पदाकांक्षादिमत्पदस्मारि त
तत्वादित्यर्थः उक्तसामान्यव्याप्तौ घटादिरूपार्थाधेयत्वादिरूपसंसर्गता[redacted]र्यघटितघटादिपदाकांक्षादिमत्पदस्मारि ४०
६ तो घटादिप्रतियोगिकाधेयत्वादिसंसर्गबोधकत्वान्मद्रेव स्फलेभोदृष्टान्तः एतदर्थे तत्संसर्गतात्पर्यघटितोऽकांक्षाघ एतद
र्थप्रतियोगिकत्वस्यानुयोगिक[redacted]त्वाभ्यां च कारात् तत्पदेन प्रतिपिपादयिषितो यस्तत्संसर्ग ... स्त
था प्रतिपिपादयिषयोच्चारितत्वे सति स्वेतत्पदोभयव्यतिरेकप्रयुक्तस्यानुयोगिकत्वेतदर्थप्रतियोगित्वोपर ... केवसं

शा॰ म॰ संसर्गानुभवाभावकत्वं सत्त्वं तद्दलप्रवेशात्सुतरां राजसः पुरुषोपसार्पणतामित्यादौ पुरुषादौ तात्पर्यविषयराजसंबंधसंसर्गा
३२ भावेन व्यभिचारप्रसंगस्यानवकाशः तत्र स्वपदे हेतुमत्त्वे पत्रसंपादेनाहेशार्थपरं यत्तदपि घटः कर्मत्वं आनयनं कालि
इत्याद्यावाक्याप्रसंगवारकविशेष्यदलस्य हेनावप्रवेशेपि न तत्र व्यभिचारप्रसक्तिः घटः कर्मत्वादिसंसर्गतात्पर्यास
त्वेसत्यनस्वाभावात् तत्र सत्वे साध्यस्यापि सत्वात् तथापीतरप्रवेशे घटः कर्मत्वमित्यादौ घटकर्मत्वादिपदतदर्थ
घटितहेतुमता ज्ञानानन्तरं तत्पदार्थसंसर्गसिद्धेर्वा वेत्ति तत्कारणापहेतौ न दलप्रवेश आवश्यकः न व्यभिचारवा ४०
रकतया न दलवैयर्थ्यं दुर्वारमिति वाच्यं तत्सार्थकतया पक्षसाध्ये पि न तत्पदव्यतिरेकप्रयुक्तस्वानुयोगिकतत्पदार्थप्र
ती[illegible]योगिकतत्संसर्गानुभवाभावकत्वे सतीत्यस्य निवेशनीयत्वात् साध्ये एतद्दलानिवेशे घटः कर्मत्वमित्यादौ कर्म
त्वरूपार्थे एतद्दलानिवेशे हेतौ तादृशसाध्यवत्त्वासंभवात् व्यभिचारप्रसक्त्या तद्वारकतया हेतौ एतद्दलसार्थक्यात् राम
तद्दले च प्रथमस्वपदमाकांक्षावत्त्वेनोपादेयं यादृशविशिष्टवाचकं ... तत्पदं च परं च स्वपदं पूर्वोक्तार्थपरं स्वं तु नो ३२

ं घटः कर्मत्वमित्यादौ एतादृशोपस्थित्यभावादन्वयबोधवारणाय प्रकृतिप्रत्ययार्थान्वयबोधे प्रकृतिप्रत्ययमानु
पूर्व्यादिविशेषज्ञानस्य हेतुतया आवश्यकत्वात् न्यायमतेऽप्येतद्व [illegible] ज्ञानेन शाब्दबोधे हेतुः
तथा च कथमस्य हेतुप्रवेशः एवं वैशेषिकमतेऽन्वयानुभवस्यानुमितिरूपतया तत्र पदस्याहेतुतया तद्व्यतिरेको
नान्वयानुभवाभावप्रयोजकः तदभावप्रयोजक एव तदभाव इति वाच्यं तथा सति कर्मत्वं घटः संसर्ग एतत्कर्म
त्वपदस्मारितत्वादित्यतः सत्त्वोऽसतो वा अनुमानात्कर्मत्वादौ घटादिसंसर्गसिद्ध्या वैशेषिकमतेऽपि घटः कर्म
त्वमित्यादावप्याकांक्षाया दुर्वारत्वात् तस्माद्घटः मानयतीत्यादौ कर्मत्वकृत्यादिरूपार्थभानार्थं नामधात्वर्थप
दानयनादेः संसर्गविशेषसाधनेन तन्नामधात्वादिपदप्रकृतिकृत तत्प्रत्ययादिपदस्मारितत्वे हेतुकरणीये सा
मान्यव्याप्तौ विपक्षत्वतत्वेन पदानामनिवेशेन नामत्वधातुत्वादिनानिवेशः कार्यः अन्यत्र सर्वं पूर्ववत् [illegible] नामधा
त्वादिपदानां नामत्वधातुत्वादिना ज्ञानेनैव न्यायमतेऽपि संसर्गधीः तदाऽपमायेककोशेन साधीयान् घटपदत्वस्य पद

१ (२३४ पृष्ठे)

श०भ०
३३

हिनानामपदस्यपूर्वपदार्थानामनिवेशोच घटपदप्रकृतिकअम्पदांतरस्मारितार्थान्तरेपे[illegible]नतादृशपदस्मारितत्वरूप
साध्यतंघटपदतात्पर्यविषयसंसर्गरूपसाध्यंवानगृहीतंतस्यघटमित्यत्र कर्मत्वेघटसंसर्गासिद्ध्यनुपपत्तिः इष्टा
ताभावाहितरूपगं[...]आदिपदात्तदर्थानिरूपितयोग्यतासत्त्वोः परिग्रहः पदार्थनिष्ठयोग्यताचस्वावाधितत्वद्
र्थप्रतियोगिकत्वसंसर्गकंयत्स्वंतदुपस्थापकत्वंस्वपदंपूर्वोक्तार्थपरंस्वावाधितत्वंचस्वनिष्ठाभावप्रतियोगित्वप्रमा
विषयत्वाभावः स्वनिष्ठाभावाप्रतियोगित्वमेववायोग्यतानिवेशात्तदर्थप्रतियोगिकतत्पदतात्पर्यविषयत्वसंसर्गरूप
साध्यस्यैतत्पदाकांक्षासत्तिमत्पदस्मारितार्थेनव्यभिचारः पदनिष्ठासत्तेः तत्पदार्थोपस्थित्यव्यवहितत्वोपस्थिति
जनकत्वंएतच्चयोग्यतातः पृथक्कृत्वानिवेश्यं नेदृक्तं भाग्यता घट कार्योपस्थितावव्यवहितत्वानिवेशपक्षप्रवेशादेवोपप   राम ३३
त्तेः अन्यथाउपस्थापकत्वस्यादित्यानिवेशानगौरवात् इहतावेतान्निवेशात्नीलोघटः इत्यंपदद्वयादव्यवहितोपस्थिति
विषयनीलपदार्थयोः संसर्गस्यतात्पर्यविषयत्वस्यावाधितत्वेयाकांक्षायोग्यतामात्रघटितहेतुसत्त्वात्साध्यसंसर्गस्यनावकाशः

नादृशा[illegible]विशेषणस्य व्यभिचारवारकत्वानुरोधेन यत्तदर्थोपस्थित्यव्यवहितोपस्थितिविषयत्वे सतीति साध्ये
निवेशनीयं साध्यतान्निवेशे आसत्तिघटितसाध्यस्य तादृशार्थेऽसत्वेन व्यभिचारमसत्वघातद्वारकत्वेन हेतुस्थलविशेष
णसार्थक्यात् उक्तस्थले व्यवहितोच्चारितप्रथमान्तनीलपदसाकांक्षप्रथमान्तपदजन्यपटोपस्थितेर्मध्ये तत्पदनिराकां
क्षाभिलापविभाक्तिकतद्व्यवहितपदोत्तरजन्यनीलोपस्थित्यव्यवधानेन तत्र नीलघटयोरभेदसंसर्गसिद्धिवारणाय यस्य
पदसाकांक्षत्वं पदविशेषणं तत्पदजन्यत्वमव्यवधानप्रतियोगिन्यां हेतुस्यासत्तिघटकोपस्थितौ निवेश्यं तत्सार्थक्याम
साध्यस्यासत्तिघटकतादृशोपस्थितावपि तन्निवेश इति संक्षेपः। अथ निराकांक्षस्थले अनासन्नस्थले च केवलयोग्यता
घटितलिङ्गे व्याप्तिपक्षधर्मताज्ञानसत्त्वे शाब्दबोधानङ्गीकर्तृभिर्नैयायिकैरपि आनुमानिकसंसर्गधीरवश्यमुपेयत एव त
थाच तत्र तत्र संसर्गसिद्धिवारणाय हेतावाकांक्षासत्तिप्रवेशानं तत्सार्थक्याय साध्ये तन्निवेशानेचानुपयुक्तमित्यपि ये स्तदर्थप्रतियो
गिकत्वेन तत्संसर्गवान् एतत्संसर्गघटितस्तत्तदर्थयोग्यतावत्पदस्मारितत्वादित्येवानुमानमुचितमिति चेन्निराकांक्षादिस्थले

नि

३५१४०

रा॰ ११ आकांक्षाघटितात्लिंगकानुमानाद्वाक्यार्थज्ञानस्य उभयसिद्धत्वेप्याकांक्षादिमद्वाक्यज्ञानादवगतेवाक्यार्थस्तोयमर्थ इति व्य
३४ वहारः नतुतदन्यशब्दज्ञानादवगतेऽस्तीतिनियमनिर्वाहायहेतावाकांक्षाप्रवेशानमुक्तं तथाचयादृशशब्दज्ञानाच्छाब्दबोधः परेषांता
दृशशब्दात्लिंगकानुमितिसामग्र्या अनुमितिरितिन नियमः एवंचतादृशसामग्रीजन्यत्वानुसंधानंविनापितथाव्यवहारोदृशसाम ता
ग्रीणामननुगमाद्वैनुमितित्वाकृतानुगतशाब्दज्ञातेरेव तादृशव्यवहारनियामकत्वमावश्यकमिति तु सिद्धांतान्तरं प्रथमहेतुघ
टितनिरूकपदार्थविशेषणासत्तियोग्यताशरीरघटकाव्यवहितोपस्थितिविषयत्वरूपस्य बाधिततदर्थसंसर्गकत्वरूपायानिष्ठआ
सत्तियोग्यतारूपतदुभयसहितसाकांक्षपदस्मारितत्वस्यहेतुतायांलाघवमित्याशयेनतथैवहेतुतामाहयोग्यतेति अत्रापिसंस
[illegible] संसर्गपरस्मारितत्वमविशिष्टंतावे राम ३४
वाव्यवहितोत्तविशेषणोदेयं नतुतद्विशेषणविशेषितोपस्थितिविषयत्वस्यपृथक्निवेशः स्मृतिविषयत्वस्याविधानिवेशो ३५
नगौरवात्संसर्गपरत्वंचपूर्वहेतुस्थेसंसर्गघटिताकांक्षावत्त्वमेव घटकविशेष्यदलाप्रवेशापूर्वोक्तदोषस्य दुर्वारत्वात्

अन्वयप्रयोजकरूपवत्त्वं योग्यत्वे त्वभिमानमूलातादृशयोग्यतावत्त्वबाधितत्वरूपयोग्यताशून्ये व्यभिचाराशंकां नि
रस्यति अनाकांक्ष इत्नीसदोषपुरुषेणतत्संसर्गवत्तयावबोधयिषिते संसर्गशून्ये तदन्वयप्रयोजकरूपवत्त्वार्थे इत्यर्थः योग्य
ताविरहादिति हेतुघटकेत्यादिः तत्रैव कुतो नास्तीत्याकांक्षायामाह तन्नेति तथा च बाधकप्रमाविरहरूपयोग्यतैव हेतु
प्रविष्टेति भावः ॥ नन्वन्वयप्रयोजकरूपात्मकयोग्यताधीरेव शाब्दधीहेतुर्न तु स्वपरसाधारणबाधकप्रमाविरहधीः त
४४ स्या वाक्यार्थधीपूर्व [redacted] वधारणात् तथा च परैरपि अन्वयप्रयोजकरूपस्यैव हेतुघटकतावाच्याल ७१
स्य चोक्तस्थलेपि सत्त्वे न व्यभिचारो इत्यौ रराचेत्याशंक्याह तज्ज्ञानस्येति तथा च यद्यन्वयप्रयोजकरूपात्मकयोग्यताज्ञा
नस्य शाब्दधीहेतुता तदा तत्र शाब्दभ्रमानुपपत्तिः शाब्दभ्रमे योग्यताभ्रमरूपदोषस्य हेतुत्वात् तादृशयोग्यताया अयोग्यस्थले
सत्त्वेन तद्भ्रमासंभवात् इति बाधकप्रमाविरहरूपयोग्यतैव शाब्दधीप्रयोजिका तस्याः संशयसाधारण्येपि एव हेतुता
याचकव्यतया प्रथमं तदानिश्चयमताया आकांक्षितकरत्वादक परमतेपि सैवालिंगविशेषणमिति न व्यभिचार इति भावः नन्वप्र

शा॰मू॰ग सासिंचतीत्यादिवाक्यं स्वरजलपरं पयोग्यं स्यात् तदा जलांतरपरमपि योग्यं न स्यात् एकानुपूर्वीकवाक्ये उभयव्यवहा
३५ रादिरहादित्याशंक्यां बाधिताबाधितरूपार्थभेदेनैकानुपूर्वीकवाक्येपियो[illegible]व्यवहारस्येष्टतापानिराकरोति एकेति बाधकस
त्वाभावे विभिन्नार्थयोर्बोधयोरभ्यां आकांक्षादीनां पर्यानुमाने ज्ञातोपयोगिताया अव्यवस्थापितत्वेपि पुनस्तां[illegible]पा असंभवात् सत्तिप
लुप्तिरिति पस्यंतु सः शाब्दबोधजननीयस्तस्येत्यर्थः एतत्तत्त्वरूपकमतेऽश्रोतरीति आकांक्षापा आत्मनिश्चितमाहेतुत्वलाभापरा
दनिश्चतपाहेतुत्वे एकद्रुरूपातिप्र शाब्दबोधानुसादमादापान्यस्य शाब्दबोधेनातेपितन्मसंगात्तत्त्वकृत्वा बोधितत्त्वदविषयक
तदनुसंधानज्ञान्यप्रकृतसंसर्गबोधप्रागभावरूपेत्यर्थः आकांक्षेति तदनुसंधानाव्यवच्छिन्नतत्तत्पदयोराकांक्षेत्यर्थः अस्याश्च
विषयसिद्धिरूपत्ति ज्ञासाविरोध्यभावरूपत्वयाज्जिज्ञासामोग्यतारूपत्वे संशयविरोधिसाधकबाधकमानाभावस्य संशयपयो राग
ग्यतात्ववत् बाधकेति प्रकृतसंसर्गबाधकेत्यर्थः अव्यवहितेति प्रकृतसंसर्गनिरूपकैकार्थोपस्थित्यव्यवहितापरार्थोपस्थिति ३५
रित्यर्थः स्वरूपसत्योहेतवइतीन्यापमते ज्ञानाविषयतामपुरस्कृत्येवशाब्दधीहेतवइत्यर्थः कार्यांतरेप्रागभावस्यानुमित्यादौ व्यभि

घंथकबाधनिश्चयाभावस्याविशिष्टबुध्यं तरेविशेषणांस्य स्वरूपसत एव हेतुतापा[redacted]त्वादिति भावः नन्वेकत्रमस्या
हशस्य हेतुता अन्यत्रापितस्य ताहशस्यैव हेतुतेति नानियमइत्यत आह गौरवादिति नाद्विषयकशानेज्ञानविषयतत्वेन वा हे
तुतापेक्षया तत्वमात्रेण हेतुत्वे लाघवादित्यर्थः ज्ञानव्यतिरेकेण कार्याभावमात्रे ज्ञानहेतुता कथं गौरवेणानिराक्रियत इत्य
तस्तदासिद्धिमेवाह बव्होर्थावृत्तेर्गते उक्ताकांक्षादि ज्ञानव्यतिरेकेणेत्यर्थः विलंबाभावादनुमतेरासिद्धेः संसर्गनिरूपते नवाका
र्थीभ्रमप्रकृत संसर्गघटितत्वेनेत्यर्थः ताः आकांक्षायोग्यतास[redacted]नपः लिंङ्गविशेषणानीतिभवंतीति निरोधः तथा सतीलत
ज्ञानशब्दकालेसंसर्गानुमित्यसंभवेनशाब्दप्रमित्वं तरस्यावश्यकतापातादिति भावः स्वीपवाध्य ग्रहाभाव एव स्वरूपस
हेतुः योग्यता च स्वपरसाधारणबाधप्रमाभाव एव नतुसो[redacted] तथा सत्यमोग्यस्यापि विहशाविशेषे … नापतेः इ सा
शयेन प्रत्ययमं योग्यता ज्ञानस्य हेतुत्वे च वसाधप्रयतेयोग्यताशु[redacted] स्वेपी तिवाहिना संचतीत्याशा दति निरोधः तदभिमाने नयोग्य
ताभ्रमेण संसर्गप्रत्ययात् न्यायमतेशाब्द संसर्गभ्रमात् तथा च शाब्द ज्ञानसामा स्वरूपसत्या योग्यता मानहेतुत्वं संभवतीत्यापि

शा॰प्र॰ तु भ्रम प्रमासाधारणतज्ज्ञानस्येति भावः ननु योग्यताभ्रमस्थले संसर्गशाब्दधीर्नोपपद्यत एवेत्यत आह अन्यथेति तत्र संसर्गशा
३६ ब्दबोधानंगीकारे इत्यर्थः शाब्दाभासोच्छेदप्रसंगः शाब्दभ्रमोच्छेदापत्तिरित्यर्थः योग्यस्थलीयशाब्दबोधस्य प्रमात्वान्ने
ममाद्योग्यस्थले शाब्दबोधानुपगमे शाब्दभ्रमस्थलाभावात् योग्यतायामीदृशी युक्तिः तत्र योग्यताया उपयोगित्वमुभयसिद्धं ज्ञा ज्ञातोपयो
ताया स्वरूपसत्या वा तथात्वमित्यत्र वादिवादइत्याशयेनाभिहितां योग्यतास्थलीयो … बाधानिश्चयाभावः स्वतिष्ठः शाब्द गितायाः
हेतुरिति चेदुच्यते तदानेन धूमवत्काशइति ध्येयं अन्वयानुभवप्रागभावएवान्वयानुभवे स्वरूपसन्हेतुः तद्रूपाकांक्षा नालिंगावि शे
षणां अपि तु समभिव्याहाररूपेत्याशयेनाकांक्षानिश्चयहेतुतामाक्षुपतिमाह राजे राजपदं पुत्रपदसाकांक्षं किंवा न तत्साकांक्षं अपि तु
पुरुषपदसाकांक्षमिति संशये सतीत्यर्थः विपर्यये वेति राजपदं न पुत्रपदसाकांक्षमिति विपरीतनिश्चये इत्यर्थः वाक्यार्थधीप्रत्ति बन्धा ५७७
न्राजपुत्रान्वयबोधानुदयात् तथा च परसंशयव्यतिरेकनिश्चयाविषयाद्व्याप्तिबलादाकांक्षानिश्चयहेतुत्वसिद्धिरिति भावः स्व शाप्र
रूपलक्षणं अन्वयप्रतियोग्युपस्थिते. स्वरूपसत्याहेतुत्वमपि आसत्तिस्थले पि क्रमिकोपस्थितौ नो शाब्दबोधप्रकाशले सत्त्वे सर्वत्र समूहालंबेव ३६

न तावत्पदार्थोपस्थितेः शाब्दबोधसाकाङ्क्षत्वे स्वरूपोपेपतमागिरिर्भुक्तमग्निमान्देवदत्तेनेत्यनासन्नस्थलेऽपि समूहालंबनरूपका
रे शाब्दबोधः स्यादिति आसन्नानासन्नस्थलयोरवि[illegible]रोषः अतः क्रमिकोपस्थितीनामव्यवधानरूपासत्तेर्ज्ञानमव
३ श्यं कारणमुपेयं अत[illegible]स्याद्धेतुमद्देशेऽपि न दोषः शाब्दबुद्धौ पदार्थस्मृतेः हेतुतया ज्ञानापेक्षाव्यवस्थितोऽस्मारितत्वस्य चेद्धे
तुमद्देशेऽपि नाविरुध्यते इत्यपि बोध्यं ननु समभिव्याहाररूपाकांक्षाशरीरे[illegible]ततत्पदार्थत्वेनैवान्वयप्रतियोगिघटिता [illegible]
सत्तिशरीरेऽपि प्रकृतसंसर्गानिवेशोऽपि विशेषणस्य प्रकृतसंसर्गे विशेष्यबाधितत्वरूपयोग्यतासंसर्गघटितत्वेन शा
४४९ ब्दबोधात्पूर्वं दुर्ग्रहत्वेन[illegible]वन्नसंसर्गघटितत्वेऽपि निरुक्तयोग्यतानेकपदार्थसंसृष्टापरपदार्थरूपाविशिष्टवाक्यार्थघटितेति
भयमे[illegible]तदवधारणं संभवतीति वाच्यं विशेष्यविशेषणसंसर्गसंदेहदशायां तत्संसर्गेऽपि विशेष्यनिष्ठाभावप्रतियोगित्व [illegible]
~~[illegible]~~ स्यौ । चेत्या वर्जितया ताहृशाभावाप्रतियोगित्वरूपाबाधितत्वस्य दुर्नि [illegible]
श्चेयतया[illegible]तान्वयस्य शाब्दबुद्धावपेक्षितत्वे उक्तसंशयानंतरं शाब्दबोधानुपपत्तेर्दुर्वारत्वादिति तु भ्रमाद्वारप्रतियोग्यतायाश्च [illegible]

२त

[illegible]

४५० १५ग०६

रा॰ मू॰ ...संशयसाधारणमिति संशयसाधारणरूपावच्छिन्नमित्यर्थः ज्ञानमात्रमिति मात्रपदं कृत्स्नार्थकं तथा च यत्र स्वसंशयपदस्थलीययो
३७ ग्यतायाः निश्चयत्वेऽपि योग्यतासंशयाच्छाब्दबोधोदयः तस्यानुपयोगित्वं निराबाधमिति भावः शाब्दबो
धे नैयायिकैः संशयसाधारणज्ञानहेतुतास्वीकारेऽपि वैशेषिकमते सं...नुमितौ तन्निश्चयापेक्षा दुर्वारैव हेतुमतानि
श्चयस्यानुमितिहेतुत्वादिति योग्यतासंशयकाले तेषां मते संसर्गज्ञानानिर्वाह इत्यतस्तन्मते दूषणं स्वयमेवाग्रे वक्ष्यते संशया
...भवे स्वीयबाधकप्रमाविरहस्य स्वास्मिन्बाधकप्रमायामसत्त्वाबाधकप्रमाज्ञानसत्त्वे निश्चयासंभवेऽपि परकीय
बाधकप्रमासंशयस्य दुरुच्छेदत्वात् बाधकप्रमाविषयत्वसामान्याभावरूपयोग्यताविषयेऽनिश्चयेनुशक्यते तत्तस्य मुक्तं
संशयसाधारणज्ञानमात्रं हेतुरित्याशंकामपनेतुं काचित्कं तादृशयोग्यतानिश्चयसंभवमुपपादयति सपरेत्यादिना स्व
परबाधकप्रमाविरहः विशेष्ये विशेषसंसर्गाभावप्रमाविषयत्वसामान्याभावः विशेषणसंसर्गे विशेष्यांशाभावप्रतियो रा॰म॰ ३७ १
गित्वप्रमाविषयत्वसामान्याभावो वा बाधकाभावादिविषयेकदाचिदितिशेषः इह घटो नास्तीत्यत्र एतादृशशाब्दबोधपूर्वं

कालेऽस्त्यर्थः स्वयोग्यानुपलब्धेर्नास्त्वस्य प्रतिपत्तुः प्रतियोगिसत्त्वप्रसंजितप्रतियोगिकत्वरूपयोग्यतावत्या भूतले
घटानुपलब्ध्या कदाचित्त्वस्य घटाभावरूपालिंगानिश्चये ऽन्यस्यापि घटप्रमाविरह इतिस्वपरसाधारणघटप्रमाविष
यत्वाभावरूपयोग्यतेत्यर्थः निश्चीयते अनुमीयते घटाभावस्य घटप्रमाविषयत्वसामान्याभावव्याप्यत्वादिभावः घटा
भावस्यैव तत्संसर्गस्याप्यभावो घटस्वरूपस्यैवेति घटप्रमाविषयत्वाभावस्य घटाभावशाब्दबोधौपयिकयोग्यतात्वं विशे
६४ ष्योविशेषणाभावप्रमाविषयत्वाभावो योग्यतेति नैकमतानुसारेणवा इदमुक्तं मत्पक्षादिसिद्धेः शाब्दबोधाविरोधितया
आत्पासिक घटाभावनिश्चयानंतरमपि इह घटो नास्तीति शाब्दबोधसंभवो बोध्यः ॥ ननु बाधकप्रमाविषयताभावरूपयोग्य
तासंशयस्य बाधकप्रमाविषयत्वरूपबाधविषयकतया विशिष्टज्ञानविरोधितया योग्यतासंशयात्कथं शाब्द इति श्चेदुच्यते आ
हार्यादिति प्रमामात्रविरहसंशयेऽग्राह्ये भावप्रमाविषयत्वसामान्याभावसंशयेऽन्वयबोधः शाब्दसंसर्गानिश्चयः बाधसंशय
स्यानियात्व संशयपर्यवसितस्यैनिरोधः अहृत्वकत्वान्परोक्षानिश्चयाविरोधित्वात् तथात्वसंशयकाले शाब्दानुभवे नो सर्वानुभवसिद्ध

शा: प्र त्वादित्यर्थः ननु योग्यतायाः शाब्दबोधं प्रति स्वरूपसत्त्वाः आप्तहेतुत्वानोपपत्तेश्च सतो न शाब्दप्रमानुपपत्तिरिति तज्ज्ञा
३८ नहेतुत्वं निर्युक्तिकं अयोग्यतानिश्चयदशायां लौकिकसंनिकर्षाद्यजन्याविशिष्टबुद्धिसामान्यहेतुबाधानिश्चयाभावंवि
रहादेव शाब्दबोधानुत्पत्त्युपपत्तेरित्याशंक्य योग्यताज्ञानादीनां शब्दानिष्ठप्रामाण्यप्रयोजकत्वेऽपि व्याप्यत्वेनालिंगे
न तज्ज्ञानहेतुतां व्यवस्थापयन्ति वा यीत्यादिना योग्यतादिकमिति आदिपदादाकांक्षासत्तिपरिग्रहः प्रामाण्ये शाब्द
रूपकरणानिष्ठप्रमाकरणत्वे प्रयोजकमेव च्छेदकं योग्यतादिमच्छब्दत्वेनैव शाब्दप्रमाकरणत्वमिति पर्यवसितं ननु अ
नाप्तोक्तशब्दवारणायैव योग्यताप्रमाणतावच्छेदककोटौ निवेशिना तत्स्थाने आप्तोक्तत्वमेवास्तु किं नाविवेशय त इत्याशंको
निरस्यति आप्तोक्तत्वेत्यादिना तथात्वे प्रामाण्यप्रयोजकत्वे गौरवादिति अप्रमादविप्रलिप्साकरणापाटवरूपदोषच राम
तुष्टयशून्यत्वरूपाप्तत्वस्याप्तिगुरुशरीरकतयावच्छेदकगौरवादित्यर्थः ननु प्रकृतवाक्यार्थयथार्थज्ञानवत्त्वमेवाप्तत्वं न ३८
तु दोषचतुष्टयशून्यत्वमिति न गौरवमित्यत आह अनाप्तोक्तेऽपीति वाक्यार्थज्ञानशून्यशुकाद्युक्तेऽपीत्यर्थः वादेन वाक्यार्थज्ञान

स्यावाधोनेत्यर्थः तथा च तत्साधारण्यविरहेण नालोकत्वस्य तथात्वमिति भावः एवं चामित्ति तस्य भोग्यताकोऽर्थस्य[redacted]दे
ःप्रमाणप्रयोजकत्वं स्थितौ चं तासौ ज्ञाने हेतुरित्यग्रिमेणास्य संबंधः कुतरस्याकांक्षायामाह ज्ञायमानकरणे[redacted]
ज्ञायमानत्वेन [redacted] पत्करणतान्विष्टं यत्प्रमाकारणत्वं तत्प्रयोजकं यद्रूपं ज्ञायमानत्वावच्छिन्नप्रमाकरणत्वेवच्छेदकमित्यावत्
तेहनयाज्ञानं तद्रूपप्रकारकज्ञाने आवश्यकं तत्प्रमायां स्वरूपं कारणं अतः ज्ञायमानत्वादिरूपाविशेषणाविशेष्यतावच्छेदक
तापन्नं सत् [redacted] यत्प्रमाकरणतावच्छेदकं पततत्प्रमाकरणतायां प्रकारितासंबंधेनावच्छेदकमिति समुदितार्थः प्रत्य
क्षप्रमाकरणतावच्छेदकं ज्ञायमानत्वस्य च ज्ञानं न तत्प्रमाहेतुरिति न तत्र व्यभिचारवारणाय ज्ञायमानत्वरूपावच्छेदकविशेष्य
तावच्छेदकत्वान्निवेशः ज्ञायमानत्वस्य तादृशविशेष्यतावच्छेदकतापन्नस्य न करणतावच्छेदकत्वमिति न तत्र व्यभिचारः भोग्यतादे
श्च ज्ञायमानत्वविशेष्यतावच्छेदकतयैव शाब्दबोधकरणतावच्छेदकत्वान्नासिद्धिः अनुमितौ च लिंगस्य ज्ञायमानत्वविशेष्यता
वच्छेदकतापन्नेन व्याप्यादिमत्वरूपालिंगत्वेन करणतया व्याप्त्यादे[redacted]न दृष्टांततावोध्यांकाकान्वेक्षभोग्यतादिविषयकसमूहालंबनस्य

शा·प्र· पदार्थोपस्थितिनिर्विषयत्वासिद्धसाधनवारणाय जनकज्ञानप्रकारत्वमुपेयम् प्रकारता याजनकतावच्छेदकत्वरूपसाध्याद
३९ रूपं साध्यसाधनशरीरे प्रवेशनत्वेन प्रमाप्रमानिवेश्यप्रमात्वे नैवानिवेशो योग्यतादेर्योग्यतादिहेतुकानुमितिजनकज्ञानविष
यतया सिद्धसाधनं स्यादिति सामान्यमुखव्याप्त्याशाब्दप्रमायां लग्नाज्ञानस्य हेतुत्वासिद्ध्यर्थं पक्षतत्वाभ्यां तन्निवेशः तथा शाब्द
बोधप्राक्काले निपमत्त आकांक्षादिज्ञानं च समभिव्याहारादिना · तद्घटकसमभिव्याहारादेग्राहकप्रकरणादिनेत्यर्थः
नन्वाकांक्षादिकमस्ती जलमित्यत्राश्रवणेन जलेन सह नयादेरन्वयबोधानुत्पत्ता नदीकच्छपदयोरन्नभिन्नान्वयबोधकत्वरू
पाकांक्षादिकमस्तीत्यर्थः जलमित्यत्राश्रवणेन दीजलान्वयबोधकारणीभूतताभावस्याप्युपलक्षणं न चेतीनात्वेत्यर्थः नदीक
च्छयोरिति आकांक्षादिमत्त्वदशायां संसर्ग इतीमिथरत्वादि तात्पर्यविषय इति शेषः अन्यथा नदीकच्छयोः संसर्गाभावेऽसम
भावेन व्यभिचारासक्तेः व्यभिचार इति तात्पर्यविषयसंसर्गघटितसाध्याभावादिति भावः नन्वेवमाकांक्षादिमत्त्वस्य संसर्ग ३९
तात्पर्यविरहेण प्रमानत्वादेकत्वाहरणपदद्वयसाधारण्येनातिप्रसक्ततया शाब्दप्रयोजकत्वमपि न स्यादित्यन्नैष्ठ्यापत्त्या समाधत्ते

अत एव वेशि संसर्गतात्पर्यविरहेणानैआआमारापादेवेत्यर्थः भावन्मतं तात्पर्यसहिताकांक्षादित्रयेनदीपदसमभिव्याहृत
पदाश्रवणच्छले प्रदर्शितं व्यभिचारमुद्धर्तुं हेतुघटकपदे विशेषणान्तरप्रवेशमाशंकते अथेत्यादि यावत्समभिव्याहृतत्वं श्रूयमा
णत्वसमभिव्याहृतयावत्पदार्थकत्वोल्लिंगविशेषणं पदविशेषणतयोल्लिंगघटकं तथा च तत्र नदीपदसमभिव्याहृतजलपदस्या
श्रूयमाणतया नोक्तविशेषणघटितहेतुः नदीपदार्थे इति न व्यभिचार इति भावः नन्वेतद्विशेषणप्रवेशे शोभनं घटमानये
त्यादौ घटादिपदसमभिव्याहृतशोभनादिपदाश्रवणेपि ज्ञायमानस्य घटकर्मत्वादिसंसर्गस्य भवन्मतेऽनुपपत्तिः घटादि
पदस्योक्तविशेषणानाक्रान्ततया तस्माद् घटाद्यर्थेऽक्तलिंगाभावादित्यत आ [redacted]
ह कालिपर्यन्तेल्लिंगाभिमानादित्युपदर्शितहेतोस्तत्रासत्त्वेपि तद्भ्रमादित्यर्थः यत्राश्रूयमाणपदसमभिव्याहारस्य प्र
कृतपदे संदेहादिः तत्रोक्तलिंगस्य भ्रमसंभव इति तत्रापि श्रूयमाणपदस्मारितार्थान्वयसंसर्गबोधोत्पत्त्योक्तविशे
षणप्रवेशासंभव इति दूषणानि तत्रेत्तिसमभिव्याहृतपदान्तरसंदेह [redacted] लेसंसर्गानुमानासंभवेन शाब्दस्य संसर्गबोधकत्वा

श·मू·ग पगमेपितत्र बाधितसंसर्गस्यैव बोधोभ्युपगम्यत इति प्रमारूपसंसर्गबोधजनकत्वं शब्दस्य न सिद्ध्यतीति कुतः तत्प्रामा
४० ण्यमिति शंकते तत्रेति अन्यकरणाभावे इतीति उक्तस्थले इत्यादिः सतीति शेषः संसर्गभ्रमस्य करणांतरासत्वेनेत्यर्थः
भ्रांतिजनकं भ्रांतिकरणं स्वीकरणीयं अदुष्टं संसर्गबाधरूपदोषासमवहितं तदेव पदरूपकरणमेव भ्रांतिसंसर्गप्रमा
न तु उक्तस्थले संसर्गबोधस्वीकार एव उक्तयुक्त्या शब्दस्य प्रामाण्यासिद्धिः स एव न स्वीक्रियते अपि तु असंसर्गाग्रह मात्रमिति
शंकते असंसर्गाग्रह इतीति यत्र संसर्गबोध आनुभाविकः तत्र बाधकसत्वेन तदनुपपत्तेः अनुभवा ... पलापायोगात् नेत्युक्त
थं विवेतदुपपत्तौ प्रकृते च शब्दप्रामाण्यबाधकाविरहेण तदुपपत्त्यानानुभवापलापसंभव इतीहणपादीनेतीति विभक्तं जलाभिप्रा राम
२ दैव्याभिचारस्य हेतौ परस्य संसमभिव्याहारेण उभयपदार्थयोर्मिथः संसर्गतात्पर्येण वा घटितायाः आकांक्षायाः निवेशेन वार ४०
णासंभवात्तेव यत्त्वित्यादिना योग्यताघटितहेतोः सर्वत्र निश्चयासंभवरूपदुरुद्धरदोषेण वैशेषिकमतं स्वयं निराकरिष्यते प्र
कारांतरेणोक्तव्यभिचारोद्धारमाशंकते अथेति आसोक्त्वामिति यत्पदार्थे यत्पदार्थसंसर्गवत्वं साध्यं तत्पदार्थरूपसंसर्गविषय

कपथार्थज्ञानवत्सुरूषाद्यवृत्तित्वमित्यर्थः तादृशज्ञानजन्यत्वमितियावत् तां विशेषणं लिंगघटकपरस्पराकांक्षादिम
त्पदविशेषणमित्यर्थः तदेव आकांक्षादिकं परित्यज्य तादृशाप्तोक्तत्ववत्पदस्मारितत्वमेव लिंगमिति तथा च २०५
र्थानुयोगिकपदार्थप्रतियोगिकसंसर्गविषयकयथार्थज्ञानजन्यपदस्मारितो योऽर्थः स तात्पर्यविषयतत्पदार्थसं
सर्गवानित्येव सामान्यव्याप्तिरूपं गंतव्या अत्र घटः कर्मत्वमित्यादि निराकांक्षस्थले अनासत्तिस्थले च तात्पर्यसत्वे
साध्यसत्वात् संबंधतात्पर्यासत्वे सत्तात्पर्यवाक्य एव संसर्गज्ञानस्य जनकतया संसर्गज्ञानाजन्यत्वेन अयोग्य
स्थले यथार्थसंसर्गज्ञानाभावेन हेतुसत्वाद्व्यभिचारात् सत्या आकांक्षाद्युपादानमनर्थकमिति भावः यत्कृते
व्यभिचारमुद्धरति नचेत्यादिना हीत्यर्थः नदीकच्छयोः संसर्गे नदीकच्छसंसर्गघटित आप्तोक्तत्वं नदीकच्छपदयोरस्ती
ति शेषः तथा च उक्तहेतुभावान्न व्यभिचार इति भावः शाब्दप्रामाण्यमते आप्तोक्तत्वं ज्ञानस्य शाब्दसंसर्गज्ञानाहेतु
त्वे तद्ज्ञानदशायां संसर्गज्ञानानुरोधेन शाब्दप्रामाण्यमावश्यकं स्यादिति तन्मते पितज्ज्ञानहेतुताया व्यवच्छापपत्तिआप्तोक्तत्वं चेति

श्री म॰ग प्रामाण्ये शाब्दप्रामाण्ये तेनं प्रयोजकमिति अतः तद्दलमाआलोकत्वप्रकारेण ज्ञानप्रमानस्य शाब्दस्य हेतुत्वेन शाब्द
४१ बोधजनकत्वेन आवश्यकं शाब्दज्ञाने पेक्षितं लिंगस्य लिंगहेतुत्वेनेत्यादिकमनुपपन्नं अत्रैहेतुत्वेनैत्यस्यानुमितिहेतु
त्वेनेत्यर्थः ननु वाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवहृबकत्वरूपमालोकत्वं वाक्यार्थज्ञानात् पूर्वं दुर्ग्रहं तज्ज्ञानयाथार्थ्यग्राह
कं तज्ज्ञानजन्यप्रवृत्तिसंवादादेः पूर्वमग्रहादिति कथमुपपन्नमेतदपेक्षेत्यत आह कमाहत्य इव गमक्तोलितन्नि
३ प्रयत्त्यर्थः लोके लौकिकवाक्ये भ्रमाप्रमूलकत्वेन भ्रमादि पवतस्तेषां प्रयोज्यत्वे सति वाक्यार्थज्ञानदेशकत्वेनंते ४० व
न शकादिवाक्यव्युदासः महाजनपरिग्रहे शिष्टानां कर्तव्यं तथा वेदबोधितयागाद्याचरणे नाशिष्टाचारविषमर्थप्रवृत्ति
७ पादकत्वेनेति प्रावल्येतद्भ्रमप्रायमूलकत्वस्याप्युपलक्षणं तस्यापि वेदादौ सत्वात् यथासंभवं आलोके वि राम
कल्पद्रषयति ननु कुत्रापीदिति वाक्यार्थत्वतिरोषः यत्किंचिद्वाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवत्त्वमित्यर्थः अनात्मस्यापि वाधिना ४२
धिवाक्यप्रयोक्तुरपि सर्वत्रासत्वमिति स्वज्ञानयावद्वाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवत्वमित्यर्थः अप्रसिद्धमिति ईश्वरयोगिभिन्ने कुत्रापि

नप्रसिद्धमित्यर्थः । ने । किंचिदर्थ्यमानतत्त्वस्य दुरूपधर्मत्वात् असर्वज्ञस्य समस्तपुरुषसाधारणत्वात् दुर्ग्रहमिति
ग्राहकाभावेनेत्यादि तथा च वाक्ये आप्तोक्तत्वमपि ग्राहकाभावेन दुर्ग्रहमिति भावः । नन्वेकमेव प्रमाणमूलकत्वादिकं न ग्रा
हकमस्तीत्यत आह मेति प्रवृत्तिसंवादेति संवादिप्रवृत्तिप्रयोजकत्वेत्यर्थः । अज्ञाताद्यथार्थज्ञानात्पूर्वं निश्चेतुमशक्य
उ७७० त्वोत्त्वबुद्धेः प्रवृत्ते वा यथार्थज्ञाने कथंचि[redacted]तेपि तत्र प्रथमतोऽप्रमत्वशंकासंभवेन तत्र यथार्थस्य दुरवधारणत्वात् प्रवृत्तेः पूर्वं ८१
४ प्रवृत्तेः संवादस्य च तथात्वादिति भावः । नन्वेवं शब्दप्रामाण्यपक्षेपि तदधीनवाक्यार्थज्ञानात् प्रवृत्त्यनुपपत्तिः तादृशज्ञाने ज्ञाते
पि वक्तृज्ञानस्य च तत्रापि प्रामाण्यसंशयसंभवात् निश्चितप्रामाण्यकज्ञानस्यैव तत्त्वात् प्रवृत्तिः एवं प्रामाण्यनिश्चायकस्य संवा
दिप्रवृत्तिजनकत्वरूपलिंगस्यानिश्चेतुमशक्यत्वादित्याशंक्य संदिग्धप्रामाण्यकतया संशय दप्यर्थज्ञानात्सकंपा प्रवृत्ति
र्भविष्यति तस्याश्च संवादित्वं गृहीत्वा तज्जनकज्ञाने प्रामाण्यं निश्चित्य तदुत्तरकालप्रवृत्तिः कथं प्रवर्तत इति समाधत्ते प्र
वृत्तीत्यादि आप्तत्वस्य अपूर्वप्रवृत्तवाक्यार्थघटिततया तस्य तद्धेतुकत्वस्य च साध्याप्रसिद्ध्यापि अनुमानेन दुर्ग्रहत्वमित्याह किं चे
२ ७०७१

मू॰ ग [illegible] वाक्यार्थइत्यत इ
४१ [illegible]भ्रमत्वाभावएवंदेकपदार्थसंसृष्टापरपदार्थज्ञानवानित्यर्थः यथार्थज्ञानवानि[illegible]त्रापिप्रकृतवाक्यार्थइत्य[illegible]न्यलेत ५५
पावैकपदार्थसंसृष्टापरपदार्थविषयकतत्संसर्गज्ञानवानित्यर्थः उक्तरीत्यादर्शितहेतोर्व्यभिचारवारणसंभवा[illegible]त्स्वयं ६
दूषणांतरमाह कथंचिद्[illegible]बाधकप्रमाभावइ[illegible]विशेष्ये विशेषणसंसर्गाभावप्रमायाविशेषणसंसर्गविशेष्यवत्वाभावप्र
तियोगित्वप्रमायावाविशेष्यतासंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽभावइत्यर्थः [illegible]लिंगाविशेषणमित्यादिलिंगवेतिशेषः प
त्रशाब्दात्पदार्थसंसर्गप्रत्ययपक्षत्रसर्वत्रलिंगतावच्छेदक[illegible]पालिंगतया वानअनुमितिनिर्वाहकमित्यर्थः [illegible]मात्रविरह
स्यो[illegible]बाधकप्रमासामान्याविरहस्येत्यर्थः सर्वत्रे[illegible]शाब्दसंसर्गप्रत्ययपाक्षागितिशेषः उक्तरीत्याक्वाचि[illegible]श्चयसंभवेन सर्वत्रे
ति स्फक्तं [illegible]निश्चेतुमशक्यत्वादित्लिंगतावच्छेदकांशेलिंगांशे वासंशयरूपपरामर्शस्य चानुमित्यजनकत्वादित्तिशेषः [illegible] ग्राह्य राम
संशयस्यानुमित्यनुगुणतयातदन्यसंशयभेदस्यैवानुमित्यौपयिकान्निश्चयत्वघटकत्वोपगमायोग्यतांशेसंशयादपिपरामर्शाद[illegible] ४२
१० ५७५४४

नुमितेर्निष्प्रत्यूहेति वाच्यं व्याप्त्याभावाकोटिकसंशयान्यत्वेन व्याप्त्याभावातिरिक्तपरस्परविरोधिधर्मकान्यत्वेन वा अनुमितिहे
तुत्वोपगमे निश्चितस्वव्याप्तिकसंदिग्धसाध्यरूपालिंगात् सर्वत्र साध्यानिश्चयापत्तेः न च साध्याभाववद्वृत्तित्वरूपव्याप्तिज्ञान
स्यालिंगतावच्छेदकाविषयस्याप्यनुमितिहेतुतया लिंगतावच्छेदकांशे संशयत्वमाकिंचित्करं तथा च संदिग्धयोग्यताघटितधर्मा
वच्छिन्नालोकालिंगादप्यनुमितेर्निराबाधात्स्वेवं बाधाभावरूपयोग्यतायां बाधसंशयस्थले बा[illegible]भावत्वेन दुर्निश्चयत्वेपि व्याप्यत्वेनानि धा
श्चयसंभवाद्योग्यताहेतुकापि संसर्गानुमितिः संभवतीति वाच्यं हेतुतावच्छेदकस्य पक्षवृत्तेः संदेहे पक्षेपि हेतुतावच्छेदकविशिष्टसंदे
हस्यैवित्यावर्ज्जिततया व्याप्यतावच्छेदकविशिष्टवत्तानिश्चयं विना पक्षे केवलव्याप्यत्वपुरस्कारेणापि पक्षे[illegible] व्याप्यवत्तानिश्चया
संभवाद्विरोधिनिश्चयासत्त्वेन व्याप्यत्वस्याभाने बाधकाभावात् अत एव पर्वतीयहेतौ अयं धूमो धूलीपटलं वेति संदेहे हेत्वंतरस्या
लोकादेरनिश्चयेन पर्वते वह्न्यनुमितिः अयमालोको धूमो वेति संशयस्थले व्याप्यतावच्छेदकतयागृहीतान्यतरत्वादिना
पक्षे धूमादिनिश्चयानंतरं [illegible]

[illegible]

तोषपो

मू॰ ग मेवानुमितिः अथ मा भूत् सर्वत्र योग्यतापास्तु घटितहेतौ वा निश्चयस्तथापि तदानिश्चयस्थले निश्चि[illegible]गितपास्वीकृतात् तास
४३ पिरूपलिंगादेव संसर्गानुमितिः संभवतीति अ[illegible]नुमानेन च कर्मत्वादिके घटादिसंसर्गि घटादिसंसर्गितया बुबोधयिषितत्वादि
त्याकारेण च घटादिसंसर्गशून्यस्यापदार्थस्य तत्संसर्गितया आंतस्य प्रतारकस्य वा पावुबोधयिषादिविषयत्वादुक्तलिंगं व्यभि
चारीति कुतस्तत्तः संसर्गा ,नुमितिसंभव इति वाच्यं तादृशव्यभिचारास्फूर्तिदशायां भ्रमात्मकतल्लिंगधर्मिकव्याप्तिज्ञानात् तल
स्फूर्तिदशायां च भ्रमाप्रधीनत्वादिरूपविशेषणावच्छिन्न बुबोधयिषाविषयकव्याप्तिप्रमातोऽनुमितिसंभवात् तदानीं
बुबोधयिषोर्जीनत्वादिसंशये तादृशविशेषणानिश्चयासंभवेऽपि न क्षतिः तदानीं नैयायिकाभिमतसंसर्गग्रहस्य पस्योत्पादे
पि तत्र भ्रमाधीनवाक्यजन्यत्वसंशयेन आमाण्यसंशयात् ततः प्रवृत्त्याद्यनिर्वाहात् तत्र संसर्गबोधस्यानभ्युपगमसंभवात् न चैवं क्व राम ४३
चिदेकपदार्थे परपदार्थसंसर्गानुमितिसंभवेऽपि नैयायिकप्रसिद्धस्यैकपदार्थे सोसास्तत्पदार्थान्तरप्रकारकस्य बोधस्य समाना
कारानुमितिर्न संभवतीत्येकन्वेस्पदार्थस्यैव साध्यत्वोपगमेन तदुपपादनेऽपि पत्राभावकर्मत्वादौ न तादृशभाव्याघटर्थे घटादेर्हेत्वनि

पामकानुयोगित्वाथेपत्वादिसंसर्गभानेनतत्रतादृशसंबंधस्याव्यापकत्वाद्घटकत्वेनतेनसंबंधेनघटादिप्रकारे भावा
दिभानेइष्टरमेवेतिवाच्यं हत्वान्नियामकसंसर्गस्य संसर्गाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेपिव्यापकताघटकसंबंधेनप्रति
योगिवैयधिकरण्यघटितव्याप्तौतत्संबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताप्रवेशाहत्वान्नियामकसंबंधस्यापिव्यापकताघ
टकत्वसंभवात् नैवमाकांक्षाया वाक्यार्थबोधानुपयोगितया साकांक्षानिराकांक्षवाक्ययोरविशेषेण घटकर्मकानयना
दिप्रत्यायनेच्छया घटमानयेत्यादिवत् घटः कर्मत्वमानयनमित्यादिकमपि प्रयुज्येत इति वाच्यं नैयायिकमतेपि निरा
कांक्षपदेभ्यः पदार्थोपस्थितावेकपदार्थेऽपरपदार्थानुमितिसंभवेन दर्शितप्रयोगस्य दुर्वारत्वात् तात्पर्यरूपहेतुः साकां
४५ क्षत्वेसानारेष्वँ टितिगरत्पत इति साकांक्षमेव वाक्यं प्रयुज्यत इति समाधानस्य तुल्यत्वादिति चेत् तथापि व्याप्तिज्ञान
विरहदशायां अपि न्यायमते परेभ्यः तत्तदर्थसंसर्गबोधात्तदानीमनुमित्यसंभवेन शाब्दस्य पृथक्प्रामाण्यमावश्यकं
सर्वत्रैव व्याप्तिग्रहः कल्प्यते साम्यमनंतरकल्पनापेक्षया क्लृप्तसामग्रीकल्पने लाघवमिति चेत्तथापि घटकर्मकानयनादिहूतिमत्त्वेना

मतेकर

दिरूपविशेषणपरं पराघटितवाक्यार्थस्थलेपत्रन्यायमतेअवान्तरवाक्यार्थबोधमन्तरेणैवविशेष्ये।विशेषणमितिरी
मू॰ ग त्यामहावाक्यार्थबोधः तत्रवैशेषिकंमत्वानपनादोक्रमेणघटकमित्याद्यनुमितस्यपक्षस्यैवाविशिष्टसाध्यप्रसिद्धिंविनाहा
४४ द्विरेणैवतादृशवाक्यार्थबोधइतिवैषम्यंनहिविशिष्टसाध्यप्रसिद्धिमन्तरेणापिविशेष्ये।विशेषणस्यतत्रचविशेषणान्तर
स्यव्याप्यवत्ताज्ञानात्समूहालम्बनरूपात्विशेष्येविशेषणमित्यादिरीत्याविशिष्टविशेषणकसमूहालम्बनानुमिति
संभवः तादृशव्याप्यवत्ताज्ञानसमुदायस्यचाविशिष्टबाधाद्यभावसहकृतस्याविशिष्टविशेषणकानुमितिसामग्रीत्वे
पर्वतोवह्निव्याप्यवानभाववव्याप्यवांश्चाभाववांश्च वह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वव्याप्यवानितिसमूहालम्बनात्स
र्वतोवह्निमान्वेतिसंशयानुमितस्यामतेः ज्ञानव्याप्यवानीश्वरः ज्ञानेचेजन्यत्वव्याप्यवदितिप्रमापरामर्शादीश्वरादौ
बाधाभाववशेनजन्यज्ञानादिसिद्धिप्रसंगात् अभाववत्वसामानाधिकरण्येनसाध्यीयपक्षभासकालिंगज्ञानसहिता राम
सक्षेअभाववसाध्यकालिंगज्ञानाद्यातिरेकिसाध्यकेसर्वत्रसत्प्रतिपक्षसंभवेनानुमानतस्मात्तादृशसाध्यसिद्ध्युच्छेदा ४४

पातात् सामान्यव्याप्त्याऽप्रसिद्धविशेषासिद्धेरित्यपि न संभवति घटकर्मकानयनकृत्यादिरूपविशिष्टवाक्यार्था
प्रसिद्धेस्तत्तात्पर्यघटितत्वलिंगे पक्षधर्मताज्ञानासंभवात् किंच शाब्दस्याविलक्षणानुभवस्यानभ्युपगमेऽप[redacted]
मर्थः श्रुत इति व्यवहारविषयस्याशक्यनिर्वचनतास्यात् श्रुधातोस्तदनुमित्यर्थकत्वे धूमादिलिंगकानुमितिमादा
यपर्वतो वह्निरनुमित इतिवत् वह्निपर्वततत्रापि श्रुत इति व्यवहारापत्तेः न च शब्दलिंगकानुमितौ श्रुधात्वर्थतया
नायमतिप्रसंग इति वाच्यं शब्दालिंगकाकाशादिपदवाच्यत्वाद्यनुमितिमादाय तादृशसाध्यादौ श्रुत इति व्यवहारा
पत्तेः स्मारितत्वसंबंधेन शब्दस्यालिंगतया तत्र्यर्थघटकत्वेऽपि आकांक्षादिज्ञानजन्यत्वकालीनां तादृशसंबंधेन प
दालिंगकानुमितिमादाय तद्विषये श्रुतत्वव्यवहारापत्तेः नैयायिकसिद्धशब्दसामग्रीसमवधानाव्यवहितोत्तरानुमि
तौ श्रुधात्वर्थत्वे तादृशसामग्रीप्रतिसंधानामत्वे तथाविधव्यवहारानुपपत्तेः शाब्दार्थादिभेदभिन्नानां सामग्रीणामनंता
नामननुगमेन व्युत्पत्त्यनुपपत्तिश्च तस्मान्न श्रुधातोः श्रावप्रत्यक्षमेवार्थः कर्मप्रत्ययस्य च विषयत्वेन शब्द इत्यादौ प्रतिपत्त्यनुबंधि

म॰ग विषयताविशेषार्थकत्वेपि असमर्थः अतः इत्यादौ व्यापारानुबंधिविषयते वार्थः उच्यते उक्त इत्यादौ तादृशविषयताया अपि
४५ कर्मप्रत्ययार्थतायाः कृतत्वात् श्रावणप्रत्यक्षीयानुमित्यात्मकव्यापारविषयताश्चार्थे सत्वात् श्रुत इत्यादि व्यवहारस्तत्रो
पपद्यते इतीनेरतं उपदर्शितानुमितिमादायातिप्रसंगस्य दुर्वारत्वात् घटादौ दृष्टो घट इत्यादिप्रयोगेन विषयमुद्रपाहेतुतालो
विलक्षणाया एव हेतुतायाः पंचम्यर्थतया चैत्रवाक्यश्रुतोयमर्थ इत्यादौ श्रुतं श्रावणप्रत्यक्षार्थकत्वे श्रावणप्रत्यक्षे वाक्य
स्याविषयत्वेपि तद्विलक्षणहेतुताविरहेण पंचम्यनुपपत्तेश्च अत एव कर्मप्रत्ययार्थघटकज्ञाने वाक्याधीनत्वान्वयबोधेनपपत्तु
पपत्तिरिति वाच्यं तादृशज्ञाने हेतुपंचम्यर्थस्यान्वये तादृशज्ञानस्यानुमितिरूपस्य व्याप्त्याद्यधीनतया व्याप्तेः श्रुत इत्यादिव्यवहा
१० ७० रापत्तेः तस्मात् शाब्दो विलक्षणानुभव एवार्थः श्रुत इत्यत्र श्रुतेर्थः इति तत्स्वीकारे आवश्यकः नचतत्स्वीकारे पि श्रावणप्रत्यक्ष
मेव श्रुणोत्यर्थः तज्जन्यशाब्दानुभवाविषयत्वरूपं व्यापारानुबंधिविषयत्वमेव कर्मप्रत्ययार्थोस्त्विति वाच्यं तथा सति शा राम ४५
ब्दबुद्धेरधिकाविषयकतया गुरुशरीरस्य तादृशशाब्दानुभवाविषयत्वाविषयत्वविषयकोपि शाब्दत्वस्य तत्र तस्य दाकांक्षादि ज्ञान

धा

कीर्यतावच्छेदकत्वभागे गौरवप्रसंगान् शाब्दबुद्धावेव[redacted]तोः शक्त्यंतरकल्पने विलात्। अथास्मच्छाब्दोविलक्षणानुभवः
सोऽप्यनुमितिविशेषस्य वे सन्नुमाने शब्दान्तर्भावः नचलाहशानुभवे अनुमितित्वेन प्रत्यक्षासिद्धं प्रत्यक्षान्यानुभवत्वाल्लिंगक
तदनुमानं वा प्रयोजकमिति वाच्यं शाब्दानुभवेनुमितित्वोपगमे समानविषयकप्रत्यक्षसामग्र्या अनुमितेः [redacted] प्रतिक
त्नप्रतिबंधकत्वादेवताहशसामग्रीकाले शाब्दबोधवारणे शाब्दबुद्धित्वावच्छिन्नं प्रतितादृशसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वाकल्प
त नेलाघवोपष्टब्धानुमानादेव शाब्दबोधेनुमितित्वसंभवात् नच शाब्दत्वानुमितित्वप्रकारेकैक्ययोः दृष्यगुतेजकत्वानुरोधेन प्रतिबं
प धकताभेद आवश्यकः एकत्र द्विविधेच्छोत्तेजकत्वोगमे शाब्दत्वप्रकारकेच्छावत्वादसत्यां शाब्दसामग्र्यां शाब्दा[redacted]मानुमित्यापत्ते
ल रितिवाच्यम् यत्राविषये प्रत्यक्षसामग्रीकाले शाब्दप्रकारकेच्छावलान्नशाब्दबोधं तादृशानंतविषयेशाब्दबोधेतत्समानविषयक
प्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वांतराकल्पने लाघवस्यानपवादात् एवं वैशेषिकमते समानविषयकशाब्दसामग्र्याः प्रतिबं
धकत्वोकल्पने लाघवमिति चेन्न शाब्दत्वस्यानुमितित्वव्याप्यत्वेशाब्दसामग्र्याः व्याप्यादिज्ञानघटिततया गुरुशरीरत्वे नभिन्नविषयकप्रत्य

ता॰२

मू॰प क्षादौ तन्मात्विं प्रकृतायामवच्छेदकगौरवात् लिंगादिभेदेनैकैकाविषय एवन्याप्रमतायेस्या शाब्दसामग्रीवाइत्येव शक्ति
४६ वेधकता वाऽऽत्याश्च अ[illegible]यथान्वयिव्यतिरेकिलिंगकानुमितोः सामग्रीभेदेप्येकजातीयतातथाव्याप्तिज्ञानानिरपेक्षपदज्ञाना
८०तु॰५: दिघटितसा[illegible] शाब्दानुभवजनकत्वेऽपितस्यानुमितिजातीयत्वमविरुद्धं मितिवैशेषिकैरपिव्याप्त्यादिज्ञानस्यशाब्दसा
मग्रीघटकत्वेनोपगंतव्यं अन्वयव्यतिरेक [illegible] व्याप्तिज्ञानयोः परस्परजन्यानुमितावविशब्दबोधेऽनुमितित्वस्वी
कारेपितत्रव्याप्तिबुद्धेर्व्यभिचारस्यतदव्यवहितोत्तरत्वस्यतत्कार्यतावच्छेदकत्वेनैववारणात् अनुमि[illegible]तित्वावच्छिन्नंप्र
तिअभावज्ञानत्वेनव्याप्तिज्ञानस्यकरणत्वादाकांक्षाज्ञानादिजन्यतावच्छेदकगर्भेनुमितित्वाप्रवेशोपि शाब्दसामग्र्याअ
८० भावज्ञानेन[illegible]पानुमितित्वावच्छिन्नकरणघटितत्वेनतज्जन्यबोधस्यानुमितित्वोपपत्तेः न च पक्षतायाः शाब्दबोधेव्यभिचारे- राम
णापपक्षताजन्यतावच्छेदककोटौशाब्दान्यत्वं वैशेषिकैः प्रवेशनीयमिति तन्मते गौरवमनुमितिवा[illegible]तल्लिंगकेच्छाविरहवि ४६
शिष्टसिद्ध्यभावरूपायाः पक्षतायाअन्यलिंगकानुमितौलिंगानुपधानमतेव्यभिचारेणाप्यजन्यतावच्छेदककोटौअव्यवहितोत्तरत्व

उ॰४

०८७७:

संबंधेन तादृशाभावविशिष्टसिद्ध्यवच्छिन्नभेदस्यावश्यं निवेशनीयतया शाब्दबोधेऽपि तत्तत्स्वव्यभिचारवारणाय परामर्शजन्यज्ञानेऽनुमितित्वमप्रसिद्धं लाघवेनाभ्युपगमानर्हमिति चेन्न पक्षताया अजन्येनुमितित्ववादिनां परामर्शाजन्यनुमितित्वमपि नाप्रसिद्धं तैः नानेन यादृशसंसर्गेण यादृशपदार्थस्य प्रकारविधया निश्चयः एवं तत्संसर्गावच्छिन्नतदभावस्यापि निश्चयः तस्मात् तादृशपदार्थस्य तत्संसर्गविषयकबोधो नानुमानान्निर्वहति अन्वयव्यतिरेकदर्शनविरहेण व्याप्त्यवधारणासम्भवात् सामान्यव्याप्त्या अप्रसिद्धस्यापि सिद्धेः लक्षणादेवावगतिरिति वाच्यं प्रकृतसाध्यव्याप्तेः प्रकृतहेतावग्रहे विशिष्टपरामर्शासंभवेनानुमितेरनिर्वाहादिति परास्तम् एवं व्याप्तिज्ञाननिरपेक्षानुमितिस्वीकारे पदज्ञानविरहेऽप्यशा २८

वे.१ ब्दजातीयबोधस्वीकारेऽपि बाधकाभावात् अनुमितेरेव तादृशविशेषत्वं किं न स्वीक्रियते इत्यत्र विनिगमकस्यापि दुर्लभत्वात् तथा सत्यपि समानविषयकप्रत्यक्षसामग्र्याः एकैकप्रतिबंधकतानिर्वाहेणापि दर्शितलाघवात् तत्र पदज्ञानस्यापि शाब्दबोधे पदार्थविषयकत्वमनिवेश्य ज्ञानत्वादिना करणतासम्भवात् एकैकविधशाब्दबोधप्रयोजकानुपूर्वीविशेषरूपाकांक्षादीनामननु

रा.मू.ग गतत्वया तज्ज्ञानजन्यतावच्छेदके तदव्यवहितोत्तरत्वस्यावश्यं निवेशनीयतयानुमितौ तद्व्यभिचारानवकाशात् न चैकपदा
४७ र्थेपरपदार्थरूपयोग्यताया एकैकविषय याः एकैकविषयशाब्दधीप्रयो[illegible]जकत्वमात् तज्ज्ञानजन्यतावच्छेदके तज्ज्ञानाव्य
वहितोत्तरत्वानिवेशनं नोभयोरावश्यकमिति वाच्यं बाधनिश्चयाभावस्य कृप्तहेतुत्वेपि वन्हिविरहे योग्यतानहेतुताया एव शा
ब्दबुद्धावसिद्धेः प्राचीनैरनुमितावपि संशयसाधारणविशेषणसंसर्गज्ञानहेतुतास्वीकारे योग्यताज्ञानस्यानुमितौ व्य ६
भिचारानवकाशाच्च । अनुमितेः शाब्दधीविशेषत्वमते ऽनुमिनोमीत्यनुव्यवसायस्यानेन शृणोमीत्यनुव्यवसायवारणमपि
शाब्दबुद्धेरनुमितिविशेषत्वे शृणोमीत्यनुव्यवसायस्यानेऽनुमिनो[illegible]मीत्यनुव्यवसायवारणस्येव संभववति अ
नुमितित्वस्य शाब्दत्वव्याप्यत्वे पदज्ञानघटितसमानविषयक[illegible]विशेषसामग्रीकालेऽनुमितिवारणाय तत्तत्राहशशा रा.म
मय्याः प्रतिबंधकत्वकल्पनावश्यमिति चेन्न शाब्दत्वस्यानुमितित्वव्याप्यतामतेपि समानविषयेऽनुमित्सादिविशिष्टपराम ४७
र्शादिसत्वे शाब्दबोधवारणायापतत्त्रयपरामर्शादिघटितसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वावश्यंत्वत्र शाब्दबोधात्मकानुमितेरनभ्युपगमे दि

४७७१

परीत मतेपि उक्तस्थले नुमित्यात्मकशाब्दबोधस्वीकारः सम्भवतीति मसाध्ये मतेवं धकताधिक्यं एतन्मते तत्रानुमित्यात्म
कशाब्दबोधस्वीकारे नुमिनोमीत्यनुव्यवसायापत्तिस्तु नेशाब्दत्वस्यानुमितित्वव्याप्यतामतेपि अनुमित्याविशिष्टानुमिति ४८०
सामग्रीरशायांशाब्दात्मकानुमितिस्वीकारेऽशृणोमीत्यनुव्यवसायापत्तिसम्भवादित्यलमतिविस्तरेण मीमांसकमतेऽकस्मात्किभिः
शाब्दानुभवोनुमितिविजातीय एव तत्सामग्र्याकांक्षाज्ञानघटिताविलक्षण्यात्किं तु लौकिकशाब्दो न प्रमाणं तज्जन्यशाब्दबो
ध एवमनुमानेन तद् विषयवाक्यार्थग्रहात् तादृशशाब्दबोधस्यागृहीतग्राहित्वेनानुवादरूपत्वाद्गृहीतग्राहिण एव ज्ञानस्य
प्रमात्वात् न चैवमनुमितेः परामर्शगृहीतसाध्यपक्षादिमात्रग्राहित्वात् प्रमात्वानुपपत्तिरिति वाच्यं स्वात्मप्रकारस्यप्र
र्ववर्त्तित्वसमानाधिकरण्यानिश्चयात्मकं यत्तदन्यत्वमगृहीतग्राहित्वमेव प्रमात्वलक्षणमिति परामर्शस्यानुमितिविषयसाध्य
तावच्छेदकावच्छिन्नविशिष्टपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नाविषयकत्वेनानुमितिविषयसकलवस्तुविषयकत्वेपि तदन्यूनाकारनावि
रहेणानुमितेः प्रमात्वो[redacted]पपत्तेः प्रमाणं तु वेदरूपशब्द एव तत्र नास्ति बाधो यादृशाविशिष्टार्थस्य शाब्दबोधोपजीविप्रमाणभिन्न

मू॰ग प्रमाणागम्यत्वेन वेदजन्यशाब्दबोधात्सर्वं प्रमाणान्तरेणाग्रहणादिति लोके तु अनुमानाधीनवाक्यार्थज्ञानस्य शाब्दबोधसा
५८ मग्रीसमवधानेऽनपेक्षितत्वात्स्वसामाग्रीवशादेवानियमतो वाक्यार्थगोचरानुमितिः शाब्दबोधात्पूर्वं जायत इति प्राचो मी
मांसका वदंति ॥ गुरवस्तु विशिष्य वाक्यार्थज्ञानं विना शाब्दबोधसामग्र्येव दुर्घटेति [illegible] तात्पर्यज्ञानस्य शाब्दबोधकार
णताव्यवस्थापनेनैवोपपादयंति तत्रानामासेन अरन्मीमांसकमतनिराकरणसंभवात्तदेव मतमादावुपन्यस्यति ज्ञ राद्दिति
(वह्नेः ज्ञानेति) लोके लौकिकवाक्यश्रवणस्थले [illegible] ज्ञानानुमानादिति अयं वक्ता प्रकृतवाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवान्भ
मा यज्जन्येन वाक्यमप्योक्तत्वादित्येतादृशानुमा[illegible]नादित्यर्थः वाक्यार्थसिद्धावित्यनेन सं[illegible]पाथार्थघटकतया एकपदार्थेऽपर ५०र्द॥
र्दः पदार्थसंसर्गासिद्धावित्स्य[illegible]तद्विशेष्यकतद्धत्त्वावगाहित्वरूपयाथार्थ्यशरीरे एकपदार्थधर्मितावच्छेदकत्वपापदार्थतावच्छेदकान राम
ता रामवेशादेकपदार्थवच्छेदकावच्छिन्नसंसर्गपरपदार्थतावच्छेदकावच्छिन्नरूपवाक्यार्थस्य याथार्थ्यभानेऽनियमतो भानान्नीवीहस्त्य ५८
तआह तदुपजीविसंसर्गानुमानादेमिलादशवक्तृज्ञानानुमानोपजीविनस्तत्पदार्थस्तत्पदार्थसंसर्गीतत्प्रकारकमयथार्थज्ञानाविशेष्य

त्वादित्यस्य॰ पदार्थपरकपदार्थान्तरसंसर्गसाधकानुमानान्तरादेरित्यर्थः वाक्यार्थसिद्धौ विशिष्टानुभवयाथवा वाक्यार्थस्य
विश्वये शब्दस्य लौकिकवाक्यस्यानुवादकत्वं प्रमाणान्तरगृहीतग्राहिजनकत्वं नत्वगृहीतग्राहिजनकत्वरूपं प्रामाण्य
मितिशेषः तदभावादपौरुषेय[illegible]मतया वक्त्रभावात् वस्तुतो वाक्यार्थज्ञानानुमानाधीनवाक्यार्थसिद्ध्यभावात् स्वातन्त्र्येणा
गृहीतग्राह्यनुभवजनकत्वेन वेदत्वरूपसामग्रीनरपि वेदजन्यशाब्दबोधे यादृशी आकांक्षादिज्ञानघटिता सामग्रीत्वरूपा तादृश
सामग्रीत इत्यर्थः संसर्गप्रत्यक्षात्पदार्थद्वयसंसर्गविषयकवेदजन्यबोधाद्विजातीयसंसर्गबोधस्यानुमानिकवाक्यार्थानिश्चये
विनैवोपपत्तेरित्यर्थः वेदवत्प्रामाण्यस्यावश्यकत्वादितिशेषः ननु लौकिकवेदयोरैकाशाब्दानुभवसामग्रीवाक्यानुपूर्वीभेदेनाकां
क्षाभेदात् तथा च लौकिकवाक्यस्थलीयाकांक्षाज्ञानादेः संसर्गबोधसामग्रीत्वमेव न कल्प्यत इति कथं लौकिकवाक्यस्याप्रामाण्यमि क
त्यत आह अन्यथेति लौकिकवाक्ये आकांक्षाज्ञानादिघटिताया: सामग्र्या अकल्पन इत्यर्थः अनुवादकतागृहीतग्राह्यनुभवज
नकतावस्यानोपपद्येत तथा च लौकिकवाक्यादपि शाब्दानुभवस्यानुभवानुरोधेन परैरपि स्वीकरणीयतया तेषामपि लौकिकस्य

२ ४क्रमा०४०४

मू.ग. लेशाच्छाब्दानुभवसामग्रीकल्पनमावश्यकमिति भावः अनुशाब्दानुभवानुरोधेन पदे आकांक्षादि मत्वज्ञानस्यावश्यकत्वमापद्य
४९ र्थसंसर्गानुमापकताहशपद[illegible]रितत्वरूपस्य लिंगस्य पदार्थे ज्ञानमावश्यकमित्यनुमितिसामग्रीसत्वेन तत्संसर्गानुमितिः शा ५०
४९ [illegible]बोधात्पूर्वं नियमतो भविष्यतीन चतो[illegible] लिंगज्ञानघटितानुमितिसामग्रीहेत् आकांक्षादिमत्वज्ञानसत्वेन शाब्दसामग्र्या अपि स
त्वेन तस्याः समानविषयेऽनुमितिसामग्र्यपेक्षया बलवत्वेनानुमितेरेवन भवितुमर्हतीति वाच्यं शाब्दबोधे आकांक्षादिमत्पद
ज्ञानजन्यपदार्थोपस्थितेरनुपात्तद्वित्वेन तादृशज्ञानसत्वेपि शाब्दसामग्र्या संभवधानाच्छब्दस्यापवादकत्वं इत्यौरमित्यत आ ५०
ह लिंगस्य पूर्वत्वेपीति पक्षे लिंगतावच्छेदकप्रकारेण लिंगस्य निश्चितत्वेपीत्यर्थः व्याप्तिस्मृतिविलंबेन तादृशबोधकसंभवधा
नानियमेन तादृशहेतुस्थले व्याप्तिस्मरणाभावेनेत्यर्थः तद्विलंबादनुमा नविलंबात् शाब्दबोधपूर्वकालेऽनुमित्यानियमादित्यथा
वत्. शंकते अनाप्तोक्ताविति. अनाप्तोक्तवाक्ये इत्यर्थः व्यभिचारादप्रामाण्यदर्शनान्न निश्चायकत्वमिति नानिश्चयं जनानुमितेनुसम राम
र्थ इत्यर्थः सर्वत्रैव लौकिकवाक्यप्रमजनकत्व सहचरिताकांक्षादिमहावाक्यत्वरूपधर्मदर्शनेन तत्संशयसंभवात्तस्य च फली ४९

भ्रतानिश्चयप्रतिबंधकत्वादितिभावः एवंचलौकिकवाक्ये भ्रमजनकत्वसंशयानिवृत्त्यर्थं आलोकत्वानिश्चयः स्वीकरणी
यः ॥ तस्य च वाक्यार्थनिश्चयरूपत्वात् ॥ एवं च स्वशाब्दबोधस्य लोकस्य लेगृहीतयाहित्वानियम इत्याशंक्य तु राशयः । निश्चय
सामान्ये यद्दिअप्रामाण्यसंशयस्याविरोधित्वोपेयते तदा दोषमाह वस्तुतादेरिति तथात्वे च दोषसमवधानदशायां भ्रमजन
कत्वेन [illegible] क्रोपान पि वस्तुत्वादिरूपसाधर्म्यदर्शनेनाप्रामाण्यशंकायामपि [illegible] मापकत्वात्तत्पक्षानिश्चयजनकत्वा न यावच्छ भि
चारे राकारगोऽप्रामाण्यसंशयाभावस्य निश्चयसामान्ये हेतुत्वासंभवः अप्रामाण्यसंशयस्य प्रतिबंधकत्वासंभवोपि ज्ञायमानकरण
कनिश्चये अप्रामाण्यसंशयस्य प्रतिबंधकत्वं संभवतीतिशाब्देनतत्संशयदशायां निश्चायकं ज्ञायमानकरणत्वाच्छभिचारादिसंश
यदशायांलिंग [illegible] मिवेत्याशंक्य ते ज्ञायमानं इति यत्र निश्चये ज्ञायमानत्वेन प्रकरणं तत्संदेहदशायां न तन्निश्चयजनकमित्यर्थः
लिंगवादिति यथानुमित्यात्मकसाध्यनिश्चये करणभूतलिंगव्याप्त्यादिसंदेहदशायां साध्यानिश्चायकमित्यर्थः । एतन्निम
मि संशयसामान्यानिवेशो न संभवति पक्षादिसंदेहदशायां भ्रमादेर्व्याप्त्यादिबोधकशाब्दस्य च वान्निश्चायकत्वादतः करणधर्मिकसंशय

५०

[illegible]

विशेषोनिवेश्यस्तत्रैव करणतावच्छेदकस्य ज्ञायमानत्वस्य धर्मितावच्छेदकतया मद्रूपं तथा तत्संशयनिवेशः संभवति व्यास्या
देस्तथानुमितिकरणतावच्छेदकत्वात् तल्लिंगे तत्संशयदशायां तस्यानुमापकत्वात् अतः शब्दस्य तादृशरूपता कां
क्षादिमत्तिशयो हि नवाक्यतस्य निश्चयात्तच्छब्दत्वरूपवाक्यत्वस्य संशयदशायामनिश्चापकत्वमिष्टमेवेति आलोकत्वं
गौरवान्न करणतच्छेदकमिति तादृशसंशयान्तर्भावेणानियमपक्षं दूषयति संशयो हीति प्रकृतसाध्यघटकरत्वादिः नवाक्य
इति वाक्यपदं वाक्यत्वपरं तथा च शब्दरूपे धर्मिणि आकांक्षादिमच्छब्दत्वरूपवाक्यत्वकोटिक इत्यर्थः तस्य तादृशवाक्यत्वस्यानि
श्चयात् शाब्दनिश्चयं प्रत्यवाकोलौकिकत्वादित्यर्थः तथा च शाब्दवाक्यत्वसंशयकालेऽनिश्चापकत्वसाधने सिद्धसाधनमिति
भावः यद्यप्यालोकत्वानिश्चयस्याभावात्संशयनिरूप्यत्वमपेक्षायामेवशंकितुरभिप्रेतत्वाद्वाक्यत्वसंशयघटितत्वानियमानिरा राम
करणमफलं तथाप्यनभिप्रेतार्थमादायापि सामान्यशब्दार्थाविलक्षणे तत्पक्षदूषणं संगच्छते फलीभूतज्ञानधर्मिकत्वाभावायसंदे ५०
हस्य करणं गौणमाकरणत्वसंशयपर्यवसायिनि निश्चयविरोधित्वे आलोकानिश्चयापेक्षया आवश्यकत्वात्संशयाभावेनानि

मम पसंदृश्यमातिन्यज्ञान प्रामाण्य इति स्व अन्यज्ञानधर्मिक प्रामाण्यकोटिक इत्यर्थः प्रकृतसाध्यघटकसंशय इत्यनुषज्य
तेन स्वज्ञानप्रामाण्यसंशयस्य तदुत्तरकालीनत्वात् ज्ञाने रूपधर्मिज्ञाने सत्त्वेन तदुत्पत्तेरौत्सर्गिकत्वान्न थापनं संशयस्यानिश्च
याविरोधित्वेपि शाब्दनिश्चयपूर्वकाले तस्मात्प्रामान्यनियमेन तदभावस्य त्वात् सर्वत्र तन्निवर्तकालौकिकत्वे निश्चयानपेक्षमान
लौकिकशाब्दनिश्चयस्य गृहीतत्वाहित्यमिति भावः प्रामाण्यसंशयस्य ज्ञायमानकरणकस्यानिश्चयमात्रे विघटकत्वाभ्युपगमेनैव तदुक्तं
वक्तृतत्त्वादश संशयस्य प्रामाण्यसंशयपर्यवसितस्य याथार्थ्यसंशयवत्त्वतोक्ष निश्चयाविरोधित्वमेवेति यान्निश्चयः स्वकरणक
निश्चयाङ्गः तत्संदेह इति तानियमबलादलौकिकत्वसंदेहस्य शाब्द निश्चयहेतुत्वस्यैवानुपगमादित्यर्थः तन्निश्चयस्य हेतुत्वो
पगमे तत्र एव शाब्दस्यानुवादकतासिद्धेः प्रमासत्वैकान्तं तदनुपगमे च यान्निश्चयहेत्वारोपसंदेहालौकिकत्वोपादनासंभवात
त्संशयस्य शाब्दबोधविरोधितालौकिकनियमात्त्विति भावः ननु तन्नियमबलादलौकिकत्वसंशयाविरोधिमानदत्वात्तन्निश्चय
हेतुताधमासेतत्सीतथाप्यालौकिकत्वसंशयकाले शाब्दबोधानुसारस्यानुभाविकतयातन्निर्वाहायालौकिकत्वनिश्चयस्य शाब्दबोधेपि हेतुत्वे इ

गी धीरमेवेति नत्पूर्वं वाक्यार्थनिश्चयस्यावश्यकत्वेनेति शंकनेऽपन्वीति· लोके लौकिकवाक्ये संदेहे [redacted] संदेहदशायां नान्निश्चयः· आ
लोकत्वनिश्चयः हेतुं शाब्दबोधकरणं वाऽप्यशक्तिशोषः· तथापि कथमनुवारकता शब्दस्येत्याकांक्षायां शाब्दबोधात्पूर्वं वाक्यार्थ
ज्ञानस्य नियमेन सत्त्वमुपपादयितुं आलोकत्वस्य प्रकृतवाक्यार्थघटितत्वं प्रदर्शयन् आलोकत्वग्रहस्यैव वाक्यार्थज्ञान
त्वमाह तथा चेति आलोकत्वग्रहस्य शाब्दधीहेतुत्वे चेत्यर्थः· वाक्यार्थज्ञानेऽगोचरयथार्थज्ञाने तीव्र स्नुगत्वा एकपदार्थसंस
र्गमोऽपरपदार्थः· तद्गोचरज्ञानेत्यर्थः· प्राहेकादिति तज्ज्ञानजनकादित्यर्थः· वाक्यार्थ इत्यनेनान्वयः· शाब्दबोधात्पूर्वं नियमत द्वि
[redacted]इति पूर्वं पूरणीयं वाक्यार्थ[redacted]घटितानिरुक्तालोकत्वस्येदं ग्रहतया आलोकत्वग्रहात्पूर्वमनुमानांतरादेकपदार्थेऽपरपदार्थ
संसर्गज्ञानमावश्यकं तदा तदापि शाब्दबोधः गृहीतग्राहित्वमक्षतमित्याह नन्वित्याद्यविनश्यतीव हृष्ट्रीहिणा तद्द्युपन्नीत्याद्यनुमा
नांतरादित्यर्थः· आलोकत्वग्रहे वाक्यार्थज्ञानानुमानांतरमनपेक्ष्यैव शाब्दबोधसंभवात् तदुपजीव्यकानुमानांतरादिति प्रथमस्तुनार्था राम
संगतेः· वस्तुतो यथार्थज्ञानवत्त्वरूपालोकत्वानुमानानेनांतरं तद्धीनसंसर्गानुमानं नियमतो भवतीत्यभिमानेनेत्याह शाब्द [redacted] मा ५१

१५६

नपरं च तदुपजीविनः स्वाद्विपक्षिका [redacted] तत एव वेदस्थले अनाप्तोक्तत्वशंकाविरोध्यपौरुषेयत्वानिश्चयाधीनसंसर्गानुमा

नमादायानुवादकत्वप्रतिवादि अदर्शनमप्येतत्संगच्छते उभयत्र संसर्गानुमानस्यैवावश्यकतयानुत्पत्त्वात् [redacted] सो स्मत्

शरीरे घटकत्वाप्राप्यार्थग्रहस्याविशेषणांशे सधर्मितावच्छेदकत्वानियमाद्विशेषणसंसर्गांशे सधर्मितावच्छेदकस्यशाद्वा

क्यार्थबोधस्यानियमेनगृहीतयाहित्वानिर्वाहः तदुपजीवकसंसर्गानुमानं च शाब्दबोधानुपयोगितयाऽनवश्यकमेव ए

५०१०४०६१० १०३ वं विशेषे निर्धर्मितावच्छेदकं आप्तोक्तत्वग्रहं विनाविषयमतस्तदंशे सधर्मितावच्छेदककावाक्यार्थग्रहापेक्षया आप्तोक्तत्वग्रहोपजी

व्यानुमानोत्तरमादायापि न शाब्दप्रामाण्यभंगः [redacted] आप्तोक्तत्वमहापेक्षणीयानुमानस्याविशेषणसंसर्गांशे निर्धर्मितावच्छे

६ दकसंसर्गज्ञानजनकत्वमप्यस्ति अनुमितेः साध्यांशे पसतावच्छेदकधर्मितावच्छेदकत्वनियमादिति वा [redacted] तथापि विशे

षणे च शेषस्याप्यतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकानुमानं विनाप्ये [redacted] पदार्थसंसर्गतयावकज्ञानविशेष्यत्वस्य दार्थसंसर्गवान

मानपुरुषी [redacted]

तत् क

मू. ग. पतस्य हार्थसंसर्गज्ञानविशेष्यत्वादित्यनुमानतोऽपि वाक्ये दर्शितासोक्तत्वज्ञानसंभवादिति न याथार्थासोक्तत्वज्ञानहेतुनामेवा
५२ सहमानस्तामेव रवयति न तु प्रथमतो वेदजन्यबोधसाधारण्याशाब्दत्वावच्छिन्नं प्रति न हेतुत्वं व्यभिचारेणानिरस्यात्तिवेदस्य [illegible] वे
दान्तर्गतस्य वाक्यस्याप्तोक्तत्वग्रहाविषयतारहितस्यापि मीमांसकं प्रत्यदेशात् बोधजनकत्वदर्शनादित्यर्थः लौकिकवाक्यजन्य
शाब्दत्वावच्छिन्नहेतुताग्राहकस्य व्यभिचार इत्यविरोधितत्वाल्लोक्य लौकिकमन्वादिवाक्यजन्यबोधे व्यभिचारमाह [illegible]दा निश्चये
पी[illegible]आप्तोक्तत्वानिश्चयेऽपीत्यर्थः गौडमीमांसकस्यार्थानिश्चयात् तत्समिमेणान्वयः मन्वादिवाक्यजो गौडमीमांसकस्य शाब्दबो
धस्यार्थनिश्चयमात्रस्यार्थ वाक्यार्थनिश्चयमित्यत्वैआप्तोक्तत्वनिश्चया[illegible]भाव इत्यतः स्यादेक[illegible]मपौरुषेयत्वाभिमानिनं रत्यजाविशेषणं
अपौरुषेयत्वमवक्तृकत्वं तन्निश्चयो विपरीतनिश्चय[illegible]यातोक्तत्वरूपसवक्तृत्वविशेषग्रहविरोधित्वादत एव स्यादेक अपौ राम
२८ रुषेयत्वाभिमानिनिर्वाहकं मन्वादिवाक्येषु वेदानुकारेण प्रयुज्यमानत्वविशेषणं वेदस्येव स्वराविशेषेण मन्वादिवाक्ये प्रयुज्यमानेन न वेद ५२
त्वभ्रमाहेतुरभिमतस्यापौरुषेयत्वाभिमानि[illegible] निर्वाह इदासिनाल्पमीमांसकस्याधीनवेदत्वे दानभिज्ञानप्रयोजकं गौडेन तु मीमां

स्यका विशेषणं मीमांसकत्वं च वेदे अपौरुषेयत्वनिश्चयोपयोगीत्यु पाठे ननु मन्वादिवाक्येष्वपौरुषेयत्वभ्रमवतस्तदधीनार्थानि
श्चयोपि भ्रमरूप एव तातो नोक्तव्यभिचारावकाश। प्रमात्वस्यैवाप्तोक्तत्वनिश्चयजन्यतावच्छेदकतया स्वीकरणीयत्वादित्याशंकांनि
रस्यति। यद्वेति भ्रमोऽप्युक्तार्थनिश्चयः बाधकाभावादिति विषयबाधविरहादित्यर्थः। ननु व्यभिचारवारणाय तादृशनिश्चये बाधि
तज्जातीयबाधितव्यक्तिविषयकत्वमेवोपगन्तव्यमित्याशंकां निरस्यति अपौरुषेयत्वनिश्चयेपि आप्तोक्तत्वानिश्चये इत्यर्थः। ननु प्रमा
रूपतत्तद्वाक्यार्थधीनार्थानिश्चयस्य तथात्वात् अपौरुषेयत्वाभिमानेऽकालीनतद्वाक्यजन्यार्थनिश्चयस्य मानाविषयकत्वेनानुभवात्
तथा च प्रमासंवादेन तस्य बाधितविषयकत्वोपगमासंभव इति भावः। असंसर्गाग्रहमात्रमिति अगृहीतासंसर्गकधर्मधर्मिविषय
कस्मरणरूपं ननु पदार्थद्वयसंसर्गानुभवस्यैवेत्यर्थः तथा च तादृशागोऽमीमांसकज्ञानं तथा च न तत्र व्यभिचार इति भावः। अर्थे स्ववाक्या
धि र्थस्य तथाभावेपि अर्वाचीनत्वेपि असंसर्गाग्रहत्वेऽप्युक्तासंसर्गाग्रहत्वमात्रोपगमे संसर्गग्रहोच्छेदप्रसंगः शब्दस्य संसर्गानुभावक
त्वोच्छेदापत्तेरित्यर्थः संसर्गानुभावकत्वमन्तरेणापि असंसर्गाग्रहत्वाद्युपपत्तेरिति भावः। अनुवादकत्वमपि शब्दस्य न स्यादित्याशयः

श्रगा ॥ नन्वुक्तकारणबाधेन महत्तसंसर्गग्रहासंभवेनात्रासंसर्गाग्रहमात्रमुपेयमिति संसर्गग्रहसंभवे तु न तस्यासंसर्गाग्रहस्याशंकोत्थानं र

५३ स्यादिति चेत् संसर्गज्ञानबाधः [illegible] संसर्गग्रहासंभवः व्यभिचारशंकानिरुक्तस्थले संसर्ग[illegible] नस्यसत्त्विचारस्त्वेपि व्यभिचारसंदेहेनेत्यर्थ

: हेतुतायामेव बाधादि[illegible]शाद्बोधे आलोकत्वानिश्चयपरहेतुतायास्त्वासिद्धेरित्यर्थः तथा च नस्य हेतुतासिद्धेरुक्तस्थले तद्भावेन

संसर्गग्रहरूपकार्याभावसिद्धिः तासिद्धौ च तत्र व्यभिचारशंकानिरासे न तद्धेतुतासिद्धिरित्यन्योन्याश्रय इति भावः लौकिकवाक्य

व जन्यशाब्दत्वरूपकार्यतावच्छेदकगर्भलौकिकत्वस्थले तत्त्वेन शाब्दमानत्वनिवेशान्न व्यभिचारः उक्तमन्वादिवाक्यस्यापौरुषेयत्व

भ्रमविषयत्वापौरुषेयत्वरूपलौकिकत्वज्ञानाविषयत्वादित्याशंक्य ते लौकिकत्वे नेति ज्ञाने वाक्ये तदासौ क्लत्वे [illegible] संसर्गको

रिज्ञानविषयत्वेनैव व्यभिचार इति शेषः [illegible]नाभावात् उक्तमेण व्यभिचारवारणासंभवे प्यालोकत्वानिश्चयपरहेतुतायां अप्रामा

८ णिकत्वादिति भावः नन्वन्वयव्यतिरेका[illegible]विधानमेव न हेतुतायां मानमित्याशंक्य तदेव स्वण्डयति [illegible] कार्यस्यैव आलोकत्व घटक राम

स्य महत्त्वात्कार्यस्येत्यर्थः अपूर्वत्वे न नियतपूर्वप्रतीतिकत्वाभावेन लिंगाभावात् साध्याप्रसिद्ध्या लिंगत्वाग्रहात् व्याप्ति[illegible]ग्रहा ५३

के

[illegible]

संभवादित्यर्थः तथा च नियतान्वयव्यतिरेकानुविधानग्रहण एवासंभवीत्यर्थः ननु माभूदालोकत्वनिश्चयः शाब्दबोधे कारणं तथा
प्यनालोकत्वशंकायाः शाब्दबोधप्रतिबंधकत्वात्तन्निवर्तनार्थमालोकत्वनिश्चयो भवतापि लौकिकस्यले स्वरूपोपगंतव्यः तत्र तेषां
कार्यानिवर्तकान्तराभावादित्याशंकते नान्वेति [illegible] न चैवं मुदासस्येत्यर्थः आलोकत्वावधारणादि [illegible] अपौरुषेयत्वाभि
मानाविपर्यस्तौ लौकिकवाक्ये नाहं शाब्दमभिमानादेवानालोकत्वशंकानिरासंभवात्तज्जन्यबोधे आलोकत्वग्रहानपेक्षत्वात्तस्य प्रामाण्य म
क मन्वयादिमे वर्तमानापि लौकिकत्वेन ज्ञायमानवाक्यस्य प्रामाण्यसंभवात्तन्नैयायिकानामभिमतासिद्धिः तादृशवाक्यस्यानुवाद
कत्वेन च परेषामभिमतासिद्धिरिति भावः तस्या [illegible]शावयत्वादौ आलोकत्वनिश्चयस्य शाब्दबोधपूर्वं [illegible]नापेक्षत्वादि उपर्यः
~~[illegible]~~ लौकिकत्वेन ज्ञातस्यापि वाक्यस्य प्रामाण्ये नित्यसंदेह मेवेति भावः यादृवानालोकत्वशंका
मुदासार्थे लौकिकवाक्ये तन्निवर्तकस्यालोकत्वनिश्चयस्यानियतापेक्षात दा वेदस्यलेपि तच्छंकानिवर्तकापौरुषेयत्वानि
श्चयस्यानियतापेक्षतया तत्राप्यानुमानिकपदार्थसंसर्गधीसंभवेन वेदोप्यनुवादकः स्यादित्याह यादेवेति [illegible] वादिनीदोषवत्पु

[illegible]

मू.ग. रूषाप्रणीतत्वे सति आकांक्षादिमघटवदंतस्माप्रितत्वेन हेतुनेत्यर्थः बाधकमानाभावरूपयोग्यतायाः सर्वत्र दुर्निश्चेयत्वा
५८ त्[illegible]हेतौ प्रवेशासंभवेन तद्गर्भहेतोरयोग्येष्वभिचारवारणाय सत्यंतं दोषवदनुक्तत्वे सतीत्यर्थकं यदपि वेदस्थले पुरुषाप्र
प णीतत्वस्य पदविशेषणत्वे नैवोपत्तिः तथापि पुरुषदोषवत्त्वविशेषणं लोकवेदसाधारणे कहेत्वभिप्रायेण कइक्रामिनि
८६ भावार्थे रितिशेषः श्यस्नेति हृषणाशंकावक्रदोषाशंकादोषवत्कत्वशंकेति यावत् साम्यत्वा निरस्यत्वेतादृशो स्तादृशा ५
शंकाशून्यैः पदैरितिमावत् पदानां तादृशाशंकाशून्यत्वकथनेन तेषु तच्छेकानिवर्तकतादृशापुरुषानुक्तत्वे श्यपाविषयत्व नि
स्याचितेनावतात[illegible]रप्रणीतत्वविशेषणावच्छिन्नेपरस्य हेतुघटकतालाभः तथा वतादृशापरस्मारितत्वाद्धेतोः अमी
पदार्थाः आन्विताः संसर्गशंतिनिर्णीतेशाब्दबोधात्पूर्वमेतादृशानुमितिपात्मकनिश्चये संभवतिवेदस्योक्तम् अनुवादकत्वेन राम
कृतइत्यर्थः तथाचानाप्तोक्तत्वशंकापायत्वकारणांतराभावेनासंभवत्तत्रापौरुषेयत्वानिश्चयपादिकं विनैव संसर्गधीवृ ५४
दाशितितत्प्रामाणयवत् तुल्यन्यायेन लौकस्थलेप्याप्तोक्तनिश्चयापेक्षायाअभेपत्येनप्रामाण्यं निश्चत्य्रहमिताशयः वेदस्थले सर्वत्रा

यो रूपेयत्वनिश्चयापेक्षायां शाब्दानुभवमंतरेणो वम्रघृत्स्वादिनिर्वाहात्तादृशाविलक्षणानुभवोपि न सिध्येदित्याह वै
वाभि माणत्वम स्यात्तं प्रेणानुभवकरराल्वमापि निर्वहेदिति शेषः अनुमानादित्यनेनतेसर्वत्रेतिपूरणीयं लोके वेदे
चेति तदर्थः वाक्यार्थप्रतीतेरि भवता शाब्दबोधात्पूर्वमुपगमादिति शेषः। सामग्र्यन्तरकल्पकाभावादित्ति भावः
ब्दबोधे वाक्यार्थज्ञानाधीनयथार्थतात्पर्यज्ञानापेक्षा यथ स्याप्यप्रमाभाक्त्वे लौकिकशाब्दस्याबुवादकत्वमुपपद्यते शाब्दबु
द्धौ यथार्थतात्पर्यस्य ज्ञानोपयोगित्वे च शाब्दानिष्ठयाप्रयोजकत्वस्यैव साधकता वक्ष्यते तत्सिद्धये नेतिप्रसक्तस्य शब्दप्रामाण्य
॥६१ प्रयोजकस्यावश्योपेयतातादृशरूपस्यावश्यप्रयोजकरूपांतरस्य गडुनेन परिशेषाद्यथार्थतात्पर्यस्य तत्प्रयोजकत्वे सेत्स्यती
त्याशयेनाह व्यभिचारिव्याहतमिति व्यभिचारिव्याहतत्वात्तद्धर्मप्रकारकप्रमोपधानप्रयोजकं स्यात्तद्धर्मप्रकारकप्रमास्वरूपायो ७६०५९
ग्यव्याहतत्वं यथापि ह्रदो वह्निमानित्यादिमुख्यार्थपरवाक्यमपि ह्रदादिपदलस्यार्थे पर्वतादौ वन्ह्यादिप्रमास्वरूपयोग्यंतद्व्यथा
हतत्वं नाहशावाक्यत्वादिसा[redacted]धारणं तथापि न तद्धर्मप्रकारकयथार्थतात्पर्यशून्यत्वरूपायोग्यत्वमिव समानदोषस्तन्त्रमञ्जनकथाह

मू.ग. तत्त्वे तु नार्थः पर्वतो वह्निमानित्यादिवाक्येनापि लक्षणाव्याप्तेः स्यादिति चेद् अदोषे वन्यथा हि भ्रमजननात् तद्वाक्यनिष्ठयथार्थतात्प
५५ र्यस्यैवासंग्रहात् अप्रमाणवाक्यसाधारणरूपस्य प्रमाप्रयोजकत्वं न संभवति अप्रमाणवाक्ये तदभावासत्त्वे वि
प्रमोपधानविरहेण तदभावस्य प्रमानुपधानाप्रयोजकत्वादिति प्रामाण्यप्रयोजकतानिर्वाहप्रयोजकत्वेन व्यभिचारिव्याहत
त्वविशेषणोपादाने व्यभिचार्यनुगतत्वभिन्नतद्धर्मप्रकारकप्रमाकरणतावच्छेदकसाधारणमित्यर्थः अन्यथा भ्रमत्वे
व्यभिचारेण प्रामाण्यप्रयोजकत्वानिर्वाहात् तस्यापि विशेषणस्य निर्वाहकत्वेनोपादानं व्यभिचारिव्याहतत्वे तदभाव
स्य प्रामाण्याभावप्रयोजकतया तस्य प्रामाण्यप्रयोजकतानिर्वाहकत्वं स्वयमेव प्रकाशयति यदभावादिति अनाप्तवाक्या
द् अप्रमाणवाक्यात् अप्र प्रमाया अनुत्पादः न चानाप्तवाक्यादित्यपेक्षितमर्थं नैतदनुक्तस्य प्रमाया अन्वयोपगमे प्रतियो ग्मु
ग्यप्रसिद्धिः अभावान्वये योग्यत्वमेव न याप्यभावान्वयिन आनन्तर्यस्य पदेऽप्यर्थतोपगमाद् दोषः अनन्तरमिति पदं वाक्यपूरणी ५५
मं न च यथार्थतात्पर्यस्य प्रमाहेतुत्वे गुरुत्वं प्रमाया गुणजन्यतास्वीकारप्रसंगः इति प्रमात्वस्य यथार्थतात्पर्यस्य च प्रमाने वच्छेदकत्वे

ननस्यगुणत्वाप्रसङ्गः तद्धर्मप्रकारकशाब्दत्वस्यैवतस्य तादृशविशिष्टशाब्दस्य वाक्यार्थता वच्छेदकत्वात् [illegible] अतात्पर्या विषयी
[illegible] भूतार्थस्य शाब्दबोधवारणाय तात्पर्यस्यैव शाब्दबोधहेतुत्वमास्तां किं यथार्थतात्पर्यपर्यन्तहेतुतयेति वाच्यं हृदो वह्निमानित्यादि
[redacted] सतात्पर्यवाक्याद्देववह्निविशेष्यकवह्निप्रकारकबोधवारणाय वन्ध्यादिप्रकारकबोधे यथार्थवन्ध्यादिप्रतीतिगर्भतात्पर्यहेतुताया आ २ व्य
वश्यकत्वात् [illegible] तादृशबोधस्य तत्प्रमेत्युसिध्यापत्तेर्यथार्थतात्पर्यस्य हेतुत्वकल्पनाया असंभवेन तद्वारणासंभवात् प्रसिद्धेरेवा प्रकाँ
रकबोधविशेष्यताकवन्ध्यादिप्रत्ययेन तदापत्तिसंभवात् न [illegible] वाक्यार्थभासकयोग्यताज्ञानादीनां पर्वतादिविशेष्यकवन्ध्यादिप्रकारकशा
ब्दशुद्धिव्याबाधितत्वं प्रति पर्वतादिविशेष्यकवन्ध्यादिप्रकारकयोग्यताज्ञानत्वादिनैव हेतुताकल्पनात् वन्ध्यादिप्रकारतानिरूपितवन्ध्यादि
त मत्पर्वतविशेष्यता प्रयोजकैवं द्घटितसामग्रीतिवन्ध्यादिशून्यहृदादौ वन्ध्यादिविशेष्यताया नापत्तिसंभवः [illegible] योग्यताज्ञानस्य
समानविशेष्यत्वप्रत्यासत्त्यैव विशेष्यविशेषणभावनिर्भाव्यैव हेतुतास्वीक्रियते लाघवात् तथा सति विशेषणसंसर्गशून्यसाधारण
स्यान्वयप्रयोजकरूपपर्वतत्वस्य योग्यताज्ञानविशेष्यविशेषणसंसर्गधर्मिणि तद्धर्मविशेष्यतापत्तिरेवेति वाच्यं समानकौ प्र

मु॰ गा॰ एकज्ञानस्यैव गुरुमते हेतुतया योग्यताज्ञानशाब्दबोधयोः समानविषयकत्वानियमेन समानविशेष्यताप्रत्यासत्त्यानयोर्हेतुहेतुम
५६ द्भावासंभवादिति चेन्न समानविशेष्यत्वप्रत्यासत्त्यसंभवेपि समानधर्मितावच्छेदकत्वप्रत्यासत्त्या धर्मितावच्छेदकाविशेषमनंत
र्भाव्यैव शाब्दबुद्धौ योग्यताज्ञानहेतुत्वकल्पनात् इदन्त्वावच्छिन्नधर्मिकत्वव्याप्यवत्त्वप्रकारकधर्मज्ञानात् इदन्त्वावच्छिन्नधर्मिकतद्व
सु॰ ७ यबोधापत्तेर्दुर्वारत्वात् अतो धर्मितावच्छेदकाविशेषनियंत्रित एव शाब्दबोधयोग्यताधियोः कार्यकारणभावः [redacted] तथापि इदन्त्वावच्छिन्नधर्मिक
योग्यताज्ञानाज्जायमानवह्न्यभाववद्बोधे तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नस्य वह्न्यादिमत एव धर्मिणो विशेष्यतानन्तरं शास्य वह्न्यादिमत्त्वस्य तत्रानि
यामकाभावः अतो यथार्थतास्यं शाब्दबोधे तत्तद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यतानियामकत्वमावश्यकं तत्र च स्वविषयप्रतीति रा म
तिसिद्धयाथार्थ्यघटकविशेष्यतासंबंधेन यथार्थतास्यं सर्वस्य हेतुतया निर्वहणीयत्वात् इदमापाततः अनुमितौ वह्न्यादिमत्त्वस्य ५६
प्रमात्मकहेतुमताज्ञानधर्मितावच्छेदकाश्रयस्य तद्विशेष्यतायां समानप्रकारकत्वेनैव पक्षधर्मताधियो हेतुतया तदवार्यतावारणाय क

[illegible]
[illegible]
[illegible]

नीयत्वात् तद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यतासंबंधेन ज्ञाने प्रसक्तत्वहेतुत्वाविशिष्टत्वेन हेतुतयैव शाब्दान्यथाख्यातिवारणा
संभवात् तद्धर्मस्यासत्त्वदशायामपि तद्धर्मविशिष्टबुद्ध्युत्पत्त्या व्यभिचारेण तत्त्वेन हेतुत्वासंभवात् तदुपेक्षितं निरूढरूपाभा
वस्य प्रभाविरहप्रयोजकत्वानुपगमे किम[illegible]निवृत्तिस्यतआह अन्यथेति कार्याविर्भावे प्रमारूपकार्यस्य शाब्दप्रभासस्य तेतु
त्वाद्रूपेण स्यादित्याकांक्षादिसत्त्वेऽप्यतत्त्वतदनुत्पादप्रयोजकांतरस्य दुर्घटत्वादिति भावः इदानीमयथार्थतात्पर्यस्य तत्त्वेन
प्रमाप्रयोजकताया निर्धारितत्वात् तद्विशेषरूपावच्छिन्नेतरज्ञानोपयोगितासाधकज्ञानोपयोगित्वहेतोरुद्धारणाय तत्र संदि
ग्धासिद्धतेति सामान्यतः एवं तत्र ज्ञानोपयोगितासाधकानुमाने पक्षपतित [illegible] शाब्दप्रमिति शाब्दप्रमाकरणताव्यवच्छेदकं सामा
नाधिकरण्ये नैव साध्यमनुमीयमानं तत्र च अंशतो बाधः स्यादोषत्वात् किं शाब्दज्ञानवारणेनेति वाच्यं आकांक्षादिवशात् सिद्ध
साधनस्यादोषत्वात् पक्षतावच्छेदकावच्छेदेनैव साध्यस्य साधनीयत्वात् शाब्दज्ञानेशाब्दबोधानुपयोगिनि भोसज्ञित्वादिध
र्मे बाधवारणाय विशेष्यदलं [illegible] विसाध्यकराद्रूपत्वे लिंग इति माह्यादावनुमितिनिरूपणाव्यवच्छेदके शाब्दप्रमोपयोगिज्ञानावे

[illegible]

शृ॰ गं षयत्वाभावेन साध्यत्वे बाधवारणाय शाब्दत्वं प्रमाविशेषणं गुरुमतेऽभावस्याधिकरणस्वरूपतया शाब्दत्वेतो बाधाभा
५७ वत्वान्वयानुभवाभावत्वादौ शाब्दबोधकारणतावच्छेदके [redacted] बाधवारणाय करणतामर्पतनिवेशः साध्यमाह [redacted] मु
पयुक्तत्व शाब्दज्ञानोपयोगि —— ज्ञानविषयत्वस्य शाब्दज्ञानकारणतावच्छेदकविषयतावत्त्वादिति यावत् अ
तः शाब्दबोधजनकाकांक्षादिविषयकसमूहालंबनस्य परमेश्वरज्ञानस्य च विषयतया न सिद्धसाधनसंभवः यथार्थतात्प
र्येत्ताहृशसाध्यासिद्धौ तद्विषयकज्ञानत्वेन शाब्दधीकारणत्वसिद्धिपर्यवसानात् यथा [redacted] तात्पर्यज्ञानस्य शाब्दबोधे नि
यतापेक्षया शाब्दस्यानुवादकतासिद्धिरिति भावः [redacted] गुरुमते तादृशतात्पर्यज्ञानेन शाब्दबोधे कारणं न द्विशिष्टे शाब्दे विशेष
णविधया विष[redacted]यापितत्वविच्छिन्नशाब्दानिष्ठविषयताक ज्ञानस्य शाब्दबोधेऽस्य योरेश्यासिद्धेः स्वतंत्रकारणतया [redacted]निरु राम
पि.कत्वात् [redacted] ज्ञायमानतात्पर्यादिविशिष्टशब्दस्तद्विशिष्टशाब्दज्ञाने वा हेतुरित्यत्र विनिगमनाविरहादुभयस्य हेतुतासिद्धिरिति ५७
वा[redacted]· शब्देन जानातीति व्यवहारानुरोधेन शाब्दस्य कारणताया आवश्यकत्वात् अन्यथा ज्ञायमानशाब्दकरणतापक्षे शाने

ज०४२४१७३५४२

नतुरूपीयत्वस्यनिवेशनीयतयागौरवेणशाब्दज्ञानस्यैवसामानाधिकरण्यप्रसास्यात्हेतुतायाःसिद्धिप्रसंगात्‌अ
नुमितिस्थलेतुव्याप्याद्यविशिष्टलिंगज्ञानस्यव्यापारतानिर्वाहायकारणतायाआवश्यकत्वात्‌ शाब्दस्थलेचपदार्थोप
स्थितेरेवव्यापारत्वेनेतिविशेषादितिचेन्न असत्‌.तर्हिस्वावच्छिन्नविषयतासंबंधावच्छिन्नज्ञानवृत्तिशाब्दज्ञानकरणताव
तौक च्छेदकत्वमेवज्ञानोपयोगित्वंविशिष्यशाब्दज्ञानस्यसाध्यानिवेशात्तात्पर्यावच्छिन्नलिंगकानुमितौतस्यज्ञानोपयोगित्व
[illegible]मादायनसिद्धसाधनंव्याप्तिवदितिदृष्टान्तस्यचस्वमाराणासामान्यव्याप्त्यभिप्रायेणसंगतिः [illegible]थैवमपितात्पर्यज्ञा
७८०७० नापेक्षानसिध्यावि[illegible]तीयथार्थतात्पर्यत्वेनज्ञानोपयोगिता[illegible]विरहेणतेनरूपेणज्ञानोपयोगितापर्यन्तस्यसाध्यत्वा
संभवात्‌ःइदानींतात्पर्यस्ययथार्थतात्पर्यत्वेनाज्ञातयापक्षतावच्छेदकावच्छेदेनसाध्यासिध्याउद्देश्यासिद्धेः प्रमाप्रयोजकत्व
रूपपक्षतावच्छेदकावच्छेदेनज्ञानोपयोगितासाधनस्यबाधादप्यसंभवात्‌ तेनरूपेणज्ञानस्यहेतुतामात्रग्रहणाद्यनुपगमा
दितिचेन्नस्वानिरूपशाब्दज्ञानोपयोगितावच्छेदकरूपेणशाब्दज्ञानेज्ञानोपयोगितासाधनेनैवसमीहितनिर्वाहात्‌ परिशेषेणय

ग्यु३ःर

यार्थतात्पर्यत्वावच्छिन्नस्यैव शाब्दज्ञानोपयोगिताया: व्यवस्थापनीयतया उक्तसाध्यसिद्ध्यैव यथार्थतात्पर्यत्वेन तात्पर्य-
म.ग. ज्ञानहेतुतासिद्धिपर्यवसानात् व्याप्तेरपि स्वानिधानुमितिरूपज्ञानोपयोगितां [illegible] च्छेदव्याप्तित्वेनादृशज्ञाने ज्ञानो-
५८ पयोगितया दृष्टान्तसंगते: अथवा शाब्दप्रमाकरणतावच्छेदकत्वेन [illegible]
[illegible] पक्षता अपितु शाब्दप्रमाकरणतावच्छेदक[illegible]त्वोपलक्षितरूपविशिष्टस्यैव तादृशरूपस्य यथार्थतात्पर्यत्वरूपतया त-
द्विशिष्टपक्षे ज्ञानोपयोगित्वसिद्ध्यैव तत्समीहितसिद्धि: कारणतावच्छेदकतावच्छेदकत्वस्योपलक्षणतया तद्विशिष्टयथार्थता-
त्पर्यत्वावच्छिन्नविषयकज्ञानस्य हेतुत्वेपि न बाध: हेतुमाह ज्ञायमानेत्यादि ज्ञानोपयोगो ज्ञानरूपकार्यघटितं सहकारित्वं न तु ज्ञा-
क यमानेतरज्ञाननिरूपितत्वस्य सम्बन्धितार्थस्यान्वय: उपयोगस्य तस्यैकदेशत्वेपि तस्याकांक्षत्वेन निरूपकस्यापि आधारमभेदतया का- राम
रकत्वेन तदन्वितादिभिन्नपदार्थनिरूपितत्वस्योपयोगे अन्वय: तत्सहका[illegible]त्वं ज्ञानरूपकार्यघटितं तज्जन्यज्ञानकरणतावच्छेदकत्वं ५८
ज्ञानं च प्रकृते शाब्दं ज्ञायमानकरणजन्यत्वं च ज्ञायमानत्वावच्छिन्नकरणताकत्वेन तथा च ज्ञायमानत्वावच्छिन्नकरणताकशाब्दज्ञानक-

मा

रणतावच्छेदकत्वं उपयोग्यन्तर्थः ज्ञायमानत्वावच्छिन्नशाब्दज्ञानकरणतावच्छेदकत्वं धर्मवत्सितं ज्ञायमानत्वावच्छि
न्नोमाः ज्ञानकरणतायाएव ज्ञायमानत्वावच्छिन्नकरणताकज्ञानकरणतात्वेनाभिधानं ज्ञायमानत्वव्याहतताया ज्ञाम य
नत्वरूपावच्छेदकाविशेष्यतावच्छेदकत्वयाक रणतावच्छेदकतामात्रामाय तेन ज्ञायमानत्वरूपकरणतावच्छेदके ज्ञात्वो
पयोगिनाविरहे ।पिनस्यात्ः व्यभिचारिवैलक्षण्यत्वं व्यभिचारिव्याहतत्वंतद्धिसंवादिप्रवृत्तिजनकज्ञानकरणतावच्छेद न
कत्वं एवंच ज्ञायमानत्वरूपावच्छेदकाविशेष्यतावच्छेदकाविषया शाब्दज्ञानकरणतानवच्छेदकत्वं प्रकृतहेतुः [redacted] मन्यम्ज्ञानकररातामां ज्ञायमानत्वाद्विशेष्यतावच्छेदकत्वपावच्छेदकत्वेसति भ्रमकरणतानवच्छेदकं तत्रं ज्ञा र
ने [redacted] ज्ञायमानमुपयुज्यत इति सामान्यमुखी व्याप्तिः ज्ञायमानत्वाविशेष्यतावच्छेदकतायेत्यनुक्तौ प्रत्यक्षकरणतावच्छेदके ७
[redacted] पत्वादेर्भत्यक्षं प्रति ज्ञानोपयोगित्वस्यन्येऽनुमित्यादिकरणतावच्छेदकज्ञायमानत्वे [redacted] त

म॰ग॰ [illegible]र्थज्ञानोपयोगिना ऽव्यभिचारं स्यादिति तदुपादानं मनोयोगबाधाभावादेरनुमित्यादिज्ञानोपयोगिनोऽपि
५२ नत्करणतानवच्छेदकत्वान्न परामर्शत्वादेरनुमितिकरणतावच्छेदकस्यापि अतथात्वान्न व्यभिचारः । व्याप्तिभ्रमजन्यानुमित्या
दिस्थलीयाग्रहीतासंसर्गकधर्मिधर्मिविषयकज्ञानद्वयेऽज्ञायमानत्वाविशेषितत्वाय मानव्याप्त्याद्यसंसर्गग्रहेऽव्यत्वावच्छिन्नस्य
धीत्यादिभ्रमाविषयलिंगस्य करणानभ्यासादृशज्ञानद्वयकरणतावच्छेदकासंसर्गग्रहे व्यभिचारवारणायाविशेष्यदलं [illegible]कू[illegible] ६७ (६७॥)
लिंगरूपवत्वादिपक्षकानुमितिस्थलाभिषिक्ताग्रहीतासंसर्गकधर्मिविषयकज्ञानद्वयस्याविसंवादिप्रवृत्तिजनकत्वेन यानस्य करण
५१ तावच्छेदकस्या [illegible] संसर्गाग्रहे व्यभिचारोदुर्वार इति [illegible] । स्थलीपटलादेर्वन्ध्यादिव्याप्यसंसर्गाग्रहस्य वाह्निव्याप्यस्थलीपटलवा
न्ह्यादरत्वादिभ्रमजन्यार्थ्याद्यावस्था दिभ्रमेऽपिप्रयोजकत्वात् [illegible] विसंवादिप्रवृत्तिजनकत्वेन ज्ञानद्वयस्य भ्रमत्वादेमः । किं
तु ज्ञानद्वयत्वेन स्मृतित्वेन वेति संवादिप्रवृत्तिजनकज्ञानद्वयजनकासंसर्गाग्रहस्यापि तादृशज्ञानकरणतावच्छेदकत्वान्न व्यभिचार
ःस्पष्टेनाहं । चिह्निंगानिष्टस्यव्याप्तेः पक्षधर्मताद्याद्यसंसर्गाग्रहस्य भ्रमानुपयोगिनः संवादप्रवृत्तिजनकज्ञानोपयोगिनः सत्वेऽपि न तत्र व्य

क

५ ताव

भिचारः भिन्नानुयायिन स्मरणयमानकरणत्वविषयज्ञानं प्रतिज्ञातोपयोगित्वं साध्यं ज्ञानावच्छिन्नज्ञानकरणत्वमित्यर्थः

सम्पूर्णस्याधेयत्वस्य ज्ञानोपयोगित्वमन्वयः क्रियायोगमात्रेण ज्ञायमानकरणस्याधारस्याप्यकारकत्वापाकारकाधिकारीयेना

धारोऽधिकरणमिति सूत्रेण अधिकरणसंज्ञाविरहेणाधिकरणे सप्तमीति सूत्रेण सप्तमीविधानानिर्वाहेऽपि उरसि लोमेत्यादिवत् कथं

कर चिदाधारसम्पत्त्युपपत्तेः तथा च ज्ञानावच्छिन्नज्ञाने ज्ञानावच्छिन्नज्ञानोपयोगित्वं विशेषणदलार्थः उपयोगित्वं कारणकारणता

वच्छेदक [illegible] सा धारणं प्रयोजकत्वं लिंगपरामर्शादेरनुमित्याद्युपयोगिनोऽपि लिंगादिरूपकरणत्वप्रतिज्ञाविरहान्न तत्र व्यभिचा

रः आत्मत्वेन ज्ञायमानकरणस्य विशेषणीयतया आत्मलिंगकानुमितिकारणताहशपरामर्शस्य तादृशाकरणात्मनि

ष्ठत्वेऽपि न व्यभिचारः इंद्रियमनिष्ठप्रत्यक्षज्ञानोपयोगिनिरोषाभावे इंद्रियमनोयोगादौ व्यभिचारवारणाय ज्ञायमानकरणोपादानं

इंद्रियस्यापि स्वलिंगकानुमितौ ज्ञायमानतया करणत्वात् ज्ञाननिरूपितज्ञानावच्छिन्नकरणतानिवेशः अनुमित्यनुपयोगिनि ज्ञा

यमानतत्स्करणलिंगनिष्ठरूपादौ व्यभिचारवारणाय तज्ज्ञानोपयोगितानिवेशः लिंगतया धूमत्वादिरूपाद्यभव लिंगकानुमि स्तु

मू॰ ग॰ प्रयोगिनि ताहृशानुमितिकरणतानिष्ठनदीपरूपाद्वेतदनुमितिज्ञानोपयोगितया साध्यसत्त्वेन न व्यभिचारावकाशः गुरुमते स्ति
६० ध्यभावस्यानुमितावहेतुतया न तत्र व्यभिचारप्रसक्तिः बाधाद्यभावस्य विशेष्यानिष्ठत्वप्रमसामग्रीतया व्यभिचारित्वात्तत्त्व
विरहेण न तत्र व्यभिचारः तद्दलाभावेनैव आत्ममनोयोगादौ मनोलिंगका [redacted]
नुमितेर्भ्रमसामान्यकारणे मनसि वर्तमाने ताहृशानुमितिस्थप्रयोगिनि न व्यभिचारः व्यभिचारित्वात्तत्त्वे च भ्रमसामग्र्यविशिष्टत्वे वा
प्र तत्सामग्र्यविशिष्टत्वे च न तदनुपधायकत्वं येनात्ममनोयोगेन तादृशलिंगकानुमितिरेव जनिता न तु स्मृतिस्तत्र व्यभिचारस्य दुर्वारत्वा
त् किं तु तन्निष्ठकार्यतानिरूपितकारणतावच्छेदकरूपशून्यत्वं आत्ममनोयोगत्वादेस्तादृशरूपत्वात्तद्वति न व्यभिचारः
व्याप्तेस्तात्पर्यस्य वक्तृवित्साहृश्यरूपतया सदृशरूपस्यावाबोधकत्वेन स्मृतिहेतुतया दृष्टांतासिद्धिः स्वरूपासि
ई १७॰ वा र्थतज्ज्ञानस्यैवोद्बोधकविधयाहेतुत्वोपगमात् अनुज्ञायमानस्य तस्य अथवा स्मृत्यनुभवसाधारणधर्मावच्छिन्नकार्यता

निरूपितकारताशून्यत्वमेव निवेश्यं उद्बोधकजन्यतावच्छेदकस्मृतिनिष्ठधर्मस्यानुभवसाधारण इति नोक्तासिद्धे
रवकाशः अत एव लिंगपरामर्शादेः स्मृतिजनकत्वेपि स्मृत्यनुभवसाधारणधर्मस्य तज्जन्यतानवछेदकत्वेन हेत्वेनावारणा
त्केरणे आत्मान्यत्वानिवेशेव तत्र व्यभिचारो रितः उपेक्षात्मकपरामर्शस्येव स्मृत्यजनकतया तत्र व्यभिचारस्य स्मृत्यज
नकत्वनिवेशनेन दुर्वारतया पूर्वकल्पेपि आत्मान्यत्वनिवेशनानुसरणमिति चे[illegible]न्न हेत्वंतरमाह [illegible]माहेतुत्वादि [illegible]ज्ञानाव [illegible] ६
क त्वे सति निशापमानतावच्छिन्नकरणं प्रभिस्यसाधारणहेतुत्वादित्यर्थः अत्रापि प्रमीप[illegible]तनत्वेनोपादाय सामान्यव्याप्तिरा
दरणीया सा लिंगपरामर्शादौ व्यभिचारवारणाय संत्वंते अत्रत्रुटि [illegible]लोकवत् वेदेपि तात्पर्यस्योधाकारीत्याघटिल प
त्वे केनचित्तु सा स्वतंत्रेण कपिंजलत्वचतुष्टयालंभनतात्पर्येण कपिंजलानालभेतेत्यादिवाक्यप्रयोगे तच्चतुष्टयालंभनादिकर्त
व्यतायास्तत्रोधसंभवात्तादृशोप्यर्थो वेदार्थतयाबाधितस्यात् वेदार्थस्याबाधितत्वनियमादित्याशंकायां यस्मिन्नर्थे वेदस्या
नादितात्पर्यं स एव वेदार्थ इत्युच्यते नाऽऽरात्वार्थो बाधितत्वनियमः अ[illegible]दितात्पर्यं च वेदस्यापाबधार्यतात्पर्यके [illegible]रंतिस

मू॰ग माधिरतो वेदतात्पर्यस्य प्रमाणावधार्यतामाह [illegible]वेति न्यायग[illegible]न्यायावधार्यं प्रापश्चाध्वरमीमांसायां जैमिनिप्रकाशित
६१ तात्पर्यानिश्चायकयुक्तिं युक्तिश्चानुमानं अनुमानानुग्राहकं तर्कोपाक पिंजलानालभेतेत्यत्रैव बहुवचनार्थचतुष्ट्वाद्यपेक्ष
यात्रित्वस्य प्रथमोपस्थितत्वमेव तत्र बहुवचनतात्पर्यानुमापकमिति य[illegible]पि संख्यापरिगणनेबलुत्वादिरूपबहुत्वाप
पेक्षयात्रित्वस्य प्रथमोपस्थितत्वेपि सर्वत्र चतुष्ट्वाद्युपस्थितौ त्रित्वोपस्थित्यनपेक्षयात्रित्वस्यन प्रथमोपस्थितत्वं कादाचित्कं
येन चतुष्ट्वादावप्यस्तीति तत्र[illegible]पि त्रित्वादिसहितत्व व्यधिकरणोक्त्वापेक्षवुद्धिरेव चतुष्ट्वादिव्यंजिकेति मते चतुष्ट्वाद्यपेक्षयात्रित्व
स्याभ्यार्थिकमल्पस्य विषयत्वरूपं प्रथमोपस्थितत्वं तात्पर्यग्राहकमिति तेषामाशयः तदुक्तं तात्पर्यानुमानं च[illegible]त्रित्वं वैदिकस्तद ८०
[illegible] द्वचनं पदं तात्पर्यविषयः तदर्थत्वे सति तदीयार्थान्तरापेक्षया प्रथमोपस्थितोऽर्थः सततात्पर्यविषय इति सामान्यतो व्याप्तिः मदा
रदं बहुवचनपदं त्रित्वपरं स्वार्थान्तरापेक्षया प्रथमोपस्थिततत्त्वार्थक बहुवचनत्वादित्यत्र पूर्ववत्सामान्यतो व्याप्ति रू[illegible] एवं राम [illegible]
चरमोपस्थितिकत्वा च[illegible]तुष्ट्वादेरनादितात्पर्याभावमवधार्य परिशेषेणापि नाहशात्रित्वे तादृशतात्पर्यावधारणसंभवः चतुष्ट ६१

[illegible]

पाल्नं भनादोलात्पर्ये: पूर्व चतुष्टयोपगमे [redacted] गौरव मन्प [redacted] ला घवमिलालस्त्वि त्वेनात्पर्यावधारणामित [illegible] स्ये [illegible] त
थावेत्यादि लोके वेदनोविशेषं दर्शयन्ति लोके वेति लौकिकवाक्ये चेत्यर्थः केवलं न्यायमात्रानुसारी न्यायाविषये प्यनादि ला
त्पर्यात्तात्पर्यं न्यायविषय एवेति न नियम इत्यर्थः न्यायगम्यमिति न्यायाश्रित्वमेव तात्पर्यविषयो न तु कृत्स्नाहिकमित्यवधा
व रणास्यात्विषय इत्यर्थः नियमाभावेन तदवधारणासंभवादिति भावः नियमाभावे दर्शयन्ति त्विति पुंसि प्रयोजन पुरुषार्थ प्रति
पिपादयिषाधीनमित्यर्थः न्याया विषयेपीति न्याया विषयमात्रेपीत्यर्थः वचनुष्टादा विशेष: पुरुषेति पुरुषस्येच्छा
क विषयो या प्रतीतिस्तज्जनकज्ञानेच्छादित्यर्थः वचसामि घटानानयेत्यादिवाक्य प्रयोगपरंपरया इत्यर्थः तथा च तत्राविलेषा रा
मनादि [redacted] तात्पर्यमिति भावः केचित्तु वेदजन्यशाब्दबोधे न्यायाधीनतात्पर्यावधारणमेव हेतुरतो यत्र न्यायात्तात्पर्यमवधार्यते स
एव वेदजन्यबोधविषयः लौकिकस्थले वन्याभावविषयो प्यर्थः शाब्दबोधे भासते न तु शाब्दबोधे तात्पर्यज्ञानहेतुता यन्न्यायाधीन
त्वापवेरिति इत्याहुः तदसत् वेदस्थले तात्पर्यज्ञानादिसत्वे पि शाब्दबोधापत्ताविति तात्पर्यज्ञानहेतुतायाएव नि

म॰ ग र्पुंकीकृत्वापत्तेः वेदस्यानियतार्थबोधकत्वेन तदर्थविषयकशाब्दत्वस्य तदाकाज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वे[illegible]नैवान्यार्थबोधकता
६२ प्रसंगानवकाशात्। [illegible]तात्पर्यज्ञानस्य शाब्दसामान्यकारणतया वेदजन्यबोधस्यापि तात्पर्यधीजन्यत्वमनपवादमि
ति वा [illegible] तथापि न्यायाधीनतात्पर्यज्ञानस्य विशेषरूपेण हेतुतामात्रा ग्राणिकत्वात् अर्थभेदेन वाक्यभेदेन च तात्पर्य ला
ज्ञानहेतुताभेदात् लौकिकवैदसाधारणतात्पर्यज्ञानस्य शाब्द[illegible]मान्ये अनुगतकारणत्वासंभवाच्च। यथार्थतात्पर्य
ज्ञानस्य शाब्दबोधहेतुत्वेऽपि पपसासिवतीत्यादिलौकिकवाक्यार्थस्य पपःकरणकत्वविशिष्टसेकत्वादिरूपप्रकृतवाक्य
प्रतिपाद्यतावच्छेदकविशेषधर्मप्रविषयीकृत्य पपःपदार्थकरणत्वविशिष्टसिचधात्वर्थत्वादिनैवावगाहमानादृषयक क
त्वेन पपःकरणकत्वप्रकारकत्वेसति सेकविशेष्यकत्वेन वा प्रतीतेविषयकतात्पर्यज्ञानाच्छाब्दबोधोपगमे [illegible]लौकिकस्या
पि वाक्यस्यानानुवादकत्वाननुवादः[illegible]तेः समानाकारवाक्यार्थज्ञानस्य शाब्दबोधपूर्वमजातत्वात् आवश्यकं चैनादृशस्यैव राम
ज्ञानस्य शाब्दानुभवहेतुत्वं विशिष्यप्रकृतवाक्यार्थस्यानियमनः शाब्दबोधपूर्वमप्रामाणान्तरेण दुरवधारणत्वात् अन्यथा वेद ६२

ती

स्याप्यनुवादकतापत्तेरित्याशंकां निराकर्त्तुं लोकस्थत्वेविशिष्यवाक्यार्थनिश्चयस्यापेक्षानत्वं भवं वदर्शयति [illegible]वेत्यादि
[illegible]परकीयवाक्यार्थज्ञानोत्पादनेच्छ[illegible]प्रमाणांतरेण स्वयं वाक्यार्थं ज्ञात्वा नद्वाक्यार्थज्ञानत्वेन स्वीयवाक्या ९८
(९८) र्थधीविषयवाक्यार्थज्ञानमप्यवगाहमानयोस्समानप्रकारकत्वं मा[illegible]दुसन्न्यायापरोप्येताहशवाक्यार्थज्ञानाभावात्तिनीष्पेत्यर्थः [illegible]
७०८ वे[illegible]च्छावनुर्पथार्थज्ञानपूर्विका भवे[illegible]नदिच्छाजनकं वक्तुर्वाक्यार्थज्ञानं यदि यथार्थं भवतीत्यर्थः [illegible]कारणस्य [illegible]नद्वाक्ये वारण
स्यः पुमभिप्रेनेनयथार्थज्ञानपरत्व[illegible]वक्तुरिच्छाविषयीभूतं परकीययथार्थवाक्यार्थज्ञानं तत्परत्वं तदुद्देश्यकत्वमित्यर्थः त
द्वाक्यस्य यथार्थवाक्यार्थप्रतीतीच्छया वक्तुरिनत्वरूपं यथार्थतात्पर्यमिति यावत् निर्वहतीत्यनेनान्वयः कुत इत्यपेक्षायामाह [illegible]थार्थ
ज्ञापनेच्छाव्याप्यामित हेतुगर्भेच्छाविषयीभूत(प्रयोज्ये)कयथार्थाधीनमित्यर्थः वक्तृज्ञानयथार्थत्वे तत्समानविषयकस्य तात्पर्यस्य
टकश्रोतृज्ञानस्य यथार्थत्वं संभवात् यथार्थतात्पर्यानिर्वाहरतेसमुद्दिनार्थे [illegible]इति तेहेतोनत्वाच्च यथार्थतात्पर्यानिर्वाहकत्वेन यथार्थ
तात्पर्येण वाक्यमयोक्तुः यथार्थवाक्यार्थज्ञानस्यावश्यकत्वात् इत्यर्थः एतच्च ज्ञातुं नराकांतेइत्यनेन हेतुः निर्वाहस्य विषयकज्ञानेनिर्वाहकः

१ ७ह्र्८ ठ्र्ध्दि

मुगं ६३ विषयकज्ञानानपेक्षणात् नानिर्वाहकज्ञानस्यानिर्वाह्यज्ञानस्य हेतुत्वानुपपत्तेः परीत्यात् न व्यापकानुपलब्धौ तदभा-
वेन व्याप्यासिद्धिसंभवान्नेत्यर्थः यथार्थतावद्ज्ञाने तद्व्यापकस्य वक्तृयथार्थज्ञानस्य ज्ञानमपेक्षितमिति वा तावता सर्व-
त्र तदपेक्षानुपपत्त्या शब्दप्रामाण्यपरत्वं नासंभवात् अत्रा वक्तृयथार्थज्ञानानुपलंभेऽपि तदभावस्य तत्र तत्रास- ४७२६
तः र्वत्र यथार्थतात्पर्याभावसिद्धः सर्वं के अं मित्यादिना वक्ष्यमाणस्यार्थतया तावानुमानपूर्वकालीनस्य वक्तृयथार्थ-
ज्ञानानुमानस्य संभवप्रयोजकतया वक्तृयथार्थवाक्यार्थज्ञानावश्यकत्वमदर्शनं तदनावश्यकत्वे च विरोधेनानुमा-
नासंभवात् वक्तृज्ञानानुमानमेवाह नन्वित्यादिकां शंकामाह वक्तृयथार्थज्ञानवत्त्वानि शालुं न शक्यते वक्तृयथार्थज्ञा-
नस्य ज्ञाने सेऽर्कदोषयः करणकत्वादिसंसर्गानुमापकत्वपः करणकत्वादिप्रकारकयथार्थज्ञानविषयत्वरूपहेतोरज्ञा- राम
नेनार्थतया त्वानुमानस्य वक्तृयथार्थज्ञानसमानविषयत्वे नैव नासमर्थघटकस्वकीयज्ञानस्य आमायाथार्थ्यानुमानाद्वक्तृ- ६३
यथार्थज्ञानमज्ञात्वा यथार्थमतीत्युद्देश्यकत्वग्रहस्य चासंभवादिति भावः आप्तवाक्यादिति प्रमाघजन्यवाक्यप्रयोक्तृ

इ०

त्वरूपवस्य प्रमापाहेतोरित्यर्थः अर्थतथात्वमनुमापेति· विशेष्यपदार्थे विशेषणपदार्थसंसर्गवस्य मानयीत्यानुमापेत्व

र्थः अयथार्थतथात्वानुमानं किमर्थं तद्भिनापि यथार्थज्ञानानुमानमात्रेण यथार्थज्ञाने छयोश्च रितत्वरूपयथार्थतासंपस्य ६

स्यायहत्वात् तत् यथार्थज्ञानानुमानेपि यः करणांसेकुरत्ति विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिश्चयं विनापि तद्विशिष्ट

वैशिष्ट्यबोधरूपंयपकः करणत्ववत्तेकप्रतीतिच्छयोश्चरितत्वामितिनासर्वथाज्ञानं न संभवतीत्यर्थः तथात्वानुमानमुपेक्षितं

मितिवात्ये यथार्थत्वेनवकृज्ञानानुमानस्यवास्तवयः करणकत्वादिरूपाविशेषणवत्तेकादिविषयकत्वभानात्तस्यैवोक्तवि

क शेषणतावच्छेदकप्रकारकनिश्चयरूपत्वादिति वे यथार्थज्ञाना —नुमाने यत्र विशेषणवद्विशेष्यविषयकत्वं रूपं यथा

र्थ्यसाध्यतावच्छेदकघटकं न तत्तनस्य वयः करणकत्ववत्तेकप्रतीत्यद्देश्यकमितिनासर्वथा संभवात् अर्थतथात्वसाधकप्रत्यु

मानानंतरमनपेक्षितमेव तत्र चतनारशायथार्थत्वघटितधर्मप्रकारेणानुमानावतारः आपितुभमान्यहृत्तिनद्विशेषणीयप्रका

रतानिरूपितनतद्विशेष्यताकज्ञानत्वरूपयाथार्थ्यप्रकारेणास्वविषयतताद्विशेष्यसांकांक्षतद्विशेषणास्वविषयकज्ञानत्वरूपविशि

२६७३५१

मू-ग. ष्टज्ञानत्वप्रकारेणैव वानत्रैव फलज्ञानानुमितेर्विशेषणविशिष्टविशेष्यानवगाहित्वेनातादृशविशेष्यावगाहिनोरनुमित्यं
६४ [illegible]तरज्ञानं स्यापेक्षेति तत्स्वलाभिप्रायेणार्थतया त्वमानुमायेत्यभिधानात् अत एवार्थैवफलज्ञा[illegible]नावच्छेदकतया तदुपजीवि
संसर्गानुमानाद्वाक्यार्थस्य प्रतीतेरनुवादकः शब्द इत्युपसंहारस्याप्यविरोधः [illegible]मेव मपीदं वाक्यं प। पं: करणाकत्ववत्ति
९०७ वृत्ति विषयकप्रीत्फेर्द्देश्यकमिति सामान्यतः पप: करणकत्वप्रकारकसेकविशेष्यकप्रतीत्युद्देश्यकमिति प्रकारेणाविशेषणतवे
च विशेषणविषयकं वाक्यार्थज्ञाने शाब्दानुभवहेतुरूपेपन्ने तथा च नानुवादकः शब्दः अ[illegible]न्यथा वेदस्याप्यनुवादकतापत्ते
४८ रिति पूर्वपक्षोऽरू द्र एव अत्र मिश्राः नासर्पघटकप्रतीतेर्बाधितार्थकत्वसंशये शाब्दबोधानुदयात् अबाधितार्थकत्वेन प्रतीति
क विषयकं तदुद्देश्यं [illegible]त्व तेनेमे। कारणं वाच्ये [illegible] अबाधितार्थकत्वं च न विशेषणवद्विशेष्यविषयकत्वं वेद स्थले न दर्पस्य ताम
प्रमाण्यान्तराधास्यन्त पाप्रथमे दूर्यहत्वान् किं तु विशेष्यनिष्ठाभावाप्रतियोगिविशेषणकत्वं पप: करणाकत्वादि[illegible] विशेषणे ६४
सेकादिनिष्ठाभावाप्रतियोगित्वं च तत्र तादृशाभावप्रतियोगित्वसंशयसंभवेन दुर्ग्रहमिति तन्न हा विशिष्यसेकूरणाकः इत्यादिज्ञान

अपेक्षितं तादृशज्ञाने साक्षीत्यपिः करणकत्वादौ सेकादिवृत्तित्वेन हेतुनोक्ताबाधितत्वग्रहसंभवान् [illegible] नादृशबाधितत्व
ग्रहे तद्ग्राहकहेतुविशेषधात्वर्थत्वेन वसेकादिज्ञानमुपगंतव्यं न तु सेकत्वादिनेतिन समान —— मकारकवाक्यार्थज्ञाना
क पेक्षेति [illegible] लक्षणपासिध्यात्वेर्थे दाहादौ पयःकरणत्वादेर्विधानाद् शथात्वाद्यर्थत्वावच्छेदेन वह्निकरणकत्वादेर
पि बाधस्याभावाद्धि शिष्यविशेष्यतावच्छेदकसेकत्वाद्यवच्छेदेन बाधितत्वस्याभाव एवं प्रयोजको वाच्य इति नद्ग्राहकहेत्ना व
बाधितविशिष्य सेकत्वादिना सेकादेर्निवेशनीयत्वात् अन्यथा व्यभिचारादिह स्थले च वाक्यार्थस्य प्रमाणांतरागम्यत्वपोक्तश्रुती
६ स्याप्रतीतेर्नाबाधितार्थकत्वग्रहसंभवः अप्सु वेदजन्यज्ञानत्वादिनैवेतिनानुवादकताः येन पुंसा वेदजन्यज्ञानत्वादिना
बाधितार्थकत्वमासिद्धं हि तान्स्पवेदाज्ञभव शाब्दधीरिति वदंति तन्नासोतर्माविनापि वाक्यार्थस्य वशिष्यग्रहे कथंचिज्ज
२६ हीते [illegible] मा... जन्यवाक्यजन्यत्वेनानुमितेर्व यथार्थज्ञानसमानविषयकत्वादिना चैहेतुनाताभर्प घटकलौकिकवाक्या
र्थविषयकप्रतीतेरप्यबाधितार्थावगाहित्वसंभवात् न त्र लौकिकस्य प्रमाणत्वादुर्वारत्वात् वस्तुतस्तु नासत्यर्थघटकप्रतीतो

मू.ग. विशिष्यविशेषणावच्छिन्नविषयकत्वाभावशंकायां शाब्दबोधानुत्पादनबुद्धिविरोधाविशिष्याविशेषणावच्छिन्नविषयक
६५ त्वेन प्रतीतिविषयकं तदुदेश्यकत्वज्ञानमेव शाब्दबोधहेतुरूपेयत्तेतावतैव वनास्पर्धग्रहेवाक्यार्थज्ञानापेक्षा विशेषणता
वच्छेदकप्रकारकधीविधयाइरूपवीदेवनवपपः करणत्वावच्छिन्नविशेष्यकत्वप्रकारकत्वेकप्रतीतौ कृपोग्रयरिनमित्येवविशेष
४ णांशेनिधर्मितावच्छेदकत्वात्सर्वधीरेव शाब्दबोधहेतुस्तुनत्रवविशेष्यतावच्छेदकत्वेकलाघवाच्छिन्नेनोक्ताविशेषणज्ञानमपेक्षी
तमिति नानुवादकताशब्दस्येति वाच्यं प्रतीत्यंशे एवं वयपः करणकत्वादिमद्विशेष्यकत्वे सकारादिविशेष्यकत्वयोरूभयोर्ग्रहस्य
हेतुत्वापेक्षयापयः करणकत्वादिविशिष्टसेकलाघवच्छिन्नविषयकत्वेन प्रतीत्यवगाहिनो ज्ञानस्य हेतुत्वे लाघवान्नाहरारा
नस्यापि वक्ष्यमाणप्रणाल्या वाक्यार्थज्ञानसंभवेन निर्वाहात् गौरवसहिस्नुतापाअयुक्तत्वात् एवं स्थले चतदर्थस्याप्रमाणांत
रागम्यतयास्वर्ग[illegible]थर्मप्रकारेणैव यागादिविष[illegible]कस्य स्वर्गसाधनत्वादिमद्विशेष्यकत्वयागादिविषयकत्वा राम
भ्यां स्वर्गसाधनत्वादिप्रकारकप्रतीतिविषयकस्य नालर्थज्ञानस्य गुरोरपि अगत्याहेतुत्वमुपेयते अतो नानुवादको वेद इति ६५

[illegible]

म्यासाम्यं विशेषतो वाक्यार्थस्य तात्पर्यज्ञानाविषयत्वेन तात्पर्यग्रहमादायापि लौकिकवाक्यजन्यानुभवस्य गृहीत
गृहीतत्वसंभवात् वेदज्ञानानुमानं न दुष्यतीति संसर्गानुमानाधीनां वाक्यार्थानुमितिमादायानुवादकत्वोपपादनं तात्पर्यज्ञा
नस्याप्युपलक्षकं बोधापेक्षाधीनवाक्यमयीकरिष्यमाणार्थत्वेन विशेषितं वाक्यार्थज्ञानमनुमेयं तादृशवाक्ये वा नाह
शज्ञानहेतुकत्वं तदनुमानस्य वाक्यार्थसंसर्गानुमानमूलत्वान्न तदनुमाने च वाक्यस्य प्रमाणजन्यत्वे सति भ्रमप्रमासाधारण
वाक्यार्थज्ञानजन्यत्वं हेतुघटकं अतः प्रथमेन तादृशवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वासिद्धिरपेक्षितेति तदनुमानं दर्शयन्ति ईदृशवाक्यानीति वा
ग०३६ धितार्थकं ज्ञानद्वयात्मकभ्रमजन्यो विशेष्वाक्यार्थज्ञानजन्यत्वाभावाद्व्यभिचारो माभूदिति भ्रमादिरूपदोषस्य साध्ये ऽनर्भाव
ः अयोग्यमप्यरशेषानुमानसौकर्याय भ्रमनिरासआवश्यकः पुरुषस्य च कस्मिंश्चिदर्थे भ्रांतत्वानिश्चयमेन भ्रमसामान्यनिरा
सो बाधेनासंभवी अतः प्रकृतवाक्यार्थगोचरभ्रमस्यैव निवेशनीयत्वात्प्रकृतवाक्यार्थगोचरभ्रमस्यैवातिरसनीयत्वात्प्रकृ
तवाक्यार्थभ्रमस्वरूपासंगनिर्भाव्य तथा च बाधितवाक्यार्थगोचरभ्रमाप्रसिद्ध्यासाध्याप्रसिद्धिः प्रकृतादिशेष्ये प्रकृतविशेषणभ्र

मोनाविवक्षितः अपि तु प्रकृतविशेषणभ्रमस्यैव पक्षः करणत्वादिरूपव्यतिरेकि विशेषणस्य वर्द्धिहादौ भ्रमप्रसिद्ध्यानसा
ध्यभ्रमसिद्धिरिति [illegible] पक्षासिंवृतीत्यादिवाक्यप्रयोक्तरि दाहादौ पक्षः करणकत्वादिभ्रमवत्त्वेनानतः प्रकृतविशेषण
गोचरभ्रमसामान्यनिरासासंभवेन परिशेषानुमानानिर्वाहात् प्रकृतवाक्ये पक्षार्थतात्पर्यावधारणासंभवात्परं त्वावि
षयविशेष्यताकांक्षप्रकृतविशेषणविषयकज्ञानपरं नादृशज्ञाने वक्तृतल्लिंगकानुमितिस्थलीयपक्षधर्मि ज्ञानकालीनत
त्साकांक्षतद्बाधितधर्मविषयकज्ञानांतररूपं अंबावाक्यार्थस्थले पि प्रसिद्धस्येवेति [illegible] बकरिनादृशज्ञानइ पक्षत्व
रूपापात्तन्निरासासंभवेन विशिष्टज्ञानाप्रसिद्ध्या मानमर्पिना संभवात् तदानीमपि शाब्दबोधस्यानुभाविकतया तज्ज्ञानस्या
वश्यकत्वादिति [illegible] सामान्यतएव भ्रमो [illegible] निवेश्यः प्रकृतवाक्यार्थभ्रमाभाविनिरासे वक्तरि अन्याविषयकभ्रमवत्त्वेनानगो
धितज्ञानत्वस्य बाधितत्वेन [illegible] भ्रमसामान्याजन्यत्वं प्रकृतवाक्ये तस्य यहं सामान्यतो भ्रमत्वेन स्वानिरूपितत्वस्वहत्संभा
वप्रसक्तियोगिनिष्ठत्वाभ्र पसंबंधेन धर्मिविशिष्टाकांक्षावत्त्वानत्वं [illegible]

ज्ञानेप्याकांक्षामात्रविशेषणतारूपायाः [redacted] संबंधोपगमात्तस्य तद्वैनिर्वाहः [redacted] मपि प्रकृतवाक्यार्थभ्र
मापत्तिप्यावर्त्तकरीत्या निरासोदुर्घट इति प्रकृतवाक्यार्थज्ञाने भ्रमत्वशंकासंभवेन प्रकृतवाक्ये भ्रमाजन्यत्वं निष्ठ्रपासंभ
वइति [redacted]ं वर्त्तकरीत्या निरासासंभवेपि प्रकृतवाक्यप्रयोजकवाक्यार्थज्ञाने उक्तभ्रमत्वस्यानुपपत्तिसिद्धस्या निरासासंभ
वेन प्रकृतवाक्ये भ्रमाजन्यत्वस्यासुग्रहत्वेन परिशेषसौकर्यात् आभ प्रकृतवाक्यप्रयोजकवाक्यार्थज्ञानस्य न तु प्र
ल्वयर९ कृतधर्मि[redacted]विशेषणांशे अन्यधर्मिणि प्रकृतविशेषणांशे वा भ्रमत्वग्रहः तं[redacted] प्रकृतवाक्ये भ्रमाजन्यत्वासिद्धिः ज्ञ ॐ
नकरीत्या भ्रमत्वानिरासासंभवात् पविव परिशेषहेतुघटकं भ्रमाजन्यत्वं भ्रमत्वघटकाविषयत्वात्प्रयोज्यत्वेन च प्रकृ
तवाक्यप्रयोजकविषयतासामान्ये भ्रमत्वघटकत्वानिरासात्तु ग्रहमित्युच्यते तेन ना प्रकृतवाक्यार्थभ्रमत्वानिरासानुप
योगेन अत एवास्मिन्वाक्यार्थे पंअभ्रांतआप्तोवेत्तितानुमशक्यमित्यत्रिमग्रंथेन वाक्यार्थाप्रसिद्ध्या भ्रमानिरासानुपप
त्याशंकापा असंगतिः एवं वाक्यप्रयोगकारणीभूतवाक्येष्टसाधनताज्ञानीयविशेष्यतायां[redacted] भ्रमत्वग्रहः तत्र परिशेषासंभवेः

७४

मु. मं. एवं अयथमानुमानेऽन्यतरघटकविशिष्टज्ञानं पादिपत्तिं किं विद्यमिति पत्तिं चिंदम्भे विशिष्टज्ञानमात्रं वैवस्थते तत्रापरिशेषा
६१ नुमानहेतावपि भ्रमो[illegible]न्यत्वे सति तादृशज्ञानभ्रमाद्यन्यतरजन्यत्वमेव निवेश्यं तथा सति वाक्यार्थान्तरज्ञानजन्यवा
क्यान्तरप्रयोक्तरि भ्रष्टत्वा वाक्यार्थयथार्थज्ञानरूपसाध्यस्य व्यभिचारं गादि प्रकृतविशेष्यसाकांक्षप्रकृतविशेषणज्ञान
मेव व्यभिचारवारणाय परिशेषानुमानहेतौ निवेश्यते तन्नादृशज्ञानत्वेन भ्रमस्यापि परिग्रहात् स्वरूपतः भ्रममंतर्भाव्या
न्यतरनिवेशो व्यर्थः भ्रमाद्यजन्यत्वे सति तादृशज्ञानजन्यत्वान्तिवेशेनैव सामंजस्यात् एवं सति तादृशज्ञानत्वेनैव वाक्या
र्थज्ञाने निवेश्य तज्जन्यत्वसाधने परिशेषानुमानहेतुसिद्ध्यर्थमुचितमिति भ्रमात्मकवाक्यार्थज्ञानं पृथगेतर्भाव्यान्यतर
जन्यत्वसाधनाविरोधः न च विशिष्टज्ञानपदं प्रकृतविशेष्यविशेषणोभयज्ञानपरमेवेति वाच्यं तथा सति परिशेषानुमानेनादृ राम
शज्ञानस्यैव प्रवेशनीयतया पयः करणकत्वसमानकालीनः सेक इत्यादिवाक्यस्यापि भ्रमाद्यजन्यतया सेकपयः करणक ६१
त्वोभयाविषयकतादृशवाक्यार्थज्ञानजन्यतया च तत्प्रयोक्तरि पुंसि हेतुमत्वेन पयःकरणकत्वविशिष्टसेकज्ञानरूपसा

१४९

[illegible] [illegible]

ध्यस्य वासत्त्वेन व्यभिचारात् तथैवं प्रकृतविशेषणकभ्रमत्वघटकत्वं प्रकृतविशेषणविशिष्टज्ञानत्वघटकत्वान्यतररू
पत्वं प्रकृतविशेष्यनिरूपितावच्छिन्नाप्रयोज्यत्वमेव भ्रमविशिष्टज्ञानान्यतरजन्यत्वं विशिष्टाद्यजन्यत्वं भ्रमत्वघटकत्वमपि
त्वाप्रयोज्यत्वं वा स्वार्थज्ञानजन्यत्वं च प्रथमानुमाने साध्यं प्रकृतविशेषणकभ्रमत्वघटकत्वं च स्वबाधितप्रकृतविशेष
ण साकांक्षधर्मिनिरूपितत्वं स्वधर्मिकप्रकृतविशेषणाविषयकज्ञानाविषयत्वसाकांक्षधर्मिनिरूपितत्वं वा तावन्मात्रविषयसा
सिंचनीत्यादिवाक्यजनकस्य कूटलिंगकानुमित्यादिस्थलीयसेकादिरूपधर्मितद्धर्मपद-करणकत्वादिविषयकज्ञानेऽपि ७६
स्यापि संग्रहः तदसंग्रहे तज्जन्यवाक्यप्रयोक्तरि पद-करणकत्वविशिष्टसेकज्ञानरूपसाध्यासत्त्वेन व्यभिचारात् संग्रह आ
१५०७४ वश्यकः। प्रकृतविशेषणविशिष्टज्ञानत्वघटकत्वं च स्वविषयकज्ञानविषयप्रकृतविशेषणसाकांक्षधर्मिनिरूपितत्वे अत्रा
पि स्वधर्मिणः तच्छरीरे सेकादिरूपधर्मिणः सेकत्वादिना न प्रवेशः अपितु सामान्यरूपेणैवेति तस्य तदन्तर्गततया सेकत्वाद्य
वच्छिन्ने पद-करणकत्वादिविशिष्टज्ञानविषयत्वरूपविशेषणसंसर्गसाधकहेतोः सिद्धान्तपरिशेषानुमानवैयर्थ्यं भ्रमविष

४०

म.म. पिता विशिष्ट ... षपिता यो ज्ञानभेदाभेदावानिवेश्य प्रकृतविशेषणसाकांक्ष प्रकृतविशेष्यावेषपितात्वेनानिवेशासंभवेऽपि भ्र
६८ मावेषापित्वाप्रयोज्यत्वाविशिष्टं ताद्दशावेषपितात्वविशिष्टज्ञानावेषपितात्वान्यतरवद्विषयिताप्रयोज्यत्वघटितहेतौ विशिष्टावे
षपिताघटितसाध्यस्य सत्र हेत्वाप्तिकतयान्यतरत्वत्वेनाविषयिताद्यप्रवेशः ताद्दशाव्याप्तेः सत्र हेत्वे चरणकलररूपशत्य
स्यान्यतररूपवत्वेऽपि विशेषवत्वमावश्यकमिति ग्रहस्य सत्वे इति संभवात्वाक्यप्रयोजनकज्ञान ... विशेष्ये विशेषनः प्रकृत
विशेषणसाकांक्षत्वाग्रहदशायां अनुमानानिर्वाहार्थमप्यन्यतरवत्वेनाविषयितायामनिवेशः ... रुकादिवाक्ये प्रकृतविशे
ष्यांतर्भावे ... न्यायविशेषणस्य प्रकृतविशेष्यान्तर्भावे प्रकृतविशेषणस्यावासतापत्तेः घटपामस्युके च वाक्ये व्यभिचारवा
रणा [redacted] राम
यवाक्यत्वादिनिहेतौ वाक्यपदं प्रकृतविशेषणसाकांक्षप्रकृतविशेष्यमत्राणने घपोचरितवाक्यपरं तथा च हेतुमात्रसिद्ध्यनुरोधे ६८
न प्रकृतविशेष्ये प्रकृतविशेषणसाकांक्षतापाविशेषितोऽग्रहः प्रकृत...साध्यकानुमानेऽप्यपेक्षितः इति वाक्यं प्रकृतविशेषणसाकांक्षत्वे

न प्रकृतविशेष्यं प्रतीति विशेषणतयावगाहमानेच्छापाहेतुघटकत्वं यन्नाह शेष्यत्वेनेच्छाभानेऽवगाह्य नांशे एव साकांक्षत्वे
नेत्यपेतार्थभानात् प्रकृतविशेष्ये साकांक्षतां पाहेतुग्रहेणाविषयीकरणात् विशेषणसाकांक्षपदविशेष्यत्वप्रतीतीच्छात्वेने
च्छापाहेतुघटकत्वेपपः करणकत्वानुपरक्तपपः करणकसेकादिविषयिरापाः सेकप्रतीतिर्भवत्वितीच्छापा अपि संग्रहेणता
दृशोद्देशः पाः सिंचतीत्यादिवाक्यप्रयोक्तृरिपपः करणकत्वविशिष्टसेकज्ञानशून्ये व्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् अस्माभिर
वो प्रविशिष्टज्ञानपोः प्रकृतविशेषणसाकांक्षविशेष्यज्ञानत्वेनोपादाने विशिष्टज्ञानपदमपि तादृशज्ञानपरमेव भ्रमादिपद
प्रतद्गुणसंविज्ञानबहुव्रीहिणा भ्रमादादिरूपपरमेवेति अथ प्रकृतवाक्यप्रयोजकसेकादिविषयतापपः करणकत्व
रे दिभ्रमत्वाघटकत्वनिश्चयप्रतिबन्धकत्वपपः सांसिंचतीत्यादिवाक्ये तन्न्यानस्य घटकविषयित्वाप्रयोज्यत्वस्य दुर्ग्रहतया विशेषा
नुमानहेतुग्रहो न संभवतीति दर्शितानुगतरूपेणैव सेकादिरूपविशेष्यविषयितायां भ्रमत्वाघटकत्वनिश्चयोपेक्षितः स्वम
निरासोपितान्निश्चयपराव नयात्वेपरिशेषानुमानं विनापि भ्रमत्वाघटकविरहसाध्यघटकानुगतरूपविषयिताकत्वस्य

म॰गु सेकादौ ग्रहेण तेनैव हेतुनापत्तेः करणकत्वादिसंसर्गसाधनं संभवतीति चे[redacted]तथापि प्रकृते निरुक्तविषयितायां भ्रमत्वाव
६९ च्छेदकत्वमगृहीत्वैव प्रकृतवाक्ये शब्दादिना भ्रमत्वघटकविषयिताप्रयोज्यत्वग्रहः तत्र परिशेषानुमानस्य उक्तविषयिता
यां भ्रमत्वावच्छेदकत्वज्ञानानपेक्षतया तत्स्य लाभिप्रायेण तदादरः प्रकृतवाक्यार्थप्रमात्वापि प्रकृतवाक्यप्रयोजकविष
यितात्वादिना वाक्यार्थविषयितायां भ्रमत्वावच्छेदकत्वनिश्चयेन वाक्ये भ्रमत्वघटकविषयिताप्रयोज्यत्वनिश्चयसंभवे प्र
०३० प्रकृतवाक्यार्थविषयितात्वेनै[redacted]व भ्रमत्वावच्छेदकत्वनिश्चयोपेक्षित इत्यभिमानेनापाततोऽस्मिन्वाक्यार्थे इत्यादिशंकनमि
७ तिनादोषोऽस्तिकेः (अथवा[redacted]स्ववाधितधर्मसाकांक्षधर्मिज्ञानं भ्रमपदार्थः) अथ पत्रकूटलिंगकप्रमानुमितित्वाद
स्यानाभिषिक्ताबाधितधर्मधर्मिविषयकज्ञानद्गमादेशिष्यार्थकवाक्यप्रयोगः तत्र वाक्ये उक्तान्यतरजन्यत्वाभावाद्व्यभिचारः राम
लिवेभनत्रमिथः साकांक्षधर्मधर्मिविषयकज्ञानजनकत्वास्याद्भ्रमप्रयोज्यत्वपेवानिरुक्तसाध्यसत्वात् विशिष्टज्ञानपरं वा ६९
स्ववाधितधर्मसाकांक्षधर्मिविषयकज्ञानपरं तथात्वेन ज्ञातं विषयधर्मसाकांक्षधर्मिज्ञानसाधारणमपीति समंजसात्तन्म

ते वर्णा[illegible]नां निरूपितपाजन्यपदे जन्यानुपूर्वीकार्थकं वाक्यं प्रतारणास्थले पि विपरीतविशिष्टार्थप्र[illegible]तीत्यापि वाक्य
स्य तत्र प्रकृतकवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वाव्यभिचार इति प्रतारणापा आदिपदेन परिग्रहः नच प्रतारणस्थले आहार्यवा
क्यार्थज्ञान[illegible]स्यावश्यकतया न व्यभिचार एवकार इति वा[illegible]च्यं स्वप्रतीतविपरीतप्रत्यायने छूंगावाक्यार्थज्ञानं विनापि तद्वि
शेष्यकतत्प्रकारकज्ञानेनैव वाक्यार्थज्ञाने शाब्दत्वमतीच्छापावाक्यरचनसंभवात् नचैवमप्रतारक[illegible]स्यापितादृशा
रीत्या वाक्यार्थज्ञानं विनापि वाक्यप्रयोगसंभवात् प्रतारणाया आदिपदेन ग्रहणे[illegible]सोपि व्यभिचारो दुर्वार एवेति वाच्यं
प्रतः स्वप्रतीतविपरीतार्थप्रत्यायनेच्छाया नाम प्रतारणापदेन विवक्षिता अपितु स्वाप्रत्यायनेच्छैव एवं च वाक्यार्थज्ञानान
धीनवाक्यार्थप्रत्यायनेच्छामात्रस्यैव साध्यघटकतया नोक्तस्थले व्यभिचारः एवं प्रमादोच्चादिपदेन ग्राह्यः प्रमादश्चानव
धानताकर्तव्यास्फूर्तिः ततश्च विवक्षितवाक्यांतर्गतस्यैकस्यापि वर्णस्यानुच्चारणं ततश्चानुपूर्व्यंतरानिर्वाहः पत्रघटनास्ति
त्वप्रक्षेपादर्ने पृष्टपादघटो नास्तीति वक्तव्येन कारमनुच्चार्य घटोस्तीति प्रयोगः प्रमादस्थले आदर्शसाध्याघटकत्वेन तत्र घटासत्त्वरूप

म॰ग॰ वाक्यार्थप्रतिपादनेच्छाधीनवाक्यत्वरूपं लिंगमस्ति ननु तादृशवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वं भिन्नविषयकत्वादिति व्यभिचारः

७० स्यादतस्तत्र साध्यसत्त्वापन्नदुपादानं करणापाटवमप्यादिपदग्राह्यं तेन करणस्य कंठादिरूपवर्णस्थानस्यापाटवं स्कवर्ण

स्थान स्यापरवर्णस्थानत्वभ्रमविषयत्वं पत्र यदास्ति त्वप्रतिपादनेच्छया पापटोस्तीति वर्णानामुच्चारणे कण्ठे ओ

७ॐ ष्ठ्यपकारस्थानत्वभ्रमेणातदुपादानकप्रयत्नात्तत्र वैशेष्ये [illegible] नसंयोगेन घकारो घटोस्तीति वाक्यमुच्चारितं भवति तस्य

भिन्नविषयकत्वेन न उक्तवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वमिति करणापाटवोपादानादेव तत्र साध्यसत्त्वनिर्वाहः साध्ये हेतौ च प्रकृतवि

रोध्यविशेषणयोर्यजनत्वदेनोपादाय सामान्यव्याप्त्यारान् प्रकृतवाक्यवदिति दृष्टान्तसंगतिः भ्रमादिनिरासे सतीति विकारि अ

नुमानादिना भ्रमादिरूपदोषचतुष्टयाभावनिर्णये सतीत्यर्थः प्रकृतवाक्यार्थगोचरभ्रमाभावसिद्धिः प्रकृतवाक्यार्थविषयि राम ७०

६८ नामोवाबाधितधर्मसाकांक्षधर्मिविषयकत्वरूपभ्रमत्वस्य तादृशधर्मिनिरूपितत्वस्य वा अभावसिद्धिः पर्यवसितेति प्रायु ७॥॥२

कृतास्तिद्धिप्रयोजकं च अपं वक्ता भ्रमत्वशून्यप्रकृतवाक्यार्थज्ञानक भ्रमत्वाघटकस्वज्ञानीयप्रकृतवाक्यार्थविषयिताकोवानिर्दी

[illegible]

[illegible]

लिंगादिनाँ [illegible] गृहीतमप्रकृतवाक्यार्थत्वादित्यनुमानंस्य च मप्रतारकत्वं बलवद्दानिष्टानवक्ष्यमाणप्रमाणमाघज
न्यत्वंयदि न हेतोर्नि [illegible] वर्थः एकादिशेषाभावसहकृतसामान्याघटितापरविशेषसाधकहेतुरेव परिशेषपदार्थः तादृश
स्यार्थवकेतिवक्ष्यपक्षकानुमानहेतुरपि तस्यप्रमादिजन्यत्वाभावसहितप्रमाणान्तरजन्यत्वरूपं मामानाप्तकत्वेपित
द्धेतित्वादावाक्यार्थयथार्थज्ञानजन्यत्वरूपापरविशेषसाधकत्वविरहेपि वाक्यजनकत्वस्यसाध्यतावच्छेदककोटिप्रवेशेन
तादृशविशेषसाधकत्वात्वाक्यार्थज्ञानेतस्ययथार्थत्वादिः परिशेषानुमानप्रयोगारूढमाह अपामीतिस्वप्रयुक्तवाक्यार्थ
यथार्थज्ञानेवानितिस्वप्रयुक्तपक्षकान्तरर्थगोचर — — यथार्थज्ञानवानित्यर्थः यथार्थज्ञानं च तन्मतेविशिष्टज्ञा
नमेवतत्रनिवेशेयथार्थज्ञानादिविषयत्वरूपपदार्थपक्षकानुमानेहेतुः पक्षेनास्ति व्याप्तीतिनत्निवेशः अत्र सेतुः पयः करण
करस्यादिज्ञानस्यतत्तुरूपप्रयुक्तवाक्यार्थविषयकत्वेन पदसार्सिचनीत्यादिवाक्यार्थविषयकत्वेन [illegible] सिद्धावपिसेकत्वा
घवाच्छिन्नेपयःकरणकत्वादिसंसर्गसाधकनद्दिशिष्टज्ञानविषयत्वज्ञानेनत्रतत्संसर्गसाधकवक्ष्यमाणानुमानानिर्वाहइति

[illegible]

मू॰गा॰ सेकादिविषयकपयःकरणत्वं विशिष्टज्ञानत्वरूपेण साध्यत्वं विवक्षितं तेन रूपेण ज्ञानसिद्धौ च सेकत्वावच्छिन्नेनाहृशावि
७१ शिष्टज्ञानविषयत्वं ज्ञानानिष्ठतद्विषयकत्वेनान्नीष्टज्ञानविषयं योग्यत्वमविनिवेशतया सिद्ध्यतीति हेतुः भ्रमाघटितजन्यत्वविशेषि ४
तनिरुक्तसेकादिविषयविनाभ्रमाद्यघटितपरम्परायोग्यवाक्यप्रयोक्तृत्वं अतो न पयःकरणकत्वविशिष्टसेकज्ञानशून्यभ्रमाघ
गन्यान्यार्थकवाक्यप्रयोक्तरि व्यभिचारः यो भ्रमाघजन्यपदविशेषणाविशेष्यघटितेनोक्तान्यतरप्रयोज्यवाक्यप्रयोक्ता सतद्धर्मावि
शिष्टतद्धर्मिविषयकज्ञानवानिति सामान्यतो व्याप्तिः तेनोक्तसम्बन्धसाध्यस्य भागासिद्धावपि न क्षतिः नवान्यार्थकवाक्यार्थ
प्रयोक्तृत्वान्यवाक्यार्थज्ञानवत्त्वमात्रग्रहविषयानुमानदृष्टान्ततया अहमिवेत्युपन्यासासंगतिः अनन्यथावाक्यार्थभ्रमजन्य
वह्निना सिंचतीत्यादिवाक्यप्रयोक्तरि तादृशवाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानाप्रसिद्ध्या तद्घटितसाध्यवत्त्वानिर्वाहेण प्रसक्तं व्य गाम
भिचारं वारयितुं भ्रमाघजन्येति भ्रमाघजन्यत्वं पूर्वनिरुक्तार्थकं आदिपदात् प्रतारणाप्रमादकरणापाटवानां परिग्रहः प्रतारणा ७१
जन्याभ्यासोपादानात् स्वीकृतीत्या वाक्यार्थज्ञानं ज्ञात्वा तदिच्छारूपप्रतारणापादकवाक्यं प्रयुज्यते न तादृशवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वे

पिनद्वाक्यार्थज्ञानप्रतारणा [redacted] रजन्यत्वे सत्याप्तोक्तघटकविशेष्यदलं [redacted] तत्प्रयोजकरितद्वाक्यार्थज्ञानाभावे पितव्यभिचा
रः शावंप्रमादकरणापाटवप्रोक्तादानात्तदन्यतरजन्यत्वावच्छिन्नमेव वाक्ये सिद्धं न तु तद्धर्मिसाकांक्षतत्तद्धर्मज्ञानरूपवाक्या
र्थ [redacted] न्यत्वेतावच्छिन्नेतादृशज्ञानजन्यतात्वस्य साध्यतानवच्छेदकत्वादतो वाक्यार्थज्ञानजन्यत्वं [redacted] पेक्ष्यवाक्यार्थज्ञानान्यतमजन्म
त्वेनैव वाक्यविशेषितं नवासिद्धिमात्रेवाश्रकत्वेन प्रतारणादिविशेषणवैयर्थ्यं यथासांनिवेशोऽवैयर्थ्यात् अहमिवेनिभमा घ
जन्य घटमित्यादिवाक्यप्रयोक्तावाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवांश्चाहमिवेत्यनंतरमितिपदं परणीयं तेन सहानुमानेनेति पू
र्वोक्तसंबध्यते नत्वासत्वादिनीहेतु कार्यमितिशेषः साध्याविशेषादित्यप्रकृतवाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवत [redacted] आप्तपदार्थ
त्वादितिभावः भ्रमादिरूपदोषशून्यत्वं पासत्वस्य हेतुत्वे वरुकादौ व्यभिचारः तच्छून्यत्वे सति प्रकृतवाक्यार्थज्ञानत्वं चासिद्धं पू
र्वानुमानस्य विशेष्यविशेष्यासाधकत्वात् एवं सामान्यतो भ्रमभावः पुरुषेऽसिद्धः प्रकृतवाक्यार्थभ्रमस्यापि प्रसिद्ध इति तच्छून्य
त्वस्य हेतुत्वे विशेषसंभवः भ्रमत्वाभाववत्प्रकृतवाक्यार्थज्ञानवत्त्वं च साध्यपर्यवसितमेवेति भावः एतेन पदार्थानि सेकादपरस्य [redacted] र्थः

म॰ ग॰ [illegible]ोच्छिन्नसंसर्गत्वेन [illegible]िपयः करणकत्वादिमानियोगिकतासर्वविषयसंसर्गत्वेन स्वर्थः नासर्वविषयसंसर्गस्यापि न नत्वे व

७१ नतिवेशः तेनरूपेणान्स्यवाक्यार्थाधरकत्वात् अपितु तासर्वविषयतावच्छेदकता [illegible] धाराधेयतात्वादिरूपेणैव [illegible] संसर्ग त

स्यसंसर्गविधयैववाक्यार्थधरकतयातत्तसंबंधेन प्रकृतत्वविशेष्ये प्रकृतविशेषणमेव साध्यं पावित्वस्तितेप्रपार्थज्ञानविषय ७२५

त त्वा [illegible] तत्संबंधेन तत्तद्विशेषणकविशिष्टबुद्धिविषयत्वा [illegible] स्यर्थः ततत्संबंधेन तत्तद्विशेषणकज्ञानत्वे चतत्तत्संबंधाव [illegible]

वच्छिन्नस्वनिरूपितानां कांसाचनद्धर्मविषयकत्वे आकांसाचाविशेषणनिष्ठाविशेष्यनिरूपितावेशेषणताख्या [illegible] विषयतानि

४६ रूपितं ज्ञानविषयत्वे पत्र तत्र तेन संबंधेनतत् — — त्वमिति सामान्यतो व्याप्तिः तेन पदार्थसपादृशसंबंधः कांचिदपितेन एम

ॐ पुंसानगृहीतस्तेन संबंधेनतद्धर्मावशिष्ट [illegible] नाविषयत्वेवातस्यापि प्रकृतविशेष्येतदीयतादृशसंबंधरूपकार्यसिद्धि ७१

संबंधविशेषावच्छिन्नत्वस्याकांसापांनिवेशात्सापरे [illegible] त्वोरेकसंबंधानिवेशात्कालिकादिसंबंधेनपयः करणकत्वादि

विशिष्टबुद्धिविषयतादाहादौ देशिकस्वरूपादिसंबंधेनपयः करणकत्वादि विरहेपि न व्यभिचारः विशेषणतारूपाकांसापां

[illegible]

[illegible]

त[illegible]नीयत्वनिवेशात्तद्धर्मभ्रमविषयेतत्संसर्गविरहेपि न व्यभिचारः विशेषणतारूपाकांक्षानिवेशाद्विशेष्यमेवं या
नतु योग्यतानिवेशे विशेषणे विशेष्यवत्वविरहेपि विशेष्यतारूपाकांक्षानिरूपितविशेषणतारूपविषयत्वसत्वेपि न व्यभिचा
रः [illegible]पक्षकानुमानात्सेकादिविशेष्यकपयःकरणकत्वादिप्रकारकपदार्थज्ञानसिद्धावपि सेकादौ तादृशज्ञानवि
शेष्यत्वरूपहेतुर्नसिद्धः अनुमानेतुल्यवृत्तिवेद्यतापन्नमानाभावात् नो हेत्वंतरमाह [illegible]विशेष्यकतत्संबंधकतद्वि
षणकज्ञानविशेष्यत्वासिद्धावपि सेकादिविशेष्यकविशिष्टज्ञानसिद्धेर्वतत्र सकथंहेत्वासिद्धिरिति भावः [illegible]क्तपदार्थवि
[illegible]स्वविशेष्यकघटादिविशिष्टज्ञानवत्ताप्रयोज्यपदेनस्मारितघटादिसंसर्गवत्कर्मत्वादिकमिवेत्यर्थः यदुक्तत्वकथने आ
लोके त्वगर्भहेत्वभिप्रायेण इत्यस्यानंतरमनुमेयाप्रतिपूरणीयं तेनैव समं तदनंतरमित्यर्थकं ततश्चैतत्पूर्वोक्तसंबध्यते अ
[illegible]पक्षज्ञानानुमाने प्रकृतवाक्यार्थज्ञानमेव साध्यमुपगंतव्यं तस्य च वाक्यांतरार्थज्ञानसाधारणरूपेण साध्यत्वे तेनैव रू
पेण तस्य प्रकृतवाक्यार्थसाधकहेतौ प्रवेशनीयतयाश्रयासिद्धावपि हेतुसत्वेन तत्र पयःकरणकत्वादिसंसर्गवत्व सत्वेन

म॰ग व्यभिचारः स्यादित्यर्थान्तरज्ञानव्यावृत्तरूपेणात स्य साध्यता स्वीकार्या तत्स्वरूपं प्रकृतवाक्यार्थविषयकत्वमेव त

७३ स्य च वक्तृज्ञानानुमितेः पूर्वं दुर्ग्रहं तथा च व्याप्तिग्रहसंभवः न च वा विशेष्यमनेन भान्यतं तद्विशेषणता विशिष्टज्ञानत्वे

नैव साध्यतास्वीकरणीया तथा च न साध्यस्य वाक्यार्थघटितत्वमिति वाच्यं तथा सति वाक्यार्थसाधकानुमानपक्षे सेका

दिरूपविशेष्यपदार्थेवपः करणाकत्वादिविशिष्टज्ञानविषयत्वादिरूपहेत्वसिध्या वाक्यार्थसाधकानुमानावतारादि ८

सेतसामान्यव्याप्त्याऽपसिद्धसाध्यसिद्धिर्विवादासहायकत्वात् साध्यान्तरसाधकत्वे ति प्रसंगादित्याशयेन शंके

तेनान्वितिविषयकज्ञानविशेषविशिष्टवाक्यान्तरार्थज्ञानव्यावृत्तरूपावच्छिन्नमुक्तं ज्ञानमित्यर्थः अर्थस्य च अर्थविशेषविषयकत्वमे २६६

व विशेषः अर्थान्तरज्ञानव्यावर्तकरूपं अर्थाधीनोऽयं अर्था धीनपदार्थान्तरं मानाभावादिति शेषः नन्वेवमर्थेनैव राम

विशेषो हि निष्प्रकारकपाधिपांस्तावत्प्रकारिकायां विशेषस्य व्यावर्तकरूपस्य हेतुरुक्ती पपाऽर्थाधीनान्तरज्ञानव्यावर्त ७३

क रूपं अर्थेनैवार्थादर्थविषयकत्वाद्धाऽभिन्न एव ननु लाद्दिनं साकांस्यादिमते विषयविषयिभावानिपाम्कतपाघता

[illegible]

ज्ञानस्य स्वात्मकघटादिविषयकत्वपात्विषमभेदकं [illegible] घटसंपटत्वादिरेव भेदकः ननु ज्ञानातिरिक्तः । विषय-
तन्भेदकः बाह्यार्थस्यालीकत्वादिति तन्मते ऽर्थस्यैव भेदकत्वं अनुपपन्नमनन्तमतं मतिक्षिपाति [illegible] कारतयेव [illegible] वा स्वा
र्थभंगे कदाचिद्घटाकारं कदाचित्पटाकारं ज्ञानमित्यत्र विषयेन्द्रियसंनिकर्षादेर्नियामकत्वासंभवाद्बाह्यार्थस्य प्रामाणिकत्वे
४ मानाभावे [illegible] ज्ञानस्य घटपटादिस्वरूपतात्मकतत्तदाकारताविरहेणेत्यर्थः इति कारिकाव्याख्या ननु सुविभक्तेरनुशासनि ९
कातिरिक्तेऽप्यर्थे लक्षणया साधुत्वे कर्तृत्वाद्यर्थे षष्ठ्यादिविभक्तेरनुशासनमफलं अनुशासनं विनापि तत्तीयापाअभेदार्थ १०५
[illegible] रेव कर्तृत्वाद्यर्थे षष्ठ्यादेः लक्षणया साधुत्वसंभवात् रूपात्मत्वे इत्यादि सूत्रैर्मत्यपानुशासनमप्यफलं तत्फलं हि आदेशो ८
४ नस्यादिना आदेशिनो ऽभावे रूपस्थापनेकर्मत्वादिबोधोपपादनं सुविभक्तौ लक्षणास्वीकारे अभावनुपस्थापनैस्त्वादिनाल
क्षणया कर्मत्वादिबोधनसंभव इति एवमनुशासनं विनापि विभक्ते स्थाने रेसाधुत्वे घटेकपोर्ह्दि वदने इति अनुशासनमप्य
फलं स्यकं एकत्वं वक्तीत्यन्वयैकवचनसंज्ञासामर्थ्यादेव एकवचनादेरेकत्वाद्यर्थतालाभात् अन्ये के चित् अनुशासनसार्थक्या

कृ० ७०७६० २५५४२

[illegible]

मू॰ग पैकविभक्तेरपरविभक्त्यर्थलक्षणानुपगमात् अभेदस्य वाच्यविभक्त्यंतरार्थत्वविरहेन अनीपातलक्षणापास्त्वाद्विभक्तेन अद्वंड

७४ लक्षणेन्ती प्रवादाविरोध इत्याहुः मिश्राः । विशेषपदस्य विशेषज्ञानेनलक्षणाविशेषश्चेनरस्या इतिः अर्थस्येतंभे ४

दानुमानेल्लिंगत्वेपिलिंगज्ञानस्येवानुमितिजनकतया अर्थपदमप्यर्थज्ञानलाक्षणिकमितौपचारिकपदप्रयोग

४ न्तीमामांसोपचारित्वमितिव्याचक्रुः । वाक्यार्थज्ञानविशेषइतिमहत्नवावयांविशेषितज्ञानमित्यर्थः तस्यता द ४

४७४७ शज्ञानस्य अप्रासिद्धावाक्यार्थाग्रहेण व्यक्ताज्ञानानुत्तरमज्ञानेन अतएव वाक्यार्थस्य पूर्वमग्रहादेव आसत्तिमतार

४७ प्यारूपदोषराहित्यमित्यर्थः इत्तिज्ञानुशक्यमितिसर्वत्रार्थे ऽभ्यां तत्त्वस्यासत्त्वस्य वाकुत्रापि पुंस्त्वसत्वेनप्रकृतेनवाक्या ४

र्थमंतर्भाव्यस्वीकरणीयमीदृशज्ञानमशक्यमित्यर्थः शाब्दएवेतिएवकारेण व्यक्तज्ञानानुमितिमतंनिरूपापाभावेन प्र~एम

~ हृतवाक्यार्थसिद्धौतात्पर्यस्य इदंधारणतयातज्ज्ञानहेतुतायाबाधकमस्तित्वेनयुक्तिसहस्रेणापितत्साधनमशक्य । ७४

— मितीतदहेतुत्वेदार्शितानुपपत्त्योअन्यथैवसमाधेयाइत्याशयेन दृष्टान्तेनाद्विन्नितयापीतिनातात्पर्यज्ञानेनानियमतोबो—

([illegible])
([illegible])

[illegible]

क्यार्थज्ञानापेक्षणेपीत्यर्थः अर्थाविशेषसि[illegible]ः विशिष्यप्रकृतवा[illegible]क्यार्थसिद्धः [illegible]शेषेण व्याप्यग्रहादिनिसह
तवाक्यार्थज्ञानस्यमानासिद्धाविशेषरूपेणतद्ध्यास्यग्रहात्पारिशेषानुमानाप्रवृत्त्यासंसर्गसाधकहेत्वसिद्धेः प्रकृत
विशेषणसंसर्गतत्प्रमाविषयत्वयोः सहचाराग्रहेणतदीयपर्यन्तेरग्रहेणापि संसर्गानुमानाप्रवृत्तेरित्यर्थः साध्यहेत्वो
[illegible]रेकपदार्थघटितत्वेप्रकृतहेतुसाध्यसजातीयहेत्वन्तरसाध्यान्तरयोर्व्याप्तिग्रहादपिप्रकृतहेतोपक्षधर्मताज्ञानात्
पक्षेप्रकृतसाध्यस्याप्रसिद्धस्यासिद्धिः अन्यथापाकादिविषयककार्यतानाज्ञानादेर्विशेषतोऽज्ञानेपिस्नपानादिका
र्यतानाज्ञानतद्गोचरप्रवृत्त्यायोः व्याप्तिग्रहात्प्रयोज्यत्वदारोपकादिकोनाज्ञानादेः सिद्ध्यनुपपत्तेः प्रकृतसाध्यानिर्वाहा [illegible]
दित्तिसमाधत्तेनयथापरन्तेजानातीति कार्यतयेत्यादिः सामान्यतोव्याप्तिग्रहापेक्षावप्रकृतहेतुजातीयेष्वचित्साध्य [illegible]
जातीयव्यभिचारग्रहेसामान्यव्याप्त्यानुमित्सनुदयात् नचपाकरूपपक्षेप्रकृतिविषयत्वरूपहेतुनाकार्यताज्ञानावि
षयत्वसाधनेनैवपाकविषयककार्यताज्ञानसिद्धौअन्यदीयव्याप्तेरन्यासिद्धौपपिकल्पप्राणिकमित्तिवाच्यंतावता

[illegible]
[illegible]

मू. ग्रा. यदि तत्पुरुषीयपाककार्यताज्ञान ।सिद्ध्यनिर्वर्तितस्वरूपे कार्यताज्ञानसंशयानिवृत्तेः तत्पुरुषीयतत्कालीनकार्यताज्ञा
१५ नस्यैव प्रयोजकत्वे इष्टव्याप्यान्वयव्यतिरेकानुविधानग्रहेण शब्दस्यानुभावकता नास्ति ईदृशकार्यता[redacted]ज्ञानसिद्धेरा
वश्यकत्वात् ॥ अथ मिश्रास्तु रानदवशापसेवस्य लाक्षणिकत्वानुसरणबीजत्वमाहुः वेशाविरोधेन दीपसंख्याविशेषप्रत्यायने
त्याधीनं पदशांगुल्युत्क्षेपणं तद्दीपसंख्याविशेषाभिप्रायपूर्वकमिति [redacted] सहचारदर्शनं पटादिक[redacted]मंतर्भाव्य पत्रं
तेन तत्कालिघटः संनीतिमश्रुतानेन तदेदशांगुल्युत्क्षेपणं इष्टघटविषयकघटीपदशत्वसंख्याभिप्रायं ज्ञात्वा घटे तादृशा
भिप्रायविषयत्वेन दशत्वसंख्यामनुमिनोति तत्र घटीपदशत्वसंख्याभिप्रायपूर्वकमिति सामान्यव्याप्त्या ताहशविशेषादर्शनाद
शसंख्याभिप्रायस्य सामान्यतस्त्वग्रहसंभवेपि सामान्यतो आस्यैव घटे दशसंख्याभिप्रायविषयत्वं ज्ञानमित्यर्थः नच
तेन घटंपदशीकस्य दशांगुल्युत्क्षेपणप्रयोजकसंख्याविशेषप्रत्यायनेच्छाविषयत्वेन हेतुना दशसंख्याभिप्रायविषयत्व
स्यातादृशप्येण व्याप्त्यैव संभवादुद्देश्य सिद्धिः अत एवा मिश्रा[redacted]मुक्तानुरागेन पथावेत्यादिफक्किकावतारणमप्युक्तमिति वाच्यं यतो

[illegible]
[illegible]

कहेनानुकसाध्यस्यताद्रूप्येण सह चारज्ञानं नासीत् एकधादि संख्याभिप्रायविषयं [illegible] दावेव [illegible]
[illegible] कधार्थगुल्फक्षेपणं दृष्टापदीपं प्रतीनीवाधीनेयत्संख्यागुल्फक्षेपणं [illegible] तत्राहे [illegible]
[illegible] तत्संख्याभिप्रायपूर्वकमितिसामान्यतो व्याप्तिर्गृहीतातन्नापि घटे दशांगुल्फक्षेपरादर्शनात्तदीपदशत्वज्ञानस्या
नुभविकत्वयाऽन्यदीपव्याप्त्याऽन्यसाध्यसिद्ध्युपगमस्यावश्यकत्वात् [illegible] रि वाक्यार्थज्ञानस्यैकत्वसंसर्गानुमानेऽपेक्षि
तत्वात् हि शेष्ये तत्त द्विशेषणाविशिष्टज्ञानाविषय [illegible] त्वासिद्धेर्वनिर्वाहात् अतो भ्रमाप्रजन्यान्यतर [illegible] जन्यवाक्ये प्र
योक्तृत्वरूपगुरुहेतुकत्वपक्षकालु [illegible] नपुक्तमित्याशयेनवाक्यपक्षकवाक्यार्थज्ञानसाधक [illegible]
मनुमानमाह पदेत्ति साकांक्षेति सेकादिविषयकं पत्तेकादिसाकांक्षपयःकरणकत्वादिविषयकज्ञानतद्धेतुक
मित्यर्थः आप्तोक्तत्वेति भ्रमादिशून्यत्वमेवात्राप्तत्वं तथा च भ्रमाद्यजन्यत्वे सतीत्यर्थः एतच्च भ्रमा [illegible] जन्यवाक्ये राम
विशिष्टवाक्यार्थज्ञानजन्यत्वरूपसाध्यशून्ये व्यभिचारवा [illegible] रणाय विशेष्यदलं एतदर्थं प्रमत्तेत्यादेकुत्वं चसेकादि

म.शा. विशेष्यसाकांक्षपदकरणकत्वादिविशेषणप्रतीतौ घोघटितत्वं न प्रमानपूर्वकसंसर्गानुमानव्यवच्छेदः भ्रमादि
७६ निरासासंभवेन परिशेषानुमानानिर्वाहेण हेतुत्वासिद्धिरिति भावः एवं च शब्दस्यानानुवादकत्वमित्याशयः तात्पर्या
वधारणार्थमिति उक्तयुक्तिभिस्तात्पर्यज्ञानस्य हेतुतायास्तावदावश्यकत्वादिति भावः संसर्गविशेषप्रतीतेः प्रकृ
तवाक्यार्थप्रतीतेः अभ्युपेयत्वादिति तथा च तदर्थं वाक्यार्थज्ञानानुमानस्य भवतापि स्वीकरणीयत्वपातः उपा
यानुसरणं द्वयोरेवावश्यकमिति भावः अन्यथा शाब्दबोधापत्तेरेव अशाब्दवाक्यार्थप्रतीत्यनभ्युपगमे तात्पर्यनि
रूपणमिति वाक्यार्थविशेषोपरक्ततात्पर्यज्ञानासंभव इत्यर्थः अत एवाशाब्दवाक्यार्थज्ञानस्य प्रागभ्युपेयत्वादेव
आलोकत्वेऽपि वाक्यस्येत्यादिः निरूपणनिर्णयः प्रकारमिति वक्तरि प्रकृतवाक्यार्थभ्रमादिनिरासासंभवादिति भा
वः अर्थं वाऽभ्युपगमवादः वाक्यार्थप्रमात्वापि स्वीयभ्रमत्वाभाववक्तृप्रकृतविशेष्यसाकांक्षप्रकृतविशेषणज्ञान राम
करत्वादिरीत्या वक्तरि प्रकृतवाक्यार्थभ्रमादिनिरासासंभवेन परिशेषानुमानानिर्वाहात् अन्यथा परिशेषानुम ७६

नांतरमेव संसर्गानुमानात्परिशेषानुमाननिर्वाहकभ्रमादिनिरासे संसर्गानुमानापेक्षा प्रामाण्यापाताल्
ननु वाक्यार्थज्ञाने तात्पर्यधियो हेतुत्वपातात्पर्यज्ञानमपेक्षणीयं वाक्यार्थज्ञानं च प्रथमतः कथं भवेदित्याशंकां निराक-
रोति शब्दमिति प्रथमं तात्पर्यज्ञानात्पूर्वं न भवतीति नैवं तात्पर्यज्ञानस्य हेतुत्वादिति भावः ज्ञानांतरमानुमानिकसं-
सर्गज्ञानं भवत्येवेति तत्र तात्पर्यज्ञानाहेतुत्वादिति शेषः न चैवमिति एवं शाब्दस्य पूर्वं तात्पर्यज्ञानानुरोधेन शाब्दवा-
क्यार्थस्याप्रामाण्यमिति नानुभावकमित्यर्थः भवेदिति शेषः प्रागेव सिद्धेरिति प्रागेवानुमानतः प्रमत्वादिप्रमज्ञा-
नानिष्पत्तेरित्यर्थः तथापि नित्यतात्पर्यज्ञानहेतुतापाअनपवादादिति भावः वेदस्थले वाक्यार्थस्य प्रमाणांतरानव-
धार्यत्वपाद्विलक्षणसामग्र्या आवश्यकत्वाल्लौकिकवाक्यजविलक्षणानुभवोपि सामग्रीवलात्सिद्ध इत्येव समाधा-
नमत्र तु गौरदेशमतीतिजनकत्वं शक्रकादिवाक्यस्यापि तादृशप्रतीतिर्दीदृशानुमाने च भ्रमादिनिरासस्य वापेक्षितः ननु
प्राथमिकमन्यतरजन्यत्वसाधकानुमानमपि तत्साध्यस्यान्यहेतुत्वघटकत्वात्तत्प्रतीतीच्छयोपपद्यत इति त्वं वा विशिष्टवाक्या

[illegible]

मू.ग. र्थगर्भमिति वाक्यार्थमज्ञात्वापि प्रकरणादिना तु यदहं प्रथमानुमाने पिशुनकादिवाक्ये व्यभिचारवारणाय पदस्य वैशे
७१ न हेतुघ्वास्याभानात् तद्‌स्यापेक्षितत्वपातस्यावश्यापेक्षत्वात् सामान्यव्यास्यात् कवाक्यवदिति हेत्वंतसंगतिः तदर्थ
श्चाभ्रमायनेन कर्मत्वादिसाकांक्षपदादिमत्ती नीपपोद्घरितत्वं कर्मत्वादौ घटादिविशिष्टज्ञानजनकं मदीयं घट
मित्यादिवाक्यमिवेत्ती एतदनंतरं रत्येवानुमेयमितिपूरणीयं ततरत्यस्य रावमित्यस्य पूर्वपूरणीयैं अनुपेमं इत्यनेन
संबंधः एतेपदार्था इत्यादिकं पूर्ववद्व्याख्येयं ससरजतज्ञानं रजतत्वाविशिष्टज्ञानाद्विषयरजतत्वसंसर्गिधर्मि
वादित्यर्थः शब्दस्यानुवादकत्वमुपसंहरति स्वमिति वेदतुल्यतये वेदवत्तस्यलेकूससामग्रीसम्भवदिनत पेत्यर्थ
कंके ज्ञानावच्छेदकनये विवक्षानानुमाने साध्यतावच्छेदकनयेत्यर्थः तदनुमानादिति शेषः सिद्धेरित्यग्रिमेणान्वयः
एन घाच्यार्थघटितसाध्याभिप्रायेणोक्तं पायार्थस्य प्रकृतविशेषणवाद्विशेष्यकृतस्वरूपतयावाक्यार्थस्य प्रवेशात्तदनुमा एम
नेविशिष्टज्ञानत्वेन साध्यत्वे तु तन्मते तत्सिद्धिरित्याशयेनाहतदनु पञ्ची वैनि त्यादिना अभिहितादित्यादि सिद्धेरित्यंतमयम ११

र्थत्वात् ज्ञानानुरोधेन निष्प्रमतः स्वीकार्यत्वादिति शेषः प्रमाद्यभावानुमानानंतरं वक्तृज्ञानानुत्तरं अभ्युपगम्यैवानिर्वा
हपक्षो मतमुपन्यस्यति यत्तिति परंतु सं सर्गाग्रहो भ्रमहेत्तिपाठः संसर्गाग्रहाभावो भ्रमहेत्वर्थः भ्रमस्याविशिष्टज्ञानाना
त्मकत्वाभ्रमस्थले संसर्गाग्रहस्यावश्यकत्वात् स एव भ्रमहेतुरित्यभिमानं. परंतु संसर्गाग्रहो भ्रमहेत्ति क्वाचित्कः पाठः न
त्वयथाश्रुते असंसर्गाग्रहाभावस्य संसर्गाग्रहानात्मकतया तदभावः संसर्गाग्रह एवेत्यसंगतेश्च तो भ्रमपद पूर्वमका
रमस्लेषेण असंसर्गाग्रहाभावः अभ्रमः भ्रमाभावः तदभावः तदात्मकोऽभावः संसर्गाग्रह एवेत्यर्थः आप्तत्वानु
मानांतर्गतमेवेति अभ्रांतत्वानुमानात्मकमेवेत्यर्थः वक्तृज्ञानानुमानं वक्तृसंसर्गज्ञानानुमानं नास्तीति भ्रमाभावेन लिं
गेन वक्तृज्ञानमनुमेयमिति असंसर्गाग्र[illegible]
हविशिष्टधर्मधर्मिविषयकज्ञानद्वयमित्यर्थः तदभावश्चेति विशेष्यभूतज्ञानद्वयकालीनस्तादृशविशिष्टाभाव श्चे
त्यर्थः गृहीतभेदं ज्ञानमिति धर्मिधर्माभाव विषयक ज्ञानरूपज्ञानविशेषणाभाव इत्यर्थः ननु तयोः संसर्ग ग्रह इ

२७ग विशेषः संसर्गाग्रह एव कथं न भ्रमस्याकांक्षायामाह गृहीतेति पतंस्तुषु सौ ज्ञानसामान्याभावसत्त्वेन संसर्गज्ञानाभावसत्त्वे शब्दखंड

७८ ऽपि न पुंसि भ्रान्तत्वव्यवहार इत्यर्थः [illegible]ज्ञानानुमानाभि[illegible] आवश्यकमिति शेषः आप्तत्वानुमानस्य वक्तृसंसर्गज्ञानानु

मानत्वोपगमे प्रथमानुमानं वक्तृज्ञानानुमानाधीनपदार्थसंसर्गानुमानं चेत्यर्थं इत्याह [illegible]वेति [illegible]लिंगज्ञानं प ४५७

यथार्थज्ञानानुमापकमिति शेषः [illegible]दृशमेव तज्ज्ञानमेवेत्यर्थः नमकं[illegible]शाब्दप्रमाजनकमस्तु तन्मते यथार्थ(ज्ञान)ता ४०

२० त्पर्यस्यैव वक्तृयथार्थज्ञानानुमापकत्वादिति भावः अस्मन्ते भ्रमाद्यभावसहितभ्रमादिविशिष्टसामान्यतरजन्यस्य २०६७

४५७ योक्तत्वरूपहेतुज्ञानस्य यथार्थज्ञानानुमापकतया गौरवे तात्पर्यशाब्दप्रत्ययहेतुपा यथार्थतात्पर्यज्ञानस्यैव वेन ५५००

हेतुतया मागदृत्तित्वेन तन्निर्वाहाय संसर्गानुमानस्य वक्तृज्ञानानुमानस्यावश्यकता उक्तहेतुघटकविशेष्यभाग राम

४ सिद्ध्यर्थं प्रथमानुमानस्य तथात्वमिति भावः केचित्तु अभ्युपेत्य भ्रमा[illegible]नुमानस्य वक्तृज्ञानानुमानत्वं भ्रमाभा ७८

वानुमाना[illegible]तरं वक्तृज्ञानानुमा[illegible]नं कर्तव्यमेवेतीत्यपतिमाह केचेत्यादि पादशालिंगामिति वक्तृप[illegible]र्थज्ञानानुमा

२० ४ २७४ १५०४ ६०

१ कालिंगघटकं प्रत्यक्षशून्यत्वमित्यर्थः सहकारी सामर्थ्यलक्षणेन देवदत्तस्य संसर्गानुमापकम् अयं पदार्थोऽवाच्यार्थधीपरत्वं पदार्थ
पदार्थप्रतीतीच्छ पोषकारित्वं पदार्थमिति तात्पर्यं पदार्थं प्रयोजकं शाब्दप्रमाजनकज्ञानविषयः एतज्ज्ञानत्वं जनकतावच्छेदकं तुल्यं
तिष्ठावत्तमोरवादिनी ॥*॥ श्रीहरिः ॥*॥ तस्माकांक्षादिकं सहकारीति पूर्वग्रंथेन तस्मादिनाप्याकांक्षायाः प्र
संगतो निरूपणमारभते अथेति इच्छारूपाया आकांक्षायाः प्रसिद्धत्वादियमिति शाब्दबोधोपयोगिनीत्यर्थः अविनाभावह
निविशेष्यतावच्छेदके विशेषणशून्या वृत्तित्वं विशेष्ये विशेषणशून्यता तात्पर्यविरहोवा अ नाभावपदेनाविवक्षि
तः स चार्थधर्मोपि परंपरासंबंधेन शब्दस्याकांक्षत्वव्यवहारहेतुः तत्रा माहनीलमिति अभावादिलेसरोजत्वा
दिरूपाविशेष्यतावच्छेदके विशेषणनीलाद्यविनाभावादिति भावः तथा च तत्राकांक्षानुपपत्तिरिति भावः तत्र नीलादिविशे
ष्ये सरोजान्यव्याक्तौ विशेषे तदविनाभावसत्वेन द्वितीयपक्षेन दोषः अतस्तत्र [redacted] दोषांतरमाह विमलमिति नघारा जल
न्यापितपातालमर्थाविषयनदीसंबंधस्येत्यर्थः अविनाभूतकथ्यहारति अविनाभूते वाक्यांतरस्थ कुत्र पदार्थव्यक्तौ विशेषस्येत्यर्थः

केवलान्वयिविशेषणस्थलेऽव्याप्तिरनुभयपदस्येति वृध्या समभिव्याहृतेतीति समभिव्याहृततत्पदस्मारितजिज्ञासितस्वार्था
म् ग न्वयकत्वं स्वस्य तत्पदाकांक्षेत्यर्थः उक्तस्थले कपदस्य नद्यादस्यनेन साकांक्षतावारणाय समभिव्याहारनिवेशः पद
७९ योः समभिव्याहाररूपाकांक्षाभागं शाब्दबोधे ज्ञानत एवोपयुज्यते तेन भ्रमेण शाब्दभ्रमात्तत्पदस्मारितार्थयोरन्वयबो
धेऽगतेन योग्यसाकांक्षतावारणाय एकपदार्थे परपदार्थान्वयजिज्ञासानिवेशः स्वविषयज्ञानसिद्धौ जिज्ञासा
नुदयान तद्धारणं जिज्ञासारूपाकांक्षा च शाब्दबोधे स्वरूपसत्युपयुज्यते सा च स्वविषयानुपहितत्वेन विशेषणीया अतो जिज्ञा
४ साद्धितीयक्षणे शाब्दबोधोत्पत्तिस्थले तदानीं जिज्ञासात्वेऽपि नाकांक्षा बोधद्वये व्याप्तस्थलेऽपि एकबोधोत्पत्तिदशायामाकांक्षासत्त्वे वि
शेषविषयतावच्छेदकावच्छिन्नानुपधानं वाच्यं अजिज्ञासोरपीतिन संसर्गबोधेनिष्फलत्वं दुष्फलत्वं वापदायेन गृहीतं तदा राम
तत्फलस्य तादृशाविरहेऽपि नाकांक्षत्वेऽपि वाक्यार्थबोधस्यानुभविकत्वान्नाकांक्षापायअवश्यं स्वीकार्यापाअनुपपत्तेरि ७९
त्यर्थः ननु तत्र मानसएव संसर्गबोधो न तु शाब्दः आकांक्षाविरहादिति तोऽर्थाध्याहारपक्षेपदस्मारितत्वस्याविशेषणस्यनद्येयः

भावाद्व्याप्तिरित्याहुः। विश्वजिता यजेतेत्यत्र श्रुतौ अध्याहृतस्य स्वर्गकामनूपाधिकारिणो द्वाराभत्ति लौकिक
वाक्यवदध्याहृतस्याभिधानरूपस्यार्थस्य पदान्तरस्यापि स्याप्याकांक्षितत्वात् कार्यत्वाभिधानकर्मत्वान्वयबोधाविषयत्वापत्ताकांक्षास ८
ताया आवश्यकत्वादित्यर्थः नद्भावापत्तेरिति शेषः शब्दकल्पनपक्षे शब्दाध्याहारवादिनैयायिकमते इत्युपलक्षणं समभि
व्याहृतेन पदत्वसन्निवेशस्य स्थाने स्थलेशानसामान्यानिवेशः गुरुमते चेत्यपि बोध्यं अर्थेत्यस्य पूर्वेण त्राकांक्षोपपादनावेति विवरणी
यं गुरुमते अध्याहृतार्थस्यश्रुतपदसमभिव्याहृतत्वानुमानोपस्थापितत्वेन तादृशानुमानेन शब्दस्य साकांक्षतोपपत्तिरिष्टत्वाज्जि
ज्ञासितस्य आनयनादेः जिज्ञासितस्वार्थकानयनपदादेः। आकांक्षापन्नेरिति स्वार्थेन कर्मत्वादेर्भेदान्वय इति आदिः अजि
ज्ञासो घटः इत्र शाब्दबोधः तादृशस्थलसाधारणं स्वरूपयोग्यज्ञानितान्वयबोधव्याप्तत्वं जिज्ञासायोग्यताघटितलक्षणमाशंकते
अथेति योग्यतेति सा आकांक्षा जिज्ञासितसंसर्गयोग्यता संसर्गावगमप्रागभावरूपा वा व्याप्तत्वोदक्षरत्वावारणायाह जिज्ञासा चे
ति विशेषाज्ञानेस्व विषयसंसर्गावगमात्प्रागेव भवतीति भावेनुमर्ह्यां तेन तथा च तद्देवपदत्वं तद्रूपेण योग्यतेति भावः योग्यतावेमिता

मू-म दर्शीवमीऽपत्तेरित्यर्थः श्रोतरीति नतस्यदानुसंधानवत्विपुंसीत्यर्थः तद्व्यारणेनेति तत्पदाविषयकतत्तदनुसंधानेत्यर्थः तथाव
८० तत्तत्पदद्विषयकतत्तदनुसंधानव्यक्तिजन्यमहत्तसंसर्गावगमप्रागभावः तदनुसंधानविशिष्टात्मनिष्ठः त्वपोः पदयो रा
कांक्षेत्यर्थः प्रागभावस्यपदेसाकांक्षव्यवहारनिमित्तं स्वप्राप्तियोग्यजनकत्वरूपः संबंधः जनितान्वयबोधदशायांमना
गतानुसंधानजनितशाब्दबोधांतरप्रागभावमादायापत्तिप्रसंगवारणाय तत्तदनुसंधानविशिष्टात्मनिष्ठत्वं एकक्षणाव
च्छिन्नैकात्मवृत्तित्वसंबंधेन तत्तदनुसंधानविशिष्टत्वपर्यवसितं प्रागभावेंशितं तत्तदनुसंधानजन्यत्वविशेषणप्रयोजनं स्व १३
यमाहादिमत्वमित्तिः तात्पर्यवशादिति नघाइत्यस्यकण्ठे [illegible]न्वयतात्पर्यवशादित्यर्थः नघाः नदीसंबंधस्यकण्ठे सं
सर्गावगमात्कण्ठेन संसर्गावगमस्योत्पत्स्यमानत्वात्प्रागभावसत्वेपि तदवगमप्रागभावसत्वेपि तद्व्यारणेनेतिजले
त्यार्थान्वयबोधजनकेन नघाइत्यस्यानुसंधानेनेत्यर्थः कण्ठेसंसर्गावगमोनेत्याग्रिमेण संबंधः तात्पर्यवशादितिजला एम
न्वयतात्पर्यवशादित्यर्थः एतज्जलत्यान्वितत्वेहेतुः जलान्वितनघाइतिजलान्वितजपाभासमानस्यनदीसंबंधस्येत्यर्थः कण्ठेसंस ८०

र्गावगमो नेतिकक्ष्ये न सह संसर्गबोधो न जन्यत इत्यर्थः अतत्प्रागभावः नतदनुसंधानजन्यनदीकच्छसंसर्गाभावः प्र
२०१ सिध्यतीति शेषः तथा च न तदनुसंधानकालेन घो[redacted] इत्यस्य कच्छसाकांक्षतेति भावः तथोक्तेन कर्मत्वादिपदानुसंधा
नजन्यस्य कर्मत्वादौ घटादेर्भेदसंसर्गावगमस्य प्रागभावसंभव इत्यर्थः प्रतियोग्यप्रसिद्धेरिति भावः ननु पत्स्पदात्त्वस
र्गावगमोऽप्रसिद्धः तदनुसंधानमंतर्भाव्याकांक्षाया हेतुत्वकल्पनासंभवात् सामान्यसामग्रीनः तदनुसंधानदशायां
कारणाबाधेन शाब्दबोधापत्तिर्दुर्वारैवेति चेन्न यघदनुसंधानव्यक्तिभिः शाब्दबोधो जन्यते तत्तदनुसंधानजन्यशाब्दबो
१४८ धप्रागभावादिघटितसामग्रीविशेषकूटस्यैव तत्र शाब्दसामान्यानुत्पादप्रयोजकत्वात् प्रागभावस्य सिध्यसिद्धिपरा
हतत्वादिति प्रागभावप्रसिद्धेरप्रसिद्धेश्चोपगमे निराकांक्षव्यवहारस्य व्याघातादित्यर्थः प्रतियोगिसत्त्वेऽभावव्य
वहाराविषयत्वाधात्र असत्त्वे च व्यवहारविषयस्य तदभावस्याप्रसिद्धत्वादिति भावः ननु तदानीं निराकांक्षव्यवहार
स्य तदानींतनप्रागभावप्रतियोगिसंसर्गाव [illegible] गमसामान्ये तदानींतनानुसंधानजन्यत्वाभावा

विषयः संसर्गावगमसामान्येनदानीतंनप्रागभावप्रतियोगित्वतदानतानुसंधानजन्यत्वो

भावोवानथाचनसिद्ध्यासिद्धिव्याघातः

वापद्विषयकत्वेनयदनुसंधानव्यक्तेः यत्प्रकृतसंसर्गावगमेहेतुत्वातत्संसर्गावमप्रागभावाविशिष्टतद्नुसंधानव्य

क्तीनांविषतासंबंधावच्छिन्नाभावकूटस्यतत्पदनिष्ठस्यनिराकांक्षव्यवहारविषयत्वोप[illegible]गमान्नानुपपत्तिरित्यतोसे

षांतरमाहाकुर्वेतिएकः श्रोतावितमत्वंजन्मलभित्यस्यश्रवणेनदीसंबंधस्यजलान्वयप्रतीत्यर्थमेवाकांगाहेनेतिअभ्रुतेवे

त्यंतंतोमन्यभ्रमाइत्तिनष्वंवणेपिकश्चान्वयपरताभ्रमवशेनेत्यर्थः नघाः नदीसंबंधस्यएवमध्येपिसमस्तामित्यभि

मनुरूपयोःज[illegible]लेकच्छेचेनघाइत्तिपदानुसंधानंदीसंबंधानुसंधानजन्यनदीसंबंधावगमोद्यान्वयाइतिफले

नकथोमपसाकांक्षस्यादित्यर्थः तदनुसंधानजन्योमयान्वयबोधप्रागभावयोःनुरूपभेदेनसत्वादितिभावः नचत

त्रश्रोत्रोरूमपसंसर्गावगमादुभयरूपमतिनघाइत्येकपदस्यनदीकच्छोभपसांकाक्षत्वमिष्टमेवेतिवाच्यंजसमभिव्याहत

पदाभ्यां आकांक्षाभ्रमेणैव शाब्दबोधजननात्तत्रासमभिव्याहृतनदीकच्छपदयोर्निराकांक्षत्वापात्त्अवश्यमुपेयत्वा
५६ त्तन्नैवमुभयत्र साकांक्षत्वापत्तिर्नसंगच्छते न घोऽइत्यस्य जलसाकांक्षतायाः स्वत्वादिति काचं उभयसाकांक्षं स्यादि
त्यस्य यथा जलसाकांक्षत्वं तथा कच्छसाकांक्षं स्यादित्यर्थकत्वपा[redacted]तत्संगतेः साधारणलक्षणे इव आंयिपदयोः समभि ७
व्याहारस्य। निवेशनीयत्वान्नायं दोषः तस्य ज्ञातस्यैव शाब्दबोधोपयोगित्वे पाकच्छेनदीसंबंधान्वयबोधस्य तद्भ्रमा
देवोपपत्तेरित्यतः प्रागभावरूपा याः आकांक्षा याः शाब्दबोधहेतुतामेवं खंडयति प्रागभावस्येति तत्पदानुसंधान
विशिष्टतदनुसंधानजन्यशाब्दबोधप्रागभावस्य पदार्थाभावः घटः कर्मत्वं नयः कृष्ण इत्यादौ तत्र प्रथमे कारणान्तरस्य म
०० त्त्वाद्विभक्तयो वा आनुपूर्वीज्ञानरूपस्योत्तरत्रैव समभिव्याहारज्ञानस्य वा अभावस्य आवश्यकत्वादित्यर्थः यथाश्रुतं तु नसं ४
गच्छते घटः कर्मत्वमित्यादिपदानुसंधानजन्यशाब्दबोधापत्तिसंभवात् प्रागभावाभावस्य तदीयकारणत्व[redacted]राभावनि
यतत्वाभिधानविरोधात् क्वचित्तु तत्राप्यकेः पुनरुत्पादः प्रागभावविरहे मैव वारणादुक्तनियमायोगाच्च नचोक्त

५६

मू॰ ग रूपाकांक्षाहेतुत्वमादिना प्रकृतिप्रत्ययानुपूर्वीविशेषज्ञानहेतुत्वमा आनुपगमात् अतः त्वेन प्रागभावरूपाया आकां
दू ८२ क्षाया अन्य [redacted] सिद्धिरित्युपदर्शितव्याख्यानमपि न स्यादिति वाच्यं तत्तदनुसंधानव्यक्तिभेदेनानेतकारणताकल्पनप्र
पेक्ष्यानुपूर्वीविशेषज्ञानहेतुत्वकल्पनमेवोचितमित्याशयेन कारणतराभावसंभवावश्यकत्वाभिधानसंगतेः न च त
उ॰ तथा च व्यक्तिपूर्वं तत्समानविषयशाब्दव्यत्ययेन रैत्यापमानेन तत्र व्यक्तेरुत्पादवारणाय तत्तव्यक्तीनरदनुव्यक्तीनां ननत्व २०कृ॰४
नुत्पादस्त्वणेन ड्यधायकपदानुसंधानव्यक्तिव्यापारत्वेन तत्तदनंतरक्षणे तत्र घ [redacted] त्पादवारणात् तत्प्रागभावस्य कृ॰ त
पेहेतुत्वकल्पनमावश्यकमिति वाच्यं पक्षान्त्वबोधव्यनुत्पादकालेतज्ञानकयोग्यताज्ञानादेरनियमः तदनंतरक्षणे
२०वृ॰उ॰दे ताहशसामान्यकारणाभावादेवतच्छुनुत्पादापत्त्यसंभवात् सर्वत्र प्रागभावरूपाकांक्षाहेतुत्वासिद्धेः न च स्वप्रतियोगि राम
जनकानुसंधानविशिष्टत्वेन प्रकृतसंसर्गावगमप्रागभाव रूपाया आकांक्षायाः अननुगतरूपावच्छिन्नप्रकृतसंसर्गावी ८२
वगमैककारणत्वमेव संभवतीति किमर्थमानुपूर्वीविशेषज्ञानत्वादिना हेतुत्वान्तरकल्पनमिति वाच्यं घटः कर्मत्वमि

स्यादिपदानुसंधानस्यापि पदत्वस्य सामान्यधर्मपुरस्कारेण कर्मत्वं घटीयमित्यादिशाब्दबोधे हेतुतया न द्वितीयसंसर्गा
वगमं प्रागभावत्वलाभादस्य शब्दोपस्थितिवारणाय फलीयधानो [redacted] कजनकतापाएव कारणतावच्छेदकेनिवेश्यतयामाह
रापदानुसंधा [redacted] नेव शाब्दबोधानुपधाने शाब्दबोधानुपधानप्रयोज्यस्यानिरूक्तकारणाविरहस्याप्रयोजकतया आनुपूर्वी
विशेषज्ञानविरहस्यैव तत्प्रयोजकताया उपगंतव्यतया तज्ज्ञानहेतुतायाः तादृशप्रागभावहेतुत्वेप्या [redacted] वश्यकत्वात्
ट॰ नुपँअ. नुमित्यनंतरं समानविषयकानुमित्यंतरवारणाय सिद्धेरनुमितिप्रतिबंधकत्वमुपेयते। तथा शाब्दबोधानंतरमपि
समानविषयकशाब्दधीवारणाय तादृशशाब्दबोधे तादृशशाब्दबोधस्य प्रतिबंधकत्वमावश्यकं ध्वंसप्रागभावयोरत्यंता
१८४४०२ भावाविरोधितामते च शाब्दबोधसामान्यात्यंताभावस्य हेतुता न संभवतीति तत्तच्छाब्दबोधव्यक्तीनां तत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्ना
भावकूटस्यैव समानविषयकशाब्दत्वावच्छिन्नहेतुता वाच्या तथा च तत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नाभावत्वेन तत्तद्व्यक्तिव्यधिकरणशा
ब्दबोधे व्यक्त्यंतराभावस्यैव तत्तद्व्यक्तिसमानाधिकरणशाब्दबोधे [redacted] न व्यक्तिध्वंसप्रागभावयोरपि हेतुत्वमायातं तत्र प्राव

मी॰ग्र ८३ संसर्गभावहेतुतांतर्गतावर्शितप्रागभावहेतुतैकाकांक्षाहेतुतेत्युच्यतामिति चेन्न इतरयावत्कारणसत्वेशाब्दानुभवानंत
रं तत्समानविषयक शाब्दबोधांतरानुत्पादस्यैवासिद्धतया शाब्दबोधे प्रतिबंधकताया एवासिद्धेः अत एवाग्रिमल
क्षणे अयमेतीत्यादौ राजपुत्राद्यन्वयबोधोत्पत्तिकाले पुरोजे रूपान्वयबोधानुत्पादप्रयोजककारणांतराभावादपि राज
पुरुषान्वयबोधानुत्पादः संभवतीत्यभिप्रायकजनितान्वयबोधत्वरूपाविशेष्यदलवैयर्थ्याभिधानमपि विषयकशाब्दबोधानं
तरं शाब्दबोधांतरानुत्पादे तात्पर्यविहायफलद्वयप्रवेशस्यावश्यकतया तद्विरूप्येतेनानुपूर्वीविशेषज्ञानादेनाप्रागभावरू
पाया आकांक्षाया अन्यथासिद्धेः एकाविधशाब्दबोधे नानाविधानुपूर्वीज्ञानानां हेतुत्वकल्पनमपेक्ष्य घटः कर्मत्व[redacted]
[illegible] मित्यादौ कर्मत्वं घटीयमित्याद्यन्वयबोधवारणाय शाब्दबोध
प्रागभावस्यैव स्वप्रतियोगिकारणानुसंधानवत्वसंबंधेनैकहेतुताकल्पनौचित्यात् न च घटः कर्मत्वमित्यादिपदज्ञानद्वे राम
लोत्तरशाब्दबोधयोग्यतापाकल्पोपधानरूपकारणतायाः निवेशप्रयोजनाभावात् तद्घटितसंबंधेन प्रागभावरूपकारणस्योक्तत्वेऽस ८३

१८०

४६७० त्वेफलानुमादग्रयोर्वारणाय कारणांतरविरहस्य मयोऽप्यत्वाभ्युपगमआवश्यक [redacted] इति प्रागेवोक्तमिति वाच्यं उभयाव
लिकारणतायाः संबंधत्वघटकतया पदज्ञानत्वादिना सामान्यकारणताया व्याहतिसंभवेन फलोपधानानिवेशादनुसंधा
नव्यक्तीनांतत घा कत्वावाच्छिन्नायाः तत घा ककारणतायाः सर्वसिद्धत्वायद्दमित्यादिपदानुसंधानस्थले उभयाद्यन्ति
तादृशकारणताघटितसंबंधेन शाब्दबोधप्रागभावसत्वस्यावश्यकतयातत्रतत्र शाब्दबोधोपपत्तेः नन्वेवं ताद्दशाविशे
षकारणतासंबंधेन शाब्दबोधापत्तिरसिततंपदज्ञानमेव शाब्दबोधकारणमस्तु सामान्यविशेषकारणतयोरवच्छेद्यावच्छेदके
[redacted] भावाभावेन आत्माश्रयानवकाशादिति किं प्रागभावहेतुत [redacted] येति वाच्यं शाब्दबोधोत्तरं कृतिसमानविषयशाब्दबो ४
धोपगमेपि उसन्नतघ के: पुनरुक्तावारणायोक्तसंबंधेन प्रागभावस्यानुगतकरणतो वित्यादित्याशंक्य प्रतिवादिमा
हः एवं चेति उक्तप्रागभावहेतुतायामतिप्रसंगं निराकृत्यानुपूर्वीविशेषज्ञानानांहेतुतासंडने [redacted] त्यर्थः न हेतुत्वमिस्यातामि ७
८ तिरोधः तथा चेंयो शाब्दबोधहेतुतासिद्धांतोभज्येनेतिभावः ननु बाधकमानाभावः शाब्दस्थलेयोग्यतेत्युक्तेनस्य वा त्रुमित्यादिस्य

मू०ग लेशाब्दासाधारणधर्मावच्छिन्नहेतुतापाकृतसत्वात्कथं तद्हेतुत्वमार्पयतां रत्याशंक्यानुमित्यादावपि बाधाभावस्य हे शब्द
८५ तुतां रवेरुपपति न चैवं प्रागभावाभीन रघेवामेस्यर्थः एवमुक्तप्रागभावहेतुतयानातिप्रसंगे प्रागभावाभावे नैव नीअनुमित्यादा
वपि नानाविधबाधादिवुप्रभावहेतुतापेक्षयालाघवेन स्वातिमोगिज्ञनकपरामर्शादिसंबंधेनानुमित्यादिप्रागभा
वस्य हेतुतासंभवात्स्वाधादिकालीनपरामर्शादीनां तत्तद्व्यक्तित्वेन अनुमित्यजनकत्वात् ताहशाकारणबाधेनैव बा
धादिकालेऽनुमित्याद्यभावनिर्वाहात् इत्यर्थः ननु बाधादिदशायां नंतरक्षणे तत्र परामर्शेण बाधनाशेऽनुमितिज
६ ननाइक संबंधेनानुमिति प्रागभावस्य ताहशपरामर्शोत्तरक्षणेपि सत्वाद्विनष्टापामवबाधादिवुद्धावनुमित्याप
त्तिरत्ती वाधाभावस्यानुमितिहेतुत्वमुक्तदिशा वशाब्दबोधहेतुत्वमावश्यकमित्याशंक्य दूषणांतरमाह प्रागभाव
स्य चेति शब्देनासाधारणप्रमिति न शब्दप्रमाणासाधारणम हेतुताव्याधिकरणहेतुताया एवासाधारणहेतुतारूपत्वा राम
दिति शेषः तथा चैतन्मते आकांक्षापाः शब्दासाधारणसहकारिता भज्यते नैभावः ननु शाब्दानुभवमात्रवृत्तिधर्माव ८४

छिन्ननिरूपितोक्तप्रागभावहेतुत्वपेवतद्रूपाकांक्षापाः शाब्दासाधारणसहकारितामवादइत्यत आह अथितेति
उपस्थितोथाप्यव्यवहारविषययोः ससंबाधिकानिः संबंधिकपदाकांक्षायोः तद्व्यवहारनिमित्तभूतोज्ञातिविशेषरूपो
त्केषापिर्षोनस्यान्तभित्यर्थः तदभावोत्ज्ञातिमत्तासंभवान्नृत्तदपिद्दूषणमापातः सिद्धांतेप्यभावरूपाकांक्षोपगम
४७००४ त्ताह शार्थकपदानिष्टतामाश्वाकांक्षापाः अपितादिव्यवहारविष[redacted]यनिपामकतोउपगंतव्यानतुज्ञातिविशेषपो
रितिप्रागभावरूपाकांक्षापक्षेप्युपपत्तेः सोदत्त स्मत्लक्षणमाशंकते अथ्येतिनाप्यः प्रकृतशाब्दबोधवि
षयोपस्तस्पदार्थतदितरपदार्थस्तयोः प्रकृतविशेष्यविशेषणयोरन्वयः संसर्गः ज्ञानांशोविषयितासंबंधेनतत्प्रकारि
काजिज्ञासाप्रकृतविशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्नेप्रकृतविशेषणतावच्छेदकावच्छिन्नस्यसंबधविधयापत्प्रकृतसंस
५ र्गविषयकत्वंतदुत्तरकज्ञानगोचरेच्छेतिपावत्तत्तदनुकूलेपेविशेषणयोरूपास्थितीतज्जनकपदानिश्चमज्ञानितासर्प
विषयान्वयबोधकत्वंतादृशविषयतावच्छेदकावच्छिन्नशाब्दबोधानुपधानंतयोस्ताइशान्वयबोधोयोग्यपिकाकांक्षे
१३३५६ १५४७००

१३५७० [illegible]

मू॰ ग सर्थः सरोजं नीलमित्यादौ नीलमित्यादिमात्रोक्ते सरोजमन्यद्वा इत्यादिविशेष्ये नीलादेर्विशेषणस्याभेदसंसर्गजिज्ञा शाब्द
८५ सा सरोजमित्यादिमात्रोक्तौ वाक्ये नीलमन्यद्वा इत्यादि सरोजादिरूपविशेष्ये विशेषणो विशेषणस्याभेदादिसं
सर्गजिज्ञासा जायत इति नाद्यश्शाब्दजिज्ञासानुकूलत्वात्तया नीलसरोजाद्युपस्थितेर्जनकत्वस्य समानविभक्तिकनीलसरोजादिप
७ दयोः परस्परमाकांक्षा अं[illegible]जिज्ञासानुकूलोपस्थितिघटिताकांक्षा इत्यत्र पुरोडाशकपालत्वेन तुषानुपवपतीत्यादौ पुरोडा
८ शस्य कपालमिति तुल्यविषयसमासस्य विरुद्धतोपपद्यते न समासोपगमे हि पुरोडाशकपालपदार्थ ________ प्रयो
जनककपालत्वेनैवोपस्थितिर्भवेत्तथा च सति कपालस्य पुरोडाशरूपप्रयोजनलाभेन प्रयोजनजिज्ञासापायासंभवात्
तुषोपवापरूपप्रयोजनबोधोपयिकाकांक्षा नानिर्वहेदिति ध्येयः कर्मत्वमानयनीत्यादौ क्रियापदप्रकृतिधीनत्तदन्वयिकारकाम
९ कादिजिज्ञासा मात्रमादाय क्रियाकारकपदयोराकांक्षामुपपादयन्ति ध्येयमिति परपातित्वेऽपि जिज्ञासा भवतीत्यग्रिमेणान्वयः ८५
इति जिज्ञासा एवमाद्यशसंशयमूलत्वाद्विशेषणं किंचित्क्रियाविशेष्यकघटकर्मतान्वयबोधो भवत्विति जिज्ञासा [illegible]मन्यद्वा इति जिज्ञासा २७
[illegible]

[illegible]

सेनिघट मन्महे इति संशयमूलाआनयनप्रतेः [illegible] विशेषतः कर्मत्वान्वयबोधो भवतीति छेत्यर्थः [illegible]तीतिन
यावत्तादृशतादृशाङ्डीशासाजनकक्रियाका[illegible]रकोपस्थितिजनकत्वपाक्रियाकारकपदानामेवाकांक्षा निर्वाह इति [illegible]वः ननु १०
२ घटो नीलं [illegible]त्यादाविव घटः कर्मत्वमानयनं कृतिरित्यादावपि अभेदान्वयप्रकारकजिज्ञासाघटिताकांक्षासत्वात्कथं ना
भेदान्वयबोध इत्यत आह घट इति अयोग्यत्वात् अभेद संसर्गघटितयोग्यताविरहात् योग्यताभ्रमे तु भवत्येवेत्याशयः भ्र
म इतिभावः तत्र भेदान्वययोग्यतासत्वात् प्रसक्तं भेदान्वयबोधमाकांक्षाविरहेण वारयति [illegible]सेति घटं नयेमिति भे ४
दान्वयकत्वनात्रेत्यर्थः संबंधित्वे नेति कर्मत्वे विशेषणतयेत्यर्थः अनुपस्थित्याघटकर्मत्वान्वयजिज्ञासानुकूलोपस्थिति
विरहेण । नक्रियावांतदन्वयबोधोपयिकाकांक्षासत्वमिति भावः विशेष्यदलप्रयोजनमाह [illegible]इति अयमेतीत्यस्यपशुत्वे
णेति प्रथमोपस्थि[illegible]न तु तत्पदार्थेनेत्यर्थः न तु रूपमाकांक्षेति न तु रूपपदं साकांक्षं राजपदं तु रूपे[illegible]देन स्वार्थान्वयबो ३
धं जनयति त्विनिता सर्भ अमासुत्रेणान्वयबोधे जनितेपि राजपदस्य पुरु[illegible]न्वयबोधे[illegible]सी कांक्षत्वाद्वाक्यांतरवाक्यार्थबोधे ज

[illegible]

[illegible]

मू-ग ८६ नितेपि महावाक्यार्थबोधेऽवांतरवाक्यार्थबोधकपदानां साकांक्षत्वा ह्नता सर्वविषयत्वमन्वयबोधविशेषणपत्रोभयान्व शब्दखं
यबोधेनासर्वतत्रैकार्थेनान्वयबोधेऽज्ञातेऽपरान्वयबोधसाकांक्षत्वानिर्वाहापत्तासर्वविषयान्वयबोधानभ्युपेयतासर्व [illegible]
विषयतावच्छेदकपार्श्वकिंचिद्धर्मावच्छिन्नानुपस्थानं निवेशितं तरहीति पदार्थः कर्मत्वमित्यादिपदेभ्यो घटकर्मत्वादयो विशेष
लतया उपस्थिता इति न घटकर्मत्वाद्यन्वयापत्तिरापादनीया विशेषादिजिज्ञासाविरहेत्यर्थः नामार्थादि भक्तीति घटमानयेति [illegible] त्यादाव
७ पीत्याद्यः स्वरूपेणोपस्थितिरिमत्येकपदेभ्यः पृथक्पृथक्स्मातिरित्यर्थः अन्वयप्रकारकजिज्ञासेति घटकर्मकत्वान्वयप्र
कारकाकांक्षाविशेषादिजिज्ञासेत्यर्थः तत्रविशेषणत्वेन घटकर्मत्वाद्युपस्थितितोपि घटः कर्मत्वमित्यादिपदाधीनोपस्थितिवि
लक्षणस्येव वचनात्तदृशाज्जिज्ञासोपगमात् भिनीत्याशंकानिराकरोति नहीति न घटमानयेत्यादौ स्वरूपेणलक्षणयैवोपस्थितितो
९८ वैलक्षण्येन उपस्थितिरिति तद्धर्मवत्त्वादिति भावः अत्र लक्षणामलत्तिमत्सर्वभोराकांक्षानुपपत्तिर्द्रष्टव्या नीर्विभागे कृघटाघन राम ८६
५० या जिज्ञासानुदयादवांतरमात्रपाणामि [illegible] तिराजपुत्ररूपाणामित्यर्थः पश्यमसमितिराजपुत्रान्वयबोधोपन्यासादिशाकारणाविरहा

[illegible]

[illegible] [illegible]

दित्यर्थः तत्पूर्वमुक्तानितान्वयबोधकत्वघटितायाः पुरुषान्वयबोधोपयिकाकांक्षायाः सत्वेन तासर्पादिविरहस्येव
न्वय बोधोत्तरमपि टीकाकारलक्षणमालस्यासिद्धांतयतिअभिधेतिधाधातोर्भावणार्थकत्वया अभिधानपदं यथो
राकांक्षासंगमनीयातदुभयवाक्यपरत्वस्यापर्यवसाने अचरितार्थता प्रकृतशाब्दबोधरूपफलानुपधानमितिमावत्
तथा वतद्विशेष्यकतत्प्रकारकतत्संसर्गकशाब्दबोधेमाहशाबोधाभावः तद्विशेष्याविशेषणपदयोराकांक्षेत्यर्थः पदस्य
वा शाब्दबोधजननेआकांक्षाया सहकारितया [redacted] न स्यात् पदसंबंधितयापदसाकांक्षत्वव्यवहारनिमित्ततानत्वप
दमत्वासन्नत्वमाशाब्दबोधेसमानविषयकशाब्दबोधाभावस्यहेतुत्वात् नवयस्यपेनविनानस्वार्थानुभावकत्वंतस्यतद
पर्यवसानमित्यपिमयं येनपदानिष्ठस्यान्वयानानुभावकत्वस्यापर्यवसानरूपताबस्यतेनस्येवप्रकोतत्पातादपराभा
शात्तत्वथा वाँनेयशाब्दबोधाभावस्यापर्यवसानरूपत्वेविरोधइति वाच्यं पदानिष्ठां[redacted]पानुभावकत्वाभावोहिनान्वयबो
धपूर्ववर्तित्वघटिततदुपधायकत्वस्याभावः तथासतिशाब्दानुभवपूर्वकालेपरेतत्सत्वेनतदभावरूपकारणासत्वात्शाब्द

स॰ ग॰ बोधानुपपत्तेः परंतु शाब्दबोधोपधानाभाव एव सत्त्वात्मानि घशाब्दबोधाभावपर्यवसित इति न च शाब्दबोधोपधानाभा
८७ वः शाब्दबोधवैशिष्ट्याभावः स्वरूपयोग्यपदे चेदं सो सहकारिपदांतरविरहप्रयुक्तः तदा स्वरूपायोग्यपदे प्यसौ तादृश
एवेत्यतिप्रसंगः अभिप्रायः फलोपधायकत्वाभाव एव पदांतरव्यतिरेकप्रयुक्तत्वेनाभिवेशनीयः फलोपधायकत्वस्य च फला
व्यवहितपूर्ववर्तित्वे सति तत्स्वरूपयोग्यत्वात्मकस्याभावः स्वरूपायोग्ये विशेष्ये स्वतःस्वरूपयोग्यताविरहप्रयुक्त ए
वे इति अतिप्रसंगः नवकाशादिति वाच्यं तादृशाभावविवक्षणे पूर्वोक्तानुपपत्तेः ईश्वरतया स्वरूपयोग्यत्वसहितफलवै
शिष्ट्यरूपफलोपधानाभावविवक्षयैव स्वरूपायोग्ये पदे ऽतिप्रसंगस्य वारणीयतायातात् आत्मनोऽपि सत्त्वापि कारणत्वे
न शाब्दबोधस्वरूपयोग्यतया स्वरूपयोग्यतासहितफलोपधानाभावस्य फलकाले एवासत्त्वेन फलाभावपर्यवसितत्वा
त् अतएव मिश्रोक्तमीदृशाकांक्षायामपि शाब्दबोधप्रागभावरूपत्वमपि संगच्छते शाब्दबोधोपधायकत्वाभावस्याकांक्षा रामः ८७
त्वे तदसंगतेः स्वरूपायोग्यपदे साकांक्षत्वव्यवहारवारणाय पदविशेषनिष्ठत्वमपर्यवसानपदार्थेति भावपातीयस्य येने

तिपस्य पदस्य समभ्यर्थे पष्ठी तथा च यत्पदानिष्ठं स्वार्थान्वयाननुभावकत्वं येन पदेन विना यत्पदव्यतिरेकप्रयुक्तं
तस्येति तत्पदस्य पदनिष्ठं इत्यर्थः तादृशप्रयुक्तत्वान्वयाननुभावकत्वं अपर्यवसानं अभिधानापर्यवसानपदार्थः घटादिप
दस्यामादिपदसहकारेण कर्मत्वादौ घटादेराधेयतासंसर्गबोधकतया तद्विषयतादृशसंसर्गाननुभावकत्वम् अमादिप
दव्यतिरेकप्रयुक्तं अमादिपदनिष्ठं च तत्तद्घटादिपदव्यतिरेकप्रयुक्तं सहकार्यसमवधानकाले स्वरूपयोग्यनिष्ठस्य कार्याननुपधा
यकत्वस्य सहकारिविरहप्रयुक्तत्वादिति तत्र लक्षणसमन्वयः कर्मत्वादिपदस्य तादृशान्वयबोधायोग्यत्वात् तद्विरहेण घटादिप
देन तादृशान्वयाबोधकत्वस्य प्रयोजकोऽनवाप्तान्वितं तदभावो यद्घटादिपदव्यतिरेकप्रयुक्तः अतो नातिप्रसंगः नन्वन्वयबोधाननुभा
[illegible] वकत्वस्यान्वयबोधाव्यवहितप्राक्काले निर्वाहायान्वयबोधानुपधायकरूपतया व्याख्यानात् स्वोत्पत्तिका
४६ लेस्वासमकालोपधानस्य स्वाव्यवहितप्राक्कालावच्छेदेन स्वव्यतिरेकेनापि प्रयुक्तत्वात् स्वस्यापि स्वसाकांक्षतापत्तेरिति वा
च्यं दृष्टान्तादत एव आख्यातपदोपस्थाप्ययोः कालविवर्तमानतयोरन्वयबोधनिर्वाहः अत्र अन्वयबोधविशेषे पदविशेष

मू॰ ग्र॰ ज्ञानहेतुतापन्नावच्छेदकत्वं अन्यथा कस्यचित्पदनिष्ठतदनुपधाने पदान्तराविरहः प्रयोजकः न तु सकलपदनिष्ठतदनुपधाने शा॰ खं॰
८८ इत्यत्र नीलामकाभावप्रसंगेन तानुवैवच घटः कर्मत्वमित्यादितो ही प्रकर्मत्वाद्यवबोधानिर्वाहे प्रवोधानुपधानहेतु [illegible]
तापांनिरूपकपदविशेषोपत्वनिवेशनमफलमिति ध्येयं पदस्य ज्ञाप्यमानतया शाब्दबोधहेतुतामतेपि पदविरहे पि नघा
गारपदार्थोपस्थितिसत्वे शाब्दबोधोसत्वापदविरहो न तादृशशाब्दबोधानुपधानप्रयोजकः इति प्रसरज्जन्यपदार्थोपस्थि
तेर्यत्पदजन्यपदार्थोपस्थितिं विना स्वार्थान्वयाननुभावकत्वमिति विवक्षणीयं पदस्य स्मृतावपि हेतुत्वे पदस्वत्वेन ज्ञा
ननिवेशनीयं यत्पदज्ञानजन्योपस्थितिकाले यस्य पदस्य ज्ञानजन्योपस्थितेर्व्यतिरेकः तादृशोपस्थितिप्रयुक्ता [illegible]
न्वयाननुभावकत्व विरहात् पोः पदयोः परस्परसाकांक्षतोपपत्तये यद्धर्मप्रकारकज्ञानजन्यापाउपस्थितेर्यद्धर्मप्रका
रकज्ञानजन्योपस्थितिं विना अन्वयाननुभावकत्वं तत्तद्धर्मावच्छिन्नपदयोः परस्परसाकांक्षत्वं विवक्षणीयं तादृशतादृशधर्मः राम
आनुपूर्वीविशेषरूपं घटपदोपदत्वादिकं तत्तद्धर्मप्रकारकोपस्थितेः तज्जन्यपदार्थोपस्थितेः स्वकदाचित्कदाचिद ८८

कसत्त्वेऽपराभावात्कार्याभावप्रसक्तेर्नानुपपत्तिः एतेन कर्मत्वादिपदेरम्पदत्वादिभ्रमजन्यार्थोपस्थितिकालेपि कर्म
त्वाद्यैर्घटादेराधेयत्वसंबंधबोधोदयात्भ्रमादिपदत्वेन भ्रमादर्थोपस्थितोपि तद्बोधाद्भ्रमादिपदजन्यार्थोपस्थिति
विरहस्याप्रयोजकत्वेपि न दोषः अथ भ्रमघटइत्यादिविपरीतानुपूर्वीज्ञानजन्यपदार्थो[illegible]पस्थितिनोऽन्वयबोधा
नुसत्त्वाद्घटादिपदाव्यवहितोत्तरामपदत्वप्रकारकज्ञानजन्यार्थोपस्थितित्वेनैव शाब्दबोधहेतुतोपगमात्तद्रूपावच्छि
न्नाभावएवान्वयबोधाभावप्रयोजकोनत्वमपदत्वादिप्रकारकज्ञानजन्योर्थोपस्थितित्वावच्छिन्नाभावः तेन रूपेणाहे
तुत्वात् तादृशानुपूर्वीपक्षेचतत्तत्कर्मप्रकारकज्ञानजन्योपस्थितित्वावच्छिन्नाभावस्यैवप्रयोजकत्वं अन्यथा घटादिपदाव्य
वहितोत्तरामपदत्वंप्रकारकसमूहालंबनजन्योपस्थितेरमाहशंपदत्वादिप्रकारकज्ञानजन्योपस्थितित्वावच्छिन्नप्र
तियोगितावच्छेदकविरहस्यान्वयबोधाभावप्रयोजकतया कर्मत्वादिपदे ऽतिप्रसंगात् तथा च कथं मंपदत्वादिधर्मोप
हर्मपदेनोपादेयः नच घटपदाव्यवहितोत्तरामपदत्वादिप्रकारकज्ञानजन्योपस्थिति[illegible]त्वावच्छिन्नाभावस्य शाब्दबोधा

म०ग नुपधानप्रयोजकत्वमादाय्यैव घटादिपदे तदव्यवहितोत्तरामादिपदसाकांक्षत्वमुपपादनीयं कृत्वमादि — पद

८९ त्वावच्छिन्नस्याकांक्षा घटादिपदे नेष्यत एव एवं घटं कर्मत्वमित्यादिवाक्यांतर्गतघटादिपदज्ञानजन्योपस्थितेर्घ शब्द०

टादौ कर्मत्वादिभेदान्वयबोधाजनकतयाऽमादिपदाव्यवहितपूर्ववृत्तिघटादिपदत्वप्रकारकज्ञानजन्योपस्थि

तित्वेनैव तादृशान्वयबोधहेतुतापाउपगंतव्यतया केवलघटादिपदत्वप्रकारकज्ञानजन्योपस्थितित्वावच्छिन्नाभा १०

वस्यान्वयानुभवानुपधानाप्रयोजकत्वादमादिपदे घटादिपदत्वावच्छिन्ननिरूपिताकांक्षायाअनिर्वाहेपि न क्षति

७ :अमादिपदे अमादिपदाव्यवहितपूर्ववर्त्तिघटादिपदत्वावच्छिन्नस्याकांक्षायाएवउपगंतव्यत्वादित्तिवाच्यं एव

मपि घटमित्यादेकवाक्यांतर्गतघटादिपदस्यतदेकरपरताहशावाक्यांतर्गतामादिपदसाकांक्षतापत्तेर्दुर्वारत्वात्तएतेन क ८

र्मत्वादिविषयकशाब्दबोधे घटादिपदाव्यवहितोत्तरामादिपदत्वप्रकारकज्ञानजन्यकर्मत्वाद्युपस्थितित्वेननहेतुता राम

अपितुअमृपदत्वादिप्रकारकज्ञानजन्यकर्मत्वाद्युपस्थितित्वेनैव एवं घटादिविषयकशाब्दबोधेपि अमादिपदाव्यवहितपू ८९

र्वत्वमनेन तद्भाव्यं घटपदत्वादिप्रकारकज्ञानजन्यघटत्वोपस्थितित्वेनैवास्य घटइत्यादिवाक्याच्छाब्दबोधवारणा
पार्थविशेषमनेन तद्भाव्यं घटमित्याद्यानुपूर्वीप्रकारकज्ञानत्वेन पृथगेकैककारणता कल्प्यते अप्यद घटपदत्वा
दिप्रकारकज्ञानजन्योपस्थित्या शाब्दबोधजननेनाहशानुपूर्वीज्ञानस्य सहकारिणोपगमेन विपरीतानुपूर्वीज्ञाना
च्छाब्दबोधापत्तिवारणासंभवात् तादृशानुपूर्वीज्ञानस्य स्वतन्त्रकारणताकल्पनापेक्षया पदार्थोपस्थितिकार
णतायामेव तादृशानुपूर्वीज्ञानजन्यत्वनिवेशनमुचितमिति वाच्यं प्रकृते यस्य यस्य वशात्कालस्याभेदेनार्थभूपस्था
दर्थभेदेन पदार्थोपस्थितीनां बहुतरकारणतापत्तेः तिप्रत्ययानुपूर्वीज्ञानजन्यत्वनिवेशे एकैकमर्थमनेन भाव्य एकैक
प्रकृतिप्रत्ययादिजन्योपस्थितेर्बहुविधप्रकृतिप्रत्ययादिभेदेन कारणताभेदात्कारणताबाहुल्यप्रसंगात्प्रकृ
तिप्रत्ययानुपूर्वीज्ञानानामर्थभेदमनिवेश्य पृथक्पृथक्कारणताकल्पनस्यैवोचितत्वात् कुम्भ इत्यादिवाक्यजन्यशाब्दधीघटामि

म॰ग्र त्याद्यानुपूर्वीज्ञानादिव्यभिचारस्यार्थविशेषावबोधकत्वस्य कार्यतावच्छेदके प्रवेशेऽपि दुर्वारत्वप्रकारणाव्यवहितोत्तरत्वस्य त शब्दखं॰
९० त्प्रवेशे च वैरूप्यकत्वयात एवार्थविशेषानिवेशेऽपि व्यभिचारस्यासंभवादिति घटपदाम्बरत्वादेर्मकार[illegible]ज्ञानजन्यबोधस्येव त्वा २
वाद्युत्वाभावस्यान्वयबोधानुपधानप्रयोजकत्वं दुरपह्नवमित्यतोऽपि न[illegible] उक्तातिप्रसंगस्य अम्बरत्वादेः साकां
८० क्षत्वप्रसंगस्य च दुर्वारत्वात्ताकांक्ष्यं पदविशेष्यकपदप्रातियोगिकयादृशधर्मप्रकारकज्ञानत्वेन यादृशान्वयबोधहेतु
तातत्पदस्य तत्पदप्रतियोगिकं तादृशधर्मवत्त्वं तादृशान्वयबोधानुपधानसहितं तादृशान्वयबोधोपधायिकं तत्पदाकां
क्षेत्युच्यते तादृशधर्मः घटपदे प्रकृतिपदाव्यवहितोत्तरत्वं प्रकृतौ च प्रत्ययपदाव्यवहितपूर्वत्वं विनिगमनाविरहेणोभय राम
ज्ञानस्यैव शाब्दबोधहेतुत्वादेकतरज्ञानादपि शाब्दबोधोत्पत्तेरनुभाविकत्वात्परस्परानिरपेक्षयोस्तयोर्ज्ञानयोः शाब्दबोधो ९०
४ पधायकताव्यभिचारवारणरीतिरुक्तैव अथैवं घटपदाविसारि[illegible] वि[illegible]भक्तेः पूर्वपदसाकांक्षतानुपपत्तिः [illegible]
पत्तिरित्याद्युक्तदूषणं यथानाद्यादिपदसाकांक्षताविभक्तेर्नस्यात् [illegible] व्यवधानात् [illegible] तिरिक्तपदस्य च यथाभावस्य

विवक्षितत्वान्नायं दोषः इति नव्यास्तं नामत्वादेरनुपस्थितिदशायां अविशादबोधोदयात् तादृशान्वयबोधे न ज्ञानस्य
तद्धेतुत्वात् तस्य च तद्धेतुत्वे घटपदाद्यानयनीत्यत्र घटादिपदशक्तिग्रहाभावात् योग्यतादिज्ञानविरहाद्वा पदार्थान्व
यः तत्रापि कर्मत्वादौ घटाद्यन्वयबोधप्रसंगात् न हि द्वंद्वस्थले समासांगैकपदार्थानन्वये — परपदार्था
न्वयं कापि दृश्यते एवं राजपुरुषं पश्यतीत्यादौ तत्पुरुषेऽपि पूर्वपदार्थस्य राजादेर्विभक्त्यर्थेऽन्वयस्यादिति चेन्न समा
सस्थले समासाव्यवहितोत्तरत्वस्यैव प्रत्यये समासघटकतत्तत्पदाकांक्षात्वोपगमात् तज्ज्ञानस्यैव प्रत्ययार्थे तत्तत्प
दार्थान्वयबोधहेतुत्वात् राजपुरुषमित्यादितत्पुरुषस्थले पूर्वपदस्येतरविशेषणत्वेन स्वार्थपरत्वाग्रहीत्वात् त
दर्थेन विभक्त्यर्थान्वयः द्वंद्वसमासस्थले समासघटकैकपदार्थेन विभक्त्यर्थान्वयबोधे अपरपदार्थेन विभक्त्यर्थान्वयबो
धसामग्र्या अपेक्षणीयतया नोक्तातिप्रसंगः प्रकृते प्रत्ययाभावोपत्र नास्ति तत्र तत्तत्पदार्थान्वयबोधे तत्पदयो
रेकधर्मिकापरपदसमभिव्याहारज्ञानस्य हेतुतया तत्पदसमभिव्याहारतत्तत्पदे तत्तत्पदसमभिव्याहारत्वेन तत्पदाको

[illegible]

हू॰ ग ॥अतो नाविभक्त्यवीक्यांतर्गतपदयोराकांक्षासमभिव्याहारस्वपरस्परसहकारेणान्वयबोधकत्वाभिप्रायविषयत्वं उ
२२ द्देश्यविधेयभावेनान्वयबोधे समभिव्याहारवत्सो वा पर्यायमप्याकांक्षा अतएव यन्नोद्देश्यवाचकपदपूर्वं विधेयवाचे
कपदं प्रकारोत्थयमेवेत्यादौ तत्रेनाकांक्षेति विधेया विमर्शनं दोषः एतासामाकांक्षाणां विशिष्यवि [redacted]
शिष्यताहेसरूपेणज्ञानं हेतुः ननु निरूप्याकांक्षाव्यवहारविषयत्वाव‍च्छेद
करूपेण शाब्दानुभवजनकतावच्छेदकप्रकारताश्रयधर्मत्वेनतात्त्वज्ञानहेतुतायां मानाभावान्विशेषरूपेण हेतुत्व
मा आवश्यकत्वं चानुपूर्व्यादीनां विशेषतः संदेहे विपरीतज्ञाने च शाब्दबोधानुत्पत्तेः घ वमान पतिर्वैत्र इत्यादौ घटा
दिपदैरमादिपदानां परस्परमाकांक्षासत्त्व मुपपादयति नामेति नमपदं घादिपदि [redacted] कत्वदादिपभाक्तिपदं अमादिस एव
विभक्तिपदं धातुपदं नीप्रभृतिः आख्यातपदं तिवादिः क्रियापदं आनयतीत्यादिः आख्यातांत समुदायः कारकपदं य २२
टमित्यादिः सुबंत समुदायः एतेषां नामसंयोः सुपधात्वोः धात्वाख्यातयोः क्रियाकारकपदयोरित्यावत्परस्परं विना

परस्परोपस्थितिव्यतिरेकप्रयुक्तं परस्परस्य परस्परोपस्थितेर्न स्वार्थान्वयानुभावकत्वं परस्परार्थान्वयानुभावक
त्वाभावः अतस्तत्तत्सरहस्यस्य मिथः साकांक्षत्वे विशेषः ननु समानविभक्तिकयोर्नीलघटादिरूपविशेष्यपदयोरप्याकां
क्षाया आवश्यकत्वं अन्यथा नीलघटयोर्विशेष्यभावेनान्वयबोधानुपपत्तेरिति कथं नामपदं नामपदमात्रस्याकांक्षा अ
भिहितेत्याकांक्षायां परमते नीलघटयोर्विशेष्यविशेषणभावेनान्वयबोधो न भवत्येवातो नामपदयोः साकांक्षत्वविरहेपि
न क्षतिः स्वमतेपि तयोर्भेदेनान्वये नाकांक्षा अपितु नीला इत्यादस्य धर्मिपरतया तद्धर्मिणो घटादावभेदेनैव विशेष
णतास्वीकारादभेदेनान्वयबोधरावाकांक्षा नामादिपदानां विभक्त्यादिमात्रेण साकांक्षत्वं च भेदान्वयाभिप्रायेणाभिहितमि
त्याह परमते इत्यादि परो मीमांसकः इत्यादौ इत्यादिना अरुणया गवेत्यादिपरिग्रहः नामार्थादीनां नीलादीनां कारकाणां
च घटादीनां नन्वेवं समन्वितेऽपि भयत्राप्यभेदान्वये समानविभक्तिकपदयोः सांकांक्षत्वोपाधिना दशान्वयबोधोपगम रा ७
मेन संभवात् नादशान्वयबोधः कथं परैर्नोपेयत इत्यत आह विशेषणान्वितेति विशेषणपदोत्तरविभक्त्यर्थः कर्मत्वादिः

लो घटोऽस्तीत्या दौ नीला देः स्यात् तथैराकिंयान्वयवादिमीमांसकम्म ०

श्रा॰ तदनन्वयेन नादशाविभक्तेरसाधुतापत्तेरित्यर्थः कर्मत्वाद्यर्थेरावद्द्वितीयादेरनुशिष्टत्वादि [illegible] तिभावः यद्यपि नी
८२ [illegible]

[redacted] तेपि क्रियाविशेष्यतया तदन्वयात्प्रथमायाः कर्तृत्वं नार्थः तथापि संख्याबोधकतया सार्थकत्वं न च
विशेषणं विशेष्यभावेन नीलघटयोरन्वयेपि नीला [illegible] दिपदोत्तरप्रथमायाः नीलाद्यन्वितसंख्याबोधकत्वमुपेयत इति
तन्मतेपि नत्सार्थक्यस्योपपत्तिरिति वाच्यं घटपदोत्तरप्रथमया घटे एकत्वादिबोधनेनैव तदर्थत एकघटनिष्ठाभेदप्रतियो
गिनीलेप्येकत्वलाभात्तन्नैकत्वादिबोधोपगमस्यार्थक्येन रूप्यस्तत्वात् नच परमतेपि नीलघटपदयोरभेदान्वयबोधस्यो
त्तरकालिकतया घटैकत्वलाभान्नीलेप्येकत्वलाभो भवतीति नीलपदोत्तराविभक्तेरेकत्वपरतानसंभवतीति वाच्यं नील रम॰
पदोत्तराविभक्तेरेकत्वपरतायामेव विभक्त्यर्थस्य विशेष्यगताभिन्नेकत्वपरमापादकत्वस्य नानैश्चयार्दन्वयानुपपत्त्या धर्मि ८२
णोरभेदलाभसंभवेन तदुपयोगित्वया विशेषेणाविनाविभक्तेरेकत्वपरतायाऔचित्यात् एवं नीलोऽस्तीत्यत्रैपयाथार्थक्यं
—तु ०स्तु हेत्वाहुः

यबोधः तथा तन्स्य लक्षणसामग्रीवशा[redacted]नीलघटो स्तीत्यत्रापि वाक्यार्थद्वयबोधस्य स्वीकारसंभवान्नीलपद घ
टपदयोः परस्पराकांक्षया घटितसामर्थ्यंतरं कल्पयित्वा तदर्थयोर्विशेषणविशेष्यभावेनान्वयबोधकल्पनमयुक्तमि
ति धेयं न विशिष्टवैशिष्ट्येनान्वय इति न नीलादिविशेषितघटादेः क्रियान्वयबोध इत्यर्थः अपि तु नीलोस्ति घटोस्ति
नील मानय घट मानयेत्यादिवाक्यार्थद्वयबोध एव विशेषः अथैवं तादृशवाक्यात् नीलपदादेः पीतघटादौ च ५५४
प्रवृत्तिः स्यात् एवमरुणया गवा सोमं क्रीणातीत्यादौ आरुण्यशून्यगवा अरुणपटादिना च सोमक्रयणे शास्त्रार्थ
स्यादित्यत आह कं त्विति समा[redacted]ज्ञः नीलघटादयाः परस्परसंवलनेन बोधः आकांक्षाधीनः अर्थात् तु रूपांतरकांक्षि ६०
कः अयमाशयः एकजातीयविभक्त्यवभिन्नैकत्वाभिन्नकर्मत्वादिपरत्वापालम्बनेन निर्व्यापाद्यन्यथानुपपत्त्या घटा-
दौ नीलाद्यभेदलाभः तन्मते आह्यादिपदं गुणपरमेव गुणस्यैव मुख्यार्थत्वात् शब्दस्य मुख्यपरत्वसंभवे लक्षणानौ ५
चित्यात् द्रव्यपरत्वे कृपणसाधनत्वेनैकद्रव्यलाभे साधनत्वेन द्रव्यांतरान्वये आकांक्षानुपपत्तेरपि द्रव्यपरत्वासंभवात् गुण

६४

प्र-ग परत्वे तु गुरुत्वस्य रूपस्य कपसाधनत्वेनाविधानेतस्य धर्म्मिभूतद्रव्यमंतराकत्वेवसाधनत्वमितिमतिसंधानाल्लक्षिं द्र शब्द०
२३ व्यमंतराकत्वसाधनत्वमित्याकांक्षोदपात् स्वाश्रयगोद्वाराकर्मसाधनत्वमित्येलक्षाभायगवेत्यनेनगोः कपसा
धनत्वेनविधानोपपत्तिः गोद्वाराआरूपस्य कपसाधनत्वे च गोरारूपापंर्वि नानुपपन्नामिति तत्र तादृशोपलक्षणलत्वा
भः तदुक्तं तृतीयया गुणस्यैव करणत्वं क्र [redacted] येमतिविस्पष्टंगस्य तेतत्र द्रव्यद्वारैव गुणस्येत्ति तद्वारूपयेसस्य गु
णपरत्वे स्त्रीत्वलिंगतानुपपत्तिः गुणिद्वारा गुणस्य कर्मसाधनत्वपा गुणिनोपि करणत्वेतावयात् गुणिपरत्वमालड्ड
११नः [redacted]
अत एव जातिपुरस्कारेण धर्म्मिबोधकानां गवादिपदानां भट्टमते यथा जातावेव शक्तिः तस्याः आश्रयद्वाराकर्मत्वात् धन्व राम
यः अनंतरमासेष्वाख्यकेः कर्मत्वलाभः तथा गुणादिपुरस्कारेण बोधकानामपि शुक्लादिशब्दानां वैयाकरणरीत्यालंका २३
रिकैश्च गुणादेरेव तद्वाजा तोवाशक्तिः द्रव्यद्वारैव तत्र क्रियाकर्म्मलाघवत्वपइतिद्रव्य [redacted] सेयनोलाभस्त्वयत्नेतदुक्तंसंक्रांतिनश्च

न्तर्भेदोऽत्रा स्यादिति जगदीशेनैवेति एवं च तन्मते ऽरुणादिपदस्य गुणिन्यर्थे तात्पर्ये लिङ्गान्तरपरिग्रहेऽप्युपपद्यते अस्मा
कं नैयायिकानां अभेदानुभवानुरोधात् नञ्जो भेदस्वार्थतोऽलाभसंभवात् कथं तदनुरोधादभेदः शाब्दधीविषय इति
वाच्यं विभक्तिहृदयस्यैकैकमत्वादिपरतानिश्चयं विनापि तयोरभेदबोधस्यानुभविकत्वात् संसर्गतया शाब्दबोधवि
षयत्वसंभवः तथा च तदुपस्थापकपदाभावेऽपि न क्षतिरिति भावः नन्वेवं विभक्तेर्वैयर्थ्यमत आह विभक्तिरिति विशेष
णपदोत्तरविभक्तिरित्यर्थः साधुत्वार्थमिति अभेदान्वयबोधोपयिकाकांक्षानिर्वाहार्थः असमासे समानविभक्तिक
पदयोः समभिव्याहारस्यैवाभेदान्वयबोधोपयिकत्वादिति भावः अथवा प्रकृतिभूतनामपदस्याविभक्तिकत्वे ऽसा
धुत्वार्थमिति यथाश्रुतमेव तानेन समासानुरोधादि [illegible] ... विभक्तिराहित्यस्यापि विशेषणपदानि विशेष्यपदात् प्रकृतिस्वरू
प[illegible]स्यैवाभेदान्वयबोधोपयिकाकांक्षात्वस्वीकारे [illegible] विशेषणपदोत्तरविभक्तिविरहेऽप्याकांक्षोपपत्तावपि न क्ष
तिः विभक्तिप्रकृतित्वं च नदव्यवहितपूर्वत्वे सति संबध्यमानत्वं तेन शोभनं रूपं यस्यादौ विशेष्यपदस्योत्तरं विभक्त्यसत्त्वेऽपि

म०ग० नुसंधीयमानप्रथयाप्रकृतित्वेरूपवान्घटइत्यादौविशेषणपदस्यचाविशेष्यपदाप्रकृतिकानुसंधीयमानप्रथमा
९४ प्रकृतित्वमुपपद्यतेनैवमपि विशेषणाविशेष्यपदयोः सर्वत्रभिन्नाविभक्तिव्यक्तिप्रकृतितयाविरुद्ध
विभक्तिराहित्यम समासस्थलेतुघटं विशेष्यपदाप्रकृतिकत्वेनेनाविशेष्यपदप्रकृतिकाविभक्तिविजातीयत्वाविवक्ष
णेचनीलघटरूपमित्यादौविशेष्यवाचकघटपदप्रकृतिकविभक्त्यप्रसिद्ध्याऽनुपपत्तिरितिवा विशेष्यवाचकपद
प्रकृतिकैत्यनेनतादृशपदाव्यवहितोत्तरत्वेनानुसंधीयमानात्वविभक्तिविभाजकधर्मवत्तस्यविवक्षणात्समासात्
३० वेत्कृतोः समासस्थलेसमानाविभक्तिकत्वमेवाभेदबोधेतं नतुनिरूढानुगतंरूपं तथासतिघटोनीलस्यादावपिघटोनीला
नीलाद्यभेदान्वयापत्तेः समासस्थले तुविशेषणाविशेष्यपदयोःअव्यवहितपूर्वापरभावइत्येवतत्त्वंनचद्वितीयादिविभ
क्तेः कर्मत्वाद्यभानेतस्याअसाधुतापत्तिर्दुर्वारैवकर्मणिद्वितीयेत्यनुशासनाविषयत्वादितिकथंविशेषणविभक्तेर्निरर्थक राम
२० त्वोपगमइतिवाच्यंविशेषण विभक्तेर्निरर्थकत्वे विशेषणपदस्यविशेष्यपदसमानाविभक्तिकत्वानुशासनबलेनतत्साधुत्वसं ९४

भवान्न नीलरूपाणां पाकजेत्य[illegible]गन्धरूपाभेदान्वयबोधोपगमे तत्र तदभेदविधानाकांक्षा साधनतया विधेयभूतायां विधेय
त्वोनुवाद्यत्वादिरूपद्वयसमावेशः तदुभयाविरोधश्चोद्देश्यतयाभासमानः एव विधेयतयाभासत इत्यस्य स्वीकाराप्य
हत्वादिति तत्र वाक्यभेद एव साधीयानिति वाच्यं गवां ___ शोऽरूपाया अभेदेनाविधानेपि साधनाकांक्षायां
साधनतया विशिष्टयागोद्देशेन विधाने समीहितसिद्धेः विशेषणविभक्तेः अर्थबोधकत्वमपि संभवतीत्याशयेनाह यद्वेति
समानविभक्तिकयोः समानविभक्तिकपदोपस्थाप्ययोः अभेदार्थकत्वमिति तथा च नीलोत्पलयोः भेदः प्रकारतयेव घ
[illegible]टादौ भासत इति भावः ननु प्रमेयं वाच्यमित्यादौ वाच्यत्वाद्यवच्छिन्नभेदप्रसिद्ध्या तदभेदाप्रसिद्धेरभेदार्थकत्वं विभक्तेर्न
संभवतीति तन्न व्यक्तित्वावच्छिन्नभेदाभावस्य तत्र व्यक्तिविशेषणतया भानं तु भेदे तत्तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नान्वयेनैव निर्वहति स
च तेन रूपेण विशेषणपदादनुपस्थित्या न संभवति विशेषणतावच्छेदकाश्रयप्रतियोगिकभेदाभावस्य च प्रतियोगिप्रसि
द्धावपि न प्रसिद्धिः वाच्यत्वाश्रयप्रतियोगिकभेदस्य सर्वत्र सत्त्वात् तादृशभेदप्रतियोगिताकाभावः प्रसिद्ध इति चेत्तत्र स्याद्याव

म॰ ग तैकतयापरः कंबुग्रीवादिर्नित्यादेर्योग्यतापत्तिरिति चेन्न अभेदस्य संसर्गतापक्षेपि एतद्दोषसंभवात् न च तत्तद्व्यक्ति शाब्दखंड
२५ त्वावच्छिन्नभेदाभावस्य तत्तद्व्यक्तौ तत्तद्व्यक्तिसंसर्गतयाभानं संभवति संसर्गघटकतत्तद्व्यक्तित्वानुपस्थितावपि तद्भा
नसंभवादिति वाच्यं संसर्गतासंबंधज्ञानस्य शाब्दबोधहेतुतया तत्तद्व्यक्तित्वानुपस्थितौ संसर्गघटकतयापि तत्त्वभानासं
४ भवात् तस्मादभेदेन नभेदाभावः आधेयत्वं तदितित्वावच्छिन्नधर्मस्यैव तद्भेदः तस्य च संसर्गत्वं प्रकारतयापि भानं नीलं घ
टं इह अभेदप्रतियोगितयाभासमानव्यक्तीनां उपस्थितावशेषणतावच्छेदकरूपेणैव भानोपगमात् तत्तद्व्यक्तित्वेनोपस्थितेरन
पेक्षणात् एकत्वादिविशेषणतावच्छेदकाद्यधर्मस्य तद्व्यक्तित्वावच्छिन्नस्यान्यत्रासत्त्वात् भिन्नरूपेणैकरूपेण वाभिन्नव्यक्तिद्वय
परसमानविभक्तिकपदद्वयोर्न योग्यता आकाशौ द्वावित्यादौ द्वित्वेन भासमानस्याकाशस्यातिरिक्ताभेदो घट्याकाशोऽस्तीति राम
थापि तेन रूपेण भासमानस्य व्यक्त्यंतरस्यापि तत्राभेदभानात् तस्य बाधितत्वेन न तदाकांक्षस्य योग्यताभाव तद्व्यक्त्यंतरस्यादि २५
त्वरूपेण यत्र न भानं तत्रैव योग्यता प्रसंग इति वाच्यं पर्याप्तिसंबंधेन द्वित्वादिमासज्यवृत्तिधर्मप्रकारेण पत्रैकमात्र

विशे

वभक्तिभानं तादृशखुद्देश्यप्रमात्वात्तज्जनकवाक्यस्याप्यत्वाप्रसक्तेः पत्र्यासङ्गाति धर्मस्याविशेषणतावच्छेदकत्वमनन्तर
वच्छिन्नभेदाभावरूप एवाभेदोऽभिभासते सच तादृशधर्म एव तस्य च विशेष्यतावच्छेदकावच्छेदेनैवान्वयात् एकमात्रवृत्ति धर्म
स्य च व्यासज्यवृत्तिधर्माधिकरणतानवच्छेदकत्वात् वाधितत्वाकाशत्वाद्यवच्छिन्नाधिकरणत्वावगाहनेनाकाशोऽयमित्यादि
वाक्यजन्यबुद्धेर्भ्रमत्वानिर्वाहश्चेत्याकुः एतन्मतेच घटोनीलइत्यादौ नामार्थयोरभेदाभाव एव प्रत्याय्यते इति संसर्गाभा
वरोवनमोऽर्थः समासस्थले चाभेदः संसर्गतयैव भासते तदर्थकविभक्त्यविरहात् मतद्वय एव नीलोघट इत्यादौ समानवि
भक्तिकपदयोरभेदविषयकान्वयबोधे आकांक्षामुपपादयति अत इति समानविभक्तिकपदयोः [illegible] भेदानुभवबो
ग्यत्वादित्यर्थः विशेषण [illegible] विशेष्यभावानुभावकत्वमिति विभक्त्यर्थद्वारा अभेदसंबंधेन साक्षात् दानीलघटयोर्वि
शेषणविशेष्यभावेन अनुभावकत्वमित्यर्थः तत्पदयोः तादृशनीलघटादिपदयोः परस्परं विनाननुतादृशपदयोः तादृशा
न्वयानुभावकत्वाभावः परस्परव्यतिरेकप्रयुक्त इति समुदायार्थः अथाविभक्त्यर्थाभेदमते तन्न्वये विशेष्यपदस्याविशेषण

मू॰ग पदसमानविभक्तिकत्वं नापेक्ष्यते राहोः शिरः धान्येन धन [illegible] मित्यादौ षष्ठीतृतीयार्थाभेदस्यप्रथमान्तपदार्थेऽन्वयात् तथा च नी शद्व॰
९६ लो घट इत्यादाविव नीलं घट इत्यादाव पि द्वितीयार्थाभेदस्य घटादावन्वयप्रसंग इति चेन्न् अभेदस्य संस
र्गतामतेन संसर्गकबोधे समासातिरिक्तस्थले समानविभ [illegible] क्तिकपोरेवाकांक्षा विभक्त्यर्थाभेदमते च तृतीयाषष्ठ्याभि
वा विभक्त्यंतरेणाभेदबोधनेपि समानविभक्तिकेनैवासमानविभक्तिकेनापि पदेन तदाकांक्षा परं तु षष्ठीतृतीयातिरिक्त
विभक्तेः सजातीयविभक्तिरहितविशेष्यपदसमभिव्याहारे साधुता अनुशासनाविरुद्धत्वात् अतो नीलं घट इत्याद
यो न प्रयोगाः न चैवं षष्ठीतृतीययोरपि साधुता तज्जातीयाविभक्तिरहितविशेष्यपदयोगेन स्यात्तु विशेषणपदयोः समा
नविभक्तिकत्वानुशासनाविरोधादिति वाच्यं विशेष्यपदे षष्ठ्यादेरसत्त्वेपि विशेषणपदोत्तरं षष्ठ्या प्रयोगात् अश्रुतस्यापि ७
तादृशापकानुशासनस्यकल्पनीयत्वात् मीमांसकमते द्वारमित्युक्ते अध्याहृतापिधानादिना द्वारे कर्मत्वान्वयबोधात्तथा राम
धानस्तुपस्थापकपदाभावेपि तदुपस्थापकानुमाना ९६

दिनाश्रुतपदस्याकांक्षेति येनेत्यत्र पदत्वादिविवक्षाभिप्रायेणादर्शप
१९ तिद्वारमित्यध्याहारं विनापि धानोप पकानुमानादिव्यतिरेकप्रयुक्तं न स्वार्थान्वयानुभावकत्वं श्रुतप
दस्यापिधानान्वितस्वार्थबोधकत्वमिति न तदाकांक्षेत्यग्रिमेणान्वयः अतः श्रुतपदेन तदाकांक्षेत्यर्थः अनुमानादिविरह
स्यान्वयबोधानुपधानप्रयोजकत्वे हेतुमाह भातियोग्यत्वलाभादिति अत्राप्यध्याहारं विनेति काकाक्षिन्यायेन संबध्यते न
थाचानुमानादिकं विना अन्वयप्रतियोगिपिधानाद्यनुपस्थितेरित्यर्थः तथा चापि धानोपस्थापकानुमानादेः शा
ब्दबो[illegible]धाजनकत्वेपि तज्जनकान्वयप्रतियोग्युपस्थितिजनकत्वेन तदुपयोगितया न व्यतिरेकस्यान्यथानुप
[illegible]धानप्रयोजकत्वमध्याहृतमिति भावः अनुमाना[illegible]देरन्वयानुभवाजनकत्वे तस्यानुपधाने स्वभावं एवेति ८
तत्र श्रुतपदाकांक्षाविरहेपि न क्षतिः अ[illegible]नुभवजनकपदनिष्ठाकांक्षाया एव शाब्दबोधप्रयोगित्वादित्याशयेन प
२० दे एकांक्षासत्वमुपपादितं तदपि पद्याश्रुताभिप्रायेण यदि च पदस्येत्यत्र पदाकांक्षासत्वं न तु रानुपस्थितेपरं वा न अपि

स्व.ग तुलज्ञ्योपस्थितिपरं तदापरमतेऽनुमानादिजन्यार्थोपस्थितेरपि शाब्दबोधजनकतया तन्निष्ठं तदजनकत्वं सहकारिवि शब्द०
१७ रहप्रयुक्तमिति। पिधानोपस्थापकानुमानेऽपि पदाकांक्षाऽउपपद्यत इत्यव[illegible]लौकिकस्थलेऽध्याहृतार्थान्वयबोध
प्रयोजककांक्षाश्रुतपदसमर्थ्यपरमते वेदस्थलेऽपि तत्रतोसमर्थ्यप्रतीत्यविजितेति ममेदं कार्यमिति विश्वजिद्यागः स्व
र्गकामकार्यऽस्त्यर्थः इति स्वाकारकं ज्ञानं नाधिकारिणां विनेति अधिकारित्वेनान्वयप्रतियोगिनः स्वर्गकामस्योप
७० पस्थापकं नुमानादिकं विनाज्ञानानुपपादकत्वे श्रुतपदस्येत्यर्थः तदाकांक्षाश्रुतपदेनाहृत्यानुमानाकांक्षा स्वर्गका
मत्वेनाधिकारिणो बोधोऽपि न साक्षात्प्रवर्तकः स्वकर्तव्यताज्ञानस्यैव प्रवर्तकत्वात्तेनाहृतं वज्ञानं न शाब्दबोधरूपं
प्रवर्तनीयपुरुषाणां विशेषतोऽविधिवाक्यार्थे तदभावे वाक्यभेदादिप्रसंगान्नपरं नूनं व्यानुमितिरूपं तथा च स्वर्गकामत्वेना राम
प्याधिकारिणोऽनुमानादेव बोधो भवतु। इतस्या[illegible]नुमानोपस्थितस्य शाब्दबोधोपगमे तत्वाशयेनाह पदेति कर्तुरिवे १७
तिपचतीसाहाबित्यादिः दृष्टान्तो न्यायमते कर्तृवाचकं पदं पत्र न श्रूयते तत्रतस्याक्षेपलभ्यतेति नैयायिकप्रवादात्सो

[illegible]

पि यथाश्रुतप्रवादानुसारेण वक्तृतस्तस्यासे पलभ्यत्वं आसे पलभ्यप्र
यमांत पदोपस्थाप्यत्वं लाभोलाभसंभवः गौणलाक्षणिकपदयोस्तज्ज्ञानस्यवानुभावकत्वमस्ते गौर्वाहीकः ग
१० गापोघोषइत्यादौ गौ ग वादिपदलाक्षणिकगंगादिपदयोस्तज्ज्ञानस्यैव स्वभावतोऽननुभावकत्वापस्येत्तिपत्पद
स्य गौणादिपदजयोपस्थितिसहकारेण तदर्थान्वितस्वार्थानुभावकसमभिव्याहृतशक्तपदेन
त्पदसाकांक्षत्वं तदेवशाब्दबोधोपयोगीत्याशयेन दर्शितं गौणे निपन्मते शक्तैरनुभवजनकतावच्छेदिकासेवचेह
तिस्तन्मते गौणादेरनुभवजनकतावच्छेदकशक्तिविरहेण नानुभवजनकत्वसंभव इति अननुभावकत्वं पन्मतेवशक्ति
र्जनकतावच्छेदिका अपितु परत्वं तज्ज्ञानत्वं वा पन्मते शक्तेरेवकारणभावघटितकाहतिस्तु शक्यंतरं न्मतयोः अवाचकप ४
दे [illegible] रूपशक्तिविरहेपि शाब्दानुभवाजनकत्वं न विचारसहमिति [illegible] तदुपस्थापितस्य गौणादिपदोपस्थापि

म॰ग नार्थस्य नानुभावकत्वं अनुभावकत्वाभावो वा वाचकपदे इतरपदं विना योगेणाद्दिपदव्यतिरेकप्रयुक्त इत्यर्थः अध्याह
९८ तस्य चेति यथा अध्याहृतेनार्थविषयकानुभवजनकत्वाभावः श्रुत[illegible]पदेऽध्याहारविरहप्रयुक्त इत्यर्थः । ननु समानवि
भक्तिकनामपदयोः एवाभेदान्वये पदि सांकाक्षतातराणीलो घट इत्यादिलरव घटः कर्मत्वमित्यादिनोपि अभेदान्वय प
बोधो भवतीति सत्त आह यद्द्रातिर[illegible]सजातीयेऽन्वयदर्शन भिन्न विशेष्यसजातीये विशेषणसजातीय
स्यान्वयदर्शनेर स्यमानो ऽन्वयः प्रकृतसंसर्गः योग्यनातद्विशेष्ये तद्विशेषणस्य तेन संबंधेनान्वयबोधोप[illegible]पिकयोग्य
तेत्यर्थः पयसा सिंचतीत्यादौ सेकत्वादिना सेकादि सजातीये पयः करणकत्वादिना पयः करणकत्वादि सजातीयस्यान्व
यत्वादिसंसर्गस्य सत्त्वात्तद्योग्यतानिर्वाहः वह्निना सिंचतीत्यादौ क्वचिदपि सेकादौ कस्यचिदपि वह्न्यादिकरणकत्वसंसे राम
सर्गासत्त्वान्न योग्यता योग्यतापा स्वरूपसत्यानशाब्दबोधोपयोगिता अयोग्येपि योग्यताभ्रमाच्छाब्दबोधोदयाद्यो ९८
ग्ये अयोग्यताभ्रमदशायां योग्यताज्ञानाभावेन शाब्दबोधापत्तिः अन्वयबोधे उपयुक्तं विशेष्यविशेषणसजातीयत्वं विशेष्यतावि शे
पि

[illegible]

[illegible]षणतावच्छेदकावच्छिन्नत्वं तन्निवेशात्पक्षोपस्थित्यक्षसजातीयस्य पक्षसजातीयेनापत्तेः संबंधोनगृही
तः तत्रापि तच्छाब्दबो[illegible]धोपपत्तिः नवाविशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्ने विशेषणतावच्छेदकावच्छिन्नस्यासंसर्गग्रहदशा
यां तत्र प्रत्यक्षत्वादिनावयोः संसर्गग्रहसत्वेपि शाब्दबोधापत्तिः तथा च तद्धर्मावच्छिन्ने विशेष्यकतद्धर्मावच्छिन्नप्रकारक
तत्संसर्गकशाब्दबोधे तादृशांशानं हेतुरिति पर्यवसितं विशेष्यविशेषणयोर्विशेष्यानिवेशपतद्विशेष्यसजातीयेतद्विशे
षणसजातीयस्य प्रकृतसंसर्ग[illegible]कज्ञाने तादृशबोधहेतुर्नोपेयमते सा जातस्थघटकाविशेष्यतावच्छेदकादेर्विशेष्यानिवेश
स्यावश्यकत्वेन तत्तद्विशेष्यादीनिवेशत्वेन तत्तद्धर्मावगाहिज्ञानत्वेन हेतुतापांवक्रूतरं कारणभावाधिक्यादवच्छेदकगौ २०४
पृ०२० रवान्नचै[illegible]ग्रहीतविशेष्यकौतादृशविशेषणव्यक्तेः सामान्यतोपि शाब्दबोधानुपपत्ते स्थपत्तुः यत्राविशे
षणतावच्छेदकावच्छिन्नस्यान्वयोहवत्ः विशेष्ये तज्जातीयस्यं योग्यतेति सांप्रदायिका व्याचक्षते न तथा सति विशेष्यता ४
वच्छेदकावच्छिन्ने विशेषणासंसर्गग्रहदशायां रूपान्तरावच्छिन्ने विशेष्ये विशेष्यतावच्छेदकरूपावच्छिन्नेपि वा विशेष

मू॰ग णसंसर्गेजातीयत्वस्यग्रहसंभवाल्शाब्दबोधापत्तेः पदद्वयतद्धर्मावच्छिन्ने तद्संसर्गग्रहदशायां तद्धर्मेणतद्द्वैतत्वाग्र
९९ हेणाविशेषणवद्गृत्तिनद्धर्मवत्त्वरूपाविशेषणवज्जातीयस्यत्वेग्रहानुपप[redacted]त्तिरितिउक्ततेनशाब्दिकोरवंइवरिमेवनाऽदश
योग्यतापेक्षयाविशेष्यतावच्छेदकोविशेषणवद्गृत्तित्वस्याविशेष्यतावच्छेदकत्वाताविशेषणवत्त्वस्यचलघुत्वात्अपू
र्वेविशेषणाविशेष्ययोः शाब्दसंसर्गबोधानुपपत्तेश्चयथाश्रुतसाजात्यघटकरूपंविशेषतोऽभिधानेविघंवेत्तिवि
तर्कयिदूषयतियथाकथंचित्साजात्यस्योत्तिपेनकेनापिरूपेणसाजा[redacted]सस्येत्यर्थः अव्यावर्त्तकत्वादितिवाह्निनासिंचती
त्याद्ययोग्यस्थलेपिप्रमेयत्वादिनावह्नि[redacted]करणकत्वादिमज्जलादिसजातीयत्वस्यसेकादौतेनरूपेणसेकादिसजाती
यत्वस्यचज्ञाहशाद्दाहादौसत्वेनायोग्येऽतिप्रसंगावारकत्वादित्यर्थः पदार्थतावच्छेदकेनेतिअन्वयितावच्छेदकरूपेणेत्यर्थः ७६७०
७७० ज्ञातत्वावच्छिन्ने यं (स्वाश्रि)स्वाश्रिन्नेवयपः पानकर्तृत्वदर्शनसंभवे — नायेत्कांअभावादितिअन्वयिता हेरंब॰
वच्छेदकाद्यज्ञातत्वावच्छिन्नेयपः पानकर्तृत्वसंसर्गदर्शनाभावादित्यर्थः शाब्दबोधानुपपत्तेरितिशेषः पदार्थतावच्छेदकपदस्य ९९
प

[illegible]

नयथाञ्कतार्थपरता संभवः अघज्ञानत्वस्य पदत्वाविरहेणाघज्ञानत्वस्य पदार्थतावच्छेदकत्वविरहात्पदार्थता

वच्छेदकेन रूपेण साक्षात्सविषयत्वेन स्फोटः चैत्रस्येत्यादौ स्फोटे चैत्रस्येत्ययोग्यतानिश्चयदशायामपि पदार्थताव

च्छेदक [illegible] त्वपदर्शनसंभवे न शाब्दबो

धप्रसंगस्य दुर्वारतया तस्य सावलेवना संभवेन तदुपरिहृत्यर्णान्तराभिधानविरोधात् एतेन यद्रूपावच्छिन्नपद

पानकर्तृत्वसंसर्गेन दष्टः तादृशावे [illegible] त्वाघवाच्छिन्नस्य संज्ञा आयजातेर्नितेन चैत्रत्वादिरूपमघज्ञानत्वं पदार्थताव

च्छेदकमेवेति उक्तावपि न क्षती कारः पत्रपदार्थतावच्छेदकं भूतलत्वादिकमेव घटादिरूपविशेषाणां वपितावच्छेदकत

[illegible] प्रकृतयोग्यतानिश्चयस्य शाब्दबोधात्पूर्वं नियमतो दुर्घटता अन्यथा योग्यताज्ञा [illegible] देरेव भङ्गत्यादिकार्यनिर्वाहे श ब्द

भामारूपविलोपपीनेरित्या [illegible] वाक्यार्थस्येति विशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्नेवत्वस्येत्यर्थः अपूर्वत्वात शाब्दबोधात्पूर्वं नियम

तो निश्चयस्याभावात एतद्रूषणमुक्तयोग्यतायानिश्चयमोहे तु श्रीदत्तत्तेनरभिप्रायेण संशयसाधारणज्ञानहेतुत्वोपगमेपुनरुक्ते

[illegible]

१५२०न्नु।१०५

म॰ग वयोग्यता साधीयसीत्तिवोध्यं समभिव्याहृतेत्तितत्पदार्थप्रतियोगिकतत्संसर्गव्याप्यधर्मवत्वंतत्पदार्थी नतत्संसर्गयोग्यतेत्यर्थः
१०० एतादृशयोग्यतायाश्चज्ञानंत धर्मिणितत्पदार्थस्यतेनसंबंधे नान्वयबोधः धर्मिणि मह्नत्संसर्गस्ये शब्दखेह
८ त्यवाक्यार्थेनयाशाब्दबोधाप्रागनुत्पत्वेनतुतद्व्याप्यधर्मस्येत्याशयः वाक्यार्थस्येतिमह्नतसंसर्गव्याप्यवत्ताज्ञानस्यमह्नतसर्गा
नुमितिहेतुतयातस्यशाब्दबुद्धेहेतुत्वेसर्वत्रशाब्दधीपूर्वमनुमितिसामग्रीसत्वेनतस्यसर्वत्रानुमेयत्वापत्तेरित्यर्थः नचसमा ५०
नविषये शाब्दसामग्र्याबलवत्वान्नसंसर्गानुमित्यापत्तिरित्तिवाच्यं शाब्दबोधेपदार्थसंसर्गस्यसंसर्गभयादयाभावेनसंबंध
५००७०ह्य धगाहिसंबंधाविधेयकानुमितिहेतुसंबंध व्याप्यवत्तासानघटितसामग्र्याम्नविषयकत्वाद् शा ाब्दसामग्र्यपेक्षयाबल २
वत्वात् अथवासर्वत्रसंसर्गानुमितिसामग्रीसत्वेऽनुमानादेव मध्यस्यादिनिर्वाहेनशाब्दप्रामाण्यापत्तिरित्येवार्थः नचु
८ संसर्गव्याप्यधर्मत्वेनतादृशधर्मवत्वेवज्ञायमानत्वेनतादृशयोग्यतायाअघटितायाअपेक्षायांशाब्दधीपूर्वअनुमितिसा राम
मग्रीनैयत्यंस्यात्आपितुवास्तवतादृशधर्मवत्व मेव योग्यतासापिस्वरूपसत्वेवहेतुर्नतुज्ञातायेवज्ञा १००

श्री

नागभूमाआपितस्याज्ञानापेक्षायां उक्तदोषः स्यादिति शंकां निरस्यति न चेति योग्यताभ्रमादिति यथा विस्वरूपसत्त्वेव यो
ग्यताहेतुत्वं वाच्यं नायोग्यताभ्रमस्य शाब्दबोधहेतुत्वानंगीकाराद्योग्यताभ्रमाच्छाब्दभ्रमो नोपपद्यते ति तदनुपप
त्तिप्रदर्शनेन संगच्छते न चापि शाब्दभ्रमे योग्यताभ्रम एवानुगतदोषो हेतुर्वाच्यः दोषांतराणामननुगमात् तथा च स्व
रूपसद्योग्यतारूपसामान्यकारणविरहे योग्यताभ्रमो न स्याद्योग्यताभ्रमस्थले स्वरूपसद्योग्यतासत्वाभ्रसंकेरि सा
शयः केचित्तु शाब्दभ्रमस्थले योग्यताज्ञानस्य भ्रमत्वेन सर्वेषि हृत पाभ्रमत्वस्याविषयबाधाधीनतया स्वरूपसद्योग्य
ता स्वरूपसद्योग्यताया असत्वादित्येव योग्यताभ्रमादित्यस्यार्थ इति नासंगतिरित्याहुः तदसत् अत एवेत्यावश्य
मर्थ्येनाविरोधात् अनन्यथासिद्धपाविरहस्य स्वरूपसन्नो हेतुत्वे शाब्दभ्रमस्थले पितत्सत्वेन शाब्दभ्रमानुपपत्तेः विरहे
णानस्यैवेत्यस्य शाब्दभ्रमानुपपत्तेः रैत्यर्थकत्वासंगतेः रूफरीत्या यथाश्रुतव्याख्यापरत्वेन एवेत्य [illegible]
[redacted] शाब्दभ्रमे योग्यताभ्रमाधीनत्वानुपपत्तेरेवेत्यर्थः [redacted]

म॰ ग॰ व्यन्वयानिश्चयाविरहस्य प्रतिबंधकाभावतया स्वरूपसत एव हेतुत्वेन तस्य योग्यतात्वे योग्यतायाश्च मात्मकत्वानस्यशा
१०१ ब्दभ्रमहेतुत्वासंभवाद्यास्तामिसत्रउक्तहेतोर्नासंगतिरितिं न्वयानिश्चयो विशेष्ये विशेषणाभावानिश्चयः स च यद्वि
शेष्यकं यद्विशेषणकस्तत्वेमसिद्धः तत्रैव तद्विरहरूपायोग्यताहेतुं अत सर्वत्र भ्रमेमानाभावेनयादृशस्कत्वे विशेष्ये
विशेषणाभावभ्रमोऽप्रसिद्धं तत्र तदभावरूपयोग्यताया अप्रसिद्ध्याहेतुत्वासंभवे पि न क्षतिरिति एतादृशयोग्यताया
कारणतासाधकमेतादृशस्य कार्याभावप्रयोजकत्वमाहतदेवाति धर्मिणीतिशेषः तत्प्रकारकत्वेप्यभावान्त्यनुपद्यते न
४६ शाब्दज्ञान विशिष्टबुद्धनुसाद्स्य सर्वानुभवसिद्धत्वादितिभावः समभिव्याहृतेतिवध र्मिणितत्पदार्थसं ४
सर्गाभावव्याप्यधर्माभावस्तत्तत्पदार्थयोग्यतेत्यर्थः वह्निनासिंचतीत्यादौ विशेष्ये वह्निकरणकत्वादिरूपाविशेष
२ र्गभावव्याप्यसेकत्वादिसत्वात् तदभावस्तीनातिप्रसंगः संसर्गाभावाप्रसिद्धेः शब्दविशेषणतावच्छेदकतादात्म्यसं राम १०१
वंधावच्छिन्नाविशेषणीभूताभिधेयत्वाषवाह्निन्नाभावाप्रसिद्धेरित्यर्थः तदानिरूपणादितितद्व्याप्यधर्मरूपसत्वरूपयोग्य

त्वाम सिद्धेरित्यर्थः गेहनिष्ठ घटाभावे घटे गेहाधिकरणकत्वाभावे प्रमिते ऽनिश्चिते घटो नास्तीत्यस्य गेह इत्यादिः
तानिश्चये पि गेहसत्वरूपाविशेषणाभावव्याप्यधर्मशून्यत्वरूपयोग्यताया तदभावानिश्चयस्यत
दभावव्याप्यधर्मावच्छिन्नाप्रतिबंधकत्वे न तन्निश्चयदशायां योग्यताज्ञानसंभवादिति भावः अन्वयज्ञानानुदयात्
घटे गेहास्तित्वज्ञानानुदयात् तथा चोक्तज्ञाने ऽनुत्पत्तावन्वयबोधाभावान्निर्वाह इति नोक्तस्य योग्यतात्वमिति
भावः बाधकप्रमाणाभाव इति प्रकृतविशेषणसंसर्गानिश्चये विशेष्यस्य अभावप्रतियोगित्वप्रमाविशेष्यत्वा
भाव इत्यर्थः विशेषणसंसर्गे विशेष्यनिष्ठाभावप्रतियोगित्वग्रहे ऽपि सति तत्राप्रामाण्यग्रहे वा विशिष्टबुद्ध्युत्पत्तावाधानि
श्चयाविधानात्तादृशप्रतियोगित्वप्रमाविषयत्वग्रह एव विशिष्टग्रहविरोधीति तादृशप्रतियोगित्वाभावमुपेक्ष्य त
त्प्रमाविषयत्वरूपबाधितत्वाभावानुधावनं परपरज्ञानं शाब्दधीविरोधि न तु तदभावस्य योग्यतात्वोक्तिसार्थ्य अन्यन्यनि
ष्ठादृशप्रमाविषयत्वस्य प्रकृतसंसर्गनिष्ठतादृशप्रमाविषयत्वस्य अन्यनिष्ठत्वाद्यविरोधितया दृशप्रमाविषयत्वस्य व्याप्या

म.ग. बोधविषयित्वं तत्र प्रथमपक्षे निरूढ[illegible]संसर्गतामवच्छेदकताप्रकृताविशेष्यबाधितप्रकृतविशेषणसंसर्गातिरिक्तवस्तुनीत्यर्थः
१०२ बाधकं तादृशप्रमाविषयत्वं अयोग्यपदीति सेकादिरूपविशेष्यबाधितवह्निकरणकत्वसंसर्गादावपीत्यर्थः । द्वितीयपक्ष
स्वरूपपरिचायकीभूतप्रकृतविशेषणसंसर्गनिष्ठं पाखिरूढं बाधितत्वं तदभाववत्तासंसर्गनिष्ठइत्यर्थः तथा च वह्निकरण
कत्वादिसंसर्गनिष्ठस्य सेकादिबाधितत्वस्य अभावस्य तत्संसर्गे सत्त्वान्नातिव्याप्तिरिति भावः प्रतियोगीति पयसा
सिंचतीत्यादिस्थयोग्यस्थले प्रकृतपद्यः करणकत्वादिविशेषणसंसर्गनिष्ठं पयसेकादिनिष्ठाभावप्रतियोगित्वमभावविशे
२१ ष्यत्वरूपं प्रतियोगित्व[illegible]प्रसिद्धावप्रसिद्धेश्च तत्र तदभावबाधानादेरित्यर्थः तथा च लक्षणेऽसंभव इति भावः तृतीयं एम
७०६ पक्षमाशंक्य निराचष्टे नवे[illegible]रिना अन्यत्र प्रसिद्धस्य प्रकृतसंसर्गातिरिक्तगोत्वादौ प्रसिद्धस्येत्यर्थः तथा च नप्रतियोग्य १०२
प्रसिद्धिरिति भावः बाधकप्रमाण[illegible]त्वाधिकरणविशेषनिष्ठत्वाविशेषितं निरुक्तबाधकप्रमाविषयत्वस्य प्रकृतसंसर्गस्ये
तिवाक्यार्थरूपस्येति शेषः ननु प्रकृते विशेषणोभयोपरक्त एव प्रकृतसंसर्गः शाब्दबोधाप्रामाण्यप्रतीपन्न प्रकृतयोग्यताशरीरे च

ताद्दशविशेषणमात्रोपरक्तः प्रकृतसंसर्ग एव निर्विशतेन यावन्न त द्दयोर्हितयोग्यतायाः प्रथमतोऽदुर्शयलमत आ
[illegible]
द्द अयोग्येपी अन्यानिषत्वस्य प्रमाविषयत्वाद्विशेषणत्वेपि अन्यानिषता द्दशप्रमाविषयत्वाभावस्यापि ताद्दशप्रमावि
षयत्वमतियोगितीकाभावनयानमादायबाधितसंसर्गेपि निरुक्तयोग्यतासत्त्वात् नेमासेरित्यर्थः अयोग्यस्थले प्रकृतवि
शेषणसंसर्गविशेष्यनिष्ठाभावमतियोगित्वप्रमाविषयत्व मति योगिकाभावसत्वेपि ताद्दशप्रमाविषयत्वाबाच्छिन्ना
भावविवक्षयानदोषइत्तिगूढाभिसंधिरायशंकतेतन्नेति अयोग्येसंसर्गेऽपि तन्नैवयोग्यं बाधकं ताद्दशप्रमाविषयत्वं अर्के
आशय मध्ये ध्या अन्यानिष्ठस्य ताद्दशप्रमाविषयत्वस्य अभावस्य अयोग्यसंसर्गे निष्ठत्वसत्वान्न शाब्द प्रमेति तदभावस्ये
वयोग्यतात्वेशांकितमिमानेन ताद्दशशंकाशयं प्रकाशयन्न पूर्वोक्ताप्रसिद्धिदोषेणैव पुनस्तत्पसंहरष्य
तिनहीति प्रकृतसंसर्गबाधकस्याभावः प्रकृतसंसर्गनिष्ठबाधकं प्रमाविषयत्वस्याभावं सचेताद्दशाभावश्च अ

श० प्रसिद्ध एवेति योग्यसंसर्गस्थल इत्यादिः अथाभावरूपविरोधिनोऽप्रसिद्धौ तत्र प्रतियोगिमत्त्वज्ञानं भवतु बाधकाविरहा शब्दं यो
१०३ दित्यत आह अत एवेति योग्यप्रसिद्धौ वाप्रसिद्धौ इत्यर्थः तत्र बाधकस्याप्यनिरूपणादिति योग्यसंसर्गानिष्ठ बाधकस्या
प्यज्ञानमित्यर्थः प्रतियोगिप्रसिद्धावेवाभाव ____ प्रसिद्धौ प्रतियोगिनोऽज्ञेयत्वानियमादिति भावः विशेषणसंसर्गे वि
रोध्यबाधितत्वाभावस्य योग्यतात्वं निरस्तस्य विशेष्ये विशेषणसंसर्गबाधकाभावस्य तत्त्वं निराकरोति नापीति स्वर
पदार्थसंसर्गेति प्रकृतविशेषणसंसर्ग इत्यर्थः अपरपदार्थविशेष्ये ____ योग्यतेति शेषः केवलान्वयिनीति य
त्र विशेषणसंसर्गः केवलान्वयी तत्र तदभावाप्रसिद्ध्याऽव्याप्तेरित्यर्थः एतेनेति केवलान्वयिनि प्रतियोगिनोऽप्रसिद्धत्वे
नेत्यर्थः यत्र विशेष्ये असंबंधग्राहकं प्रमाणं नास्ति यस्य विशेषणस्यासंबंधग्रहजनकं प्रमाणं जन्यप्रमा विशेषत्वसंबं ८१
धेन नास्ति तद्विशेष्यं योग्यं एवं प्रमायाअभावः इदानीं प्रमाकरणस्याभावो योग्यतेति भेदः अथवा यस्यासंबंधग्राहकं राम
असंबंधविषयको ग्रहः प्रमासो नास्ति प्रमाजनकत्वीत्यर्थः बोधनीयेति एकपदबोधनीये परपदबोधनीयार्थ १०३

संसर्गाभावप्रमाविरह इत्यर्थः पूर्वपदार्थस्य पदार्थतावच्छेदकरूपेणानिवेशः इदानींतु तत्पदबोध्यत्वेनेति वि
शेषः प्रतियोग्यप्रसिद्धेरिति केवलान्वयिविशेषणसंबंधस्थलइत्यादि [illegible]
[illegible] दूषणांतरमाह बोधनीयेति तत्पदजन्य
शाब्दबोधात्पूर्वं तत्पदजन्यशाब्दबोधविषयत्वरूपतत्पदबोधनीयत्वविशेषितार्थोपरक्तसंसर्गज्ञानासंभवादित्यर्थः नन्वेताह
शसंसर्गस्याज्ञानेपि स्वरूपसद्योग्यताबलात् शाब्दबोधउपपत्स्यत इत्यत आह योग्यतावेति आदेरिति मिलितयाथाभासेः शाब्दभ्रम
स्य योग्यताभ्रमाधीनत्वानिर्वाहो न स्यादित्यस्तु केभ्यस्यादिः दूषणांतरमाह योग्येति तत्सत्वस्य एकपदबोधनीये अपरपदबोध
नीयसंसर्गाभावप्रमाविरहसत्वरूपयोग्यताया इत्यर्थः अनिरूपणात् अप्रसिद्धेः तथा च प्रतियोग्यप्रसिद्धे[illegible]ध्याः योग्यत्वव्यवहा
रानुपपत्तिरिति भावः विशेषणसंसर्गे विशेष्यनिष्ठाभाव प्रतियोगित्वप्रमारूपबाधकप्रमाविरहस्य विशेषणसंसर्गाभा
वप्रमारूपबाधकप्रमाविरहस्य च योग्यतात्वप्रसंगबाधकांतरमाह अपि वेति स्तीयत्वं प्रमाविशेषणं स्वशाब्दबोधसमवायिपुरुषः अ

१३२८

२ग यो[illegible]ग्ये [illegible]अयोग्यपरेस्वरीयबाधकप्रमायाः सर्वदासत्वेपितत्तस्तुरूपीयबाधकप्रमाविरहस्यदशाविशेसोलभ्येनयोग्य शब्द्यो
१०४ तासंगादित्यर्थः तथा च योग्यताभ्रमाधीनत्वेशाब्दभ्रमस्यनोपपद्यत इतिअर्थवोक प्रमासामान्याभावस्ययोग्यता ध
त्वेनापिदोषइतितत्ससेदोषमाह [illegible]मा मात्रेतीतात्तु निश्चेतुं अशक्यत्वादित्यिात्थ संदेहदशायांयात्थाभावस्येव पर
कीयप्राध्याभावादिप्रमायाअपिविशेष्यारोससंदिग्धत्वादितिभावः । इदं तु योग्यतानिश्चयपहेतुमापसोइयंसंशयसा
धारणहेतुतामालंब्यादिशेषणसंसर्गनिश्चबाधकप्रमाभावविषयत्वाभावस्ययोग्यतात्वंसिद्धांतापिष्यतेयोग्यानुपलब्धेर्वा
धकप्रमासामान्याभावोनिश्चेयइत्याशंकांनिरस्यतीपरप्रमायाइतीअयोग्यत्वा[illegible]सत्वेपिप्रसक्तासंभवादित्यर्थः तथा च यो
ग्यानुपलब्धेरेव न संभवतीति भावः सीयेतिअयोग्यस्थलइत्यादिः [illegible]
[illegible] योग्यताभ्रमेयोतिस्वरूपसद्योग्यतायाअसत्वेत्यर्थः यो राम
ग्यानुपलब्धिविरहे
ग्याणबाधकप्रमासामान्याभावस्यप्रसक्तासंभवेप्यनुमानात्तन्निश्चयसंभवेन नशाब्दबोधानुपपत्तिरित्याशंकतेअन्यपेत्तिद्वार १०८
ने

[illegible]

अत्वादिना जलत्वादौ सत्वकरणत्वादिबाधकसंप्रमाविषयत्वसत्वेन व्यभिचारस्य वद्व्यत्वरूपहेतोस्तादृशप्रमाविषयत्वाभावरूपसा
(८५१२७०७) ध्यव्यभिचारात्तथाविधविशेषदर्शनेनोक्तहेतुकानुमानसंभवइत्तिभावः उक्तरीत्यत्वेन बाधकप्रमाविरहस्यानोपतीयमानकत्वेन
तस्यैवान्वयप्रयोजकरूपस्यैव योग्यतात्वापत्तेः शाब्दधीहेतुतापत्तेः इत्यापत्तिरांकोनिरस्यति नचैवमिति एवमेवान्वयप्रयोजकरूप
स्यैव योग्यतात्वकल्पेवास्त्वितिशेषः आकांक्षेतिअनात्तवाक्ये स्थिरत्वलपरपदसांसंवृत्तीत्यादिवाक्ये वा आनवृत्तारेः न्वयबोध
स्येष्टतयाबाधकप्रमाप्राभावनिसस्याम्भविशेषः आवश्यकत्वादितियोग्यतांतरज्ञानहेतुत्ववादिनापि स्वीकरणीयहे तुत्वाकल्पा
दित्यर्थः स्वबाधकप्रमाविरहस्य पुंल्लिंगशब्देनतस्यप्रकारांतत्वेपि स्त्रीलिंगयोग्यतापत्तेनसामानाधिकरण्यात्स्त्रीलिंगतात
७। व्य इदं स्पष्टोत्पाद्यस्यत्वाप्रकृतिजलस्येतिवॅ[redacted]विरोधणसंसर्गाभावप्रमाविरहरूपस्यकेवलान्वयि[redacted]विशेषणकत्वस्थले प्रतियोग्य ३
घासिद्धा पूर्वपक्षयंयेऽपीनत्वेपिबाधकप्रमापदेनाविरोध्यनिषाभावप्रतियोगित्वप्रमाविवक्षणेन तद्विषयत्व सामान्याभावानिरो
नदोषइत्याशयेनबाधकप्रमाविरहस्यैव योग्यतात्वं सिद्धांतयति बाधकेतिपूर्वोक्तदोषोद्धारेपु पातेसाधेतिनादृशीयोग्यतो वेत्यर्थः

[illegible]

अत्रतसदस्य पुंल्लिंगाभावपदसामानाधिकरण्येऽपि नपुंल्लिंगतातसदार्थस्यविशेष्यत्वेनान्वितवक्षितत्वात्विशेषणपदस्यैवविशे शब्द॰पो॰
मू॰ग अत्रतसदस्य पुंल्लिंगाभावपदसामानाधिकरण्येऽपि नपुंल्लिंगताविशेषणपदसमानलिंगतायाः अधिकरणप्रकारइतिद
१०६ ष्यपदसमानलिंगतायानिपतत्वात्ननतुविशेष्यपदे विशेषणपदसमानलिंगतायाः
ष्यपदसमानलिंगतायानिपतत्वात्ननतुविशेष्यपदे विशेषणत्वेवाविवक्षितानावि शेषणविशेष्यभावेकामचारात्तदितरपदार्थ
र्शनात्संबंधयोग्यतेसत्रतसदार्थस्ययोग्यतापदार्थविशेषणत्वेवाविवक्षितानावि शेषणविशेष्यभावेकामचारात्तदितरपदार्थ
र्शनात्संबंधयोग्यतेसत्रतसदार्थस्ययोग्यतापदार्थविशेषणत्वेवाविवक्षितानाविशेषण अत्रोनाप्रसिद्धिरित्यनुपदंस्फुटयिष्यते
संसर्गइतिविशेषणपदार्थसंसर्गइत्यर्थः अस्यवाभावे ऽन्वयोनतुप्रतियोगिनि अतोनाप्रसिद्धिरित्यनुपदंस्फुटयिष्यते
अपरपदार्थोविशेष्यविशेष्यस्यचततद्व्यक्तित्वेनप्रवेशः कार्यः नतुविशेष्यतावच्छेदकरूपेणअतोनातिप्रसक्तविशेष्यतावच्छेदकसा ३
मानाधिकरण्येनविशेषणसंसर्गेणान्वयपरवाक्येयोग्यतानिर्वाहः एवंचविशेषणस्यापितत्तद्व्यक्तित्वेननिवेशः कार्यः
नतुविशेषणतावच्छेदकरूपेणविशेषणतावच्छेदकाक्रान्तैकव्यक्तिसंसर्गनिष्ठस्यविशेष्यनिष्ठाभावप्रतियोगित्वप्रमाविशेष्यता रग्म
भावस्यबाधितविशेषणव्यक्तियोग्यतात्वविरहात्तत्तद्व्यक्तिप्रतियोगिकप्रमेतसंसर्गनिष्ठतद्व्यक्तित्वस्याभावप्रमाविशेष्यत्वा १०५
भावस्यबाधितविशेषणव्यक्तियोग्यतात्वविरहात्तत्तद्व्यक्तिप्रतियोगिकप्रमेतसंसर्गस्याद्वित्वाद्यवच्छिन्नाभावंविशिष्टाभावंमादायप्रसिद्धाभावेप्रतियोगि

[illegible]

[illegible] भावस्तद्व्याप्यान्वयंयेणपतेत्यर्थः धर्मिरापाबाधितस्यापिसंसर्गस्या

[illegible]

[illegible]

वैयधिकरण्यावशेषणे न वारणीयः अत एव पञ्चाप्यवृत्तिसंयोगादिसंबंधः शाब्दधीविषयः तत्र योग्यतानिर्वाहः संयोगस्य तथा
त्वेपि न घटत्वभूतलाभित्यादौ नानार्थयोर्भेदे नान्वयस्याप्युपपत्तेर्न पात्रत्रभूतलादौ घटादेः साक्षादनन्वयात् तादात्म्यसंबंधेन घटा
दिसंबंधिन एवान्वयात् अपि तु काष्ठं पत्नीत्यादौ आस्यानोपस्थापितवत्साद्रिरूपमायारस्य काष्ठादौ अन्वयस्थले भूतलं घटवदि ८
तं त्यादावपि मत्वर्थपारम्पर्येणाघटादेर्भूतलादावन्वयबोधोपगमे संयोगस्य संबंधताबोध्या अथ समवाये कथमन्वयबोधादावपि सम
वायेन रूपान्वययोग्यतापत्तिः रूपादिप्रतियोगिकत्वविशिष्टसमवायाभावस्य वायवादौ सत्त्वेपि तस्य प्रतियोगिसमानाधिकरणत्वे
न लक्षणघटकत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिवैयधिकरण्यस्य लक्षणघटकत्वेपि उक्तस्थले संयोग[illegible]संबंधेन यो
सं ग्यत्वानिर्वाहः विशेषणयोगस्याविशेषणवृत्तित्वाद्विशिष्टस्य विशेष्याविशिष्टप्रतियोगिव्याधिकरणाभावसत्त्वादिति चेन्न संबंधो
ऽभावप्रतियोगितावच्छेदकस्तत्र विशेषणेनावच्छेदकसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकविशेष्याभावप्रतियोगित्वप्रमाविशेष्यत्वा
भावस्यैव योग्यतात्वोपगमात् यत्र हस्त[illegible]नियामकप्रतियोग्यनुयोगिभावादिः संबंधस्तत्र तादृशसंबंधस्य प्रतियोगितावच्छेदकत्वाभा

मू० ग वेन्नादिशेष्यनिष्ठतत्संबंधावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्यापोग्यतानुपपत्तिरितितत्रसंबंधानिष्ठएवबाधकप्रमाविरहोयोग्यताश्च प्रथमे शब्दव्यो०
१०१ नसाभंजस्यात् यद्यपिप्रातियोगित्वाभावनिवेशेनैवोपपत्तिः तथाप्यप्रामाण्यज्ञानस्यविशिष्टबुद्धि विरोधितयाविशेष्येविशे
षणाभावप्रमाविषयत्वज्ञानवाद्विशेषणसंसर्गादे
विशेष्यनिष्ठाभावप्रतियोगित्वप्रमाविषयत्वज्ञानस्यैवंविरोधिता मणिकारानुमतापस्यचज्ञानेबाधनिश्चयविधयाविशि
वा ष्टज्ञानविरोधितद्भावरूपबाधितत्वरूपायोग्यताश्रयापेन प्रतियोगित्वप्रमाविषयत्वाभावात्तु धावनेअत्रचप्रतियोगित्वप्रमा
विषयत्वपर्यंतज्ञानस्यविशिष्टबुद्धि [redacted] विरोधित्वेपिप्रतियोगित्वाभावस्यानद्भावाच्चा
त्मकत्वेपिच प्रतियोगित्वाभावज्ञानेपिप्रतियोगित्वप्रमाविषयत्वज्ञानस्यप्रतिबंधकत्वप्रतियोगित्वाभावज्ञानस्यशाब्दबोधहेतुता रामु
मुपगम्यापिबाधग्रहकालेशाब्दबोधापत्तिवारणसंभवेनप्रतियोगित्वाभावस्ययोग्यतात्वसंभवनीत्यशयेननिष्ठत्वलक्षणे १०
प्रमाविषयत्वांशः परित्यज्यतेप्रथमेपंचाद्याम्नित्तिविशेषणसंसर्गाभावप्रमारूपबाधकप्रमाणस्याप्रसिद्धावपीतिशेषः प्र

मपानिष्ठेति प्रमेयरूपाविशेष्यपदार्थानिष्ठेत्यर्थः वाच्यत्वसंसर्गो वाच्यरूपविशेषणतादात्म्ये वाच्यस्य तादात्म्यं वाच्यत्वमस्वं डे
विशेषणसंबंध इत्यभिमानेनेदं यद्विवाच्यत्वेन भासमानानामपि तत्तद्व्यक्तीनां विभिन्नानितादात्म्यानित तादात्म्यात्तद्व्यक्तिसंबं
धतया भासंते तदा विशेषणसंसर्गाभावस्याप्रसिद्धेन वकाशः परंतु यत्र विशेषणतावच्छेदकाश [illegible] भावस्य घटप
दो भयत्वाद्यवच्छिन्नानेदस्य वा विशेषणत्वेन तत्र विशेषणसंसर्गाभावाप्रसिद्धेरित्याशयः नतु तत्तद्व्यक्तित्वेन विशेषणविशेष्ययोर्यो
विशेषणता ग्यताशरीरविशेषसामान्यरूपेण विशेष्ययोरन्यप्रबोधदशायां तत्तद्व्यक्तित्वेन तदुपस्थित्यनेपत्यानन सर्वत्र योग्यताज्ञानानिर्वा
हः समानप्रकारकबाधज्ञानस्यैवाविरोधितया सामान्य ———— रूपेण विशेष्यादिविषयकबाधग्रहदशायां त
तद्व्यक्तित्वेन तद्विषयकयोग्यताज्ञानसंभवात् सामान्यतः तद्विषयकशाब्दबोधापत्तेश्चेत्यतः सामान्यतः पदार्थद्वयघटितां प्रति
योगितावच्छेदकत्वाभावगर्भां योग्यतामाह वस्तुतस्त्विति एकपदार्थसंसर्गतत्तद्विशेषणतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेद
कत्वं तथा च यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वाविशिष्टया हशासंसर्गावच्छेदकेयोपद्रूपावच्छिन्नवृत्तिकाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावः स
[illegible]

[illegible]

मू.ग. नद्रूपावच्छिन्नस्य ताद्दशसंबंधेन तद्रूपावच्छिन्नेना [redacted] व्याप्ते विशेषणाकस्थले वालनीत्यापेन सर्वासामेव विशेषणव्यक्तीना
१०८ मनेकवृत्तिविशेष्यतावच्छेदकसामानाधिकरण्येन संसर्गाभावसत्वेपि विशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तिकाभावाप्रतियोगित्वं सु
लभमित्यादिकमर्थमवच्छेदकगर्भनेगनेनशंक्यं तद्दलेरपि तत्राद्दित्वादिनाभावतत्वेन विशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तिकाभावाप्रतियोगि
त्वस्य विशेषणसंसर्गेदुर्घटत्वात् अत्रमहत्त्वादोघटाघेतरे एतद्दलित्वरूपविशेषणासंसर्गाभावसत्वान्नयोग्यत्वानिर्वाहस्या
दितिविशेष्यतावच्छेदकान्समहत्तित्वमुपेस्याविशेष्यतावच्छेदकावच्छेदेनवृत्तिमानत्वस्याभावे निवेशः वैवं घटत्वाघवच्छेदेन स ४
त देशवृत्तित्वाघत्वमेपितत्र योग्यताप्रसंगइतिवाच्यं तत्र घटादिरूपविशेष्ये विशेषणान्वयेनायोग्यतापरत्वावच्छेद
कावच्छेदेनबोधे विशेषणाविशेष्यतावच्छेदकयोरवच्छेद्यावच्छेदकभावसंबंधेनाविशेष्यभावोपगमाऊक्तस्थलेपि नयोग्यताद्दशसं
बंधेनाप्रसिद्धत्वअवच्छेदकावच्छेदेनबोधेधार्मितावच्छेदकावच्छिन्नत्वाविशिष्टतत्संबंधेर्मिणिविशे[illegible]संसर्गरत्वव्यतेनथा रा.म.
पिरर्शनस्थलेविशेषणप्रातियोगिकताद्दशसंबंधाप्रसिद्ध्यानयोग्यतालक्षणातिव्याप्तिः एवंयत्राविशेषणांतरोपलक्षित १०८

[illegible]

विशेषणवत्वेऽविशेष्ये बाधितं अविशिष्टविशेषणवत्वेतु बाधितं तत्र विशिष्टप्रतियोगिक
विलक्षणवैशिष्ट्यस्याविशेषणसंबंधतामतेपि तादृशसंबंधस्य विशेष्येऽभावसत्वान्नाविशिष्टवैशिष्ट्यपरवाक्येऽयोग्यतातिप्रसंगः पादिचतादृशबोधे प्रतियोगिकत्वाविशेषित एव तत्तत्संबंधो विशेष्ये विशेषणसंबंधः परंतु विशेषणपारतंत्र्येणाविशेषणतावच्छेदकस्येव विशिष्टस्याविशिष्टप्रतियोगिक तत्तत्संबंधरूपपरंपरासंबंधेन प्रकारता तदा तत्राविशेष्ये विशेषणान्वये योग्यतेव अयोग्यता तु तत्रैतादृशपरंपरासंबंधेनाविशेषणतावच्छेदकान्वयस्येवेति बोध्यं नेवाविशेष्यतावच्छेदकावच्छेदेन वर्तमानाभावानिवेशे एतद्देशावृत्तिघटतासर्पकेऽत्र घट इति वाक्येपि योग्यतास्यात् एवं स्थिरजलकर[illegible]णकत्वसंसर्गस्य सेकेऽभावसत्वेपि जलकरणकत्वसंसर्गत्वरूपसामान्यधर्म्ये सेकनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावसत्वेन स्थिरजलतात्पर्यकपयसा सिंचतीत्यादिवाक्येऽतिप्रसंग इति वाच्यं तादृशवाक्येपि शाब्दसामान्ये शातोपयोगिन्या योग्यताया स्वीकारे सति विरहावतनादिशेष्याविशेषणयाकिंचिद्विताया योग्यताया अपि स्वरूपसत्याः शाब्दबोधोपयोगिता स्वीकारेणोक्तवाक्यानां प्रामाण्या

[illegible]

मू-ग पत्सनवकाशात्त् अव्याप्यवृत्तिसंसर्गकत्वस्य तदाधारत्वप्रयो अभावविशेषणमुपादेयं न च प्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टव
१०९ त्वगर्भं वाच्यं अतः समवायैक्यमते वाय्वादौ रूपादिप्रतियोगिताकत्वविशिष्टसमवायाभावस्य प्रतियोगिसमानाधि
करणत्वेपि विशिष्टप्रतियोग्यधिकरणत्वेनातिप्रसंगानवकाशः प्रतियोगिवृत्तित्वविशिष्टसंयोगस्यानुयोगिनि वि
शिष्ट[redacted] प्रतियोगिव्यधिकरणाभावसत्वेपि न तद्विशेषणप्रतियोगिकत्वविशिष्टसंयोगत्वस्य तादृशाभावप्रतियोगिता
नवच्छेदकत्वात् अपि च विशेषणप्रतियोगिकत्वादिविशिष्टसंबंधविशेषत्वे विशेष्यवृत्त्यभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वग्रहे वि
शेष्ये विशेषणसंसर्गाभावग्रहस्याभावेन तादृशसंसर्गत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वावगाहिनस्तुल्यवित्तिवेद्यतया तादृश
संसर्गत्वे अभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाहित्वं उपगम्य कुत्रचिद्विरोधित्वोपपादनेपि संयोगेन वह्न्यधिकरणक इत्यादौ विशेष्ये
विशेषणबाधग्रहस्य वह्न्यधिकरणकत्वादिप्रतियोगिकसंसर्गत्वे संयोगादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वावगाहित्वाभावे राम
न तादृशधर्मे प्रतियोगितानवच्छेदकत्वग्रहाविरोधित्वं तादृशबाधग्रहदशायां वह्निर्नास्तीत्यादिवाक्याच्छाब्दबोधा १०९

[redacted] पातिः अ यत्र विशेषणसंबं
धी हत्ति नियामकः तत्र विशेषणतावच्छेदकधर्मे विशेष्यवृत्त्यभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावरूपयोग्यताविशेष्ये विशेषणतावच्छे
दकावच्छिन्नाभावग्रहस्य दर्शितमुक्तत्वात् तादृशयोग्यताज्ञानाविरोधितया तादृशबाधग्रहस्य शाब्दबोधाविरोधिता निर्वाहः विशेष्ये वि
शेषणसंसर्गस्याभावग्रहस्त्वविरोधी तिव तस्य उक्तयोग्यताज्ञानविरोधिनः शाब्दबोधाविरोधित्वमिष्टमेव शाब्दबोधे संसर्गस्याप्रका
रत्वात् यत्र च विशेषणस्य संबंधो वृत्त्यनियामकः तत्र तत्संबंधावच्छिन्नाभावाप्रसिद्ध्या तत्संबंधेन विशेषणवदन्योन्याभावग्रह एव वि
रोधि इति तत्र विशेषणे विशेष्यतावच्छेदकावच्छिन्नविशेष्यवृत्त्यन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावरूपयोग्यताज्ञानस्यैव
हेतुतोपपत्तेः अन्योन्याभावविषयकबाधग्रहस्य च तद्विरोधितया शाब्दबोधविरोधित्वोपपत्तिरिति चेत् एवमपि यत्र पदार्थयोः सं
७ बंधो वृत्त्यनियामकः तत्रान्योन्याभावविषयकबाधग्रहदशायां अत्यंताभावगर्भयोग्यताज्ञानसंभवेन शाब्दबोधापत्तेः द्वि ६
विधस्यापि योग्यताज्ञानस्य परस्परसहकारेणैकविधशाब्दबोधहेतुतायामननुभवाद्विरोधः अत्यंताभावे ऽन्योन्याभावे च विशेष्यं

म॰ग वृत्तित्वम्महदशायांअसंत्ताभावा [illegible] गर्भयोग्यताज्ञानस्यासंभवेनयोग्यताद्याज्ञानेपिशाब्दबोधस्यानुभविक शं॰यो
११० त्वात्‌यएवंयात्याभावज्ञानकालेप्युक्तयोग्यताज्ञानसंभवेनशाब्दबोधापातिं तस्यशाब्दबोधे साक्षात्प्रतिबंधकत्वोपगमे
वाध ज्ञानेएवयोग्यताज्ञानस्यतथात्वमुपगम्यतांकिंयोग्यताज्ञानस्यशाब्दबोधहेतुतयान वशाब्दप्रमाप्रमयोः सामग्री
भेदायायोग्यताप्रमाप्रमयोः तद्भयहेतुत्वमावश्यकमितिवाच्यं वाविषयबाधस्थलेप्युक्तयोग्यतासत्वस्योपदर्शितत्वात्तत्प्र
माप्रमयोःशाब्दप्रमाप्रमानियामकत्वासंभवात्‌ नियामकांतरस्यानुसरणीयत्वात्तस्माद्विशेष्यतावच्छेदकविशिष्टे प्रकृत
संसर्गेणविशेषणता [illegible] वच्छेदकावच्छिन्नवत्वमेवयोग्यता संशयपसाधारणंतत्‌ज्ञानमेवशाब्दधीहेतुरसौवाक्यार्थरूपाया ४
रुष स्त्वस्यांसर्वत्रानिश्चेतुमशा [illegible] त्वेपिनक्षतिः तज्ज्ञानस्याविशिष्टबुद्धिविरोधिनां यात्याभावज्ञात्यवच्छेदकपाप्यतद्वच्छेदकध रा॰म
र्मत्तानानांसर्वेषांप्रतिबंधकानामभावकूटस्यशाब्दधीहेतुत्वापेक्षयाप्रत्यस [illegible] प्रतिबंधकशाब्दसामग्रीशरीरनिवे ११०
शापेक्षयाचतावत्प्रतिवध्यदर्शितेकविधयोग्यताधियस्तद्धेतुत्वेतत्सामग्रीघटकत्वेवलाघवेनतद्धेतुतासिद्धिः वाधादिनी

स्वप्रमात्ते वेधकतायां भ्रमत्वज्ञानाभावोऽनुच्छेदकः योग्यताज्ञानहेतुत्वे च भ्रमत्वानिश्चयप्रभाव इति गौरवे स्वत्वमित्यु
किंचित्करं विशेषमालोक्य हि रायामनुसंधेयः लाघवादिति प्रथमोपदर्शितयोग्यतायाः प्रमागर्भत्वेन गौरवादिति
भावः शक्यज्ञानत्वादिति प्रथमयोग्यतायां पदार्थान्तर्गततया प्राकृतत्वेन प्रवेशनीयतया दुर्ज्ञेयत्वादिति भावः यत्तु स्वकीयबा
धकप्रमाविरहस्यातिप्रसक्तत्वात् पूर्वलक्षणे स्वपरसाधारणबाधकप्रमासामान्यविरहस्य विवक्षणीयतया परकीयबा
धकप्रमायाः सत्वेपि ग्रहेण प्रथमयोग्यताया अशक्यज्ञानतापत्तेरमायाः प्रमयाः घटितत्वेन शक्यज्ञानत्वेति पूर्वपक्षे बा
धकप्रमाविरहस्य ज्ञातुमशक्यत्वादित्यस्य दर्शनेनाशयव्याख्यानं तच्छोभनं वा कार्थानिश्चये विना प्रमया घटिताया अ ७
प्यबाधितत्वादिरूपयोग्यताया दुर्निश्चयत्वापसंशयसाधारणयोग्यताधियो हेतुत्वात् बाधकप्रमाभावस्य दुर्निश्चयत्वे
४८७ पि च संशय संभवात् न नु नरशिरोस्थि प्राण्यंगत्वात् शंखवदित्यनुमानेन रस्य शिरोस्थानि अशौचाभावरूपशौ
चनिश्चयसंभवेन मलमूत्रपुरीषास्थिनिर्गतं स्य शुचि स्पृतामित्यादिवाक्याद्व्यबोधानुपपत्तिः अशौचे वाधितत्वग्रहे

वेदस्य२

म॰ ग पावाधितत्वग्रहरूपयोग्यताज्ञानासंभवादित्याशंक्यानिरस्यति नवेतिबाधितार्थाघित्वग्रहेणासंभवद्बाधितत्वरूपंस
१११ हकारिसमवधानकात्अन्वयाबोधः अन्वयबोधासंभवः अयजीवज्ञातीयत्वे नेतिहशांतरूपशंरवेसाध्यानिश्चयसंपादक
तयोक्तानुमानोपजीव्यभूतस्यमानतावच्छेदकरूपेणसज्ञातीयतायाअशेगेचवोधकशाब्दे सत्वेनेत्यर्थः बलवत्वात् निश्चि
तमामारोपकवोधजनकत्वात् अशेगेवबोधकवेदस्यानेदोषसुरूषादिमणीतत्वेनतद्दशास्यातिवाक्येचवेदमूलत्वेतमामामा क
रापालेश्चयः संभवतीतिवोध्यं तेनत्वादशारगद्बोधस्याविरोधिविषयकत्वेनतदनुमितिजनकपरामर्शेः प्रामाराप्यं या
हपित्वानुमितावप्रामा[redacted]तापत्ताबेत्यर्थः तथाचनयोग्यताज्ञानाविघटनमितिभावः ननुवाध्यबभावस्यानपृथकारणताप्र
तायेनतद्भा वक्तृदहेतुत्वकल्पनपापौतौज्ञानाहेतुत्वमतेगो रवंकिंत्वनुमित्यादिसाधारणलौकिकसंनिकर्षाघजन्यावीशि १११
ष्टवुद्धित्वावच्छिन्नंप्रतिकूलाद्धाधा[redacted]भावहेतुत्वादेवयोग्यतानिश्चयदशायांशाब्दबोधानिर्वाहइतिकिंयोग्यताज्ञानस्यशा
ब्दहेतुतयेतिशंकतेनान्वितिआकांक्षासत्तिज्ञानरूपसहकारि[redacted]मात्रसमवहितत्वेनप्रमाणतांशाब्दबोधोपधायक

उ [illegible]

तायोग्यतापि योग्यताधीरूपितानिवेशनी शाब्दबोधोपधानप्रयोजकसामग्रीप्राविशेष्यते बाधाभावस्यव्याप्तिश्चपा
भावस्यप्रमामात्रहेतुत्वाल्लौकिकसंनिकर्षाघजन्यविशिष्टबुद्धिसामान्यं प्रतिकूलत्वेहेतुतयाऽनात्तिप्रसंगतत्वबोधेशाब्दधी
विरोधिनिबाधानिश्चयोपियतः प्रमाणदोषः शाब्दधीजनकपात्रिंवज्ञानाविरोधित्वंअवश्यंवक्तव्यमितितथाचयोग्य
ताज्ञानस्यतद्धेतुत्वेबाधेशाब्दधीजनकपात्रिंवज्ञानाविरोधित्वान्निर्वाहात्तस्यतद्धेतुत्वमावश्यकमितिभावः विषयबा
धस्यैवप्रमाणदोषतासंभवेनपथाश्रुतासंगतिर्बोध्याप्रमाणविषयेशाब्दज्ञानजनकसकलज्ञानानांबाधस्थलेसत्वे
बाधासंभवात्बाधबुद्धेः शाब्दबुद्धिविरोधित्वासंभवात्जनकज्ञानंविघटयतएवज्ञानस्यजन्यज्ञानाविरोधित्वमिति
नियमादितिभावः अनुमितिप्रतिविरोधिनोबाधग्रहस्यतज्जनकज्ञानाविघटकत्वेनतत्रैवव्यभिचारान्नोक्तनियमसंभ
वइतिअनुमितिस्थलंदृष्टांतयतिप्रयोजकबाधव्याप्तिविरहातः बाधज्ञानेनव्याप्तिज्ञानविघटनंतस्यसाक्षाद्व्याप्तिज्ञानवि
घटकत्वासंभवादाहउपाधि उपाधिज्ञानस्यापिव्यभिचारज्ञानद्वारकतावोधस्योपाधिकल्पकतावीज

[illegible] [illegible]

म॰ग स्तांस्तुांकै दर्शयाति निरूपाधावित्तिपक्षधर्मेहेतो रिति शेषः बाधानवकाशात्पक्षावाधितसाध्यकत्वात् अपक्षधर्मव्याप्य
११२ हेतुके ह्रदो वह्निमान् धूमादित्यादौ उपाधिकल्पकत्वासंभवेपि पक्षधर्मताज्ञानाविघटकत्वं वा पक्षज्ञानस्येति निपम — निर्वा
होद्दृष्टव्यः पक्षधर्मताज्ञानविघटकत्वं च स्वव्यापकत्वेन गृहीतसाध्यस्याभावग्रहे पक्षे हेतोरभावग्रहोत्पत्त्या तद्द्वारा वोध्यं
अबाधितत्वादिज्ञानस्यानुमितिहेतुतामते बाधस्य तद्विघटकत्वमेवानियमोपपत्तिरिच्छाशयोजिकेति शाब्दसामान्ये प्रतीत्या
दिः शाब्दाभासः शाब्दभ्रमः उच्छेदप्रसंगादिति भ्रमस्थले विषयबाधस्यावश्यकत्वात् स्वरूपसत्त्वोत्कर्षभावरूपापाययोग्यतापा
असंभवादिति भावः उपायाभावादिति अबाधरूपयोग्यताग्रहे बाधरूपकोटिभानानिवृत्तिप्रयोजकाभावादित्यर्थः विपर्य
योभ्रमः प्रमांअबाधितत्वकोटिनिश्चयः । तत्साधारणस्येतत्साधारणयोग्यताज्ञानत्वावच्छिन्नस्य । ननु संशयसाधारण राम
योग्यताज्ञानस्यहेतुत्वेप्ययोग्यतानिश्चयस्यशाब्दधीप्रसंगः अयोग्यत्वानिश्चयानंतरक्षणे तत्संशयासंभवेपि संशया ११२
नंतरक्षणे शाब्दादिनाअयोग्यतानिश्चयसंभवे सामग्रीसत्त्वादित्यत आह योग्यतेत्ज्ञानस्य विशिष्टबुद्धिप्रतिबंधकत्वाविशि

[illegible]

इत्युद्दिसामान्यविरोधिनः सर्वशब्दादिबुद्धिसामान्येऽभावात्कारणीभूताभावापेक्षणात् ननु शाब्दबोधासर्वमो
ग्यतानिश्चयासंभवेन तत्साधारणहेतुत्वाभिधानविरोधस्तत आह कश्चिदितियोग्यानुपलब्धेस्तिरस्कृताभावस्य अनु
पलब्धिग्राह्यतात दभिप्रायेणेदं योग्यानुपलब्ध्या[redacted]ग्राह्यघटाद्यभावस्य प्रत्यक्षतो निश्चये [redacted]
विशेषदर्शनेन घटाद्यभावे विरोध्यवृत्त्यभावाप्रतियोगित्वस्य तत्प्रमाविषयत्वस्य च सुनिश्चेयत्वं बोध्यम् (हि) एक [illegible]
कार्यानुकूलत्वसंगत्या योग्यतां निरूप्यासत्तिं निरूपयितुमाह आसत्तिश्चेति अव्यवधानेनेति विशेषणे तृतीया तथा चाव्यवहि
तत्वस्योपस्थितौ वैशिष्ट्यलाभात् तयोः पदार्थयोः परस्परान्वयबोधः तदेकार्थोपस्थित्यव्यवहितापरोपस्थितिः तदन्व [illegible]
यबोधोपयिकासत्तिरित्यर्थः नीलो घटो द्रव्यं पटवदित्यादौ क्रमोच्चरितनीलादिपदेभ्यः क्रमेणैव ज्ञातेभ्यः क्रमेण नीलाद्यर्थो
पस्थितेः घटाद्युपस्थिते नीलाद्युपस्थित्यव्यवहितत्वान्नीलघटाद्यन्वये नीलपटादिपदानामासत्तिः इयं चासत्तिर्जनक
तासंबंधेन पदस्यासत्त्वमुपपादयति अव्यवधानं च स्वध्वंसाधिकरणसमयध्वंसानधिकरणत्वे सति स्वप्रागभावाधिकरणसम

१

मू॰ग प्रागभावाधिकरणसमयप्रागभावानधिकरणत्वं समय तद्वत्त्वं पूर्वत्वं तरसाधारणं बोध्यं एकार्थोपस्थितिस्तु नरया अपरप
११३ दोपस्थिता अपरपदार्थोपस्थितेर्व्यवधानेपि निरूढमव्यवहितत्वं नीलो घट इत्यादौ आसन्नानां नीलो घटादिपदानामस
तमेव नीलाद्युपस्थितिरतीतघटाद्युपस्थितिक्षणोऽनधिकरणत्वात् तद्द्वयसत्त्वात् न वस्तुतः प्रकृतान्वयबोधाननुकूलोपस्थित्य
नंतरितत्वमेवासमवधानं वाच्यं अर्थोपस्थापकपदोपस्थितेश्च अर्थोपस्थितिद्वारा प्रकृतान्वयबोधानुकूलत्वेनेति तथार्थोपस्थि
तेरन्यप्रसंगः अतो नीलाद्युपस्थित्यनंतरं घटादिपदघटककारादिघकाराद्यनेकवर्णग्रहोत्तरमेव घटादिरूपार्थोपस्थितेस्तानउ
त्पत्तिक्षणस्य नीलाद्युपस्थितिनाशाधिकरणसमयध्वंसाधिकरणतया अनधिक▮रणत्वान्नाविशेषणाक्रान्तत्वेपि न दोषः प्रका
रादिसकलवर्णोपस्थितीनामेव घटाद्युपस्थितेर्द्वारा घटादिघटितत्वात् कार्थबोधानुकूलतया नीलाद्युपस्थितस्तत्र प्रकृतबो ग्रम
धाकार्थबोधाननुकूलोपस्थित्यनन्तरत्वघटितं तद्व्यवधानस्य घटाद्युपस्थितावक्षतत्वात् तेन नीलः सुंदरो घट इत्यादौ नी ११३
ला घटाद्युपस्थित्योर्विशेषणान्तरसुंदरोपस्थित्यादिना व्यवधानेन नीलघटाद्योरासत्तिक्षतिरिति दोषस्याप्यनवकाशः अत्र प

कृतत्वादृशनानाविशेषणाविशेषितघटादिरूपवाक्यार्थबोधे सुंदरादिरूपविशेषणतदुपस्थापकपदोपस्थितीनामनुकूल
त्वात्तद्घटकत्वासमनस्यानिरूक्तासत्वप्राधान्यत्वात्मैत्रेयग्रामंभुंजानश्चैत्र ओदनं गच्छतीत्यादौ ग्रामगमनाद्योदनभोजनाद्यन्वयबो
धप्रयोजकाः सत्ति प्रसंगः व्यवधापकत्वतत्पदार्थोपस्थितीनां तदनुकूलत्वतत्सदोपस्थितीनां च तावत्पदार्थघटितमहावाक्यार्थबो
धानुकूलत्वादितिवाच्यं पतःपादृशविशेषणविशेष्यतापन्नस्य वा प्रकारतया प्र[redacted]तवाक्यार्थबोधे भानं तदनुकूलतादृशाविशे ४६
षणतदुपस्थापकशाब्दोपस्थित्यन्वयप्रतियोगिनइ[redacted]पस्थापकशाब्दोपस्थितीनामेवप्रकृतवाक्यार्थबोधानुकूलत्वेनाविवक्षणं
घटः सुंदरो नीलइत्यादौ सुंदरादिपदार्थविशेष्यतापन्नघटादौ नीलादेः प्रकारतया नीलाद्युपस्थितेः सुंदराद्युपस्थित्याद्यनाद्यु
पस्थितिव्यवहितत्वेपि चैत्रो ग्रामं गच्छतीत्यादौ ग्रामकर्मकत्वादिविशेषितगत्यादेः चैत्रादौ प्रकारत्वेन गत्याद्युपस्थितेर्ग्रामाद्युप
[redacted]स्थित्या चैत्राद्युपस्थितिव्यवहितत्वेपि च नीलघटाद्यो गतिचैत्राद्यो रन्वये नासत्तेरनुपपत्तेः सुंदरादेर्भिक
मेत्वादेश्चानिरूक्तविशेषणहृपत्वात्तद्दर्शितानासन्नस्थलेपतादृशाविशेषणोपस्थित्यादिभिन्नभोजनाद्युपस्थितेर्विशेष्याविशेषणो

शा॰ ग पस्थितिद्वयव्यवधायकत्वान्नातिप्रसंगः अत्र वदंती क्रमिका[redacted]णां पदार्थोपस्थितीनां एकदा सत्वेन समूहालंबनात्मिकाता

११४ वत्पदार्थोपस्थितिश्चरमं स्वीकारणीया अन्यथा पदजं[redacted] पदार्थोपस्थिति [redacted] पशाब्दधीहेतोर्विशेणज्ञानरूपाविशिष्टबुद्धिहेतोश्च

७० विरहे शाब्दबोधा[redacted] निर्वाहात् नर्थ स्थलेपि समूहालंबनात्पदार्थोपस्थितिस्वीकारे स्वस्यापि साव्याहिकत्वेन नादृशपदार्थो

पस्थितेरासत्तितया शाब्दबोधनिर्वाहे नासन्नस्थलेतद् स्वीकारे उक्तकारणविरहादेव शाब्दबोधानुत्पादात् निर्वाहे च अत्र मव्य

वहितोपस्थितिरूपासत्तेः शाब्दबोधोपयोगितया[redacted]भेदगर्भाव्यवधानादिवस्तु पाक्रमिकोपस्थितीनामेवासत्तितया अनासन्न

स्थले च समूहालंबनोपस्थितिस्वीकारेपि क्रमिकविशेषणविशेष्योपस्थित्योर्व्यवधा[redacted]तत्वेन आसत्तिज्ञानस्यैव शाब्दबोधहेतु

तयानानुपपत्तिः अतएवासत्तिभ्रमाद नासन्नस्थलेपि शाब्दधीः क्रमिकोपस्थितानामव्यवधानभ्रमाइत्येवाम्येवोक्तघटक

पदानां क्रमिकतया तेषां क्रमिकत्वज्ञानस्यावश्यकत्वेपि अवांतरतावच्छेदैपित्रपदार्थानेष्प[redacted]स्थापिता अपितु समूहालंबन

नस्मातिमारूढेश्वरममेव समूहालंबनार्थोपस्थितेर्ज्ञानितानत्रासत्यनुपपत्तेः पत्व[redacted]न्वयप्रतियोगिनउपास्थितिर्पिंजरजीवहुव्रीहिणा

[illegible]

न्वयप्रतियोग्युपस्थितिपदं अन्वयप्रतियोग्युपस्थापकपदोपस्थितिपरं तादृशपदपदपरं वा नत्वा च पदोपस्थितेः पदस्य
वा अव्यवधानमासत्तिरिति । न द्वितीयतथात्वसत्ति सा च स्मृतेर्नानुभवोऽतो नान्यो न्याश्रयः स्मृतरर्थयोः संगतेः अर्थोपस्थिते
र्वा सत्तित्वापदोपस्थितेः पदस्य वा परिवायिकायाः तस्याः शाब्दोऽभवेऽनपेक्षितत्वात् तस्या अनुभवरूपत्वेप्यन्योन्याश्रयापत्ते रु
सक्तेः पदोपस्थितेः पदस्य च शाब्दानुभवरूपतापाः शंकानरोहात् भिन्नात्मक एकपदप्रतीत्यव्यवधानेनान्यपदप्रतीतिस्तात्प
र्यमेव पदयोरासत्तिरस्त्वेव मोनिश्लोक स्थले मौनिनाप्रतिसंघितानां विभिन्नकालोच्चरितपदानामव्यवहितत्वेपि [illegible] नतत्प
दप्रतीत्यव्यवधानेन तत्तत्पदप्रतीतीच्छासत्वादासत्तिर्निर्वाहः तादृशतात्पर्यग्राहकत्वेनैव श्लोकादितो व्यवहितपदार्थान्वय
बोधे योजनाया उपयोगः तत्र योजनाया वाक्यस्याव्यवहितपदेभ्य एव ततत्पदार्थान्वयबोधः इति तु न युक्तं योजयितुरर्थतात्पर्यस्या
सार्वत्रिकत्वात् वक्तृतात्पर्यविषयपदानां वान्वयबोधकत्वात् श्लोकादिस्थवक्तृपदानां च व्यवहितानामपि अव्यवधानस्य मो
संभवात् अव्यवधाने नत्स्पदप्रतीत्यभिप्रायस्य कथं चिदव्यवधानेनान्वयप्रतियोगिनामुपस्थितेरुपयोगेन पाम्नस्या

[illegible]

[illegible]

मू॰ग पितादृशाभिप्रायस्यासत्त्वे तात्पर्यं सा चेत्याद्यभिधाने ऽन्वलक्षणवाक्यस्य यथाश्रुताभिप्रायेणेत्याह वस्तुतो ऽन्वयापद
११५ जन्यपदार्थोपस्थितेरेवासत्तिः अव्यवधानेनेत्यादिमूलस्यापि स एवार्थः अव्यवधानपदस्याव्यवधानघटितपदजन्यत्वार्थ
कत्वात्सा च स्मृतिरित्यादावन्योन्याश्रयपदमात्माश्रयपरंऽकांसते: [redacted]नुभवरूपत्वे स्वरूपसत्याएव तस्याहेतुत्वात्तथा ७
क्षादेव शाब्दानुभवे तद्रूपे सपान्योन्याश्रयप्रसक्तेः अथवा उपस्थितेरनुभवरूपत्वे ऽनुभवात्मकासत्तिनिर्वाहे शाब्दसा (कृ४३८
मग्र्याः शाब्दानुभवानिर्वाहकत्वमित्यन्योन्याश्रयस्यैव प्रसक्त्यात्तस्यादं यथाश्रुतार्थमेव नीलोघटो द्रव्यं पटइत्यादौ गिरिर्भुक्त क
मग्निमा[redacted]न्देवदत्तेन इत्यादौ च नीलपट गिर्यग्निमदादिपदानां च नान्वयबोधः तत्तत्पदार्थान्वयतात्पर्यस्यैकवाक्यत्वा
भिप्रायस्य वा अभावात् तत्र नाहशां तात्पर्यं तत्रापि तद्ग्रहविलंबे न शाब्दधीविलंबः कथं चित्तात्पर्यग्रहे च भवत्येव शा राम
ब्दबोधं तद्ग्राहकतयैव चरलो कालेयोजनोपयोगः योजना हेतुशस्यकाव्यदोषतापि शाब्दधीवि ११५
[redacted]लंबेन रसस्य विलंबादेव स्याचेत्ति अव्यवहितपदार्थोपस्थितिरूपासत्तिस्तुस्वर्थं नानुभवे इति यथाविभेदगर्भाव्यवधानानिवे

उ

शेनानुभवरूपताप्रसक्तिः अनुभवो [redacted] कपदार्थद्वयोपस्थितेः ऐक्यात्तत्त्वापि भेदगर्भतापत्त्या असङ्गततया अभे

८१ दे एवंविधानशंकयानुभवरूपताप्रसक्तेः नासंगतिः नान्योन्याश्रयप्रसक्तितया व्यवहितत्वरूपाविशेषणानुपपत्तिरिति

शेषः नानाविशेषणेतिकारस्य पाठः साधु विशेषणकेतिपाठे विशेषणपदादेव स्वार्थे कः ननु बहुव्रीहिसमा

सांतः कर्मकर्त्रादीनां च विशेषणत्वेन विवक्षितत्वात् बहुव्रीह्यसंगतेः तथा च कर्मकर्तृकरणक्रियादिरूपाणि यानि वि

शेषणानि तेषां यानि यथानेकानि क्रमिकाणि पदानि वाचकशब्दास्तज्जन्यानां क्रमिकानां पदार्थोपस्थितीनां न यौगपद्यं युगपद

वस्थानं संभवतीत्यर्थः उपस्थापकपदानां क्रमिकत्वमुपस्थितिक्रमप्रयोजकत्वेनाभिहितं कर्मकर्त्रादीनां नैकत्र बोधे वि

शेषणत्वमत्राविवक्षितं कर्तृमत्यपपस्थले स्वकर्मणो विशेषणतया तत्र कर्तुरविशेषणत्वात् संभवतु वा गोर्दुग्धे क्षी

रं चैत्रेणेत्यादौ एकस्मिन्बोधे क्षीरादिरूपैककर्मणः कर्तुश्चाविशेषणत्वं तथापि सर्वेषामेकबोधाविशेषणत्वस्य

विवक्षितत्वे तदाक्षेपसमाधानाय समूहालंबनसत्त्वेन शाब्दबोधस्य स्वीकरणीयतया तद्व्यर्थमप[illegible]दाकांक्षितामित्या

८१

म॰ग दिनाअवांतरवाक्यार्थबोधनिर्वाहे किं समूहालंबन [redacted] स्मृतिकल्पनयेत्याशेषासंगतिः कर्मकर्त्रादीनां विशेषणानां पर शुक्ल आ॰
११६ स्पराकांक्षाविशेषणद्वयादिविषयकावांतरवाक्यार्थबोधासंभवेन समूहालंबनस्मृतेरावश्यकत्वात् किंतु क्वाचित्को ध्ये
कर्मादीनां नानापदार्थानां क्वाचित्कर्त्रादीनां क्वाचित्करणादीनां क्वाचिदधिकरणादीनां क्वाचित्क्रियादीनां विशेषणानामादि
पदेन परिग्रहः तथा चोदनं काष्ठैः स्थाल्यां पचति विवक्षितं क्रियादिपदेन रादिपदस्य कर्मादिपदेनाभिसंबंधात् कर्मादीनामिसा
दीकर्मत्वा क्रियादीनां विशेषणानां च ग्निवेत्र इत्यादौ इवर्क कर्मकरणादेरेकस्य पत्र विशेषणता ओदनं पचति काष्ठेन पचती
७७ त्यादौ ओदनकर्मत्वपाकादिविशेषणोपस्थितीनां योगपद्यासंभवेन शाब्दबोधानुपपत्तिप्रदर्शनपरो ग्रंथः यद्यपि तत्रापि
समूहालंबनेनानावत्पदार्थस्मृतिकल्पनं समाधानं ग्रंथाभिमतं तत्र चोदनकर्मत्वाद्योः परस्परमन्वयसंभवेनावांतरवाक्या एम
र्थबोधान्महावाक्यार्थबोधोपपत्त्या पुनराक्षेपसंगतिः मेलकानुपपत्तेरिति। मिलनाभावानियमादित्यर्थः क्रमिकोपस्थिती ११६
नां योगपद्यविरहेप्युत्तरकालं नानावत्पदार्थगोचरस्मृतेः मेलकस्मृतिजन्यसंस्कारसमुदायादेतत्पदार्थानामस्मरणेप्यावी

[illegible]

नानुभवत्वन्यप्रत्येकसंस्कारसमुदायात् संभवेन तत एव शाब्दधीरिति समाधातुं क्रमिकपदज्ञानानां योगपद्यासंभवे ते
भ्यः समूहालंबनपदार्थस्मृतेरसंभवात् अंतरा समूहालंबनपदस्मृतिरवीकुरुते श्रोत्रेति क्रमिकवर्णसमुदायात्मकपदस्य
एकदाऽसत्त्वेपि क्रमिकतावद्वर्णानुभवानां पौर्वापर्यरूपानुपूर्व्याविषयकत्वेन तत्तदर्थशक्ततावच्छेदकावच्छिन्नाविषयक
समूहालंबनपदस्मृत्य[illegible]पयोगित्वेपि पदघटकोत्तरोत्तरवर्णानां श्रोत्रलौकिकप्रत्यक्षे पूर्वपूर्वानुभवोपनीतानां पूर्वपू
र्ववर्णानां ध्वंसवत्त्वरूपोत्तरत्वस्य प्रकारतया संसर्गतया वा भानसंभवेन श्रोत्रप्रत्यक्षपदाभवानिर्वाहः तत्तस्यावश्यदगो
चरसमूहालंबनस्मृतौ तु अन्यत्र विषये इति शेषः स्मृतेरेव हेतुत्वोपगमात् तत्तत्संस्कारस्य स्मरणघटितत्वाद्धाउकानि
౮౬౦ यमस्थानादर्शनियमस्येवाभायाणिकरस्याश्येनाहवाक्यार्थेति अन्यथानुपपत्त्या समूहालंबनस्मृत्यादिकं विनाऽनुपप
त्त्याः फलबलेन वाक्यार्थबोधरूपफलबलेन संस्काराणां प्रत्येकपदार्थगोचराणां एकस्मरणकल्पनात्तावत्पदार्थगो
चरसमूहालंबनस्मरणजनकत्वकल्पनात्पूर्वस्मरणजनने सहकारित्वकल्पनमिति शेषः यद्यपि प्रत्येकसंस्काराणां तावत्प

[illegible]

[illegible]

[illegible]

म॰ग दार्थगोचरस्मरणजनकत्वे विवदमानानामु[illegible]क्तनियममभ्युपगच्छतो प्रत्येकवर्णसमुदायरूपसंस्कारकत्वेऽपि विवादसं शब्द॰आ
११७ [illegible] भवाद्दृष्टांतस्यासंगतिः प्रत्येकवर्णानुभवजन्यसंस्कारसमुदायादेवस्मृतिः पूर्वस्वीकृतानतुलावत्त्वदृष्ट [illegible]
टकवर्णसमुदायस्य प्रत्येकानुभवजन्यसंस्कारेभ्यः न भाव्यं वा तत्र वाक्यार्थबोधे संभवस्थलेतत्र एवमहावाक्यार्थबोध
संभवेन प्रत्येकसंस्कारेभ्यः समूहालंबनपदपदार्थस्मृतौ विवादेऽपि अवान्तरवाक्यार्थबोधेऽप्यपेक्षिते प्रत्येकवर्णानुभवजन्य
संस्कारेभ्यः परस्परणेन विवादसंभवः घकारोत्पत्त्यनंतरक्षणे उत्पन्नस्य टकारस्य द्वितीयक्षणे दला निर्विकल्पकारत्वासंभावा
त् ध्वंसस्य सं[illegible]बंधगायाअप्रामाणिकतयाअज्ञातस्याप्यतस्य संबंधतयाभानाभ्युपगमासंभवात्तदानीं ट
४ काररूपविशेष्यनाशेतदुत्तरक्षणे घध्वंसविशिष्टप्रत्यक्षासंभवात्तथैव शब्दजटकारांतविशेष्यकं घध्वंसवैशिष्ट्यावगाहिप्रत राम
क्षं तत्क्षणे संभवतीति वाच्यं शब्दस्य स्वानवच्छेदकोत्तरदेशावच्छेदेनैव शब्दजनकतया कर्णावच्छिन्नटकारेण कर्णावच्छिन्नटको ११७
त्तरजननासंभवात्कर्णानवच्छिन्नशब्दस्य चाप्रत्यक्षत्वादित्याशयेन दृष्टांतसंगतिः प्रत्येकवर्णसंस्कारमेलकाधीनपरस्पर

[illegible]

[illegible]

णंवत्वावच्छिन्नस्मारणाने व रत्वानुपूर्वीविषयकं न च तत्र तु पञ्चमं मानसोपनीतभानरूपानुपूर्वीप्रकारकज्ञानद्वारा शाब्दधीसंपा
दकत्वात् आनुपूर्वीविशेषविशिष्टचरमवर्णस्य श्रोत्रानुभवस्य त्थतामते एतत्त्रयाणां संगतिमाच्छेव मतभेदेन चैते दिक्सांलो
कहलौल्हंय त्रैकस्मिन्विशेष्ये बहूनां न विशेषणतां किंतु विशेष्ये एकपदार्थो विशेषणं तत्र चापदार्थो विशेषणमित्यादिवि ४८
शेषणपरम्परा विषयकोनाना विशेषणकोबोधः तत्रावांतरवाक्यार्थबोधस्यैव सामग्रीबलेन नानाविशेषणविषयकमहावा
क्यार्थबोधात् प्राग् तन्नस्य विशेषणज्ञाननपापदजन्यपदार्थोपस्थितिरूपतयावसमूहालंबनपदार्थस्मरणकल्पकाभावदित्या
सिपत्तिअर्थोक्तपघछन्लक साकांक्षस्वार्थसाकांक्षं आकांक्षा आअर्थधर्मत्वमतममाश्रित्येतदुक्तिः योग्यं स्वार्थसंसर्गबाधकप्रमारहितं
७९ सन्निधानं म पं[illegible]ते स्वार्थोपस्थित्यव्यवधानेनोपस्थितिविषयो भवति तेन चलना अन्वितः स्वार्थः स्वोपस्थापितोर्थः पदैरेवाव ७४
गम्यते तदन्तरमेव तेस्तैः पदैर्बोध्यते न तथा च घटमानयतीत्यादौ घटकर्मकानयनादिबोधात्सर्वं घटाद्यन्वितकर्मत्वादिबोधो त्यस्मा
तादृशबोधस्यैव पदजन्यघटाद्युपस्थितिरूप[illegible]तया महावाक्यार्थबोधे घटादिभासकत्वसंभवेन न घटादिविषयकसमूहालंबनस्म

मू.ग तिः कल्पतेऽत्रापि तु चरमपदार्थस्मृतिमात्रं वः सर्वत्रापि महावाक्यार्थबोधात्पूर्वमवांतरवाक्येन जननेऽस्त्यर्थः अन्वयांतराभिधानं अवां
११८ तरवाक्यार्थबोधेन पदांतरसहकारेणावांतरवाक्यार्थेन सह पदार्थांतरान्वयविषयकबोधजननं द्विरभ्यासापाराभावोऽज्ञानेना शब्द०२
न्वयबोधत्वेन निराकांक्षत्वमाशंक्यैकबोधं जनयित्वाबोधांतरजननासं वांतरस्वमपीति प्रथममवांतरबोधजनने महावाक्या
र्थबोधजननानुपपत्तावपीत्यर्थः प्रथममनन्वयेऽपूर्वमवांतरबोधानुत्पादे हेत्वनुपपन्नासान्न प्रयोजकस्यडुर्वत्वान् सामग्रीविरहरू
वप्रयोजकरत्याशंकां निराकुरुते उत्तरस्येति उत्तरं महावाक्यार्थबोधस्येदमवांतरवाक्यार्थबोधे जाने निराकांक्षत्वे सामग्रीवैक
ल्यं सामग्रीविरहप्रयोजकं न तु पूर्वस्यावांतरवाक्यार्थबोधस्यन सामग्रीविरहप्रयोजके तत्पूर्वमन्वयबोधानुपधानसहेतानिराकां
क्षात्वासत्वादितिभाव ः तथा च सामग्रीबलादवांतरबोधस्य महावाक्यार्थबोधात्पूर्वमावश्यकत्वे महावाक्यार्थबोधनिर्वाहाय फलीभू राम
तबोधान्पूर्नविषयकबोधानुपधानस्येवाकांक्षात्वेऽङ्गगतव्यं पुत्रोराज्ञः पुरुषोऽयसार्य ताभित्यादौ तात्पर्याभावादेव न राजपुरुषान्व ११८
यबोधइति भाव ः प्रथविघटमानापनीत्यारोपघटकर्मकानयनादितात्पर्यके कथं प्रथममनोपघटकर्मत्वादिमात्रान्वयबोधसत्स्यना

त्पर्य्याविषयत्वात् न च महावाक्यार्थभासकतात्पर्यस्यैव तदवान्तरवाक्यार्थभासकत्वं । कल्पकाभावात् न चाविशिष्टवैशिष्ट्यावगा
हिबोधात्पूर्वमवान्तरवाक्यार्थबोधस्यावश्यकता विशेषणतावच्छेदकाविशिष्टविशेषणज्ञानस्याविशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्वात्
तथा चाविशिष्टवैशिष्ट्यबोधतात्पर्यस्यैव कल्प्यत्वात् विशिष्टबोधोपयोगित्वं कल्पनीयमिति वाच्यं एवमपि विशेष्ये विशेषणमिति
रीत्या महावाक्यार्थबोधे तात्पर्यस्यावान्तरवाक्यार्थभासकत्वे निर्युक्तिके न च घटप्रकारेण कर्मत्वाविषयकप्रतीतिर्भवतु घटक
र्मत्वप्रकारेण नयनप्रतीतिर्भवतु इतीच्छयोच्चारितस्य कर्मताविषयकघटप्रकारकप्रतीतीच्छाज्ञानत्वेन घटप्रकारककर्मताबो
धं प्रति स्वकमेव कारणत्वं तथा च महावाक्यार्थभासकत्वे निराबाधमेवेति वाच्यं उक्तानुगतरूपेण तात्पर्यज्ञानस्य हेतुत्वे कर
णता विषयकघटप्रकारकप्रतीतिरेतद्वाक्याद्भवत्वितीच्छाया अपि समूहालम्बनरूपकर्मताविषयकघटप्रकारकप्रतीति
विषयकतयोद्देश्यापत्त्या घटमित्युच्चरितं तत्र भ्रमं विना कर्मत्वं घटीयमिति शाब्दबोधापत्तेः कर्मताविषयकघटप्रकारक
प्रतीतीच्छयोच्चरितमिदमिति ज्ञानस्य तत्र यथार्थत्वात् तदुद्धारणाय कर्मताविशेष्यकत्वावच्छिन्न घटप्रकारकत्वेन यत्प्रतीत्य

[illegible]

स्र॰ग वगाहित्वेनत्प्रकारकेछाज्ञानस्यतादृशबोधहेतुत्वोपगमेघटविशेषितकर्मत्वप्रकारेणानयनप्रतीतिर्भवत्विनीछायांतादृश
११९ घटप्रकारकत्वेनप्रतीत्यवगाहित्वासत्वान्नतेनरूपेणतादृशेछाज्ञानासंभवात्तादृशेछायां कर्मत्वंघटीयमितिबोधोपयो
गित्वान्निर्वाहात्एवंप्रथमेनान्यर्थसानंपत्रमासीत्योग्यताज्ञानं —————— वान्तरतद्भावावांतरवाक्यार्थ ৳ ৹
बोधोऽपुघटस्तथापितुष्णात्वित्यादिन्वायात्सर्वपर्वोधिरितपृष्योर्थत्राकांक्षादिमत्वेनआवांतरवाक्यार्थबोधपर्वकृत्वानियमम
भ्युपेत्यैवतत्रसमहात्वंवनस्य तुपगमस्यावश्यकतामाहअस्तुतावदेवमिमिचरमेअवांतर[redacted]वाक्यार्थबोधनका
लेनावत्पदार्थेनीअवांतरवाक्यार्थघटकपदार्थतदन्वयपदघटकपदार्थसमुदायेत्यर्थःउक्तेवसमूहालंबनस्यातिरेवसावांतर
वाक्यार्थघटकार्थांनपरस्परानुपरागेणपरस्परोपरागेणवावगाहतेमानिाईमिचरमपदार्थोपस्थापकचरमपदस्यांतेरंत रम
रास्वीकरणीयतपावांतरवाक्यार्थानुभवविनाशेनशाब्दबोधाव्यवहितक्षणपर्यंतंतत्रसत्वात्प्रत्यक्षानुमितिरूपपदवि ११९
शिष्टपदार्थोपस्थिती ।पि।विशेषणज्ञानादिविधपापदज्ञानजन्यतपास्मृतित्वावछिन्नजन्यत्वापाएवानिवेशनीयतपाशा
৳ ৹

द्बोधरूपपरदार्थोपस्थितेः शाब्दबोधाहेतुत्वाच्चेति भावः। [illegible]न्तु उक्तैव गतिरित्यस्य महावाक्यार्थघटकसकलपदा
र्थानां विशकलितभावेनाविषयीकुर्वाणा एकस्मृतिरेव गतिरित्यर्थः एकदेवतावत्पदार्थस्मृतौ सत्यामितिग्रंथेन तथाविध
स्मृतेरेव पूर्वमुक्तत्वात् तथा च पूर्वं महावांतरवाक्यार्थधीसंभवस्थले तन्मूलकस्य विशिष्टस्मरणस्यापि तावत्पदसमूहस्मृ
तिरूपो दोधकवलादेव संभवेन विशृंखलभावत्पदार्थस्मरणाभिमतस्य भावकत्वेन न विरोध इत्यालोच्य वांतरवाक्यार्थबो
धसंभवस्थले समूहालंबनस्मरणाभावाभ्युपगमपरमामस्तु तावदेवमित्यस्योपगम्य तथापि चरमामित्यादिक
५४ घिकपानीलः सुंदरो महान्घट इत्यादिनानाविशेषणविशिष्टविशेष्यपरवाक्यस्थले समूहालंबनरूपाविशृंखलतावत्प
दार्थस्मरणस्यावश्यकत्वपरतो व्याचष्टे तत्र हि विशेषणानां नीलत्वसुंदरादीनां गुणानां च परस्परं साक्षात्संबंधः समत्वात्स्मा
द्दित्तिन्यायेन परस्परं निराकांक्षतया तात्पर्यविरहेण च परस्परमनन्वये न तात्पर्यविरहेणोवच्चैकविशेषणविशिष्टविशेष्ये
परविशेषणवैशिष्ट्यभानासंभवेन महावाक्यार्थबोधस्यावांतरवाक्यार्थबोधपूर्वकता न संभवति नहि एकत्र नानाविशेषण

[illegible]

मू॰ग कबोधतात्पर्यमेव एकविशेषणाविशिष्टे परविशेषणवैशिष्ट्यभासकं तथा सति केवलमेकत्र द्वयमिति रीत्या बोधाविलम्ब शाब्द०आ०
१२० प्रसंगात् नियमेनोभयोरेव विशेषणयोरुभयधर्मिनावच्छेदकता प्रसंगश्च विभक्त्यर्थकरणत्वादेः संसर्गविधया भानेकादेः २
स्थाल्यामोदनं पचतीत्यत्र स्यात् सा आकांक्षायोग्यताविरहेण काष्ठस्थाल्यादिविशेषणानां मिथोऽन्वयासंभवेनावान्तरवा
क्यार्थबोधानियमः करणत्वादेः प्रकृत्यर्थविशेष्यतामते तु काष्ठाद्यन्वितकरणत्वादिवि [illegible] [illegible]
[redacted] वान्तरवाक्यार्थबोधस्यासंभवतीत्यवधेयं पदजन्यपदार्थोपस्थितेरासत्तिविधया शाब्दबोधहेतुत्वमसहमानानां गु
रूणामाशयमुपन्यस्यति अन्ववदंतीति सान्निधिरिति [illegible] उपस्थितिरित्यर्थः शाब्दाज्ञानस्य पस्य शाब्दजन्मात
भावशाब्दधीनो सत्तिकापदार्थोपस्थितेरेवासत्तिविधयान्वयबोधहेतुरिति नैयायिकसिद्धो नियमो नेति समुदायार्थः अत्र
तदानीं पदजन्योपस्थितेः विषयः तदनंतरक्षणोत्पन्नशाब्दानुभवीयसंसर्गनान्यविषयताश्रयो न वेति विप्रतिपत्तिः ननु
पदजन्यापदार्थोपस्थितिः शाब्दत्वावच्छिन्नजनकतापावाधा न्यापि पदैस्थितित्वं शाब्दबोधजनकतावच्छेदकं न वेति यत्र प्रस [illegible]

[illegible]

౧ వృ౯౯౬౭

तवा स्वार्थघटकस्य कस्यापि शब्दादुपस्थितिरपि तज्जन्यत्वस्य तत्र शाब्दबोधकारणाम् परमतेपि तत्तदाकार्थबोधे पदज
न्यतत्तदाकार्थघटकार्थोपस्थितित्वेन हेतुताया आवश्यकत्वात्तथा धापते· [illegible]
[illegible] नापि पदजन्यतदुपस्थितित्वेन द्विपकशाब्दधीजनकतावच्छेदकेन वेगोऽका
पत्तिवारणाय तत्तदाकार्थबोधे पदजन्यतत्तदाकार्थघटकार्थोपस्थितित्वेन कारणतापेक्षया लाघवेन तद्विषयक
शाब्दबोधे पदजन्यतदुपस्थितित्वेन हेतुतायाः परैरप्यंगीकरणीयत्वात्· न्यायमतेऽपि पदशक्तिलक्षणाज्ञानयोरस्तु नुग
मासंभवेन शाब्दादिज्ञानजन्योपस्थितेः पृथक्कारणतायावश्यकत्वेन ताभ्यां व्यभिचारेणाव्यवहितोत्तरत्वस्य कार्यतावच्छेद
केवश्यं निवेशनीयतया अध्याहृतानामपि कुत्रापि पदार्थानां शाब्दधीविषयत्वसंभवान्नरूपोस्तु विशेषः न्यायमते वा स्वार्थघ
౮౦ टकसकलार्थपदजन्योपस्थितिघटितासामग्री वाक्यार्थबोधे सा च प्रयोजिका गुरुमते पृथक्पृथक्पदजन्यैव कार्योपस्थि
तिघटिताः सामग्र्यः [illegible] द्वारमित्याहुरित्यपि द्वेधा तादृक् नाकारमित्यादिकमेव पक्षत्रयं न तत्रैव च अध्याहारेणैव पदाध्याहारस्य नाति वि

(౨౩) ౮౮ ౩౦౬ ౭౦౦)

[illegible]

मू-ग नापि तद्विषयकशाब्दबोधसंभवादिति वाच्यं तथा च श्रोतुः शाब्दबोधस्य न तदीयपदज्ञानकल्प्यकतोतैर्थोपस्थिते
१२१ नान्वयबोधदर्शनात् द्वारकर्मकत्वादेरन्वयबोधदर्शनात् शाब्दस्य पिधानाद्युपस्थापकपदस्य वाक्ये पते श्रोत्रा
श्रुतपदसमभिव्याहृतत्वेन ज्ञायते इति कल्प्यत इति शेषः तथा चोक्तनियमस्य न भंग इति भावः अनुपयोगादिति पद
ज्ञानस्य शाब्दबोधानुपपादकत्वादित्यर्थः तत्तदर्थोपस्थापकपदो[illegible]पस्थिरिति विशेषोक्तौ बीजं इत्याकांक्षायामअ
र्थस्य शाब्दबोधाविषयतानतुपदस्येति विशेषमाह अर्थस्यैवेति अन्वयप्रतियोगित्वेन अन्वयप्रतियोगिनः शाब्दधी
[illegible] विषयत्वेन उपयोगित्वादिति उपयोगिज्ञानविशेष — — र्थः नन्वर्थस्य शाब्दधीविषयत्वेप्यर्थोपस्थितिस्तु उपस्थापकपदोप [illegible]
स्थितिर्वा शाब्दबोधहेतुरित्यत्र किं विनिगमकमित्यत आह आवश्यकत्वाच्चेति पदोपस्थितेर्हेतुत्वेप्यर्थोपस्थितेर्हेतुतापा राम
आवश्यकत्वादित्यर्थः ननु पदोपस्थिते शाब्दबोधानुपयोगित्वेप्यर्थोपस्थितिं विना शाब्दबोधानुपपत्तिकरणकार्थापत्ति १२१
रर्थकपदोपस्थितिं विषयीकरोतीत्यत आह अर्थापत्तेरिति उपपादकाविषयत्वात् उपपादकमात्रविषयकत्वात् तद्व्यतिरेके

[illegible]

ण प्रतीतेरनुपपत्तेः तन्मंत्रकल्पकत्वनियमादिति यावत् अन्यथाऽतिप्रसंगादिति भावः उक्तमावश्यकत्वं विवृणोति नचेति · नहीत्य
र्थः शब्दमात्रं अर्थोपस्थितेः आपादकमिति भवन्मतेपीत्यादिः तदर्थे तदर्थोपस्थितिरपि अन्यथा यत्र पदज्ञानमात्रं न तु अर्थोपस्थि
तिस्तत्रापि शाब्दबोधापत्तेरिति भावः तथा च कथं शाब्दोपस्थितेः शाब्दधीहेतुतावाच्येति शेषः [redacted] ननु तदर्थगोचरशाब्दबोधे तदर्थोपस्थितेः कारणत्वमावश्यकम
स्तु तथापि विधानार्थकपदश्रवणस्य त्वेतदर्थोपस्थितिवत् तदर्थोपस्थापकपदोपस्थितेरपि प्रामाणिकतया व्यभिचाराग्रहेण तद्वि
षयकशाब्दबोधे द्वयोरेवान्वयव्यतिरेकाभ्यां कारणत्वकल्पनासंभवात् द्वारमित्यादौ पिधानाद्युपस्थितेरिव तदर्थकपदो
पस्थितेरपि कल्पनं स्फुटं नैव तत्र व्यभिचारेण पदोपस्थितेर कारणत्वमेवाक्तिं नापाद्यतरानि वाच्यं अर्थोपस्थितिवत्पदोपस्थि
तेरपि तत्र संदिग्धतया व्यभिचारानिश्चयात् व्यभिचारसंशयस्य चार्थोपस्थितिसाधारणत्वादित्याशंक्यान्यथासिद्धेः पदोपस्थि
ति कारणत्वापवादकतामाह आवश्यकत्वेति · अर्थसाहचर्येण अर्थज्ञानसाहचर्येण शब्दस्मृतेः शब्दज्ञानस्य तथा च शब्दज्ञानसा

मू॰ग कारणत्वानिश्चयेन तद्विनाशाब्दबोधानुपपत्तेः प्रतिसंधातुमशक्यत्वेन पदज्ञानस्योक्तस्थले कल्पनाऽसंभव इति भावः ननु मा
१२२ भक्तदर्थविषयकशाब्दबोधे तदर्थकपदज्ञानत्वेन हेतुताऽन्यथासिद्धत्वात् तथापि पदजन्यपदार्थोपस्थितित्वेन तत्तदर्थवि
षयकशाब्दबोधः तत्र पदज्ञानजन्यपदार्थोपस्थितित्वेनैव तत्तद्धेतुत्वग्रहे बाधकाभावात्तादृशपदार्थोपस्थितिं न एव शा
ब्दबोधे सत्तिप्रतिसंधानेन पदज्ञानाविषयपि सैपास्तादृशपदार्थोपस्थितिकल्पनापाउक्तस्थले संभवस्त्यत आहान्यथेति
अन्यथा पदज्ञानजन्यपदार्थोपस्थितित्वेन शाब्दबोधस्वीकारे पदबोधतस्यैव पदोपस्थापितस्यैव। अन्वयबोधकत्वं।
अन्वयबोधविषयत्वं। इति नियमशक्तिकल्पनापत्तेरिति एतादृशनियमनिर्वाहकविशेषरूपावच्छिन्नकारणताकल्पना
पत्तेरित्यर्थः अर्थाध्याहारवादिमते विशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामान्यं प्रति विशेषणतावच्छेदकादिप्रकारकज्ञानस्य हेतुतास
र्वमतसिद्धा तत एव निर्वाहे न शाब्दबोधे [illegible] पस्थिते हेतुत्वांतरकल्पनादिति भावः नव शाब्दबोधे पदार्थतावच राम
च्छेदकाविशिष्टवैशिष्ट्यभानं नानैयत्वं पत्रैकपदार्थतावच्छेदकाविशिष्टस्यापरपदार्थे तद्विशिष्टे परपदार्थस्याविशिष्टं १२२

त वाधितं तत्रोपलक्षणयापि पदार्थतावच्छेदकभानाद्दित्तिपदार्थोपस्थितेः शाब्दबोधेहेतुत्वांतरमावश्यकमितिवाच्यंत
थापितात्पर्यस्यानादेः पदार्थोपस्थितिरूपतयातद्धेतुतयैवानुपस्थितानांशाब्दबोधवारणसंभवेनगुरुत्वार्णपदार्थोप
स्थितेः स्वतंत्रहेतुत्वाकल्पनात् ननु द्वारमित्यादौ द्वारादिपदस्यानमेवपिधानादिभासकमर्थाध्याहारवादिनावाच्यंश [redacted] [illegible]
ब्दस्यतदभानामप्रयोजकत्वेतदंशेशब्दे शाब्दत्वानुपपत्तेस्तच्च न संभवति पदानां स्वार्थमात्रपरतानियमात् द्वारादिपद [illegible]
[redacted] पिधानादिपरत्वाभावात्तदर्थपरस्यैवचतदर्थभासकत्वादितिशब्दाध्याहार आवश्यकइत्याशंकतेस्वार्थान्वयपरत्वंअ
न्वयप्रतियोगितयास्वार्थमात्रपरत्वंनपिधानाद्यन्वयबो [redacted] पिधानादिविषयकत्वानिर्वाहापत्तेः कल्प्यतं द्वारमित्यादौ पिधे
हीत्यादिशब्दाध्याहारस्वीकारः आवश्यकं लक्षणापामितिलाक्षणिकदस्यअभासकतयालाक्षणिकगंगादि
पदघटितवाक्यस्थघोषादिपदे गंगादिपदलक्ष्यतीरादिभासकतयास्वीकरणीयअ स्वार्थेतीरादिपरेव्यभिचारेणाऽऽक्त
नियमासंभवादित्यर्थः तत्रापीतिन्यायमतेपि पचतीत्यादौकर्त्राक्षेपलभ्यत्वप्रवादानुरोधेनाध्याहृतेनकर्त्राक्रियान्वयबो
[illegible]

౧౮౭ కాగితం తర్వాత [illegible] ప్రతి [illegible]
[illegible]

मू-ग धोपगमेनोक्तनियमाभावाद्वेत्यर्थः अर्थद्वा रादिपदस्याश्रुतपदार्थापिधानादिभासकत्वे द्वारादिपदस्य द्वारादिविषयक
१२३ शाब्दबुद्धित्वमिवास्वार्थापिधानादिशाब्दबुद्धित्वमपि कार्यतावच्छेदकं वाच्यं अन्यथा तत्पदस्यास्वार्थभासकत्वानुपपत्तेरिति
चैकपदस्यैव बहुतरकारणताकल्पने हीत्यादिशब्दस्यैव द्वारादिपदमात्रश्रवणस्थले तत्पदसहकारेणापिधानादिबोधक
त्वं कल्पयितुं युक्तमिति पदाध्याहार आवश्यक इति शंकते अथेति द्वारपदसहभावमात्रे द्वारपदसहकारिमात्रे पिधेहि शब्दस्या
ध्याहृतस्य कल्प्यते ननु द्वारपदस्य पिधानादिरूपार्थाध्याहारसहकारेण तदर्थभानप्रयोजकत्वमिति मात्रपदलभ्योर्थः
: अनेकशब्दोपस्थितौ पिधेहि आच्छादयेत्यादिना नापदोपस्थितिसंभवे विनिगमकाविरहः अपि पिधेहिपदोपस्थितेः स
४ मानार्थकपदांतरोपस्थितेर्वा पिधानभासकत्वं कल्प्यते इत्यत्र विनिगमकाविरह इत्यर्थः अत एव न चेति संबध्यते संस्कारस्तासत रम
म्येनेति नानापदगोचरसंस्काराणां कस्यचिदेव कदाचिदुद्बोधः ननु सर्वेषामिति विशेषणेत्यर्थः पदादिशेषस्य नेत्यर्थ एकपद १२३
स्यैव स्मृतेरित्यर्थः नानासंस्काराणां युगपदुद्बोधकल्पने समूहालंबनानुभवं विनापि समूहालंबनस्मृतेरावश्यकत्वापत्तेः संस्कार

प्यस्याविषयाभिन्नाविषयकस्मरणजनकत्वानियमोच्छेदप्रसंगादिति भावः एतदापाततः संस्काराणां परस्परसहकारेण
समूहालंबनेनस्मृतिजनकत्वस्योपगतत्वात्संस्काराणामनेकेषामपियुगपदुद्बोधेबाधकाभावा [redacted] परंतु एकदा अनेकपद
स्मरणेपिनक्षतिः स्मृतानां सर्वेषामेव तत्तदर्थभासकत्वोपगमात्संभेदेन्यतरावैपर्थ्यात्तदवभासकभेदभास्यत्व
स्यैन एकस्यापिविषयतामेदप्रसंगः एकदाघटोस्तिकलशोस्तीत्यादिसमानार्थकगौवाक्यश्रवणेनजन्यबोधेघटादिवि ना
षयितायाअभेदादित्यत्रैवतासत्पर्येअत्रद्वारादिपदस्याकांक्षादिमादितरार्थान्वितस्वार्थविषयकशाब्दबुद्धित्वमेवकार्य
तावच्छेदकमितिपिधानादिविषयकबोधेतस्यहेतुत्वासंभवेपिनक्षतिः उक्तकार्यतावच्छेदकगर्भेस्वार्थस्येवस्वा [redacted] र्था
न्वयिपिधानादेरपिविषयतयानिवेशनात्तद्धर्मावच्छिन्नहेतुतयैवस्वार्थान्वयिपिधानादिभासकतासंभवात् आकांक्षा
चजिज्ञासारूपाअर्थस्यैवधर्मइत्यन्वयप्रतियोगिनआकांक्षादिमत्त्वंउक्तधर्मस्यचपदकार्यतावच्छेदकत्वमावश्यकमन्य
थाराकपदस्यलक्ष्यार्थभासकतानुपपत्तानस्यान्वयबोधाविषयत्वान्निर्वाहादितिसमाधत्तेनेति स्वार्थरत्वस्यस्वार्थवि

[illegible]

पयकैत्वावच्छिन्नहेतुकत्वस्यालाघवेन पदस्यार्थस्यन्वोपस्थितिकल्पने लाघवेन अर्थाध्याहारात् अध्याहारस्यैवोपगमात्. नन्व

त.ग. स्वार्थपरत्वग्रहं विनानन्वितपदस्यान्वितार्थभासकत्वनिर्वाहः स्वार्थप्रतीतिप्रयोजनकत्वरूपस्वार्थपरत्वग्रहस्थले च नास्वार्थ

१२४ प्रतीतिपरत्वग्रहः संभवति अर्थाभिन्नत्वपुरुषवचनासि सामान्ये तात्पर्यं प्रतीतिपरत्वग्रहेऽपरिज्ञाने यो वास्वार्थप्रतीतिपरताग्रहात्

स्वार्थप्रतीतिपरत्वाभावग्रहे सत्येव पुरिज्ञेया नुमानप्रवृत्तेः यथाव्लस्तयास्त्वन इति द्वारमित्यादौ स्वार्थपरतया ग्रहमाणो

श्रुतपदे अध्याहृतार्थपरत्वाग्रहेणान्वयभासकता संभवदसांनांकनैकतेपसहृततासर्थेविषयीभूतोपस्तदर्थान्वयस्तदर्थसेस

र्ग प्रतीतिः अध्याहृतापरसेसर्गाभानेविनापातदनुपपत्तिस्तथैवार्थः अध्याहृते अन्वयप्रतियोगिपदार्थता सर्पतानोपपादकता

तासर्थकल्पना तत्संकेतकथमिति तत्सीति समभिव्याहृतपदानुपस्थितशाब्दबोधोपपत्तये सर्थः समभिव्याहृतमात्रान्वयः अ

समभिव्याहृतकचालादेः पाकाद्यनन्वयः स्यादतस्तान्नस्मृतत्वेनान्वयसंभवात् नासर्थनियमात् तत्त्वतास्य भिस्मओदननिपतला राम

७० तर्कपादापसत्वादिनियमात् तथापि कथं नतदन्वयः स्यादाकांक्षायामाह यमरइतिपूर्णस्यादिः शाब्दः यः शाब्दः सशाब्दार्थः स एव त १२४

[illegible]

न्तन्य शाब्दबोधे विषयः क्वचित्सहित्वाव्याप्य इतिपाठः तत्र हि रेवावधारणार्थः ऽहित्वा ववधार पाइसमरः तसुद जन्यतदर्थबोधेतस दे
तदर्थपरत्वग्रह स्वं हेतुत्वादितिभावः तेनकपालाघ न्वितपाकेउक्त स्थलेप चधातोस्तात्पर्येसत्वेपि पदेन शाब्दबोधः नदासमभिव्याह्य
त्तानहेतुतया तद्वारणा तदुभयोपस्थापितार्थयोरन्वयबोधेतदुभयसमभिव्याहारत्ता नस्यहेतुत्वात् अर्थाध्याहारस्थले चय[redacted]घयद
र्थोपस्थापकं ततत्समभिव्याहारत्तानमेवहेतुरिति बोध्यं न्यायमतेपि शाब्दबोधे तात्पर्यानपेक्षापामहान्यथेति तात्पर्यानपेक्षाया
मिसर्थः तथापि परत्वन्योपस्थितिहेतुतावादिनोपि वक्तव्यं तेनकपत्वस्यावोच्यातरस्थलकपोलादिपदोपस्थापितेनान्वयबो
धापतिरिष्टव्या[redacted]किपापदेतिप न्तुतीयादिकर्त्तृत्वाचकत्वकारेसर्थः कर्तुरनभिधानात्समभि[redacted]भिव्याहृतपदस्य कर्तुरनुप
स्थापनात् तृतीयास्यादिति अनभिहितेकर्त्तरि तृतीयानुशासनादितिभावः कर्त्तुरनभिधानादिति न्यायमतेक्तानाव्याख्या
तत्वाकिरितिभावः तयाच कर्त्रनभिधानस्य तृतीयानियामकत्वे[redacted]षमतेप्युक्तस्थले तृतीयापत्तिर्दुर्वारे तिदर्शितकर्त्तसंख्या
नभिधानस्य तृतीयासाधुत्वनियामकत्वाशयेन शंकते कर्त्तृति ____ इतेति अध्याहृतलेकारेपोत्यादिः देवदत्तस्येत्यादेः क
र्तृसंख्यानभिधानस्य तृतीयानियामकत्वइत्यादिः तृतीयापत्तेरिति कर्तृसंख्यानभिधानादितिभावः यद्यप्यत्र कर्तृकर्मणोः

मू॰ ग्रं॰ कर्तृत्वेनेनपक्षमनुवादसंनेनवाधारत्वेन तत्तीपाप्रसक्तिः नन्वसंबंधत्वेन कर्तृसंबंधविवक्षायां स्वेनेतेनसत्रेपापष्ठीविधीयते अतः कार्तृत्वत्वेनकर्तृ

१२५ त्वविवक्षायां स्वेनेत तत्तीपाप्रसक्तिरितिमिश्रोक्तंपुरुकमितिवाच्यं तर्हिदेवदत्तपदोत्तरविभक्त्यतिरिक्तेनक[redacted]रेरण्यनभिधानात् साधनभिधानेनि शा॰द॰आ॰ २

पाककर्तापदेस्वपितत्तत्तीपापा[redacted]द्वीरत्वात् तथापिदेवदत्तः पाचकरूपहोत तत्तीपायत्तिरेवसंख्यानभिधानस्यतत्तीयानिपाककर्तापक्षेदृष्टव्या

देवदत्तओदनमिश्रोदोअध्याहतेनापिकर्तुरनाभिधानेनतत्तीपाप्रसक्तिमुकर्तुमाग्राकतेनासपतरतिआश्रपतासंबंधेनकस्याधन्यपवो

धेनमेवकर्त्रभिधानेदेवदत्तेओश्रपतपाकसन्दपवोधेतासपत्नितत्तीयादेवदत्तेनपच्यतेदत्सायवी[redacted]ख्यात[redacted]स्पकस्यर्थतामतेपिक्रि

पायांजन्यतासंबंधेनदेवदत्तसाधन्यान्वत्तीयाइतिमिश्रानासयोधीनोअस्माकंतत्तीपानिपमरसर्थः तुल्यमितिअर्थाध्याहारमतेपि

देवदत्तओदनमिश्रादोअध्याहृतपाकादिक्रतेराश्रपतासंबंधेनअन्वयतासर्पात्रतत्तीपायतिरिसर्थः ननु इतरान्वितस्वार्थानुभवे ०॰॰

परत्वेनसामान्यतोहितुतामागुक्तानसंभवतिस्वरूपानुगमात् अपितुनत्तदर्थविषयकवोधेतत्तदर्थप[redacted]स्थापकपदत्वेनविज्ञा

योवतेघावदारानुभवपयादशप्रस्थालेकत्तसेतिहमिश्रोपिवहीसादिन्यायाआहारआवनूपकंउपस्थापककत्वंत्रान्तयाअतो शाम

దేవదత్తవదరము తథ్య
౧ స్థపకపదత్వేనఏపితాతకప్రధానం ... దేవదత్తపరలోపసంస్థపకపదత్వేనావహితంతాదావశంపదేమితథ్యత్వపదేమితదావమొపసంస్థపకపదావాదగ २५

नत्वाश्रयोपि कस्मात्तु नावकेतत्सारोपेनसंकेतेनान्विमि अन्वयप्रतियोगी नि: संसर्गानिरूपकेत्यर्थः संसर्गनिरूपकत्वंन्च विशेषणतास्येव वि
शेष्यस्यापि संसर्गस्योभयनिरूप्यत्वादिति विशेषणपरकतयोपस्थापकपदत्वं परस्पराध्याहारावच्छेदवाधोपपत्तिरिति भावः नेद्रुपस्थापक
पदत्वस्य त्वेनेतिपावत्तद्रूपस्थापकपदत्वेनेत्यर्थः अन्वयप्रतियोगिपघतद्रूपस्थापकपदत्वानत्वेनेतिपावतन्यापमतेप्येकैकार्थोपस्थापकैकैकपदत्वा
नस्यैवोपेक्षयाघ्याहृतस्यपदस्यावत्व विशेषणस्यपरित्यागः एव मिति एवंविधंपदमित्यर्थः अन्वयप्रतियोग्युपस्थापकंपदमिति
पावत्पिधानान्वयवोधस्थले अध्याहृतपिधानान्वयवोधस्थलेपिद्वारपदस्यैवतथात्वादितिभावः द्वारान्वयप्रतियोगिवाचकपद
त्वेनेहेतुतां दृष्टान्तविधया प्रथमतोऽभिधायपिधानान्वयवोधेपिपिधानान्वयप्रतियोगिवाचकपदसाधारणोपनेहेतुतामध्याहृत
६ पिधानान्वयवोधार्थमभिधत्ते एवमित्यपिधानान्वक्तुः इदं तु विसेतसंवंधप्रतियोगित्वस्याव्यावर्तकतयाप्रकृतवाक्यार्थाघटकघ
टाद्युपस्थापकपदस्यापि पदानुपस्थितद्वारपिधानादिविषयकशाब्दवोधापत्तिः ततस्तत्संसर्गविषयकवोधेतत्संसर्गनिरूपका
र्थोपस्थापकपदयोपस्थितित्वेन हेतुतया नायमतिप्रसंग इति चेत्त हि अध्याहृतपिधानकृसाधन्वयवोधानुपपत्तिः द्वारादे
स्तदन्वयप्रतियोगितानत अत्राहुः ततद्वाक्यार्थवोधे ततद्विशिष्टार्थघटकतावच्छेदकावच्छिन्नार्थोपस्थापकपदत्वेन हेतुत्वा

म॰ग॰ न्नोककेरोष ह्यारत्वोद्द्वारकर्मकपिधानकृत्यादिरूपविशिष्टार्थघटकतावच्छेदकत्वान्द्वारमित्यादेतरवच्छिन्नोपस्थापकपदत्वेनताद शब्द
१२६ शविशिष्टार्थविषयकशाब्दबोधोपपत्तेः नैवमपि पिधानादिविशेषितकृत्यादिरूपविशिष्टार्थविषयकशाब्दबोधे तादृशविशि
ष्टार्थघटकार्थोपस्थापकपदोपस्थितिर्हेतुः तादृशद्वारकर्मककृत्यादिविशेषिताध्याहृतपिधानादिविषयकशाब्दबोधे व्यभिचाराद्द्वा
र एवेति वाच्यं तद्विशिष्टार्थविषयतावतः पातिविषयताशाब्दबोधत्वस्य कार्यतावच्छेदककोटावपगमात् नैवं समभिव्याहारेण तद च
य र्थविषयकान्वयबोधे तत्तदर्थोपस्थापकपदज्ञानत्वेन पदज्ञानत्त तत्तदर्थोपस्थितित्वेन वा हेतुत्वकल्पनायामेवौचित्यात् पदा
त् ध्याहार आवश्यकः वाक्यार्थानन्तर्भाविदर्शितकार्यकारणभावोपगमे द्वारमित्यादिरूपस्यैकैकार्थघटितवाक्यार्थानामेव वक्तुं तरतपा
पदार्थभेदभिन्नकारणत्वोपगमे तथा कारणताव्याहत्यापत्तिरिति वाच्यं वाक्यार्थानामपि सर्वेषां पदार्थतत्पात्सत्त्वाद्घटादिपदार्थ
तथा च पदार्थभेदेन कारणताभेदमन्तरेण वाक्यार्थभेदेन कारणताभेदस्यावश्यकत्वात् नैतदपि गौरवादिति तत्तदर्थविषयकशाब्दबो
धे तत्तदर्थोपस्थापकपदत्वेन हेतुत्वे बाधकान्तरमाह अन्यथेति गौणत्वाश्रयणेन कथं गौरवायाल्पत्वक्षणायाः पूर्वसापदोपस्थापित राम
पदार्थस्य अन्वयबोधो न स्यादिति तन्मत्यातदुपस्थापकपदज्ञानरूपकारणाभावादिति भावः लक्षणायां तदुपस्थापकत्वं के २६
च

त्वेकपदनिवेशमित्यत आह तयोरननुभावकत्वापत्तिरिति तयोर्गौणलाक्षणिकयोः पदयोः तात्पर्यस्मानंतरभावितयोरप्यननुभावकत्वेन
स्यादिति भावः अध्याहृतपिधानार्थे नाम नाकांक्षित तथा नान्वयबोधप्रवेशासंभव इति सिद्धं तथापि। क्रियापदेति क्रियापदस्था
नुपदेऽत्र उपस्थापितक्रियाधात्वर्थः कारकपदं कारकविभक्तिः तदुपस्थापिते कारके कारकान्वयिकर्मत्वादिके परस्परसाकांक्षत्वात् परस्प
रान्वितस्वार्थविषयकजिज्ञासारूपाकांक्षाविषयो भवति न तु पदोपस्थितमात्र पदार्थ कथंचिदुपस्थितमेवाकांक्षती सन्दुपयोगेयान्वयः
अन्वयविशेषजिज्ञासायां पदविशेषजन्योपस्थितेरन्वयव्यतिरेकेन्न हेतुत्वादिति भावः अन्यथायास्थितिमात्रस्यैव जिज्ञासारूपा
कांक्षासंपादकत्वोपगमे पिधेहीत्यनंतरमपि इत्यत्रापीतरस्यैव धर्मकर्मतया नुपस्थापितकर्मत्वादेः क्रियासाकांक्षतोपगमे उक्त
स्थलेपिधानेद्वारकर्मत्वान्वयप्रसंगः क्रियापदानुपस्थापितक्रियायाः कारकविभक्तिसमभिव्याहृतेनोपगमे द्वितीयस्थलेत्त्वप्रसंगः
क्रियाकर्माध्याहार इत्येतिमते क्रियायाः कर्मणो वा यत्राध्याहारस्तत्रैवेत्यर्थः क्रियाध्याहारस्थलं द्वितीये कर्माध्याहारस्थले
प्रथमे दृष्टान्तः यद्यपि द्वारं पिधानेत्यत्र पिधानपदस्य धातुपदघटिततया तज्जन्यापिधानोपस्थितिर्वर्तत एव तथापि
कृत्यार्थकप्रत्ययसमभिव्याहृतधातुरेव क्रियापदमित्यनेन विवक्षितं पिधानपदं वा पिधानोपस्थापकं तदादि पदोप लक्ष

[illegible]

म॰ ग॰ कमित्यशेषः कर्मणा इति कर्मत्वस्य सर्वस्तुल्यत्वात् अध्याहारस्यपदान्तराधीनोपस्थितिस्थलसाधारणत्वात्‌ वैषम्यं शंकते सर्वं वि शब्द॰
२८ धेति कर्मतापिधानादिपदोपस्थापिते एव कर्मत्वपिधानादौ पिधानकर्मत्वान्वयजिज्ञासा न भवति तादृशजिज्ञासाप्रतिं तस्य
न्योपस्थितेरहेतुत्वात् अध्याहाररूपोपस्थितेः न हेतुतोपगमेन तु अध्याहृते तत्र तत्र अन्वयजिज्ञासा भवत्येवेत्यर्थः नहीति तत
सदाधीनोपस्थितेरन्वयविशेषस्य जिज्ञासाप्रसहेतुत्वोपगमे इत्यर्थः आकांक्षायां अन्वयविशेषजिज्ञासायां पदविशेषो
पस्थापितत्वमिति पदविशेषजन्यैवोपस्थितिरित्यर्थः तत्र हेतुः ननूपस्थितिमात्रं न तु अध्याहारा साधारणी उपस्थितिरित्यर्थः
कर्मतापिधानादिपदविशेषजन्यत्वस्योपस्थितिकारणतावच्छेदकगर्भे अन्वयनिवेशनीयत्वादिति भावः नन्वकर्मत्वादिपदाजन्य
उ॰ त्वेन ज्ञानोपस्थितिव्यावर्तनोपनिवेशं न तु विभक्त्यादिपदजन्यत्वमित्यध्याहारस्थले आकांक्षानिर्वाहः इति वाच्यं असा
दिपदकर्मत्वादिपरविषयकसमरूहलीव न जन्य कर्मत्वाद्युपस्थितेरसंग्रहप्रसंगात् एतन्त्त्वेजिज्ञासारूपापा अकांक्षोन्नी या
ता तस्य हेतुतामनुसारेयोरंकवस्तुतः कारकाद्यन्वितक्रियादिविषयकशाब्दबोधेक्तिपाकारकपदसभिव्याहारादिरूपा आकांक्षा रात्र
नस्य हेतुतापाहर्शीतिस्थले शाब्दबोधवारयापकत्वनीयत पाक्रियामात्रपदस्तुतिस्थले कारकपदाध्याहारः कारकपदमात्र २८

श्रुतिस्थले च क्रियापदाध्याहारस्तदन्वयबोधानुरोधाद् आवरणक इति तत्त्वं उक्तस्थले क्रियाकर्मभावेनान्वयबोधानुत्पत्तिर्नेति ज्ञातासाहच
र्या आकांक्षापादिरहात् ज्ञातासाधारणायाम् उपस्थितिमात्रस्य तत्र तथात्वात् अपि ज्ञातासोपगमात् अपि तत्त्वज्ञाने न प्रतिबंधादेव निराकांक्षत्वस्य
व्यवहारे यसाधुत्वादेवेति शंकते अथ विशेष इति अत्र द्वारं कर्मेते त्यादौ द्वारमित्यस्याप्यसाधुत्वादितिकारकविभक्तेः क्रियापदयोगस्यैव
साधुत्वादिति भावः तथा चासाधुत्वज्ञानं निराकांक्षत्वप्रयोजकं पदे क्रियापदसमभिव्याहारज्ञानापेक्षया युक्तः पदाध्याहार इत्याशयः तस्य
योग इति पदाकयंश्चिरुपस्थितत्वक्रियान्वयितावच्छेदकधर्मे तुल्यत्वात् द्वारं पिधानमित्यादिस्थलसाधारण्यात् न चैवं तत्र ज्ञातासा
रूपाकांक्षोपगमे शाब्दबोधापत्तेः द्वावितियं ज्ञातासाध्यापदविशेषजन्योपाद्युपस्थितेर्हेतुत्वमावृणककमिति पदाध्याहार आवरणक
इति भावः साधुत्वज्ञानस्य शाब्दबोधे हेतुत्वा असाधुत्वज्ञानस्य न तद्विरोधितासंभवः जनकं ज्ञानविरोधिनो ज्ञानस्य प्रतिबंधक
त्वापोगादित्युक्तस्थले अन्वयबोधवारणाय पदविशेषजन्यत्वोपस्थाआवरणकीसाह साधुत्वज्ञानं न स्यात् अप्रयोजकत्वात् अजनक
त्वात् तदज्जनकत्वे तु माहेगौरवादित्यव्यभिचारमप्याहायमनंशादिति अत्रापवे द्वारस्थले असंसर्गाग्रहस्योपस्थितपदार्थानामसं
सर्गाग्रहमात्रेणान्वयबोधः इत्यर्थः तथा च न तत्र साधुत्वज्ञानव्यभिचार इति भावः न चैवं तत्र हेतुमाह बाधकाभावादिति संस

म०ग: त्वेबाधकाभावादित्यर्थः साधुत्वज्ञानस्यहेतुत्वासिद्ध्यानतद्भावस्याबाधकत्वादितिभावः उपसंहरति तस्मादितिपदप्रयोगनिपदज्ञानपरा
१२८ पिण्डकंविनाःपरस्मैति अतःकेवलकारकादिपदेक्रियापदाध्याहारापेक्षायाउक्तत्वेपितत्रननिर्भरः अपितुकांक्षानिर्वाहार्थंतदपे
क्षायामेव अतोअर्थयोगसाधुत्वमात्रकपदादेरपिधानमित्यत्राप्यर्थयोगसत्त्वेनसाधुत्वमभिधायाकांक्षाविरहेणातत्रशाब्दबोधो
वारितः इदानींसाधुत्वार्थंपदाध्याहारइत्यत्रापिनिर्भरंकरोति अपिचेति क्रियापदेतिधातुपदस्यार्थः द्वितीयानुपपत्तिः द्वितीयायाःसा
धुत्वानुपपत्तिः धातूपस्थितार्थान्वयिनएवकारकत्वान्नकर्मसंज्ञाप्रापिकारकाधिकारीयत्वात् अकारकस्यकर्मणिद्वितीयेत्यनुशा क
सनाविषयत्वादितिभावः धात्वर्थस्यान्यतउपस्थितस्यापियोगेकारकत्वंकर्मत्वंचेत्याशंकांनिराकरोति नहीति क्रियापदार्थयो
गेऽपि अन्यतउपस्थितस्यापिधात्वर्थस्याप्यन्वयपरस्यार्थः तासपिविषयइति शेषः द्वितीयेति आनुशासनिकीति शेषः घटंआ
नयनमितिप्रयोगाभेदविवक्षायामेवघटमानयनमित्यादिप्रयोगः नतुक्रियाकर्मभावविवक्षायां तद्विवक्षायांकर्मयोगेषष्ठ्यनु
शासनात्घटस्यानयनमित्यादेरेवप्रयोगात् तेनघटमानयनमित्यादौद्वितीयाप्रसक्तिः नघटेनापिघटस्यानयनमित्यादौष
ष्ठ्यनुशासनेनबाधात् यद्यपिघटस्यतदित्यादौआनयनाद्युपस्थापकतदादिपदघटितवाक्येद्वितीयाप्रसक्त्याशेषषष्ठ्यनु [illegible]

पाश्थितिरिष्टव्यात्तथेत्यस्य चतुर्थ्यनुपपत्तिरित्यनेन संबंधः पराध्याहारं विना पदस्यो गं विना प्रत्ययोस्तु तत्र पराध्याहारं विनाप्रवृत्तत्वैदेकवाक्यता
भिप्रायेणाच्चतुर्थ्याः साधुतयायथाश्रुतासंगतेः अथवा पराध्याहारमितिपर्यायः श्रुतार्थपरमेव चतुर्थ्यनुपपत्तिरित्यस्य च चतुर्थ्याः साधुत्वहा
नानुपपत्तिरित्यर्थो न तु तस्याः साधुत्वानुपपत्तिरिति अनुपपत्तिरित्यस्य हेतुमाह स्मितइतिस्फूर्तेरपास्यहधातुयोगे एव कर्मणः संप्रदा
नसंज्ञा तु उणस्तनादित्यभावेः चतुर्थीत्यस्य हेतुमाह स्मितइति सूत्रानुक्रिष्ट संप्रदाननावत्वादितिसूत्रेप्रयः साधुत्वार्थं दितीयाच चतुर्थ्याः
साधुत्वहानार्थं द्वारमित्यारोपविधेहि पराध्याहारः पुष्पेभ्यः इत्यादौस्पृहपतिपदाध्याहारइति पर्यासंस्थमन्वयः अनुमन्यतेस्वी
क्रियतेअन्वयबोधार्थं अन्वयबोधानुकूलत्वात्वयप्रतियोग्युपस्थितिर्येतस्यान्वयबोधस्य अन्वयप्रतियोगिज्ञाना स्वपदाज
न्यान्वयप्रतियोग्युपस्थितिनैयायिकपयोगं विनापेगत्वाने विनाकारकविभक्तिरित्यत्रान्वयोपपत्तिविपरियातस्मसंबंधः ननुक्रियाप ८८
देनान्वयपोग्यमितिनयात्रार्थबोधजनकमित्यर्थः साधुत्वज्ञानस्यान्वयार्थधीहेतुत्वाभ्युपगमेनेत्येके वल्लकारके केव
लकारकपदश्रुतौ साधुत्वार्थं साधुत्वज्ञानार्थं तु उक्तान्येवक्रियापदिपदज्ञानैव उपस्थितिः क्रियाद्युपस्थितिः अन्वयबोधोपपि
कीक्रियान्वयबोधजनिकातात्पर्योपस्थितेः सर्वत्रसंभवेन व्यभिचाराभावादित्याशयः इत्यस्माध्यानततः अपभ्रंशशब्दप्प

धृ॰ ग॰ नं॰ २४७० ॥ १३८८ १४

स॰ ग॰ नपवोधेनमानाभावेनन्न साधुत्वज्ञानस्य शाब्दधीहेतुत्वानुपगमात् साधुत्वज्ञानार्थं तन्न सदसमभिव्याहारज्ञानस्य क्वचिदपेक्षितत्वेपिपदप्र
१२९ कारान्तरेण साधुत्वज्ञानं तत्र तदनपेक्षणात् पदत्ववातन्नस्य इसमभिव्याहारज्ञानं तत्रापि पदार्थोपस्थिते स्तत्तत्पदजन्यत्वानियमेना
माधीनोपस्थितितः शाब्दवोधोत्पत्तौ वाधकाभावेन पदजन्यपदार्थोपस्थितिं विना न शाब्दधीरिति नैयायिकमतं निर्वोढा तगोरवेणा
पदजन्यत्वस्योपस्थितिनिष्ठहेतुतावच्छेदकत्वात नचैवमाश्रत्पदजन्यत्वं कार्यतावच्छेदकं तथापि पदजन्यवोध प्यज्ञाति
८ विशेषपुरस्कारेण तस्या हेतुत्वात्तादृशज्ञातत्वपदजन्योपस्थितावनभ्युपगमादिति वाच्यं तत्तद्धर्मविषयकवोधे तत्तदर्थज्ञानत्वेन हेतुत्वेगो
रवाभावेन तज्जनकत्वासंभवात् तदवच्छेदकतया जातिविशेषासिद्धेः नच पदजन्योपस्थितेर्ज नकत्वे गौरवात्तज्जनकत्वस्य तद्ग्राहकत्वेन ज्ञान
त्वस्याप्यतिप्रसक्ततया तदवच्छेदकत्वासंभवात्तदवच्छेदकतयाविजात्यसिद्धेरावश्यकत्वेनतिवाच्यं एवं घटादिजनकतावच्छेदकतयाअ [redacted] ४७५
स्यापि न घटं गृहिव्याहतापाःफल्लो वधापकमात्रवृत्तिजातेरपि सिद्धिप्रसंगात् जातिविशेषपुरस्कारेण पदार्थोपस्थितेर्हे [redacted] तुत्वे पि
पदत्वघटादिविषयकशाब्दबोधजनकस्य तोपदारेरुवोधकानरासत्वानं तत्र पदजन्यपरागुपस्थितिं विनापि तच्छाब्दबुद्धेर्निष्प्रत्यू
हत्वापाताद्घटपदघटत्वप्रबोधजनकतावच्छेदकजातीनां भेदेपगमेन्व जातिसंकरप्रसंगात् तस्मात्सर्वोक्तयुक्त्यैव वाजिभेरात २२८
१२९
ऊ

त्रापि द्वारं पिधानं कृतिरित्यादौ द्वारकर्मकपिधानादिबोधमनुभवाद्दृष्टः केचिद्वदंते न हि तन्नानुभवविरोधः अर्थाध्याहारवादिनां तत्र द्वारक
र्मकत्वाद्यन्वयबोधौपयिकाकांक्षा एव द्वारं द्वितीयादिपदानां अध्याहृतपिधानाद्युपरागेणैव निराकांक्षपिधानादिपदोपस्थापिततदुप
रागेण यान्पिस्वार्थबोधकता आनुभविकत्वात् नाद्वारोपस्थितेरध्याहाररूपोप स्थितेर्विशेषात् अनुभवविरुद्धस्तु
पत्रप्रकृतवाक्यार्थघटकस्य कस्यापि अर्थस्य पदस्यान्वयबोधौपयिकीनाकांक्षा तत्रान्वयः पदाद्वारं कर्मतापिधानादिकं इति मित्यादौ नन्व
वा वं तत्रान्वयबोधं प्रत्यापि कर्मत्वाद्यन्वयबोधे द्वितीयापदं तत्परं जन्यद्वाराद्युपस्थितेरं तु तत्पादावश्यकत्वे कथमध्याहृतद्वारकर्मत्वादेरन्वयबो
धे भानमिति वाच्यं पदविशेषानुपूर्वीरूपाकांक्षा नाएकविधान्वयबोधौपयिकी नाम प्यननुगमेन पदस्य अध्याहाराधीनबोधे व्यभि
चारस्यापि तावत्तेकारणान्तद्वारकर्मत्वादेरध्याहारादिपिभानेवाधकाभावात् न चैवमुक्तस्थले निराकांक्षस्थलेऽन्वयबोधोत्पादेऽपि
व्यभिचारप्रसक्त्या तत्रापि द्वारकर्मत्वादिघटितवाक्यार्थबोधापत्तिरिति वाच्यं द्वारकर्मकपिधानकृत्यादिरूपवाक्यार्थबोधोत्पत्तौ द्वार
मित्याद्यानुपूर्वीज्ञानजन्यद्वाराद्युपस्थितिघटितपिधेहीत्यानुपूर्वीज्ञानजन्यपिधानाद्युपस्थितिघटितसामग्र्यन्यतरस्य प्रयो
जकतया उक्तस्थले तादृशसामग्र्योरन्यतरस्या अप्यसत्त्वेन तादृशबोधस्यासंभवादिति अत्रेदं बोध्यं यदि द्वारमित्या

गदाधरः स्त्राकांक्षपदं पिधानं कृति रिस्तादिनि राकांक्षापरजन्य पिधानाद्युपस्थितिसह कारेण पिधानाद्युपरकद्वारकमित्यादिकमनुभवेपन दातास्या
१३० नुभवार्थं ह्यपि धेही त्यादिवत द्वारं पिधान मित्याद्यभियुक्ताः प्रयुंजीरन् नैवमिति तन्नुपरजन्यायाएवोपस्थितेः शाब्दबीहेतुत्वे ने
पापिका नोपचतीसा हिकर्तुराख्येपलभ्यतम वारिवृं [redacted] द्रस्यत आहक न्याश्रिये पेतिति वक्ष्याम इतितत्रासेयायामथमांत परस्याश्रुतस्या
पस्थितिसाना रशाप्रथमांत परत्व भ्यत येवकर्तुराख्येपलाभ्यताप पातिरिति वक्ष्यामइत्यर्थः रत्यासतितरत्वं अ नंतरं तासर्पस्य निरुप
पीपतया तत्रासत्यास हैकंकार्पकारित्वस्य गतिस्त्रीपतितात्पर्याधी नमितितरर्थपरत्व ज्ञानाधीनमित्यर्थः द्रुत्वप्रामासंगरात्वस्यतत
दर्थविषयकानुभवजनकत्वं ततदर्थविषयक शाब्दानुभवेत्रादि नज्ञ ततीपित ततदर्थपरत्वज्ञानस्य सह [redacted] कारित्वात अन्यथाअनेके
षांअर्थानामुपस्थितौ सतिचाकांक्षायोग्यतादि ज्ञानेक स्मिन्विद्देव शाब्दवोधो न सर्वेषां तत्तदनुभवसिद्धत्ति पमभ्याद्यानादिति भावः अ
तस्तत्ति रूप्यनरति त्रोयः तवेति तस्य तस्यनिरूपर्यर्थ कतयाछ्विपयतापास्य सम्पर्थतयाप्रकृत निरूपपा विषयीभृतामित्यर्थः नदे
वपदंप्रयोजनं पस्येभति पुनस्याप्रयोजन [redacted] त्वस्यसाधात्वरूपतपाता संपति त्साध्यकत्वपर्यवसितमितिपक्षनिराकारातिनेति
पयपितत्साध्यकत्वेतत्साधनत्वमेव पर्यवसितं तत्यापिपरत्राव्द साध्यार्थक नयाचतात्पर्यमित्यत्रसर [redacted] परपदयोः वहुव्रीहिरे
१३०

वननुपपत्तीनन्नसुहृषदृतिसूत्रुपितुंतनसाधनत्वमितनभिधापवर्जकुद्रीत्सायपपणोनततसाध्यकत्वमिसुकंस्वमपेरपि[illegible]साध्यत्वानुत्ताद्यज्ञनत्वा
तेनतथात्वघटादिपरेघटादिगोचरप्रमतीसाध्यिपरत्वमेवबध्यवक्ष्यीपेननतुघटादिपरत्वंतत्संसर्गपरत्वंवेतिभावः तादृशोचरेति तेनेचरप्रवृत्तिनि
वृत्तीसाध्येपस्पनत्वमित्सर्थः अनवघापितिवृत्तेषणाध्येकसाध्यपरस्यपर्वेभिपातेननसाध्यतदिचरप्रवृत्तिनिवृत्तिकत्वमित्सेववतुसुन्वितेनतथा
पितदेवपरसाध्यप्रवृत्तिनिवृत्तिकंपस्थितिसाध्यप्रवृत्तिनिवृत्ति[illegible]कार्यकपरपदेनवकुद्रीदिपातात्पर्यपरंनिष्पतिरितिसरवपितुस्तक
४२५ पदार्थघटकसाध्यांशप्रवृत्तिनिवृत्तिसदृशपार्थ्यवधानेनोपादानेतदेवचरप्रवृत्तिनिवृत्तिसाधनत्वमेवपर्यवसितार्थः प्रवृत्तिनिवृत्तोः प्रपलत्वेना
नुगमः घटमानेपेसादिवाक्येषुदानपनादिपरत्वंपरिणातितुरसं आम्रफलंपरिणातिविरसंकंटकिफलमित्सादिप्ररोसानिदावाक्येपरि
पाता[redacted]न्नभक्षणादिपरत्वंसंगमयतितचेसादिनानवृत्तिप्रवृत्तिनिवृत्तिजनकत्वंचार्थप्रयोजनकार्यताघारितार्थकवाक्यस्यसाध्यप्रवृ
त्तिकारणा[illegible]कापितोत्तानज्ञानेनेनपुनस्तात्पर्यकापित्वाबोधकस्यैनतत्संसानि[illegible]प्रशास्तत्वेनतिदितत्वेनचपरिणा
तान्नादिरूपार्थप्रतिपादने[illegible]दागमशास्त्रत्वेप्रकृष्टसुखजनकरसाम्रपरत्वंनिदिनत्वंचदुःखजनकरसाम्र
परत्वंतज्ज्ञानेचताह्रनाम्रादिभोजनेरेष्टानिष्टसाधनतात्तानसंपादकंवाअमर्गपावसेदित्सादिवाक्यस्यत्वास्तपाकंगारिपरस्यनी

[illegible]
० ४०

[illegible] १२५ [illegible] [illegible]

गदाधर ४ ष्टिपँ [redacted] त्वे कार्यतापकत्वाद्यनुभवितीरादिभासकत्वोपगमे नतीरादिगोचर ——— लक्ष्यार्थानुभवद्वारेण दिजनकत्वे शाब्द० ता०

१३१ २ मयोजकत्वंमिसस्यातुसारि प्रवृत्त्यादिजनकत्वेन तद्योग्यतातथा सति लक्षणान पानादिपरस्यसैंध वमानेयत्यादिवाक्यस्य घोटकानयना

दिमतीतिर्योग्यतयातप्रवरम प्रवृत्त्यादियोग्यतापा अनपा [redacted] त्तसरतापत्तेः अपितु तदुपधायकत्वमेव प्रवृत्त्युपधानाश्चयं नप्रवृत्युपधा

यकत्वस्तु निष्कपमितिप्रवृत्युपधानानंतरमेवतात्पर्यनिश्चयात प्रवर्त्तकर्त्तृकाना सत्याम प्रवृत्युपधानमिसत्यान्याश्वया न्वनिरूतता सर्वत्रा

नस्य शाब्दबोधहेतुता संभ [redacted] वरति दृषपतिनीतनसरत्वेतसरत्वनिश्चयेतज्ज्ञानंतदीश्वरशाब्दबोधं तत्वेतिशब्दस्य तात्पर्यं: तत्प्रवर्ते

कत्वं तदीश्वरप्रवृत्युपधायकत्वेन चव तं कत्वेच [redacted] तदीश्वर प्रवृत्युपधायकत्वे [redacted] अननुभावकत्वमते पितस्य पीपार्थ्यपरत्वा

त्ततत्परत्वस्यावरूपकत्वात तथा च तदीश्वरानुभवद्वारा तत्स्य तत्प्रवर्तकत्वाभाव प्रसंग इति भावः न च लाक्षणिकस्यानुभावकत्वेपित्त [illegible]

४ स्यार्थोस्त्विति द्वाराप्रवर्तकतदी चरानुभवप्रयोजकतयातत्प्रवर्तकत्वमभ्याहतमेवेति वाच्यं स्वमपि तस्य स्वार्थसंसर्गपरत्वानुपप

त्तेः काव्यादेरिति भावाय वाक्यप्रशंसादिवाक्यातिरिक्तवाक्ये स्वार्थः स्वरूपाख्यानमात्रपरत्वेन तत्तद्वाक्यार्थबोधमात्रजनकत्वेनमा गम

त्रपदप्रवृत्त्यादिजनकत्वमवच्छेदः पर्यवसानात् तत्त्व रितार्थ्यत्वात तथा च तत्र तत्तदर्थपरत्वानुपपत्त्या तच्छाब्दबोधानुपपत्तिरितिभावः परप प

[illegible] १३१

हेनसाध्यप्रवृत्त्यादिकमस्त्वपि तु साध्यबुद्धिकार्थकमतो नाप्रवर्तकवाक्ये [redacted] इति निर्वाप्रवृत्त्युपधान[redacted]स्य तात्पर्यमिति अपापेत्यपनीयते साध्यायेना
हनमितिबुद्धिः अनुभवः अतस्तत्कार्यपरता नार्थप्रतीतेरस्तारयोर्नय इति मस्तेगः नैवेधपरियानिसर समिस्यारिवाक्यस्वप्रियातान्नादिने
पापरत्वेप्रवृत्त्यादिपरत्वेचनस्यात् तद्विषयकमनुतिजनकत्वेपि तद्विषयकज्ञानाजनकत्वादिति तात्पर्यमिष्टापत्त्यानिराकुरुते अत्रेति सिद्धार्थ
२ धीहेतुत्वेन स्वार्थधीहेतुत्वातुरोधेन तत्परमेव वाक्यं स्वार्थपरमेव उपेयतेति शेषः [redacted] मात्रपदेन इष्टसाधनत्वादिपरत्वव्यवच्छेदः स्वार्थपरतयैव स्वार्थबो ४
धकत्वनिर्वाहे स्वात्प्रतिपाद्यभक्षणादिपरत्वाभावे सतीति विरहादिति भावः एवं सति तत्र भक्षणादिपरत्वव्यवहारः परत्रावस्य तन्त्रसाध्यप्र
वृत्त्यादिविषयार्थकतयोपपादयति मत्वता नमितिमत्रास्त निदितस्वार्थत्वानेवेत्यर्थः अत्राप्तत्वेन इष्टसाधनत्वेन ज्ञात क्रियापानिरिती
१०८ तेना निष्टसाधनत्वेन ज्ञा[redacted]त क्रियातः स्वविषये प्रवृत्तिनिवृत्ती जनयतीति स्वविषयभक्षणादाविष्टानिष्टसाधनताज्ञानं तयाघत
४ त्प्रवृत्तिनिवृत्ती जनयतीत्यर्थः तन्मयं भक्षणादिपरं एवं तात्पर्याको प्रवृत्त्यादिपरत्वव्यवहारः परत्रावस्य जनकत्वार्थकतयोपपादनीयः अन्य
था प्रवृत्त्यादिघटितलक्षणोप्यगतेस्तस्य प्रवृत्त्याद्यप्रवर्तकत्वात् अननुभावकत्वादिति थाच्चपरत्वलक्षणया इवात्रा विगोपाला
सपिकाव्याप्तिरिति भावः तयोरप्यननुभावकत्वोपगमेन होमानवकाजा[redacted]एवं वद्वेनोन्याप्त्रपमाहतत्कुर्विति जननेनेन उपधाने

गदाधारः
१३२

ननन्यपरत्वं तत्पररत्वनिरूपः तत्परत्वनिरूपे च तदुच्चुपदानमिति शेषः ननु ननु योग्यत्वमिति तदुच्चरूपयोग्यत्वमित्यर्थः विवक्षणीयमिति
शेषः तच्चप्रागपि योग्यतावच्छेदकनिरूपात्तु निरूपमिति भावः एकत्रोच्चारणेति त्वपादिरूपेकप्रत्यापने छपा[illegible]रितरसर्थःना
नार्थसैधवादिपदेनानार्थपरत्वे त्वपादिपरतावच्छेदपरतोपि स्यादित्यभिमेणात्वपःलसे पापात्क्षपतीरादिप्रत्यायने छपो
त्रीरितेतीरादिपदे मुख्यार्थपरत्वं प्रवाहादिपरत्वे अपि योग्यतासत्वादिति तदर्थविषयकशाब्दबोधे वृत्यातेन दर्शोपस्थापकपदत्वेनैव
स्वरूपयोग्यत्वात संदेतदर्थेतरबोधयोग्यतासत्वादित्यर्थः तत्प्रतिपादकत्वतन्निष्ठप्रतिपाद्यतानिरूपकत्वे तत्प्रतिपत्तिनिष्ठजन्यतानि
रूपकत्वमिति भावतत्प्रतिपत्तिश्चोक्तप्रत्या अनुभवः उनकत्वजनकतानिरूपकत्वयोः समानेवमेमिभेदात्स्वं वं तल्लक्ष्यतात्स्वभेदः
तात्पर्यं विना तात्पर्यनिश्चयं विना न तथा न तत्प्रतीत्युपधानं तद्विनाचनन्तेप्रतिपत्ति निष्ठफलोपधानरूपजन्यतानिरूप
कत्वरूपतानपि निश्चय इति शेषः प्रहसाद्यप्रतिपादकत्वात प्रहसादिपरत्वव्यवहारानुपपत्तेरिति शेषः अप्रतिपादकत्वात
अनुभवनिष्ठजन्यत्वानिरूपकत्वात्तत्तात्पर्यपरत्वानुपपत्तेरिति शेषः ननु तत्प्रतिपादकत्वं तत्प्रतिपत्त्यनुकूलसंबंधवत्त्वं त
त्प्रतिपत्त्यपधाना[illegible]गपि सत्त्वमहमिति नान्योन्याश्रयः प्रहसादिपरत्वव्यवहारस्य च न शाब्दबोधोपयोगिनिरुक्ततात्पर्यविषयः

राम
१३२

अपितु प्रकृत्यादिजनकत्वमेव तत्रापि कपरस्य तत्त्वस्यार्थ [redacted] परत्वमप्युपपद्यते ज्ञानवैबोधं प्रति तस्याजनकत्वेपि तदनुकूलत्वस्य
पात्र पसंबंधस्य चैतत्र सत्त्वात्तत्स्यापि च पदनिष्ठस्वनिष्ठाविनाभावनिरूपकार्थज्ञानकत्वरूपात्स्वार्थस्य स्वबोधानुकूलः संबंध इ
३ सांग्रहकृते अप्येवं स्वार्थाविनाभाविनीरूपस्य रूपातीरप्रतीयमनुकूलतारूपविनाभावनिरूपकप्रवाहार्थकत्वरूपसंबंधवत्त्वमित्यर्थः एत
६४ द्विशेषणांतसरत्वनिर्वाहप्रयोजकतया विवक्षितं न स्थ्यरं परंतेन विनाक्षिमेचभिन्नेष्वपुरुषसत्त्वेन पुरुषेमं चाविनाभावविरहेपि पु
रुषेमंच परस्य तात्पर्यात् तथा च तदनुपपत्तिरित्यर्थः ननु तादात्म्यसंबंधेन मंचस्थपुरुषं प्रति आधेयतासंबंधेन मंचस्य स्वाश्रयता
संबंधेन मंचवृत्तित्वविशिष्टपुरुषं प्रति च तादात्म्यसंबंधेन तस्य व्यापकत्वात् मंचपुरुषयोरविनाभावत्वस्य तत्र व्याप्तिरूपस्येव अ
मंचयोर्मंच परस्य तत्स्वपात्तिरहेण पुरुषबोधकत्वासंभवेन तस्य रत्वानुपपत्तेरकिंचित्करत्वादित्यत आह कास्यपः कश्चन संबंधस्य वत्त्व
स्य पणघटकः न त्वविनाभाव एवाभिधेयाविनाभूतप्रतीतिर्लक्षणेत्यादिना तत्र सादविनाभूते तेन संकेतमेव विवक्षितं तथा च मंचाः ४
क्रोशंतीत्यादौ नानुपपत्तिः गंगायां घोष इत्यादौ तस्मादाह गंगापदमिति तीरप्रतिपादने घोषाद्यन्वयमित्यादिः मत्स्यादीत्यादिपदेन मु
ख्यार्थस्य पारम्यग्रहः स्यादिति संज्ञिमत्ता संबध्यते मुख्यार्थमुक्तेः इति शेषः गंगादिपदमित्यनुषज्यते तथा च गंगापात्रपादि ४
२

साध्विावत्समपि तीरपरं स्यादिति समुदायार्थः अविनाभावस्य मत्स्यतीरादौ प्रवाहविशेषरूपगंगादिपदार्थाविनाभावस्यैतद्दोषमुद्दिधीर्षुर्लक्ष
णे विशेष्यांतरमन्तर्भावयति मुख्यार्थमुख्यार्थबाधितत्वसमभिव्याहृतपदार्थसंसर्गवत्त्वे सतीत्यर्थः इतीति विशेषणादेपमिति शेषः त
था च गंगायां मत्स्यापादिस्थले गंगादिपदस्य तीरे बोधानुकूलत्वलक्षणारूपसंबंधवत्त्वेपि मुख्यार्थसमभिव्याहृतपदार्थसंसर्गबाधाभावात्तीरपर
त्वं अपि तु गंगायां घोष इत्यादौ गंगादिपदस्यैव तत्परत्वमिति भावः तर्हि तद्विशेषणोपादाने मुख्यार्थपरत्वे वृत्तिगंगायां मत्स्यापादिस्था
दिवाक्यस्थगंगादिपदस्य स्यादिति मुख्यार्थबाधरूपविशेषणाभावादिति भावः तस्मादिति गच्छ गच्छसि चेत्कांतपंथानः संतु
ते शिवाः ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवानिति तत्र प्रवासोद्यतं कांतं प्रति नायिकायाः उक्तौ मा गच्छेति गमननिषेधपरत्वमपि गमन
रूपमुख्यार्थस्तोऽर्थानुमतत्वस्याबाधितत्वेनोक्तविशेषणासत्त्वान्न च कांतप्रवासे कांतायाः द्वेषात्तत्र तदनुमतत्वबाधात् गमधातो गमना
त भावे लक्षणेति संरत्वेनानुपपन्नमिति वाच्यं स्वगमनस्य कांतसमीहितत्वेन कांतायाः कांतापातेत्वानुमतिसंभवात् अत एव गच्छसि चेदि व
त्यनेन कांतगमनेऽस्मानुमतिहेतुतयाभिधानसंगतिः गमनाभावानुमतेरेव तत्र वाक्यार्थत्वे तत्र कांतगमनप्रवृत्तेरहेतुतया तद गम
संगतेः न च तत्रागमननिषेधो न प्रतिपाद्यतां तात्पर्येते अपि तु गमनानुमतिरेव तत्तात्र गमनाभावपरत्वेनास्यैव कस्यानुपपत्तिः प्रहर्षे

नइतिवाक्यं न्यायात्त्रयमतो गमनाभावप्रतीतावप्युत्तरकालं तत्प्रतीतेर्धूमोस्तीति वाक्यस्य वन्ह्यादिपरत्ववत्ता दृशवाक्यस्य गमना
भावानुमतिपरतापत्तेः आवश्यकत्वात्तन्नबोधत्वं कारिकायामद्यजनात्मत्वं संतराधीनः शाब्दबोधः न्यायमतेतत्तत्पदलिंगकानुमिति
रूपः गमनाभावगोचरतत्वात्तनुमिनोतोताप्यर्थबोधयितुमेवत्वममापी सामान्याकांक्षत्वं तत्संदेशे स्वजन्यज्ञाना समभिधायत स्वमनस्य स्वकी
१८० यमरूपा हेतुत्वं प्रतिपादितं नासत्वप्रसंगे न जन्मभवनापेक्षा तीतत्वप्रसायते नत्तत्प्रयोजकत्वेपि सयेति न विरोधं एतदृष
पाभिधानमनुपलक्ष्यं पाएकार्थपरनानार्थस्यार्थो तरतावत्प्रसंगोपि हृष्टव्यः प्रयोजनमेव परपदार्थ इति सिद्धांतपतितत्वप्रयोजनक
त्वमिति नन्वेवं संधवपदत्वव्यापादिपरत्वमिति व्यवहारानुपपत्तिः पदार्थस्य न्यायव्याख्यातपानिर्वक्ष्यपापत्तत्प्रयोजनकत्वविरहादित्
तआह तस्यैवेति परपदसमभिव्याहृततत्पदत्ववत्पादिन्यायार्थश्चेसयः प्रतीतितत्तदर्थप्रतीतिः प्रवृत्तिनिवृत्तीतितत्तदर्थ
गोचरप्रवृत्त्यर्थ प्रकारं परस्य बोधकमेवनतु प्रवर्तकं तत्प्रतीतिपरत्वपात तत्संबंधन्यासा वाक्यमत्रास्त्वार्थविनियोगो बोधकं
अपितत्प्रवृत्त्यपरतापात्तत्पर समुच्यत इति पृथक्प्रतीतिप्रयत्नोभपार्थकत्वस्वीकारस्तत्प्रतीतिपरं तत्प्रवृत्तिमितरोपपरपद
समभिव्याहृततत्पदस्य यावदुतार्थकमेव सपिद्रव्यं तत्तदर्थगोचरशाब्दबोधे तत्तदर्थप्रतीतिपरत्वमेवोपपद्यते नेनतुप्रवृत्त्या सादि

शुद्ध ४४०

गदाधरः परत्वमिसवधेपप्रयोजनत्वेनिर्वक्तुंसाध्यत्वादिरूपेणत्वक्तोक्तान्योन्याश्रयादिनाप्रतिस्विपतिसाध्यत्वमि[illegible]पाद्येतिप्रतिपाद्यःसंबोध्यपुरुषः राम
१२५ प[illegible]तिपस्यसंबोध्यपुरुषस्यतरर्थप्रतीत्यादिभिन्नमविपक्षस्तुइच्छाविषयः तेप्रतिवाक्यस्यतत्प्रत्यायनेरिसर्थः इत्यतिप्रसंगमुद्धर्तुंशंकते[illegible]
इत्येतियसरत्नेपाद्य वाक्यतेनार्थस्यतस्मार्थस्यसाध्यत्वेनस्वसाध्यतपारइच्छाविषयत्व नवे[illegible]इच्छानिपनःवस्त्वतरेच्छाव्यवच्छेदः तथा च सा
ढ ध्यतपासंबोध्येच्छाविषयत्वमेवप्रयोजनत्वेतथामतिच नातिप्रसंगइति नार्थःअत्रपदिसाध्यत्वजन्यत्वतदालवणा परमिसादित्व
४००० वर्णादिपदंतन्मतीतिपरत्ववराणघर्थस्यतज्जन्यतपासाध्येइच्छाविषयत्वासंभवात्पदिवत्वाप्यत्वंततरतेदालवर्णादिपरस्यतत्प्र
तीतौनत्वस्यपाइपपनेज्ञानवत्ताप्यस्यतत्ववर्णादेरेवतत्वेनेच्छाविषयत्वरूपप्रयोजनत्वासंभवेतिसाशयःपञ्चसंबोध्यनानापु
रुषाणांज्ञानवज्जन्यत्वेनविभिन्नार्थप्रतीति[illegible]विषयिणीज्ञानवत्ताप्यत्वेनविभिन्नार्थविषयिणीवाइच्छ वक्तृ चरस्कार्यप्र
सापनेच्छैवत्रज्ञानवप्रयुक्तःतत्रानेकपरत्वापत्तिरितिरूपपत्तिनेतिरहधमरस्य कार्यप्रस्तापनेच्छापप्रयुक्तेवाक्येजन्यत्वाव्यिति
ज्ञावत्त्न्यानोधस्मवस्यादित्रतीतीनातज्ज्ञाप्यानाधमवत्वादीनामेदेनसाध्यस्यसाध्यत्वपासंबोध्येच्छाविषयस्यबहुविधत्वपावा
क्यभेदप्रसंगात्तासर्वभेदप्रसंगात्ननुसर्वेषांसंबोध्यानांतच्छवसाध्यत्वेनैक[illegible]साध्यविषयिण्येच्छ[illegible]तापते राम
वे १२६

इति नापरोक्षरस्यत आह पुनिश्छायाःति प्रतिपाद्यकेच्छाविषयत्वमितिस्वसाध्यत्वेन प्रयोक्तृपुरुषेच्छाविषयत्वमित्यर्थः प्रयोक्तृत्वमिस्तु
पर्याप्ते तथा च स्वसाध्यत्वेन स्वप्रयोक्तृपुरुषेच्छाविषयत्वं तत्त्वमिति तत्त्वं फलितं लघुलसघामा ह्यपभ्रंशाब्दितित दिष्टपाप्रयुक्तत्वे त
सत्त्वमित्यर्थः प्रयुक्तत्वं तात्पर्यंत्वेनो निरुक्तो कारिस्थले मैनिप्रतिसंहितशाब्दत्वानानुकूलो व्यापारेत्यादिः ततश्च प्रतीती छपा तेन कृत
इति शाब्दस्य तदिच्छया अनुच्चारितस्यापि तत्सत्त्वं साचेति शाब्दप्रयोगानुकूलान्वेसर्थः प्रतिपाद्येति संबोध्यपुरुषेत्यर्थः धीत्र इति निहितीति
धी क्रियया प्रश्नादिविषया चेत्यर्थः तत्सत्त्व मितिशाब्दस्य तत्सुहृदीयप्रश्नादिपरत्वमित्यर्थ इति। ननु नानापर्यायैरीच्छागर्भे नानार्थादिस्थ
लेशाद्बोधविषयतानियामकं तदा नानार्थप्रसापनेच्छमाएकस्य नानार्थशब्दप्रयोगमात्रतत्र युगपदनेकार्थभान स्युपेयं तथा च स
२ कृदुच्चरित कमेवार्थं बोधयतीति नियमो भज्येतेति पर्वपक्षे नानार्थादिशब्दविषयकेकानुसंधानेनेकार्थप्रसापनप्रकारकेच्छावक्तुरि
च्छन्नसंभवति तादृशप्रसापकत्वस्य तत्र बाधात्तदिच्छागर्भतात्पर्यानैर्धाननता दृशशब्दस्य शाब्दयुगपदनेकार्थप्रतीतिः एकानु
संधानानंतर भी वेनानेकार्थप्रस्यामनेच्छागर्भततात्पर्यमाहसाकमिकनानार्थ[redacted] बोधे नापि च्चरितार्थं भवती
ति त्राहसैवार्थांतर बोधरतिप्रा चोसमाधानं रूषपितुमुपन्यस्यति नानार्थादितिनानार्थपरघटिता [redacted]

गदाधरः [redacted]मानयेत्यादिवाक्यादित्यर्थः कृतिष्यगौरितिसुवर्णपदे त्यादितः कांचनत्रोभनवर्णात्मकपदबोधकवाक्यात् तत्र तुल्येनोधावती त्यादितः
१३५ म्वितहेपदान्यावतीत्यादौ नोधावतीत्यादावर्थैकवाक्यादित्यर्थः इत्यत्रप्रकृतपदानुसंधानं विना स्यादितोधावतीतिबोधानुदयात्
त्रिंतपदातिरिक्तत्वादन्यापदानुसंधानेपूर्वं पदबोधकभिन्नपदानुसंधानवत्तादृशाकृतिविनापुनरपान्वपदबोधस्यैकदासंभवादिने
कोलि अनेककारकान्वितक्रियाप्रतीतेः बोधकात घटपदं चानयेत्यादिवाक्यादित्यर्थः मुख्य लात्तत्त्विकपदान्तराकलत्वपो
नपदात गगनादिपदघटितनानागगनयादृश्ले घोषस्तिष्ठतीत्यादिवाक्यादित्यर्थः आवृत्त्यान्वकर्मिक ततद्वाक्यानुसंधानेन दैवे
तितास सर्वविषयपतावदर्थविषयकसमूहालंबनमितिनिर्णयः इत्याचारितत्स्यैकस्य पदानुसंधानस्य स्वसमानार्थकपदं त
दनुसंधानासंभवात् तस्य पदानुसंधानस्येतियावत् इत्येति एकार्थबोधकत्वनियमनिश्चयेनेत्यर्थः उभयस्वार्थबो
धकत्वानिश्चयेनेति यावत् एकानुसंधाने अनेकार्थपरत्वाभावात् बाधेनोभयार्थबोधप्रकारिकापार्थक्यात् अ
संभवादित्यर्थः अथ घटोघटादित्यादौ एकघटपदानुसंधानस्याप्यनेकघटादिबोधकपानोक्तनियमसंभवः न च तत्र सरूपैक ८ राम
शेषेणासरूपपदान्तरलोपात्तत्तत्संधानादेव नानाघटादिबोधः तथा च तत्र पदानुसंधाने समानार्थकपदान्तरानुसंधा १३५

नासमवच्छिन्नत्वरूपमेकत्वमेव नास्तीति नोक्तनियमभंगः अत एवैकस्यैव घटस्य ज्ञानत्वार्थकमपि अन्यथा [redacted] स्येनपेक्षा
नेकघटादिबोधसंभवेऽनेकघटादिप्रयोगाप्रसक्त्या सरूपपदेतरत्वोपविधायकत्वरनुशासनवैयर्थ्यापत्तेरिति वाच्यं तथापि घटा
वानेयत्वादित्यानयनरूपाद्यैकेन धात्वनुपेहनेनबोधनान्नियमासंभवात् नव्यप्राप्तिपरिक्रिकं तत्रैभाव्यतवाक्यनियमः तथा सति घटं पटं वा
नयत्यादैक्रियापदेनैकेनापि तत्र नानानयनादिबोधनसंभवात् तत्रावृत्तिस्वीकारविरोधात् आनयनं नानावृत्तिविषयताबोधकत्व
नियमोपि न संभवतीति उक्तस्थले घटपदानन्तरं यथा कथंचिदेकवाक्यत्वेन नावृत्तिस्वीकारविरोधतादवस्थ्यात् न नानेकवाक्यार्थबोध
४ कत्वाभाववनियमोऽभिप्रेतः घटं वानयेत्यादौ घटरूपाद्युपरूपवाक्यार्थस्यैकस्य घटं पटं वा नयेत्यादौ घटानयनादिरू
९८ पवाक्यार्थस्य भेदात् तत्तत्स्मिन्निति वाच्यं पदार्थभेदेन तद्घटितवाक्यार्थभेदस्यावश्यकत्वात् घटं वानयेत्यादौ वाक्यार्थभेदस्य विचारा
सहत्वात् नैकपदानुसंधानजन्यबोधे तदर्थनिष्ठानेकविषयताकत्वाभावनियमः घटं वानयेत्यादिवाक्यजन्यबोधे घटरू
४०७ पत्वावच्छिन्नघटरूपादिविषयतानां तदानयनत्वावच्छिन्नानयनरूपादिविषयतानां चाभिन्नत्वेन घटं पटं वानयेत्यादिवाक्यजन्यसमू
हालंबनबोधे घटानयनपटानयनत्वादिविभिन्नधर्मावच्छिन्नविषयताद्वयमवच्छेदकभेदमपेक्ष्य घटत इति नानुपपत्तिरिति वा

गदाधरः घटादानयेत्यादिवाक्यजन्यबोधे स्वकघटानयनविषयिताया अपरघटानयनविषयिताभेदेऽपि तान्नयनेन परघटकर्मकत्वं बाधितं तदानयन
१३६ विषयविषयतायाः तदानयनावृत्तित्वात् घटकर्मकत्वावच्छिन्नतद्घटानयनादिनिष्ठविषयताभेदेन तद्बोधस्य तद्वृत्तिधर्मावच्छिन्नतन्निष्ठ
विषयताकत्वेनाभ्रमत्वप्रसंगात् तत्तद्विषयताभेदस्याव्यवच्छेदकत्वात् तादृशनियमे व्यभिचारात् न च तत्तत्स्वरविषयकैकानुसंधानजन्य
बोधे मिथो विलक्षणत्वं परस्परानवच्छिन्नप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वं घटं पटं चानयेत्यादिवाक्याच्च समूहालंबनबोधे घटपटान
यनविषयतयोः आनयनं घटकर्मकं न वा आनयनं पटकर्मकं न वेति संशयनिरूपितपरस्परानवच्छिन्नप्रतिबंधकतावच्छेदकतया
मिथो वैलक्षण्यमिति स्वकबोधे तदुभयासंभवादिति वाच्यं आनयनद्वयबोधः घटादानयेत्यत्र घटद्वयानयनत्वेनानयनद्वयविषयतयोर्न
निरुक्तवैलक्षण्यं समानप्रकारकत्वेनैव विपरीतज्ञानस्य प्रतिबंधकत्वात् तद्घटानयननिष्ठप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नविषयतायाः तदान
यनेन तद्घटीयत्वकोटिकैकापि ह्यासं संशयविरोधितावच्छेदकत्वं अन्यघटानयननिष्ठतद्रूपावच्छिन्नविषयताया अपि तदानयनेन तद्
घटीयत्वकोटिकसंशयविरोधितावच्छेदकत्वादिति वाच्यं घटपटावानयेति वाक्यात् समूहालंबनविलक्षणस्य आनयनत्वावच्छिन्नप्रकारप
द्घटपटकर्मकत्वोभयप्रकारकस्य प्रमाणतया वक्ष्यमाणत्वे बोधस्यानुपपत्तेः तादृशबोधीयघटकर्मकत्वावच्छिन्नायाः तदानयनविषयतायाः राम १३६

परकर्मकत्वावच्छिन्नायाः तदानयनविषयताया अनिरुक्तत्वेन स्वपपरत्वात् नन्वेवं तत्राह स्वैवकर्मेणा नयने बोधः इति वाच्यं तथा सति घटप
टपटयोः सामर्थ्याभिरेहेणाद्वद्वानुपपत्तेः अभिप्रायत्वेनैकपदार्थानुसंधानजन्यबोधे एकविषयत्वानिरूपितत्वेन तदर्थविषयताद्वयाभावनियमा
भिप्रायकोऽयं भङ्ग घटानयनघटपटानयनयोः आनयनभेदे [redacted] न विषयताभेदे पि तदुभयविषयतानिरूपिता आनयन
त्वस्य प्रकारतारूपविषयताया एकैकबोधेपि न विषयभेदविरहात् घटं पटं चानयेत्यादिवाक्याज्जातसमूहालंबनबोधसंभवं घटानयनं पटान
यनमिति समूहालंबनबोधे तत्तद्घटानयनविषयतानिरूपितानयनत्वविषयताया अपि भेदात् समूहालंबनबोधस्य प्रत्येकत्वानोसा
दृकसामग्रीसमुदायाधीनतया प्रत्येकत्वानीय विषयताद्वयनियामकवृत्तिद्विषयताद्वयसंभवात् अत एव तत्राह सामग्र्येणानेकार्थबो
धस्वीकारः अथैवं समूहैकदेशेऽप्यानुशासनमफलं घटादिस्यादेद्वित्वघटवादेकैकविषयतानिरूपितनानाविषयताशालिबोधस्य
केनापिघटादिपदेन जननासंभवात् ननु नानाघट विषयतानिरूपितघटत्वाद्येकैकविशेषणनिष्ठनानाविषयताशालिबोधे
तत्तात्पर्येण घटादिसमभिव्याहारप्रयोगोपपत्तेरनुशासनमिति वाच्यं तत्रास्य सामर्थ्ये नेदृशाप्रसक्तस्वरूपैकशेषस्य दुष्टत्वाद् एकता
विरोधादिति वन्नानुशिष्यते एकवक्तान्तरादिव्याकरणप्रणेतृभिः सरूपैकशेषः भगवान् पाणिनिस्तु एकमात्र इति पदिकपदं नानेक

गदाधरः
१२७

४

स्वार्थविषयकैकबोधजनकत्वमिति निरुक्तमपि प्रायेणासत्पैकशेषमनुसृत्यास्य [redacted] इति कृतं विस्तरेण [redacted] विशेषदर्शनस्य छायामविरोधितया
तज्ज्ञानकल्पितेनैतत्र तस्य विरोधि[redacted]विधिविशेषदर्शनस्यासार्वत्रिकतया तत्परविषयकमेकमनुसंधानमेतत्सदृशार्थकविषयबोधपर्यु
ए तस्य स्वार्थविषयकैकबोधजनकत्वं न तु स्वसमभिव्याहृतपदार्थकाङ्क्षितस्य पदस्यैव तत्त्वेन तद्वत्ता तु कस्यचित् एकदा नेकार्थबोधोदयो वीरः नन्व
तात्पर्यसत्त्वेऽपि पद्यानि निराकांक्षवाक्यार्थतात्पर्यविषयान्वयधीस्तथा प्रकृतेऽपि पदान्तरं तेन तथा वाक्यैकदेशाभावे पुनर्नैव समभि
व्याहृतेनानेकार्थविषयकैकबोधानुपपत्तिरिति वाच्यं न तात्पर्यघटितानेकार्थबोधसामग्रीणामेकदा सत्त्वे तद्वैलक्षण्येनाने
कार्थबोधे नियमने ग्राह्यबाधकत्वासंभवात् एवं एकानुसंधानाघटितत्वेन रिपदस्यार्थद्वयं बोधयति सा कारणमत्र तत्र
कर्मिकबोधे न तद्विषयतात्पर्यविशेषसामग्रीत्वेन युगपदनेकार्थबोधोदयः नन्वेवं समानार्थकपदद्वयानुसंधानकालीनस्यापि विभिन्नार्थ
विषयकबोधस्याप्रसिद्धतया तदभावात् एवमनुपपत्तिरेव बोधरिति वाच्यं एक पदानुसंधानजन्यैककार्यबोधो न परमपरस्मादनुसंधानादेव
संधानादर्थान्तरबोधस्य भवतापि स्वीकारात् अन्यथा अनुसंधानस्यापि सामान्यतः तत्सरानुसंधानत्वेनार्थान्तरबोधहेतुतया
प्रथमसमये तद्बोधसामग्र्या अपेक्षितत्वेन प्रथमं तद्बोधस्य दुर्वार [redacted] त्वात् पदविवक्षितार्थबोधोपधायकत्वेन तदनुसंधानव्य

राम
१२७

४

क्तिविरहान्न तादृशबोधसामग्रीविरहः निपसमभंगेपि ननतन्घ्यां किलावच्छिन्नोपधायकतत्तच्छक्तित्वावच्छिन्नानुसंधानाभावस्यापि
तत्तदर्थविषयबोधत्वरूपसामान्यधर्मावच्छिन्नाभावप्रयोजकत्वोपगमस्य सुवचत्वे तेन तदाविकल्पार्थस्य प्रपमं कस्यचरमेबोधउ
पपत्ते इत्यत्र विनिगमकरूपभिन्नमिति पुनरपन्नानार्थबोधोदुर्वार इति नाद्यः तेरवकं शाब्द्या स्मरता सर्पभ्यां आहा च ब्रूमः इति अनेका
र्थप्रतीतीच्छयेति इत्यत्र स्ववंदंविमीतं कथान्यकं च बोधपत्वितिसमभिव्याहृतं कनाहीच्छयेसर्पः एकमुच्चारणमेकाद्यपदागुच्चारणम
वत्वं सभवतीति निर्विवादं मवपुनिश्चावाः निपं तु निन्निनत्तद्विषयभासकसामग्रीसत्त्वे एकविषये बोधे नान्यविषयेति विषयानिय
स्याशक्यत्वात् आवृत्तिकल्पनानुरोधेनापि भवताएकपदेनानार्थप्रत्यायकत्वप्रकारकेच्छास्वीकार्ये साहपदद्वयेति तदुच्चारणा
समभिव्याहारत्वेनबोधजनकत्वेन तदनुमतअः स्वार्थपदोच्चारणानानेकार्थपरं नानेकार्थप्रत्यायनेच्छाधीनं इतिरपिनस्या ७
त्तत्वावृत्तिकल्पनमपि निर्वोढस्यात् तात्सर्थनिर्वाहार्थं तात्पर्यविषयानेकार्थबोधनिर्वाहार्थं अन्यथा तात्पर्यविषयबोधानुरो
धं विनाप्यावृत्तिकल्पनेएकपरेष्वेककार्यबोधकत्वपास्ववत्तसिद्धपदेपि अतएवानेकार्थप्रत्यायनेच्छयाएकपदोच्चारणा समभि
व्याहारवत्तदुच्चारणस्य एकपदोच्चारणस्य अपपरतापां अमयार्थपरत्वस्यैकस्य हेयानावृत्तिकल्पनमिति आवृत्तिवे

गधारताः वैवक्षकरोभपार्येवोधसंभवेननात्यर्थविषयनिर्वाहादिति भावः अस्मादिरूपनानार्थपरायुगपदुभयान्वयबोधमुपसंहरपन्नह्यपति शब्द॰

१३८ तस्मादिति अनेककारकान्विनक्रियादिपदायुगपदनेकार्थानुभवमेवघटपटंचैत्यादिना अग्रेउपसंहरिष्यतिनियंतुमशक्यत्वात् २७

४ विनियमनाविरहेणप्रथमेयन्विरकार्यवोधस्यासम्भीकत्यनयापिनिर्वाहयितुमशक्यत्वादित्यर्थः नानार्थस्थलेएवैकदानाना

र्थवोधस्याविरोधेनोपगमासंभवमाशंकतेअथेति अर्थांतरभासकतात्पर्येत्तानावसमवहितात्तत्परानुसंधानेनेतिद्धसाधनत्वापत्त्या

४३१४३ पविवाराध्यामित्तमितिनेनपक्षतावच्छेदकीभूताहवच्छेदेनसाध्यसाधनेअंशतःसिद्धसाधनमदूषकमितिवाच्यंअवच्छेदकावच्छेदेन

साधनस्यासेनासंपरूपतीत्याइंद्रियेणाविभीतकेपररूपतीसाकारकात्तपदार्थद्वयविषयकवोधजनकात्तपरानुसंधानेःतातो

४६० ४ वा[illegible]संभवात्रविवाराध्यामितं [illegible]नेकशक्तिविषयानुभावकत्वेनप्रतिवाद्यनुमतत्वंअनेकशक्तिविषयार्थभासक

त०४४७॰ तात्पर्येत्तानाहिस्तमवहितत्वेवाप[illegible]चावच्छेदकभेदेनसाध्यतेनतदाअसेनासंपरूपतीत्याहावेच्यतोबाधवारकेअत्तपदत्तमा

नार्थकपदांतरानुसंधानात्समवहितत्वरूपेनवानेनविवक्षापीपनेनधाप्यनुभावानुपधापकेः त्तपरानुसंधानेवाधोदुर्वारः

७७० साध्यघटकेभावा[illegible]तिवाच्यभावदत्वस्यसाध्यघटकत्वे अनुभावकत्वेनापिपक्षस्यविशेषणीयत्वात्तउच्चारणपरमनुसंधानपरं गम

१३८

आवृत्त्या नानार्थबोधकोच्चारणस्य हेतुतया पर्यायत्वमुक्तं तन्नेः एकशक्तिविषयमेकमेवानुभावयतीति इति पाठः तत्र अर्थद्वयानुभा
वकत्वरूपस्य [redacted] एकमेवानुभावयतीत्यनेन नानार्थस्य साधितत्वे समभिव्याहृतपदान्तरार्थबोधकत्वेन बाधः अतएकशक्तिविषयमिति एक
पदशक्तिविषयमित्यर्थः शक्तौ वैकल्यविशेषणात् एकस्याः शक्तेर्विषयीभूतं पदार्थद्वयं तदनुभावकत्वस्य साधनतया नानाशक्तिविष न
प यत्नानार्थानुभावकत्वाप्रतिक्षेपात् एकशक्तौ सत्येनेकपदस्य नानाशक्तिविवक्षया एकपदशक्तिविषयद्वयानुभावकत्वलाभात् तेनासिद्धा एक अर्थ
पदेनानाशक्त्युपस्थापितनानार्थानामपुनरुक्तबोधस्य प्रतिक्षेपनिर्वाहः एकशक्तिविषयमेवेति क्वचित्पाठः तत्रापि एकमिसस्य पर्यायेनाशक्ति
र्थलाभः घटो घटः इत्यादि द्वय [redacted] दिपदेशक्तिविषय घटद्वयबोधएकशेषानुशासनतुल्यघटादिपदानुसंधानोद्भवमवतीति इतित
द्बोधज [redacted] नकघटादिपदानुसंधानेनव्यभिचारवकाशः अत्र शेषानासंभवप्रयुक्ति अत्रैव नविभिन्नैकपदरूपतीत्याह त्वावच्छार्थबोधजनकत्वा
दिपदानुसंधानि व्यभिचार वारणाय हेतुः एकपदस्य स्वविषयपद समानार्थकपदरूपानुसंधानासमानकालीनत्वरूपानुसंधानरूपो
च्चारणपरार्थविशेषणीभूतैकार्थकत्वोपगमात् उक्तघटादिपदानुसंधानेच तदभावान्न विषयत्वे च विशेष्यत्वं तादृशपरिगोचरं एकानुसंधानेत
न एकशक्तिविशेष्यसत्वे चेत्समानादिरूपनानार्थानामुपगवद्बोधके व्यभिचारवारणाय विहद्धनानाधर्मावच्छिन्नविशेष्यकैकशक्तिमत्त्व
౧ స్వరూపం [illegible]
[illegible] పుస్తకం ౧

गदाधरः दाविषयकत्वेन हेतुघटकोनुसंधानं किंचिद्विषयीयं न तत्र च ज्ञातत्वतावच्छेदकभेदेपि न ज्ञानभेदः तथा सति पदांतरादिवृत्ति धर्मं विनापि तादृश
१३९ पदात्पूर्वोपस्थितैककार्यस्य बोधापत्तेः अवच्छेदकभेदेपि अवच्छेदकतापा एकस्याव्यासज्यवृत्तेरवच्छेदकद्वयाद्यभ्युपगमेन ज्ञा
१४ नाभेदोपपत्तिः उक्तपदज्ञानद्वयाननुभावकत्वे च स्वविषयोः यत्किंचित्तच्छक्यपदज्ञानविषयकानुभवानुपधायकत्वं स्वपदार्थो
ऽनुभवः एतेन नानेकेषामपि प्रत्येकमेकत्वेन नानापदज्ञानानां नानार्थे न ज्ञानं बोधभानेन बाधादिप्रसंगो निरस्तः स्वविषयत्वेन ता
दृशोप[redacted]रविशिष्टधीयं न च हेतु[redacted]मननुसंधेयेतेनाश्वारूढं रश्मादिवाक्यार्थानुभवस्य हर्षा कपदज्ञानद्वयविषयक[redacted]
त्वेपि तादृशहर्षादिपदस्मारकत्वादिपदानुसंधानावि
षयत्वेन तादृशानुसंधाने निरुक्तरूपाभावान्न व्यभिचारः अथैवमपि घटादावानयेत्यादौ आनयनद्वयाद्यननुभावकधात्वादिपदानुसंधाने
व्यभिचारो दुर्वारः इति चेन्न एकप्रातिपदिकानुसंधानत्वस्य हेतुत्वेकरणीयत्वात् तस्मिन्ननेकरूपात्मैकत्वादिबोधके दादिपदानुसंधानेपि न व्यभि
चारः अथ वा एकधर्मावच्छिन्नपदज्ञानशक्तिद्वयविशिष्टपदद्वयाननुभावकत्वं साध्यमुपेयं आनयनादिद्वयं च धातोरेकशक्तिविषयमेव
तिन तदननुभावकधात्वादिपदानुसंधाने व्यभिचारः यादिपदैकवचनत्वादिकं संख्यादिरूपतावच्छेदकं तन्नीपादिप्रकं तत्र वच्छेदकं अतोनन्त १३९

[illegible]

व्याप्यमहत्त्वाणुत्वाभ्यां सांकर्यविरहात् चैवं न यापितत्परमाणुरूक्ते तेजः शुक्लापेक्षमात्र अपकृष्टे असपकृष्ट पार्थिवशु
क्लापेक्षमा चोत्कृष्टेऽव्यभिचारः स्वसमानाधिकरण द्रव्यविभाजकोपाधिसमानाधिकरणावधिकोत्कर्षनिवेशेऽपि वन्हिस्पर्शापेक्षया
पकृष्टे असंतापकृष्टे ह्यास्पर्शापेक्ष [redacted] या चोत्कृष्टे स्पर्शानपाघारंभकपरमाणुस्पर्शेऽव्यभिचारः इति वा द्रव्यत्वार
केद्रिमान्नाधेत्वेन उत्कर्षस्यापकर्षस्य वा विशेषणीयतया अव्यभिचारस्वापास भवात् उक्ततेजःपरमाणुरूपस्पर्शेति
४० ष्टोत्कर्षापकर्षयोर्व्यस्तुत्वग्रकोष्णतलतेजो पस्पर्शगतत्वेन द्रव्यमारंभकच स्तुत्वग्रभ्यां ग्रहणात् तेजःपरमाणूनां सर्वेषां
स्पर्शा अवि स्पर्शपाण एव तत्रास्थ वह्निसौरागत पार्थिवोत्कर्षानपरमाणुस्पर्शगतविशेषाधीनाः परंतु निमित्तीमन्नाप्रत्वविशे
षाधीना एव उभ्यवानुभवात् इति केचित् तन्न यथोक्तप्रतिसाधको हेतुः पक्षेऽसिद्ध इति भावः अभ्युपसाहमित्येवातिगकारं
तितं [redacted] रत्वमहत्त्वयोरुत्कर्षापकर्षयोरितिचानुषज्यते जातिसंकरभिया नशब्दरसत्ताधारयोत्कर्षापकर्षयो
रेकेन वत्वरसत्वाभ्यां संकरप्रसंगेन रसत्वादेभपसाधारण्याभावात् रसत्वपरिछिन्ना वृत्तपपक्षोऽनयसाधारण्याभावेन न्या
यनिषेधो हेतुत्वे दृष्टान्तासिद्धेः रसनिषेधो हेतुत्वे च स्वरूपासिद्धेरित्यर्थः अत एवेति पर्वोक्तदोषपरामर्शाकांनतु सिद्धेवेत्यारः

दी: टी:
१७१

वध्यमानाहार्योत्कर्षापकर्षलिंगकानुमानेन दोषानवकाशात् एतेन स्वस्फुरद्विष्यतितारत्वादेरित्यादिनासन्नानीयेतिपे [illegible]एतादृशा
नुगतरूपावच्छिन्नयोरुत्कर्षापकर्षयोः प्रत्येकमेव हेतुता न तु मिलितयोः परममहत्त्वादिमात्रपरमाणुपरिमाणयोरित्यभिभावक
ताभिभाव्यत्वविरहेण मनसेकस्मात्तत्र व्यभिचारविरहात् न महत्त्वाभावात् [illegible]साक्षात्कारत्वावच्छिन्नं प्रति प्रतिबन्धकतावच्छेदकमहत्त्वादिमति
२०४ परममहत्त्वादौ व्यभिचारतापत्तिरपि परममहत्त्वसमानाधिकरणं जातिमद्वृत्तिकं न तु स्वाश्रयसमानाधिकरणपायकतावसंबंधेन निवेशानर्थक्यात्
ॐ स्वत्वघटितत्वेनानं[illegible]गमात् [illegible]घटादिसाक्षात्कारप्रतिबन्धकतावच्छेदकभिन्नविपक्षानुमितित्वान्मनसीत्वाकसिद्ध्यभावा ॐ
दित्यहितवन्त्यादिव्याप्यवत्तापरामर्शत्वघटकत्वेन त्वमात्रापेक्षत्वेन व्यभिचारवारणाय स्वाश्रयजातीयत्वसाक्षात्कारनिवेश
नमावरूपकमितिवाच्यं तन्निवेशेऽपि तान साक्षात्कारप्रतिबन्धकतावच्छेदकताशरीरघटकत्वेन तत्सामान्यमात्रापेक्षत्वे
नैव्यभिचारस्य दुर्वारत्वात् नन्वदारयापविषयविषयिभावानवच्छिन्नप्रतिबन्धकतापायवन्निवेशनीयत्वात् सामग्रीघटकप
रमन्यप्रतिबन्धकतापाश्रयव्याप्याहितविषयतावच्छिन्नत्वात्तत्तावन्नातिच्छादिसाक्षात्कारप्रतिबन्धकतावच्छेदककामिनी
तिहासात्वघटकेच्छास्वमात्रापमगवदिच्छायां व्यभिचारोऽपिवार्येतो भवतीपरन्तु लौकिकत्वरूपविशिष्टविषयितावच्छिन्नप्र राम

१७१

वच्छिन्नानिरूपितप्रतिबंधकतानिवेशादनुमित्यादित्सम्भवाद्विधेयपार्थानप्रतिबधकतामादायेव न व्यभिचारप्रसक्तिः । उ[illegible]पनीतभान
विषयित्वस्यास्यापितत्प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वादिति तत्त्वं मतं । लौकिकत्वप्रकारकेच्छाविरहविशिष्टानुमित्यादिसमये लौकिकत्वा
वच्छिन्नं प्रत्येव प्रतिबंधकत्वात् । महत्त्वाद्यभाववत्साक्षात्कारस्य महत्त्वादिप्रतिबध्यस्य ज्ञानातिमद्विषयकत्वेपि ज्ञानातिमन्निरूपित
लौकिकत्वरूपविनिगमकविषयितावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिरूपितप्रतिबंधकतानिवेशान्नोक्तव्यभिचारः । उक्तरीत्यास्य शास्त्रशीतस्प
र्शानुल्कारो[illegible]स्य शोभिमावकस्य सजातीयोपःपरमाणस्वस्य शीत[illegible]करणायेवं वक्तव्य किषापद्व्यभस्य यावत्तरं पानीयेषीपमा
नेयादश्योनधर्[illegible]नुभवपतेनासौकथायरस्यस्य किंतु जलस्यैवेतदाशास्यकस्यचित्सार्थिवमधुररसादुल्कषतपातज्ञातीपेजल
परमाणुनिस स व्यभिचारोद्धर्वारः इतिसजातीयपदं स्वाश्रयसमानाधिकरणद्रव्यविभाजकोपाधिमत्समवेतपरं वाच्यं सर्वेषा
मेव जलपरमाणुरसानामविलक्षणानन्तरं पानीयपानदशायामनुभवमानतिक्तरसस्यैवोक्तदशायामनुभवमान
स्योत्कटमधुररसस्यापि पार्थिवत्वमेव जलस्य माधुर्यं तु तदपकृष्टमेव सहजं तत्पेवानुभवत इति मतं तदापयास्तुत मेवता
धीपःतादशसाक्षात्कारप्रतिबंधकत्वस्य हेतुत्वेमदुक्तनुत्तापाप्रतिबंधकीकतेनतारशाद्भेमागासिद्धिरतःप्रतिबंधकनाव छे
[illegible]

ग: दी: रुतामान्येहेतुकतेतारत्वोर्द्विषयिताकालिकसंबंधेन निससाधारणातयाव्यभिचारःस्यादिति तमवापेनहेतुतालाभापसामान्यपदं अ
१२२ तिमद्वयपात्मकजातसत्वे वृत्तेस्साधारणापसत्वेपि न तत्र भागासिद्धिः तत्तज्जात्यभिभावकतावच्छेदकतारत्वासत्वेपिता
रतासाक्षात्कारेवुभुत्सितमद्वत्वे न प्रतिबंधकतयात्मद्वत्वरूपताद्वत्प्रतिबंधकतावच्छेदकसामान्यमादाय हेतुसत्वात् अ
यकृष्टरसस्यवुभुत्सितस्यापि न उत्कटरसाभिभावकत्वेपानेकादिपानसमयेपि रसतापरेहासत्वेपि शर्करादिरससाक्षात्कारस्य
सर्वानुभवसिद्धत्वात् हेतौ जल माधुर्योपतापकर्षस्य तज्जातीयसाक्षात्कारप्रतिबंधकतावच्छेदकत्वमिति न जलपरमाणु
रसे व्यभिचारः प्रमाति [illegible] तज्जातीयप्रतिबध्यत्वं स तनभोपाभावजन्यत्वं तत्र सजातीयपदप्रदाने महत्वाभावात्मकमहत्वा
दिजन्यसाक्षात्कारविषयितावच्छेदकमहत्वादिमति परममहत्वादौ व्यभिचारवारणाय सजातीये तिसजातीयत्वं चात्र नजा
तिमत्वमात्रं पित्तादिदोषप्रतिबध्यसाक्षात्कारविषयतावच्छेदकमधुरत्वादिजातियोगिनि जलपरमाणुरसादौ व्यभिचा
रस्यावारणात् नापि स्वाश्रयवृत्तिगुणत्वव्याप्य[illegible]जातिमत्वं शर्करादिमधुररसस्य मधुररसत्वजात्यानाहृत्य जलमधु राम
ररससाजात्यसत्वेन तदभिभाव्यतावच्छेदकजलमाधुर्योपतापकर्षस्य जलपरमाणुरससाधारण्यात् उक्तव्यभिचारस्तादवस्थ्या १२२

त्र अपि तु तास्त्वाजातिव्याप्यतासंकंतरत्वत्वमनारमंद्रपोर्गुपात्वव्याप्यत्वावत्वस्याप्यवर्पात्वव्याप्यकत्वादिनोसाता से नशवेहेतुसत्वेनर
षातभतास्वाघपक्षरमाधुर्वे [redacted] मधुरत्वाव्याप्यात्वादितिन्यतावच्छेदकतासंततेरपास्तजातीयप्रकाषाम्नादिरसाभिभाव्यता
वच्छेदकं पकर्षरूपतासादिहेतुत्वेनत्वरूपासिद्धिरुच्छेतासिद्धेरभावात् जलरसगतापकर्षपन्नेनोक्ततासाक्रांतरसाभिभाव्यतावच्छेदक जलर [redacted]
साभिभावकतार्कारादिमाधुर्यस्यमधुरत्वव्याप्यजास्यात्जलरससातासा
[redacted] तावात अनेन तादृशापकर्षवति जलपरमाणुरसेव्यभिचारावकाशः अतस्व व ३
८ स्याघुस्पस्पर्शाभिभाव्यतावच्छेदकत्वंवाधिकापकर्षरूपसामान्यवतोसौरकिरणाघारंभकतेजःपरमाणुस्पर्शोपिनव्यभिचारःव
तु स्यादिस्पर्शेगुणत्वव्याप्यस्य क्रत्वमाप्यो [redacted] त व्याप्यतासासौर किरणादिस्पर्शसाजास्वविरहात्तत्तदुभपसाधारणजासं
तरस्याप्रामाणिकत्वात् पदिचवह्निस्पर्शनिष्ठोत्कृष्टत्वव्याप्यजातिविशेषःतरवांतरापकर्षापकर्षौचंद्रंधनविशेषप्रभवा
प्रभववह्निस्वेपतोप्रामाणिकोनतदातादृशपकर्षरूपतादृशोत्कर्षाश्रयाभिभाव्यतावच्छेदकतामान्याश्रयत्वपवनारंभकपर
माणुस्पर्शेव्यभिचारवारणायगतिरुक्तनीयाप्रतिवध्यासाक्षात्कारविषयतावच्छेदकत्वंचप्रतिवध्यतावच्छेदकस्वाश्रयसा

ग: टी:

१७३ स्यात्कारकत्वे अतो मधुरत्वादेरप्युत्कर्षे मधुरत्वस्य [illegible] ऽतिव्याप्यकत्वं मधुरत्वसाक्षात्कारविषयतावच्छेदकतया तद्वृत्ति जल परमाणुरसा
दौ न व्यभिचारः नारत्वादेर्गकारत्वादिनिष्ठत्वमप्युपाधिनो तेऽनुमाने द्रव्यवृत्तिसाधनावच्छि [illegible] मत्त्वे गुणत्वस्य साध्यवति माधुर्यादौ सत्त्वेऽपि द्रव्य
त्वमतिविशेष्यत्वानारोपवत्तेन शुद्धसाध्यव्यापकत्वासंभवात साधनावच्छिन्नसाध्यव्यापकत्वाभिधाने सुखादावुत्कर्षापकर्ष
सत्त्वेऽपि तस्य तज्जातीयाभिभावकतायाः सत्त्वान्नरुकानुगतसाधनवत्त्वमिति तेन तत्र विशिष्टसाध्याव्यापकत्वं मत्त्वे गुणत्वम
त्वे समवेतत्वे साधनाव्यापकत्वं चास्य पक्षान्तर्भावेन बोध्यं व्यापकमुपाधिमाह अत्रोत्र गुणत्वस्य [illegible] विशिष्टसाध्या
व्यापकत्वस्य सर्थं तेन गोत्रत्वसंयोगादौ नास्य साध्याव्यापकता प्रतियोगिरूपभेदविशेषणाशरूपपक्षवत्त्वं गोत्रमा
तेन तुकर्णावच्छिन्नमाकाशं प्रयोजननाभावात्तेन कर्णानवच्छिन्नत्वाद्देव्याध्यभावस्याभावासिध्यानास्य सत्त्वातिपक्षान्नापक
त्वाविरोह प्रसंग: ध्वनेर्वीपवीपत्वेपरानुमानमिति न तत्रोपाधिद्वयस्य साध्याव्यापकत्वप्रसक्तिः अत्रोत्र गुणत्वस्य सत्त्वात् [illegible] राम
त्रत्वस्येतिकन्विसार. अत्रोत्रत्वे [illegible] त्रोनाग्नात्यंतं न सध्वनौ शुद्धसाधनावच्छिन्नसाध्यप्रसक्त्यापकत्वेऽपि प १७३

[illegible]

[illegible]

शधर्मस्य निमित्तताघच्छिन्नसाध्ये [illegible]

द्वितीयपिपक्षधर्माव

च्छिन्नसाध्यव्यापकत्वमभिप्रेत्यात्तरसालोच्यमिथ्याऽत्तत्साहस्यप्रामाद्दिकत्वमविरोधेऽप्रयोजकत्वादिति। षपाप्रथमोक्तमिति

४० नोत्कर्षापकर्षरूपेहेतावप्यभिहितेनोभयस्यैकत्रसत्त्वकारणप्रयोज्यमिति समप्रयोजकत्वपरीहारान्नशंकासंगतिः अन्यथा व्यव

हितोत्कानुगतहेतुपक्षेऽत्कर्षापकर्षयोः एकाग्र वहेतुनयामिति स्वप्रकारप्राप्रयोज्यत्वेपिप्रत्येकहेतोः स्वाश्रयप्रकारयाधीनत्वेऽवुने

नाप्रयोजकत्वतादवस्थ्येनोत्कर्षकापा असंगतेः कारणाधीनस्वेतिस्वाश्रयोत्पादकसामग्रीविशेषाधीनएवेसर्थः येनस्वाश्रय

योःसतिरूपसाध्यराहित्येऽत्कर्षापकर्षरूपहेतुमत्त्वानिर्वाहे यानाप्रयोजकत्वशंकास्यादितिभावः अपकर्षश्चेतिचकारोवार्थः स

मुच्चयार्थकत्वेसमुच्चितस्यकारयाधीनत्व निपमेनिराकृते एकतरस्यकारणाधीनत्वशंकाया अनिराकरणादेकतरहेतुत्वशं

[illegible] कातादवस्थ्य [redacted] तः परममहतीमिति अहेतुकत्वसादिः परिमाणा हस्भपत्रे नवध्यंतेपद्यपिकारणाविनापरमहत्परिमाणाद्युत्क

[illegible] र्मत्वेपितादृशोत्कर्षादेः सजातीयाभिभावकता नवच्छेदकतया सजातीयाभिभावकतावच्छेदकोत्कर्षादेहेतोःस्वाश्रयप्रकार

गु॰ सी॰ प्रयोजकत्वं नैतावता सामान्यनिराकृतं भवतित थाप्येतादृशोत्कर्षादेः कारणानधीनत्वे दर्शितेः विशेषेणतादृशोत्कर्षादेरपि कारणानधी
१७४ नत्वं तत्राभिमतं किमसमंजसं [illegible] तु पूर्वहेतुत्वमिप्रायिणो व अप्रयोजकत्वाद्विसूक्तमतेनासंगतिरित्याहुः । कारण प्रयोज्यमितितत्थात्वप्र
य महेतोना प्रयोजकत्वमिति विशेषः । प्रसेकमेकता हितितया चैकैकस्य कारणानधीनत्वेऽनप[illegible]स्यनत्यात्वमसूतमितिभावः ।
पद्यपि उभस्य प्रसेका नतिरिक्तत्वेपि प्रसेकाधिकरणा तात्ऽनपत्वावच्छिन्नाधिकरणता ःतिरिक्तैवेति प्रसेकाधिकरणातायाः वा पप
७८५ धीनतयामि [illegible] तायाः नतथात्वमिर्वाहः । तथापि प्रसेकाधिकरणताद्वयस्य कारणानधीनतया एकत्राहेतुकेद्वयसत्वेऽभ ४
पत्वावच्छिन्नाधिकरणात्वमपि तत्त्वावरूपकं तस्य तद्भनपव्यापकत्वादितिसामंजस्य बल सूमेव शक्यातिसत्वमितिविनाशि
त्वरूपमनित्यत्वं स्वरस्यमसतप्रमाणासिद्धमितिसर्वः नाशस्यविनाशाप्रसक्तमसिद्धमिसानंकोऽशायतत्प्रसक्तस्यानुभवि १०
कत्वमाहश्रोत्रेत्यादि श्रोत्रव्यापारस्त्रव यामतोपोगः नतुश्रोत्रसंनिकर्षः श्रोत्र विशेषविशेषणतारूपस्य नस्यनित्यत्वात्तध्वं
समागभावयोरसत्ताभावविरोधितामन्तगकारो नास्तीतिमसपस्यापिध्वंसविषयकतपातादृशामतीनेरसंताभावविरामे
षयकत्वेपि दर्वोपलब्धः गकारनाशसत्वेनेवनिर्वाहेणोक्तकारप्रसक्तस्यापिनाशसाधकतावोध्यानतुविनाशित्वे १७५

ప్రత్యక్షతఃపద్య౩౮తా౧త్రుత్రఠ౦ప్రుయత౧

౨౦౧౪౭౮౩

सत्त्वात्तिमत्वरूपमनिसत्वं वा प्रसस्ता सं भवादितिन नैपापिकाभिमतसिद्धिरिसत्तत्वदपि विनाशि धि त्व तिमत्वासिद्धौ तरथा व स्व
भावत्व विशेषितस्य विनाशित्वाभावसाधकत्तयाप्रसत्त्व प्रमाणाद् पिनविनाशित्वमि सं भवः अभावसाधकत्व
तिभावग्राहकस्याप्रमाणत्वादिसानां का निरस्करणाभावसतिसाधनमिसप्याह अयोग्यपाकाद्यधिकरणकनयानन्तरध्वंसप्रसक्तसं
भवस्याशंकां निराकरोति प्रसक्तेरपि प्रतिमागिकत्वमेव ध्वंसप्रसक्तताप्रयोजकं तच्च नावध्वंसे अस्त्येवेतिकुतो नास्याप्रस
क्तत्वमित्यर्थः अधिकरणाप्रसक्तत्वस्य तंत्रतां दूषयति नन्विति धर्माभाववत्ति अदृष्टध्वंसेत्यर्थः आपत्तेरिति प्रतियोगिसमवायिन
आत्मनः प्रसक्तत्वादितिशेषः तर्हि द्विपेयाभावग्राहे पदि अधिकरणास्यतादृशप्रसक्तत्वनापेक्षितं तत्र प्रसक्तसामान्य
२७ मपेक्षितं अनेन द्विपत्वमग्राहे अनेकद्विपग्रहणस्याकिंचित्करत्वादित्याशयेनाह नादिप्रियाग्राह्यपीतिघ्राण्पार त्तनाग्राह्यपीत्यर्थः
१२ प्रतियोगिसमवायिनिर्गंधरसे भवायिनिप्रसक्तक्षीरादौ गंधरसाभावयोः तद्विशेषाभावयोः अधिकरणप्रतियोग्युभयप्रस
क्तनायाः तंत्रतोपगमे अदृष्टध्वंसप्रसक्त्यापत्तिवारणासंभवात्तयोरवैषम्यपरिनिराकरोति मोभयमिति ननु तदधिकरणाका
भावप्रसक्तेस्तदधिकरणाप्रसक्तत्वंपदि हेतुरुच्यते तदानो तयोरवं अधिकरणानाम्याभावधी हेतुत्वस्योभयास्ति

ग॰ त॰ १७५

त्वात्तत्कारणतायामेव तानत्वस्थले प्रसक्तत्वनिवेशोपगमादिसत्त आहस्मन्न घटेऽपि प्रत्यक्षस्य न प्रसक्तं वर्तते अपि तु स्मरणमेव
तत्र घटप्रसक्तत्वेनापि तत्रैव न तत्र घटत्वसंयोगो नष्ट इति घटाधिकरणाकर्षे सप्रसक्तोऽसत्त्वाव्यभिचारादिसर्थः पटिर्वे [redacted] प्र
सक्तेहतुतानवच्छेदकत्वमिते अपि तु तदभावप्रसक्तेस्तदभावाधिकरणे प्रसक्तत्वेन व्यभिचारासंभवेऽपि उपनीताधिकरणाक
रताभावादि प्रसक्तेर्व्यभिचारो दुर्वार एवेति भावः प्रतियोगि [redacted] पोग्यत्वस्य प्रतियोगिमात्रयोग्यत्वस्यातेत्रत्वेऽभावयो
ग्यतापामपेक्षितत्वे तस्य चाक्षुष्यत्वं ध्वंसस्य ग्राहकसंनिकर्षाभावादिति तत्सत्वदृष्टान्तदाक्ष्यपस्यासत्वेन तत्साम्यप्रघटितत्व
गसंयुक्तविशेषणतारूपग्राहक [redacted] संनिकर्षाभावादिसर्थः नन्वेवं [redacted] योग्यत्वेऽपि जलपरमाण्वोः पृथिवीत्वाभावो न गृह्येत
अतो योग्येऽधिकरणे योग्यस्य प्रतियोगिनः अनुपलब्धिरूपायाः योग्या [redacted] नुपलब्धेरभावप्रसक्तप्रयोजकता स्वीकरणीया तत्
याचाधिकरणायोग्यतात्राभावप्रसक्तेरपेक्षितेवेत्याशंक्य योग्येऽधिकरणे योग्यस्य प्रतियोगिनोऽनुपलब्धिर्न योग्यानुपल
ब्धिः तथा सति पार्थिवादिपरमाण्वोर्महत्त्वाभावस्य महत्तिवायावुद्भुतरूपाभावस्य प्रत्यक्षं न स्यात् परं तु योग्यानुपलब्धि
रभावग्राहिका अनुपलब्धेर्योग्यता च प्रतियोगिसत्वप्रसंजितप्रतियोगिकत्वरूपा पारिभाषिकी तद्धतो चानुपलब्धिः फलितिर १७५

[illegible]

योग्यप्यधिकरणेकस्यान्वितत्संभवनीतिसमाधत्ते किंचेति स्वप्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन पदत्त्वमितियावत् स्वाधिकरणेअनुपल
ब्धविरोधिविषयतया [illegible]
[illegible]
प्रतियोगितावच्छेदकसंबंधेन प्रतियोमत्त्वोपलंभापादानयोग्यत्वस्याभावइति तत्र तद्वत्तानुपलब्धेरित्यादिः तस्य प्रतियोगि
सत्त्वोपलंभापादनेयोग्यतावत्त्वात्तत्रासत्त्वेसतिमन्तियोग्युपलंभव्याप्यत्ववास्तवमतोव्याप्तिभ्रमेयाजलपरमाणौपृथिवीत्वस्यप्र
थिवीत्वोपलंभापादकत्वेपिनतत्रतदभावप्रसक्तेः अयोग्यजलादावपिपृथिवीसत्त्वविशेषणतावैशिष्ट्यानवच्छिन्नस्यन
[illegible] पृथिवीत्वोपलंभापादकत्वसंभवतिइंद्रियसंनिकर्षेण्याप्यामणुरूपापामुद्भूतरूपरहितायांच पृथिव्यांतद्व्यभिचारात्अतरे
[illegible] द्रियसंयोगमहत्त्वोद्भूतरूपविशिष्टस्यतस्यतदुपलंभापादकत्वेनयोग्यानुपलब्धिर्वाच्येतत्रपृथिवीत्वाभावप्रत्यक्षस्युपपा
रनीयतयाचजलपरमाणावपितादृशेनपृथिवीत्वेनतदुपलंभापादनसंभवात्नत्रापितदभावप्रसक्त्यापत्तिः एवंपार्थिव
[illegible] णुभिन्नत्वजलपरमाणुघयन्मनरत्वादिविशिष्टेनापिपृथिवीत्वेनजलपरमाणौतदुपलंभापादनसंभवादितिमसंगोरेवी
रइतिचेन्नतदधिकरणावृत्तिनाप्रतियोग्यनारकेनचविशेषणेनावच्छिन्नप्रतियोगिसत्त्वापादककाये त्तियोग्यप्रति

[illegible]

[illegible]

ग: टी: योगिकत्वरूपस्य प्रतियोगिकस्य तत्राधिकरणे प्रतियोग्यनुपलम्भस्य तदधिकरणे अभावग्राहकत्वेनातिप्रसंगानवकाशात् महत्त्वादिविशेष
१७६ णस्य जलपरमाणावाहवत्ते पार्थिवाणुभेदादेः पृथिवीत्वाद्यभावग्राहकत्वात् तदवच्छिन्नस्य प्रतियोगिनस्तदुपलम्भापादकत्वस्य तदधि
करणाविषयकाभावप्रत्यक्षप्रयोजकयोग्यानुपलब्धिनिर्वाहकत्वात् प्रतियोगितावच्छेदकभिन्नत्वेन तादृशाविशेषणाविशेषणी
भूतेन घटत्वघटविशिष्टत्वाद्यवच्छिन्नाभावप्रत्यक्षविषयाऽधिकरणावृत्तिना प्रतियोग्यग्राहके पारदेशे र्त्वबेटादिरूपप्रतियोगिता
वच्छेदकात्मकविशेषणाविशिष्टस्यैव प्रतियोगिनो विशिष्टप्रतियोग्यनुपलम्भापादकत्वेऽपि वर्तनात् तादृशाधिकरणे तदभावप्रत्यक्षा
नुपपत्तिः यत्राधिकरणे एकावच्छेदेनेन्द्रियालोकसंयोगोऽन्यावच्छेदेन च [illegible] वृत्तिघटकपिसंयोगादिरूपप्रतियोगी वर्तते तत्र
तत्राधिकरणे सामानाधिकरण्यसंबंधेनेन्द्रियालोकसंयोग्यनुपलम्भापादकत्वेऽपि निरवाधमेव नैवं तादृशप्रतियोगिसत्त्वापादका
प्रतियोगिकयोग्यानुपलब्धिवत्त्वादन्यावच्छेदेनालोकसंयोगवति भूतले तदन्यभागावच्छेदेनाभावग्रहप्रसंगात् इति वाच्यं तदवच्छे
दकावच्छिन्नतदधिकरणाधर्मिकाभावग्रहे तदवच्छिन्नतदधिकरणावृत्तिविशेषणानवच्छिन्नप्रतियोगिसत्त्वप्रसंजितप्रति राम
योगिग्रहयोग्यानुपलब्धिहेतुत्वात् उक्तस्थले चापादकविशेषणस्यालोकसंयोगस्य परभागावच्छेदेनाभावग्रह आपाद्यते तत्र च १७६

[illegible]

धिकरणवृत्तिता[illegible]नपिपरनाशवाहिमहत्त्वसमानाधिकरणरूपादिव्यक्तीनामभावग्रहेहेत्वीरशवयसावृत्तिमहत्त्वविशेषणानवच्छि
न्नेनापि तत्तद्रूपादिव्यक्तिमत्त्वेनैवोपलंभापादनसंभवात् [illegible] महत्त्वादिविशिष्टतद्रूपवत्त्वोपलंभव्याप्तिर्गृहीतुंशक्यते तादृशस्य
प्रतियोगिसत्त्वेनैतदनुपलंभसामग्र्याः कार्यस्तित्वप्रयोजकत्वेऽभावं[illegible] तादृशप्रतियोगिसत्त्वे तदुपलंभकसामग्रीसत्त्वादिरूपानु
कूलतर्कसंभवात् इति [illegible]व्याप्यग्रहेऽपि वास्तवव्याप्तिसत्त्वेनापत्तियोग्यतापा अक्षततत्त्वात् यत्रवास्तविकीउपलंभव्या
प्तिस्तत्राभावस्योपलंभव्याप्त्यभावव्यापकतयाऽनुपलंभाव्याप्यत्वेन तत्राभावस्यैवान्न आपत्तिसंभवेन व्याप्तिग्राहकतर्कसौ
लभ्यादिति [illegible]पघटकायोरसमुदायसत्त्वे प्रतियोगिसत्त्वेऽवश्यमुपलंभः तत्तत्कारणविशिष्टत्वमेवत [illegible]धिकरणनिष्ठ
प्रतियोग्यनुपलंभस्य प्रतियोगिसत्त्वविरोधित्वं परमाणोस्तत्त्वे [illegible]पानुपलंभस्य न तत्कारणान्तर्गतमहत्त्वात्समवहितत्त्व
त्वान्न तत्र तदभावग्रहः [illegible]थैवं प्रतियोगितद्व्याप्येतरसाचार्याणां योग्यानुपल ब्धिरेव पर्यवस्येदिति [illegible]क्षा स्मृतिः तस्या ए
वयोग्यानुपलब्धेर्मणिकृतानाम्बान्तरेणाक थनात् अस्वाचायेरुपयोग्यानुपलंभविरहेणामीमांसकानां गकृगायभा
वग्रसस्तनि राकरणेन लभ्यते तदसत्त्वेऽपि मणिकारीययोग्यानुपलब्धिसंभवादित्याशंका मिश्रैरुक्तरूपविरोधोऽतोया

ग०टी० दिना मंगिका ऐपयोग्यानुपलब्धेरन्यापरपयोग्यानुपलब्धिपर्यवसानमुकं अभावाप्रतियोगि सत्वविरहमात्रप्रयोज्याधिकरणताक संमेवो शाब्द०
१७७ कविरोधित्वंपरमाणोपृथिवीत्वाघनुपलंभवत्वे [redacted] महत्वादिविरहप्रयोज्यत्वमपीति नप्रयोग्यसत्वमात्रप्रयुक्तमतो नाति प्रसंगः
तत्मात्रप्रयोज्यसत्वं च तत्तत्प्रयोज्येतरामवुक्तत्वं अतोमहत्वादौ घय[redacted]नुपलब्धिमत्वस्य च दायसत्वाधीनघटेंद्रियसन्निकर्ष विरहप्र
३६२६ योज्यत्वेपिनतत्र तदनुपलब्धेर्योग्यताहानिःकिंतुयोग्यानुपलंरकामतियोगिविशेषनियंत्रिततया जलपरमाणवादिधर्मि
कपृथिवीत्वाभावादिसत्वाप्रसिध्यातदधिकरणाकतत्प्रतियोग्यनुपलब्धिहेतुताग्राःकल्पनासंभवेन चयोग्यानुपलब्धि रूप
कारणविरहस्यतत्र तदभावप्रसक्त्यापत्तिवारकत्वासंभवः अन्यकार्यकारणविरहस्यान्यकार्यविरहाप्रयोजकतयाप्रसि
द्धयोग्यानुपलब्धंतरविरहस्याकिंचित्करत्वादिसंपिसमाहितं अधिकरणविशेषमनेनतभाव्यविषयताविशेषसंबंधेनपृ
७ थिवीत्वाघभावप्रसक्तेपृथिवीत्वा[redacted]विरहमात्रप्रयोज्याधिकरणतासंबंधेनपृथिवीत्वाघुपलब्धिविषयताविरहस्यस्थू
लजलादिधर्मिकतदभावप्रसक्तस्थलेकुत्वात्परमाण्वेतादृशाधिकरणतासंबंधावच्छिन्नपृथिवीत्वाघनु[redacted]
४० पलंभावस्यविषतयातस्याविपलंभस्याभावनिर्वाहकत्वादितिदिक् अतएवेदृशयोग्यानुपलब्धेर्हेतुत्वादेवनप्रसक्तस्य इति राम
१७७

ईदृश्ययोग्यानुपलब्धिविरहादिति विशेषः। योग्ये अधिकरणे प्रतियोग्यनुपलब्धेर्योग्यानुपलब्धित्वेनैतन्निर्वाहाय इह प्रसङ्ग[illegible]
पा[illegible]। उक्तरूपाभावः निरुक्तयोग्यानुपलब्धेस्तत्र सत्त्वादिति शेषः। अन्यथा यथाश्रुतयोग्यानुप[illegible]
लब्धेस्तत्रासत्त्वेन तत्स्वरूपपत्तेरिति भावः। प्रकृते तत्सत्त्वे रूपपत्ति। अस्ति च [illegible] तदा। तादृशी योग्यानुपलब्धिः। शब्द[illegible]ति २
[illegible] नाशस्येत्यर्थः। तस्य शब्दस्य सत्त्वे [illegible] कर्णावच्छेदेनेति शेषः। समवधाने सतीति श्रोत्रमनोयोगे [illegible] सति प्रतीतिप्रसंगो[illegible]रसाक्षा ३
८ [illegible]त्कारनियमात् शब्दत्वे न तदुपलम्भापारन् संभवादिति शेषः। अथवा समवधाने चेत्सन्नन्तर[illegible]मुपलम्भनियमेनेति फलपी ५
पांप्रतीतिप्रसंगादित्यस्य तत्त्वेन तदुपलम्भापत्तिसंभवादित्यर्थः। अधिकरणस्य कालस्याप्यपतयात् तद्विषय[illegible]धीशब्दाभा थि
वप्रतीतिर्भविष्यति तादृशी चाभावधीर्नास्तीति कथं शब्दनाशः प्रसज्यत इत्याशङ्कते। निर[illegible]धिकरणेति। अधिकरणानुपरक्ता
भावप्रत्यक्षं न संभवतीत्यर्थः। आकाशरूपाधिकरणस्यायोग्यत्वेऽपि [illegible]पनीततद्विशेषणकाभावधीर्भवतीत्याशयेनाहेति ८
:४ तत्र तद्धर्मावच्छिन्नाभावो निरूप्यत इति तदधिकरणयोः प्रागभावध्वंसः। प्रागभावः साक्षात्क्रियत इत्यर्थः। यत एवाभावनिरूपणे अधि
करणस्य प्रामाणिकत्वमपेक्षितं न तु साक्षात्क्रियमाणत्वं अत एव प्राचीनैरपि प्रतियोग्यधिकरणयोः प्रामाणिकत्वमेवाभा

[illegible]

गा॰दी॰ निरूपणेनन्तर्भूतमित्याशङ्कते वेति। [illegible]प्रामाणिकाभ्यां [illegible]साक्षात्क्रियमाणत्वमेव तत्र सत्त्वमिति कथं तु पक्षे भवतीत्यत आह। अभावप्रत्य
१७८ क्षस्येत्यादि प्रतीतियोग्यतानतः साक्षात्कारनियमस्य केनाप्यनुपगमात्। ननु द्रव्याधिकरणकाभावप्रत्यक्षे इन्द्रियसंयुक्तविशेषणताया हेतु
४ ता गुणकर्मरूपाधिकरणकाभावे तत्संयोगविरहात् कथं तदधिकरणकाभावप्रत्यक्षमित्यत आह [illegible]भावस्य [illegible] तस्य विशेष
२०७ णतानुपसाक्षात्संबन्धेनैव [illegible]पसन्निकृष्टत्वात् [illegible]त्र संबद्धत्वात्। [illegible]यसन्निकर्षापेक्षानाम्नयेत्र संयोगापेक्षा तया च स्व
विशेषणतया इन्द्रियाग्राह्याभावप्रत्यक्षे च इन्द्रियसंयोगाश्रितविशेषणता हेतुः। न तु शब्दाभावप्रत्यक्षे तत्संयुक्तविशेषणता नैव
त्र हानिरिति भावः। अत्र विशेषणतानाम् अर्थग्राहिका। इन्द्रियविशेषणतात्वावच्छिन्नविशेषणता वदिति शब्दाभावस्य अत्र वि
शेषणतानुपपत्तेः फलबलेन योग्यत्वस्य कल्पनीयत्वात् साधनाव्यापकत्वस्य च नहीति भावः। [illegible]पि फले विवदमानस्य पर
स्य तद्योग्यत्वेऽपि विवादसंभवः। तथापि अनुकूलतर्क———— नैसर्गिकोपाधित्वं दुर्वारमेव स्यादाशयः। अन्यथा सहचारदर्श
नमात्रेण व्याप्तिसिद्धौ गुण[illegible]रूपादेः संयुक्तसमवायेन संयुक्तसमवायमात्रेण [illegible]हणदर्शनात् संयुक्तसमवायातिरि
क्तेन्द्रियसंबन्धाग्राह्यत्वदर्शनात् न समवायेन शब्दग्रहस्यापि [illegible]शब्दे इन्द्रियसंयुक्तसमवायातिरिक्तेन्द्रियसंबन्धाग्राह्यत्वः गु १७८

[illegible]

णत्वाद्यप्रवर्तितिअनुमानात्तत्क्षोत्रसमवायेसंशब्दत्वाद्यनुपपत्तिरितिसर्थः इत्येनीश्रुतरूपयोगकरोऽनास्तिइत्यादिगकासनुपलंभविषयक
त्वे पपतेर्नेशाद्ध्वंसविषयकत्वमितिसमाधत्ते सत्तएवेति शाद्धध्वंसविषयकेत्व किंवाघकमित्याकांक्षायामाह तत्तद्व्याप्येत
रेति। तत्सत्वेतुपंचप्रतियोगियरंगावपि प्रतियोरपुपलंभकसन्निकर्षादिसत्वात्‌ तत्रपृथिवीत्वाद्यनुपलब्धेर्योग्यतावार
णायतदुपलंभकेसाकल्यविशेषणं तथासतितत्रतत्त्वादिसमवधानाभावान्नसकलपृथिवीत्वाद्युपलंभकसमधानरूपायाः पृ
थिवीत्वाद्यनुपलब्धेर्योग्यतायाःप्रसंगःप्रतियोगिप्रकारकसाक्षात्कारज
विरम्यसत्तेन उपलंभकतावच्छेदकयावंतोधर्माः प्रत्येकंतदवच्छिन्नसमवधानेविरहप्रयोज्यरूपमहत्वादेरपितत्
प्रकारकाधिकप्रसक्तेरतुतयातत्समवधानंग्राह्यगगनरूपवत्सुरमहितत्स्वभावप्रसक्त्यानुपपत्तिरितिप्रतियोगीतरत्वेत
दुपलंभकविशेषणं। उपलंभकतावच्छेदकेप्रतियोग्यवृत्तित्वविशेषणापर्यवसितंरूपमहत्वादिप्रतियोगिग्राहकचक्षुःसंयुक्त
समवायादेर्गगनपरमाण्वादावसत्वान्नसैवानुपपत्तिरितिप्रतियोगिव्याप्येतरत्वमुपलंभकविशेषणं। उपलंभकतावच्छेदकेत
द्वृत्तीतरत्वविशेषणापर्यवसितंपत्वपिप्रतियोगिनिघकिंचित [redacted] निकर्षादेनयत्तियोगिनादेशाकीव्याप्तिर्वेप्युधि

कारणतानापिघटरूपाद्यभावपतियोगिनां पृथिवीत्वाद्यभावप्रतियोगिनां च कालिकीव्याप्तिसर्वत्रैव तत्सत्वात् तदुपहितद्याप्यपरस
साधारण्यानुपलंभकपरं आसाधारण्यं च प्रतियोगिविषयतानिरूपितधर्मिविषयताप्रयोजकत्वं तेनात्मनः प्रभृतीनां साधार
२ णोपलंभकानामभावप्रसंगस्वविषयभूतत्वादिरूपधर्मिष्ठत्वासत्वेपि न क्षतिः तेषां भूतत्वादिप्रसारसन्न्वतयाहेतुभूततानां तत्रि
ष्ठविषयताप्रयोजकत्वरूपासाधारण्यसत्वात् तथा च प्रतियोगितरनिरुक्तधर्मिविषयताप्रयोजकसकलप्रतियोग्यु
[illegible] पलंभकारणसमवधानमनुपलब्धेर्घटकमिति फलितम् प्रकृते लेपादेरुपलंभकासमवधानमुपपादयति प्रतिपि
ण्युपलंभकेति एतच्चोपधायत्वं नाभिप्रायेयाभितेव्यंजकवापादिधर्मिविषयतायामप्रयोजकत्वेन निरुक्तयावत्कारणा
[illegible] न्तर्गतत्वात् तादृशनास्तीत्यतिते नोपलभ्यत इत्यर्थकत्वसंभवेपि विनष्ट इति प्रतीतेः ध्वंसो न च कारणीभूतयोग्यानुपल ౬
ब्धिवाधेन सापलपनीया वायोर्व्यंजकत्वेनोभयसिद्धत्वसत्तनुभवसिद्धप्रतीतेरपलापायोगात् वायोर्व्यंजकतास्वीकारसे [illegible]
वोचितत्वादित्याशंकादिनाशप्रसंगस्सोपाधिकत्वेन निरस्त्वा नाशं विनष्टप्रतीतिरपीति वर्णेष्वविनाशप्रतियोगित्व [illegible]
विषयिणी प्रसंगरूपापि प्रतीतिरित्यर्थः व्यंजकवायुसंसर्गध्वंसोपाधिकैवेति वर्णाव्यंजकोपवर्णसंयुक्तो वायुस्तत्संयोगस्तन्नी राम

[illegible]

ध्वंसत्वरूपोपाधेः प्रतियोगित्वविषयिरोपवैलक्षण्यं ध्वंसस्योपाधित्वेन तन्निरूपकविषयत्वे प्रतियोगिरूपभासकतया स्मर्तृध्वंसस्य क्रमोत्रायोग्यत्वेन
वर्गीकथं तत्प्रतियोगित्वप्रतीतिरितिशङ्कानिराकर्तुं स्वगोचरेषु योपनीते ति ध्वंसविशेषयो तदर्थं स्मृत्वाच प्रसङ्गेऽपनीतत्वा[illegible]
पुपनीतभानरूपध्वंसप्रतियोगित्वारोपस्वीकारे स्मर्यमाणध्वंसान्तरप्रतियोगित्वसंभवाच्च तत्कवापुस्मर्तृध्वंसपर्यन्तानुधाव
नमफले [illegible] तथापि उपनीतभानाभावात् असंसर्गाग्रहसहितत्वात् नदप्रस्यैवारोपतपाध्वंसप्रतीतौ साक्षात्कारित्वग्रहानुरोधे
नतादृशध्वंसप्रतियोगित्वारोपस्यस्वीकर्तव्यत्वात् ध्वंसान्तरस्मरणे साक्षात्कारित्वग्रहासंभवात् स्मर्तृध्वंसविषयकत्वावे
आरोपान्तरपि तेन तदुग्रहसंभवादिति अत्र किं विनिगमकमिति उक्ता स्वकतापक्षे विनिश्चयप्रतीते रुक्तप्रपासमन्तरयैवोपप
ते तत्स्वरूपपरित्यागे किं बीजमिति सर्यः [illegible] समित्ता नमे वेति प्रश्न स्येविनिगमकमिति सं वध्यते अप्रतीतनाशाविनश्च घ
टविघमान घटाभेदप्रसयस्यकयत्वविरहत्वेतराहा [illegible] ध्वंसप्रतीत्यनन्तरमिति प्रकृते ध्वंसप्रतीत्यसमित्तार्थः [illegible] आत्मभविक
त्वात विशेषइतिभावः तारत्वेतिरित्या तार[illegible]त्वादिविरुद्धधर्माणां गत्वादिसामानाधिकरण्यावगाहिप्रतीतीनामिसर्यः स्वरूप
लक्षणं इहानीगकारो नास्तिविनष्टः कोलाहलरसादिप्रसपानां विषयविरुद्धमम। [illegible]मत्त कल्पनं [illegible]वाधितामेयव

[ग.टी०] गाहित्वकस्यनन अतएवैतस्यापि स्पष्ट प तिः कृतास्तित्वेति सत्तासु भेदनिपतोत्कर्षापकर्षविरहविधमान प्रतीतिः पुनः तीक्ष्णमिति विद्यमाना
[१८०७] स्वपि भेदप्रत्ययमिता नाम तं ऊकारणघभेदप्रतीतेः सा याच तारत्वमन्दत्वादिरूपविरुद्धधर्मप्रतीतीनां सास्नात्वं वधावगाहित्वे [illegible] त
प्रतीतिस्तित्वे विरोधिनिष्प्रसक्ते नाभेदप्रसंयोगपि भ्रमरूपोपि न स्यादिति तादृशप्रतीतीनां परंतु वंधावगाहित्वे भवत्स्वीकरणीयं तथा [४००]
चाविरोधेनाभेदप्रत्ययप्रमात्वेपि तत्प्रतीतीनां प्रमात्वोपपत्ति सागकस्याहीनामभेदसिद्धिर्भेदप्रसक्तेर्वतितेषां नित्यत्वमिति भाव [६९]
नैयायिकः शाकैने स्याद्तादृशि प्रपत्त साध्यदृश्तिप्रपत्त्वप्रयोजकत्वरूपकप्रपत्तस्यकतादधमिघातेनान्यथासिद्ध नयान्य
देकारपानेननत्कार्यत्वस्याघनेवाधात्तान्यस्वमतेभगवत्स्वत्वस्य शाक्कारपातपानवाधावकान्यरतिवा न्यरात्रन्यप्रप
[९] [६९] त्वसाध्यस्वैवसाधनीपत्वात्ताऽअन्य हेतौ तद्नन्तरमेवेस स्यवेप प्योजनवपोपरनमिवंगत्वेसतिपदनंतरमेवोपत्तभ्रमा [४६]
नस्तनत्कन्यदृति सामान्यतोव्याप्तौ पदनंत्तरमेवेसत्तुपादानेदं ऊघनमिव्याप्ये पत्तभ्रमा नेच पदा सैद्रं ऊदिजन्यत्वाभावे [७]
नव्यभिचारस्यादिति तऽपाद नसामर्थ्यकामितिवाच्यमासामान्यव्याप्सादरेपिपदनन्तरमिव्याप्तिपव्यतिरेकप्रयुक्तव्यतिरेकप्र [४।म]
तिपादपुपत्तमकत्वरूपेपत्तेनेष्वरप्रपत्तस्यकार्याभावप्रयोजकव्यतिरेकाप्रतियोगिनऽपादानासंभवेनवत्त्वप्रप [१८०]

२० तस्यैवोपादेयत्वपासिद्धेर्योग्यस्य तादृशप्रयत्नजन्यत्वस्य बाधेन प्रयोज्यतायाः साध्यनिवेशस्य व्यर्थकत्वात् हेतौ तस्यद्दूपे प्रयत्नपरामर्शकं
व्याप्तिर्विशेषतः [illegible] न्याम्न तोऽग्नात्यास्तत्ते तोपादानात्प्रयत्नानन्तरमुपलभ्यमानस्य प्रयत्ना [redacted] भिव्यंग्यपघटत्वादेस्तत्साध्यत्वेपि नव्यभिचा ८६
रः पक्षस्य स्वापमते विषयीभूतवर्णद्वाराव वर्णाभिव्यंजकेम्प्रयत्नप्रयोज्यत्वसत्तायास्वमतेपि वर्णप्रयत्नानभिव्यंग्यतासिद्धेः पदस्य च प्रयत्नजन्य
साक्षात्कारविषयत्वं तद्वर्णसाक्षात्कारे वर्णालादकस्य पलस्यान्यथासिद्धत्वाः जनकत्वेन [redacted] त इति सिद्धिरित्युच्यते ते तदा [redacted] स्तं
तेन घटत्वादिव्यभिचारो न वर्णितघटत्वाद्यभिव्यंजकौ इन्द्रियसंनिधापकस्य द्रष्टुः परम्पराप्रयत्नस्यान्यथासिद्धत्वात् तत्रापि तद्
लसत्वात् तं व्यापिस्वाद्वारकप्रयत्नप्रयोज्यसाक्षात्कारविषयोयस्तस्यत्वस्य तद्दलार्थतया [redacted] स्व [redacted] तोऽसिद्धिः स्वमते वर्णप्रस १ ४०
से वर्णाद्यैवव तत् प्रयत्नस्य प्रयोजकतया स्वपदेन वर्णोपादानासंभवेन घटत्वादेरेवोपादेयत्वात्तस्य च स्वस्ववर्णोक्तत
ता तानेव घटत्वादिकमपि वतादृशं [redacted] तद्वारकत्वाप्रसिद्धत्वात् द्वारकाप्रसिद्धेरिति तादृशं स्वं जन्यमेव तस्य स्वं च घ
टत्वादौ व्यभिचारीति वाच्यम् [illegible] तस्य द्वारकत्वेन द्वारकान्तरमपि तु स्वं पक्षीपद्वाराभिन्नं तत्वमेवेति निरूपितादृशस्व
पदेनोपादानसंभवात् अनभिव्यंग्यपतीन्द्रियग्राह्यप्रयत्न [illegible] नैवोपलभ्यमाने प्रयत्नासाध्ये घनगर्जितादौ सा [illegible]

ग॰ ६१: सोऽरं ज्ञाने धर्मिव्यंजकत्वेन रसाख्ये परोक्षे च व्यभिचारेण पविशेषः कृत्वेत्यनेन तरमिसंतरमेव कारणत्वेन व्याप्तिं परस्येन्द्रियसंबन्धानुकूलव्यापाराभिव्यं

१८१ जकत्वेऽपि देवदर्शनं प्रति विनेव पत्रपरेन्द्रियसंबन्धस्तस्यैव विशेषव्यापारत्वेन दृष्टान्ततासामान्यव्याप्तौ तु कुविंदव्यापारे तुरीवेमादिकं वा

ऽपपरसामान्यस्यैव दृष्टान्तता संभवः। तद्धर्मिव्यंजकत्वेन देवप्रसिद्धस्य स्वालोकस्य स्वस्य हेतुत्वात् वर्णानिसत्तावादिभिर्वर्णोत्पादक

त्वेनाभिमतप्रयत्नस्यैव वर्णाभिव्यक्तिप्रयोजकत्वोपगमात् तत्संसर्गस्य तन्मते सिद्धिः। तत्तत्सिद्धपप्रयत्नस्य तद्धर्मिव्यंजकतां

निराकरोति। अभिव्यंजकत्वे हीति साक्षात् न धर्मिव्यंजकस्य प्रयत्नस्य त्वादिः। अभिव्यंजकत्वं अभिव्यक्तिप्रयोजकत्वं इन्द्रि

प्र॰ ३७० यसंबन्धकापनायनापकत्वादिति विषये [redacted] इन्द्रियसंबन्धप्रयोजकत्वं प्रतिबन्धकव्यवधानविरहसंपादकत्वादिरूपं

इन्द्रियसंनिधापकत्वादि। प्रतिबन्धकाभावमद्वारीकृत्य विषयेन्द्रिय [illegible] संबन्धसंपादकत्वादिरूपं च दृष्टमिति शेषः प्र

घमे दृष्टान्तमाह कुड्या [redacted] रसारोपेनेति। [redacted] इन्द्रियप्रेरणादिना वेति शेषः। अतो न द्वितीयपक्षोऽपि हरणप्रदर्शनेन तस्य

न तावदादीनां कुघातदिना नानारम्भतरितासंमुखावस्थितानां पदादीनां [redacted] भिव्यंजकत्वं प्रयत्नस्य संनुघट्यते। तद्धर्मन्तात् राम॰

ज्ञाउभयविधमभिव्यंजकत्वं शब्दविषये निसमवेतत्वेन वर्णानां सर्वदेवसमानसमवायपरपसंनिकर्षो [redacted] पत्वेनआ १८१

०९०/२०१ सू० ४ ...कुल० ...

वर्णेन्द्रियसन्निकर्षविरोधित्वव्यपदेने आवरणमें [redacted] प्रत्यर्थे वसन्निकर्षसंपादनेन तदभावात्तदपसारणस्य तस्य वायुद्वाराभिव्यञ्जनेमपल
द्धारत्वासंभवात् [redacted] त्कारी ति ध्येन मयलस्य वर्णाभिव्यञ्जकत्वेपि [redacted] वर्णाभिव्यञ्जकवायुविशे [redacted] प्रेरणायाः श्रोत्रेन तत्संयोगरूप प
३ सहकारिसमवधानेन तस्य तदभिव्यञ्जकत्वं दुर्वारमेति शंकां निराकरोति नापीति श्रोत्रसहकारिसमवधानेनेन्द्रियसंस्कारकस्य
इन्द्रिये विषयग्राहकसंयोगविशेषरूपसहकारिसमवधानसंपादकस्य सक्तदेति युगपदेवेन्द्रियसन्निकर्षयोग्यपावद्विषयो
पलम्भकस्य सहकारिसमवधानस्य संपादकत्वपिसर्थः वायुरपि प्रपलम्भेरितो वर्णाभिव्यञ्जकवायुरपि हरितिसुगपदेवोप
लब्धव्यस्पसर्वेधर्मिसर्थः आद्यान् संपादयेत् तावताकिमित्यत आह तथा चेति सर्वेषां स्पोपलब्धिः स्यादिति एककारादेक
वर्णाभिव्यक्तिकालेपि खकारादुपलम्भकसहकारिवायुसंयोगसमवधाननियमेनुविषयपतत्सन्निकर्षसत्त्वे नच खकारादे
नांसर्वेषां सुत्लब्धिः स्यादिसर्थः तथा च यदीयस्यपदानुपलब्धिस्तदाश्रोत्रेतदभावं [redacted] १
[redacted] वतदनुपलब्धिनिर्वाहकउगंतव्यार ८
सविवादमवतदनिसत्वं प्रपलस्यापत्तितदर्थे विषयद्वारेव तदभिव्यञ्जकत्वमिति निरुक्तसत्यंतदलपादिने हेतुरपिना

गः टी: सिद्ध इति भावः। एतादृशं निरसत्ववाधकं मन्वीन नैयायिकानां संवादमाह। तत्कृत्स्नेति। तत्कृत्स्नस्य प्रकाशोपदिस्तेन न संबन्धः संस्कारोव
१८२ ल्पाभिव्यंजकवायुसंयोगस्यानवहितत्वेन सहकारित मनवहितमपि इंद्रियविषयत्वमात्रं एकस्यैव ग्राहकमित्याशंक्य निराक
४० रोति घटादीति। घटदर्शनार्थमपीत्यर्थः। एवं सति कश्चीद्रिमनैव ध्वनिना ग्राह्यत इति न हीत्यर्थः। अनुत्पन्नतावनुत्पत्तितत्त्व विशेषेपि य
विषयापत्ति न ग्राहनियमः तदा तु तदा तादृशविशेषरहितानामिति स्वरूपं तु घटादेस्तु कंपयोपायामनेककारणसत्त्वे समवापि
कारणागमनादिना विभिन्नजातीयवर्णजनने कंठताल्वादिस्थानवायुसंयोगविशेषादेः सहकारित्वे चित्रपा विचित्रा नो सामग्री
या मनियमात् तथा मन्यते अभिव्यक्तिसामग्र्या एव विजातीयवायुसंयोगघटितत्वेन वैचित्र्यादेकवर्णाभिव्यक्तिसामग्र्यम ४४
[redacted] वर्णाभिव्यक्तिसामग्र्यनियमेन न युगपत्त
वैशद्यापत्तिरित्याशंकते अपेतीति। कार्यं भिव्यक्ति विभिन्नजातीयकार्येशन्दप्रति नियतव्यंजकव्याप्यत्व कारादि विभिन्नाभिव्यक्तिरूपका ४७
र्य [redacted] विभिन्नसामग्रीजन्यत्वमित्यर्थः। तथा च विषयमहाराजस्यैव वायुप्रेरणानवित्त्वस्यपानसंयोग द्वा राम
राप्रयत्नस्य कादिव्यंजकतया उक्तप्रयत्नसाध्यत्वसाधकहेतुरसिद्ध एवेति भावः। नैयायिकं प्रति नियतव्यंजकव्याप्यत्वमेव कका

१२२६ २२ २३

एहीनोत्तरभावसाध्यकानुमानेनतिराकरोतिनेतिवर्णा इति ककाररवकारादयइत्यर्थः अत्रप्रतिनियतव्यंजकव्यंग्यत्वाभावः रवकारादि
व्यंजकव्यंग्यत्वाभावरूपः ककारादौ न साध्यः एकत्वपरिमाणयोर्दृष्टान्तयोः तेनमनःपरिणामपाकादावहेतुनपरसमानेहाविति
समानेन्द्रियग्राह्यत्वेनव्यंजकव्याप्यमितिसामान्यव्याप्तौ एकत्वसमानेन्द्रियकपकत्वे एकत्वाव्यंजकावधितानव्यभिचार
इतिककाररवकारादिरूपपरस्परसमानेन्द्रियत्वेसतीदृशादिनैपारस्पर्यसंपरावधानेनत्वसाध्यमितिमतएवव्यतीभविष्यति
परस्परव्यंजकव्यंग्यपदरूपमित्यस्य वत्वाव्यंजकव्याप्यघटत्वेतद्व्यंजकव्यंग्यत्वंतदभावमित्यर्थः। ककारादौपरस्परव्यभिचारिसन्निक
र्षविशेषादिरूपव्यंजकव्यंग्यरूपककारादेः कत्वादिनाभेदात्तत्वेऽपिनतदभावत्वावच्छिन्नभेदसत्त्वान्नबाधः कारोप्रसेकंकरवादयो
द्दित्वावच्छिन्नभेदसत्त्वेऽपिकरवाभवत्वादिरूपपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षपरस्परव्यंजकव्यंग्यतदभावत्वावच्छिन्नभेदेनानुमत
इतिनसिद्धसाधनावकाशः नचैवंअवयवसंयोगावयवपक्षयोर्मिथोव्यंजकव्यंग्ययोरपिप्रत्येकंद्वित्वेनभेदसत्त्वाद्व्यभिचारानवका
[redacted] शात्सेकावच्छेदकावच्छेदेनेतिहेतुविशेषणस्यैवपर्थ्यमितिवाच्यमासल्लिंगपरामर्शाभावमानुमितिमन
ङ्गीकुर्वतांप्राचांमतेऽभयत्वादिसामान्येनकुद्दपकुस्तलाघुभयरूपान्तकेन [redacted] घारुपाभपता

ग॰टी॰ वच्छिन्नेद्रव्यगुणोभयत्वावच्छिन्नभेदसिद्धिवारणातावच्छेदकताख्यापकसाध्याधिकरणतावच्छेदकताकत्वरूपव्याप्तिस्वपदस्तावच्छेदकाव
१८३ च्छेदेन साध्यानुमितौ पिकतापावाच्यतयाऽक्ते विवेशेषणोनिवेशे अवयवसंयोगावयव्याद्युभयत्वस्य समानदेशेन्द्रि
य[illegible]त्वरूपहेत्वधिकरणतावच्छेद[illegible]साध्याधिकरणतानवच्छेदकत्वादुक्तव्याप्तिभंगप्रसंगेन विशेषणपतार्थकान्तककारादि
व्यंजकव्यंग्यत्वकारादिकत्वविशिष्टस्य खकाराद्यव्यंजकव्यंग्यवृत्तितदुभयस्यैव वाभावः खकारादिसमानदेशत्वेन
सहिततत्समानेन्द्रियग्राह्यत्वेनहेतुनासाधनीयः यत्समानदेशसत्त्वेपतत्समानेन्द्रियग्राह्यत्वे तत्त्वाव्यंजकव्यंग्यत्वसत्तितद्व्यंज
कव्यंग्यत्वस्य तदुभयस्यैव वाभाववत्त्व यथा[illegible]घटैकत्वसमानदेशत्वघटितहेतोरप्यपःस्वाव्यंग्यपदत्वतरद्व्यादिशा का
दिवांद्व्यघटपरिमाणविपरीतघटैकत्ववारतिसामान्यत्वस्वीव्याप्तिरित्यपि कश्चित एतन्मते एकत्वपरिमाणयोरेकस्य दृष्टांत
त्वसंभवेपि एकमात्रपि व अपरस्य[illegible]दृष्टांन्तमिति सूचयितुं द्वयोर्दृष्टांन्ततयोपन्यासः एवं मते तु उभयत्वावच्छिन्नस्य दृष्टांन्त
त्वातथे[illegible]वोध्यमस्वाव्यंजकत्वस्वभानाप्रयोजकत्वस्य साक्षात्कारत्वावच्छिन्नाजनकत्वमितियावत्तव्यंग्यत्वंचतज्जन्य रम
तावच्छेदकस्वसाक्षात्कारत्वकत्वं अतस्तन्मतेव व्यंजकविजातीयवायुसंयोगस्यकत्वोभयविषयकसमूहालंबनसाक्षा
१८३

त्कारजनकत्वेपि विषयकत्वावच्छिन्नप्रत्यजनकत्वेन कार्यत्वात् स्वस्य कार्यजनकव्यंग्यत्वात् एवं [illegible] पि स्वकार्यकत्वं जनकावधित्वानस्य
कत्वाव्यंजनकत्वात् तस्य रागस्य साध्यव्यभिचारप्रसक्तिरिति तत्र गर्भे न दृष्टः अन्यथा स्वा [illegible] व्यंग्यत्वकत्वाभावस्तां [illegible] नेव सामंजस्यात् ६२
न्यायमतेक विषयतावच्छि [illegible] न्नाजनकात्ममनोयोगादिजन्यतासाक्षात्कारविषयत्वेपि स्वकार्यसत्त्वादिविषयकत्वसत्त्वमनोयोगादिजन्यतानव
च्छेदकतया स्वकार्यत्वे कार्यव्यंग्यत्वनिर्वाहः [illegible] कादेः स्वाव्यंजकव्यंग्यत्वकारादिकत्वेपि स्वाव्यंजकमनोयोगादिजन्यतावच्छेदकविषयता
कत्वविरहेण साध्यसत्वनिर्वाहात् स्वाव्यंजकव्यंग्यतत्कत्वेपयाप्यनुत्तमेवास्तीति वाच्यम्। एकदेशिनिरुक्तव्यंग्यत्वनिवेशेन वाध
वारणेपि स्वकार्यकत्वाव्यंजकमनोयोगनिरूपितव्यंग्यतायाः कत्वे सत्वात् स्वकत्वमादाय स्वकार्यकत्वे व्यभिचारवारणाय स्वाव्यंजकव्यंग्यत
त्कत्वे निरुक्तव्यंग्यत्वस्य कपृथकत्वमादायैकत्वे व्यभिचारवारणाय चतस्वाव्यंजकव्यंग्यत्वशरीरे तादृशस्य निवेशनावश्यकत्वरूपक
त्वात्। तत्स्वाव्यंजकेत्यत्राव्यंजकत्वपर्यवसायित्वं अन्यथा ककारारूपपक्षे तेषामपि पर्यवसन्नत्वाव्यंजकव्यंग्यत्वासत्त्वेन सिद्धसाधनापत्तेः
स्वविषयकत्वावच्छिन्नाजनकजन्यतावच्छेदकविषयताश्रयत्वं स्वाव्यंजकव्यंग्यत्वपर्यवसितं एवं तत्स्वाव्यंजकव्यंग्यत्वमपि विवक्षितमत
४ अव्यंजकं भावत्वेन विज्ञायमानं तेनरूपपरिमाणादीनां परस्परं व्यंजकविभिन्नत्वे दोषाभावः व्यंग्यत्वेपि न व्यभिचारः। एवं व्यंग्यत्वविष

[illegible]
[illegible]

ग: टी: येतरत्वेनापि॥ अन्यथा तेषां परस्परव्यंजकत्वस्वव्याप[redacted]तया व्यभिचारप्रसंगात् [illegible]व्यंजकत्वं व्याप्यव्यापकत्वं एकसाक्षात्कारविष
१२४ यत्वेनैव्याप्यिकाभिमतककारखकारयोरेवपक्षताककारघटकत्ववादिनो परेषां तयोरेवककारखकारयोः परस्परविनिर्मोकेनापिक
दाचिदुद्भावान्नासिद्धसाधनं समूहालंबनयोगप्यपो अप्येकैकमात्रविषयकत्वकसाक्षात्कारजनकवायुसंयोगादिव्यक्तेः करखसाक्षात्का
रानुत्पादकत्वात् एवं च स्वाविषयकसाक्षात्कारविषयत्वकत्वस्वाव्यंजकं साक्षाद्विषयेकप्यव्यक्त्वकत्वासत्वेन स्वाविषयकसाक्षा
द्विषयेकत्वकेप्यकप्यक्त्वेरुकत्वा विषयकसाक्षात्कारविषयत्वासत्वेन साध्यसत्वान्न व्यभिचारः साक्षात्कारदोषाभावकालीनो
प्राद्यः। अतोरूपपरिमाणयोर्विषयविशेषवशान्न परस्परविनिर्मुक्तयोः साक्षात्कारे यैन व्यभिचारः मूला प्राधच्छिन्न शरीरनतत्सं
योगयोः परस्परव्यंजकत्वस्वावच्छेदकप्रहव्याप्ययोः समवायेन समनियतयोरपि एकावच्छेदकावच्छिन्नत्वान्न व्यभिचारः व्याप्यवृत्तेर
प्यवच्छेदकोपगमान्नैतेन्या वृत्यव्याप्यवृत्तितया स्वरूपासिद्धिर्न वा व्याप्यत्वासिद्धिः किंचित्तु वर्णानां चेद्वोव्याप्यवृत्तित्वेपि कालेस्वाधि
करणदेशावच्छेदेन वृत्तेरेकावच्छिन्नत्वं तत्र समनियतावच्छेदकताकत्वमतो विभिन्नावच्छिन्ने समानदेशसंयोगयोः काले एक
समवाय्यवच्छिन्नवृत्तिकत्वेपि न व्यभिचारः नन्वेवं समानदेशत्वविशेषणवैयर्थ्यं व्यधिकरणयोः परस्परव्यभिचारि समाना एम १२४

[illegible]

धिकरणयोर्वा काले वृत्तौ विभि[redacted]न्नाधिकरणयोरवच्छेदकतया संनिपत्तावच्छेदकताकत्वविरहेऽपि व्यभिचारानवकाशादिति वाच्यं [redacted] स्वस्वप्रति
योगिमत्त्वसंयोगयोर्घटभेदघटत्वसत्ताभावयोर्व्यभिचारवारणाय समनियतत्वघटकस्य तेस्यावश्यापेक्षत्वात् [illegible]नरसैकशाखावच्छे
देन विभिन्नत्वरूपावच्छेदेन रूपेनादेर्वर्त्तमानयोः संयोगयोर्व्यभिचारस्यापि नावकाशः एकावच्छेदेनैकदेशे वर्त्तमानत्वेऽपि[redacted] नियता
वच्छेदकताकत्वविरहादित्याहुः तन्न समनियतावच्छेदकताकत्वसम्भवेन तद्रूपसमानदेशत्वयोर्दलयोः पृथक् निवेशे एकावच्छेद
नसमानदेशत्वसत्ताभिलिखनासंगतेः ततश्चैकावच्छिन्नवृत्तेर्लाभात् न त्वेकावच्छेदेन समानाधिकरणवृत्तेः एकशाखावच्छिन्नवि
भिन्नत्वरूपावच्छिन्नसंयोगयोर्व्यभिचारस्यानवच्छिन्नैकदेशावच्छिन्नवृत्तिकत्वनिवेशेन वारणीयः तत्र शाखायां विभिन्नत्वावय
वावच्छिन्नायाः एव संयोगद्वयावच्छेदकत्वात् परन्तु तत्र न शाखा संयोगावच्छेदिका अपि तु शाखाविशेषः एवं तेन व्यभिचार इति न
हसनाद्विसंशाखायां संयोग इति प्रतीतेर्दुर्वारत्वात् अन्यथा संयोगादेरव्याप्यवृत्तित्वापत्तेः वस्तुतो विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्न
समनियतसमवायावच्छिन्नाधिकरणताकत्वं एकावच्छेदेन समानदेशत्वं व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकानभ्युपगमे विवक्षणीयम् न
तु विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्नत्वं परस्परानवच्छेदकानवच्छिन्नत्वं व्याप्यवृत्तेरवच्छेदकाप्रसिद्धेन प्रसि[redacted]तीति वाच्यम् एकाधिकरण[redacted]ता

[illegible]

ग॰टी॰ १८५ परनवच्छिन्नात स्वनवच्छिन्नत्वस्यापराधिकरणतायां निवेशनीयत्वात्तन्न लैककालावच्छेदकावच्छिन्नत्वस्य समनियतसंख्यापरिमाणाद्यभावयोः
कालेपि तुल्यावच्छेदकावच्छिन्न [redacted] योर्व्यभिचारवारणाय समवायावच्छिन्नेति एवं चा नवच्छिन्नत्वस्यावच्छेदकाविशेषणत्वेपि
नोक्तसंयोगयोर्व्यभिचारः अनवच्छिन्नात्तस्य समवायावच्छिन्नाधिकरणताविशेषणात्वेन निवेशान् घटपटयोः घटकुड्ययोः स
मवेते विभिन्नावधित्वान्नयोरपि द्विपृथक्त्वे [redacted] पृथक्त्वे व्यभिचारवारणाय समनियतत्वमधिकरणतायां निवेशितं एकेंद्रियग्राह्य
त्वानिवेशान्न विभिन्नेंद्रियग्राह्ययोः [redacted] भिन्नत्वेनाविशेषणीयं विभिन्नपुरुषीयापेक्षाबुद्धिजन्यद्वित्वयोः वि
भिन्नपुरुषीयैकेंद्रियग्राह्य [redacted] योरेकेंद्रियग्राह्यत्वाभावाद्भूतसत्त्वेन न व्यभिचारः व्याप्यफलोपधानघटितपक्षे विभिन्नकालीनसमाना
धिकरणरूपादिव्यक्त्योः विभिन्नकालावच्छिन्नवृत्तिकत्वान्न हेतुसत्त्वमतो न व्यभिचारः एकेंद्रियग्राह्यत्वस्य एकसाक्षात्कारविष
यत्वरूपत्वे तदभावेनापि न व्यभिचारप्रसक्तिः हेतुविशेषणानां साध्यस्य परस्परगर्भतापाद च प्रयोजनं प्रदर्शयति नन्वित्यादिना अव
यवसंयोगबहुत्वे [redacted] वैजात्यं कल्प्य स्वावयविनः तेनावपि नोक्तं जन्य [redacted] वच्छेदकन्तरापेक्षाबुद्धिजन्यावसंयोगावयवबहुत्वकत्वेनेतिया राम
वता फलोपधानघटितसाध्यपक्षे च संयोगबहुत्वविषयकसाक्षात्कारविषययोर्वैसर्व्यः नन्तु बहुत्रीत्याद्युः [redacted] त्पलत्वव्यंजकधी १८५

[illegible]

पाव्यं [illegible]तताद्वन्यारीप जन्यस्मस्मात्कारविषयतावतात्सैरालोकव्यापत्वलाभः । नन्वेतावतापि न व्यभिचारप्रसक्तिः [redacted] लोकस्य [redacted] लोकत्वेन उ
सत्वस्य जनकत्वादिति वाच्यम् । उत्सत्वविषयतानवच्छिन्नायाविशेषरूपावच्छिन्नसौरालोकजन्यतायां तद्विषयतायाऽनवच्छेदकत्वात् ।
तद्विषयकत्वानवच्छिन्नजन्यतावच्छेदकविषयताकत्वरूपतत्स्वजनकत्वस्य त्वमादाय व्यभिचारप्रसक्तिः फलोपधानघटित [redacted] साध्यपक्षे
तथैतत्सम्प्रत्यक्षविषयकता साक्षात्कारविधयोत्पत्तलकत्वमुव्यभिचारवारणायोपन्यस्तं तत्र चानानुपपत्तिरिति ध्येयम् । पर्यन्तकार्यजनकत्व
[redacted] रूपेणेति । प्रथमवृक्षस्य स्वीयं व्याप्यव्याप्यवृ[illegible] नोः सनेननहृत्तौ विभिन्नवच्छेदकावच्छिन्नत्वं वृत्तितम् । नीलस्पर्शालोक
व्याप्यवृत्तित्वे बोध्यम् । उत्पन्नत्वेन संसर्गे [illegible] नैयायिकत्वयोर्घटत्वाद्यो विभिन्नसंस्थानव्यापयोः फलोपधानगर्भताव्यतादृशाप्य
धिकरणारूपाऽस्तिक्यत्वाः वारणाय हेतौ समसत्तसमानदेशसमानेऽपि प्रत्यक्षविभिन्नावच्छेदकावच्छिन्नत्वं योगाद्योः परस्परवृत्तकस्व
स्वावच्छेदकप्रदर्शकं पर्य [illegible] व्यभिचारवारणाय एकावच्छेदेनेति [redacted] नन्वेवमपि तत्तककारखकारादीनां देशे व्याप्यवृत्तितया क
देशान्तदृत्त्यावच्छेदकाऽप्येकावच्छेदेनैकदेशावृत्तित्वस्य यत्र सिद्धिरितिवा[illegible] व्याप्यवृत्तित्तरप्यवच्छेदको पूर्वं न हेतुसिद्धः नन्वेवकावच्छिन्न
तरएकदेशावृत्तित्वप्रयोगस्य विशेषणं तयाच ककारखकारादीनां [redacted] कविरहेऽपि काले अव्याप्यवृत्तित्वे स्वाधिकरणाकाशादेरूप

ग॰ टी॰ देशावच्छिन्नतयाव्याप्तित्तेरवच्छेदका[illegible]नुपगमेपिनेहत्वसिद्धिरितिवा[illegible]एकावच्छेदेनसमानदेशेतीसन्नपकावच्छेदकावच्छिन्नैकदेशानिष्ठाधि
१८६ करणताकत्वस्यैवलाभात् एकावच्छेदकावच्छिन्नत्वसत्तिएकदेशाद्वृतित्वसत्तीसस्यालाभात् तथाविवक्षायाएकसत्वापिरूपादेशा शाब्द
वच्छेदेनकालेवर्त्तमानयोर्विभि[illegible]वयवावच्छिन्नसमानदेशसंयोगाद्यो[illegible]भिचारस्यदुर्वारत्वाच्च नचैकावच्छेदकावच्छिन्नैकदेशानि
ष्ठाधिकरणताकत्वनिवेशेपिविभिन्नावयवावच्छिन्नसमानदेशसंयोगाद्योः[illegible]कालं[illegible]पकावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तिकयोर्व्यभिचारोदु
र्वारइतिवा[illegible]एकावच्छेदेनै[illegible]स्यएकदेशावच्छेदेनसर्वैकत्वात् नचैवंविभिन्नकालावच्छेदेनएकदेशेक्रमेणकपिकरूपादिव्यक्तौफ
लोपधान[illegible]गर्भसंध्यपो[illegible]परस्परविषयकसाक्षात्कारविषयतयाव्यभिचारश्याप्यैतरवच्छेदकोपगमे[illegible]पिरेकावयवरूपदेशा
वच्छेदेनैकदेशावृत्तित्वादितिवा[illegible]देशाकाशसाधारणावच्छेदकनिवेशेपिस्थलकालरूपैकावच्छिन्नतयातयोर्व्यभिचारतादवस्थ्या
त्तस्तेतेषेकदेशावृत्तौएकावच्छिन्नत्ववत्एकस्वरूपावच्छिन्नत्वस्यापिपर्या[illegible]निवेशनोपपत्तेः एकदेशावच्छिन्नवृत्तिकत्वनिवेशे
ततद्वयघटत्वपटत्वयोर्व्यभिचारवारणात् अथैवमपिविभिन्नभागावच्छिन्नैकशाखावच्छिन्नयोः रूपवनचरयोः वच्छिन्नरूपनत गम
संयोगयोर्व्यभिचारोदुर्वारः तयोः शाखारूपैकदेशावच्छेदेनवृत्तित्वात् नवैतादृशसंयोगयोर्विभिन्नशाखाभागावच्छे १८६

स्कौ ननु तृणत्वेति तन्वयोरकरेणावच्छिन्नत्वमितिवा व्यम तृणत्वावयोरूपेन संयुक्तस्तथुरितिप्रसंगस्यदुरूपकवत्व वच्छेदकत्वौ ध्यातानव प
रस्परानवच्छेदकानवच्छिन्नत्वमेवच्छकावच्छेदेने तस्यार्थ इति नोक्तसंयोगयोर्व्यभिचार इतिवा व्यम तथा सतितसमानेदेशत्वेसतीत स्यैवेप्य
र्थोनतारुदर्शितद्वित्यैकाघो: परस्परानवच्छेदककुड्यावयववृत्य वयवावच्छिन्नत्वेन मिथोनवच्छेदकावच्छिन्नत्वस्यैवसत्वादिति
नैतानिरवच्छिन्नकावच्छेदकावच्छिन्नत्वविवक्षयाउक्तसंयोगाघो: शाखारूपेकावच्छेदकावच्छिन्नत्वमादाय व्यभिचारानवकाशा
त विभिन्नतत्त्ववयवावच्छिन्नापारवृत्तशाखायां: संयोगाद्वयावच्छेदकत्वां विभिन्नभागावच्छिन्नशाखावच्छिन्नरूपेन वरया
द्वयावच्छिन्नरूपेननतु संयोगद्वये व्यभिचारवारणाय विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्नाधिकरणताकत्वमिति वेद्रूपेन तु विभिन्नावच्छे
दकानवच्छिन्नत्वं यथासंनिवेशेऽधिकरणत्वंसम्भवेपर्यवसम उपदर्शितसंयोगयो: रूपेन निष्ठतां निष्ठं वाधिकरणताद्वयं मिथो
नवच्छेदकावच्छिन्नमिति न तयोर्मिथोनवच्छेदकानवच्छिन्नाधिकरणताकत्वमुपदर्शितद्वित्वयत्कद्वयस्यघटकुड्ययोर्द्वित्वेऽमि
थोनवच्छेदकत्तत्तदवयवावच्छिन्नत्वेपिघटादिनिष्ठतदुभयाधिकरणताद्वयस्य मिथोनवच्छेदकावच्छिन्नतयाताद्रशाधि
करणता हेतोस्तत्रसत्वात तत्रव्यभिचारवारणाय समानदेशत्वेइतिसम नियताधिकरणताकत्वं समानदेशत्वं नव्याप्यवृ

ग॰ टी॰ ते रवेष्टैकप्रसिद्धौ भि योनवच्छेदकावच्छिन्नत्वे न प्रसिध्यतीति ता एकाधिकरणतापदेन वच्छिन्नातरनौच्छिन्नत्वस्याधिकरणतायां निवेशानी
१८७ यत्वान् इति तत्वं समानदेशत्वे समाबाधेन बोध्यम् तेन परस्पराले जनकत्वस्वप्रतियोगित्तानौ गपयोः घटत्वासत्ताभावघटान्योन्याभावयो
:नव्यभिचारः समानदेशयोः परस्परात्व जनकविभिन्नेंद्रियग्राह्यं गपयोः गंधरसयो र्व्यभिचारवारणायावि शेष्यदलं एकवहिरिंद्रियग्राह्यत्वं
तदर्थः।तेनोक्तयोरपिमनोग्राह्यत यानव्यभिचारः वकाशः।विभिन्नपुरुषीयावेस्याबुद्धिजन्यसमभियतद्विषयोः [redacted]
प्रति नियतपुरुषवेद्ययोर्व्यभिचारो नाशंकनीयः उभयोरेकजातीयेंद्रियग्राह्यत्वेपिए केंद्रियग्राह्यत्वात् एकपुरुषस्याभिन्ना
र्थकत्वात्।नत्वेकजातीयार्थकत्वात् एकत्वे किंकसाक्षात्कारविषयत्वं तु विशेष्यदलफलितार्थः।फलोपधानगर्भसाक्षात्का
रविषययोरपि परस्पराविषयकावधित्वान्नकालीनस्यानेन चास्तु च साक्षात्कारविषययोः स्पर्शैकप्रत्यक्षयो र्व्यभिचार
ग॰ ४ णायपरस्पराविषयत्वैकजातीयसाक्षात्कारविषयोभयान्यत्वमाध्यमादरणीयं।घटैकत्वपरिमाणवद्वित्वादिकार्यादीनां
प्रत्येकपक्षत्वपक्षे यथा घटैकत्वपरिमाणयोर्न समानदेशत्वे सतिसमानेंद्रियग्राह्यत्वेन तस्याश्चपघटपरिमाणकत्वे राम
सतितद्व्यजनकत्वं गपयत्तभिन्नाभिसर्यः।कव्वरस्तुभपत्वस्यपक्षतावच्छेदकत्वेपिघ समान देशत्वेस १८७

[illegible]
[illegible]

तिसमाने द्रियग्राह्ये घटेऽवयवेऽतस्सविमा पेत्नानयंपरस्परा व्यंजकवेत्वे यदुन्मयरसगो रूपमयविन्नपयोरसंयोगः एकावच्छेदेनस
मानदेशत्वे सतीत्यर्थवच्छिन्नवृत्तिकत्वात् रूपसंयोगग्राहकतदवच्छेदकगन्धस्तत्त्वे वृत्तिन्नत्व[?] विषयकसाक्षात्कारवि
[illegible] षयत्वात् अवयविनोः सत्वदशायां चावयवसंयोगसाक्षात्कारस्य अवयविविषयकत्वात् परस्परवि   षकसाक्षात्कारविषयत [illegible]
[illegible] पसाध्यस्य तदुभयेः सत्वात् एवमवयवेद्रव्यत्व अवयविनोऽपि व्यभिचारः प्रसज्येत नैवं द्रव्यत्वस्यपावरव्यवसन्निधापत्वेनरनेवगाम्यव [illegible]
यविनोग्रहात् अवयवसत्वदशायां विघमानस्यावयवव्रद्रव्यत्वस्य वृत्तिनं [?] स्वापि [?] हात्वत्व रूपयोगपत्त्वानभसा [illegible]
अवयविविषयत्वावच्छिन्नकार्यता   निरूपितकारणताप्रन्यावच्छेदकप्रत्यक्षावच्छेदकवयवसंयोगादिव्यंजकतया तद्विषय
तावच्छिन्नातेनकरूपादेरप्यवयविव्यंजकतयोभयस्य लेव्यभिचारप्रतिकूत न्नीलरूपस्य दीपालोकसमवधानेनाग्रहणासौरालो
[illegible] कार्धीनाभिव्यक्तिकत्वात् उसत्वत्वजातेनीलाभिव्यक्तान्वयस्य योग्यसंस्कारान विशेषग्रहस्यगपत्वात् एवं समानदेशयोरेकत्वेकप
[illegible] रूपयोरपि व्यभिचारः प्रसज्येत यदि वयोरेकाव्यंजकं गपत्वसाध्यमुपपत्तेः अतएवत त्वकाविरस्पति नचैतेः अवयव
संयोगेऽतिअवयवसंयोगत्वद्रव्यत्वे परव्यंजकावच्छेदक [?] व [?] पसन्निकर्षव्याप्य [?] रसनात्वप [?] नारसस्येत्यर्थः [?]
[illegible]
[illegible] [redacted] [illegible]

न्या: टी:
१८८

प्रधानगर्भसाध्यपक्षे अवयवसंयोगवत्त्वयोरव्याप्तिकापा अवच्छेदकग्रहप्राव [redacted] प्यसन्निकर्षा समवहिता साम [redacted] मीतस्याः संयोगेनावप
यिनेति तत्पुरुषलम्पएवार्थो विवक्षितः अस्पलत्वेनिस्वाव्यञ्जकर्धीयालोकद्वित्तसामग्री संयोगोसलत्वेन तन्नीलिमस्य र्थं अस्पल
नीलत्वसाक्षात्कारे दीपालोकत्वेन विशेषतो न हेतुतेति तात्पर्य फलोपधानगर्भसाध्यपक्षेतर सत्त्वलाभात् सामञ्जस्येपि स्वरूपयोग्य
तागर्भसाध्यपक्षे दीपालोक स्यालोकत्वेन सामान्यकारणतामाहायोसलनीलिमव्यञ्जकतयादीपालोक
उपेनेति पर्याप्तमर्य घटितदृष्टान्तव्याप्ति दीपालोकसंयुक्तस्वाभिव्यक्तिफलानुपधायकदीपकत्वरूपमेव विवक्षितं तावता सौरालो
कत्वेनासलनीलसाक्षात्कारहेतुताल्लभ्यते तावता चासलत्वविषयितानवच्छिन्नसौरालोकत्वावच्छिन्ननिरूपितजन्यतावच्छे
दकविषयिताकत्वरूपनिष्कृष्टतत्त्वं जकवेव्यक्तस्य नीलिमनि [redacted] लाभे साध्यासत्त्वलाभात् सामञ्जस्ये एकपर्यवसा
नं व्यंजकत्वं योग्येनेति स्वरूपयोग्यतागर्भसाध्ये एकपर्यवसितं व्यंजकस्याव्यवहितानस्य संयोगेनाहमेनैकत्वेनसंपर्थः फलोपधानघटितसा
ध्यपक्षे पूर्ववद्व्याप्तमेव साधुर्याप्याव्याप्यवृत्तिनो रितिसंयोगस्येह नैककमव्याप्यवृत्तित्वं नीलरूपस्यकालिकमव्याप्यवृत्ति
त्वस्वाश्रयोयत्ति कालेतत्रासत्त्वात् एतच्च विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्नवृत्तिकत्वं सस्यैकावच्छिन्नवृत्तिकत्वस्याभावसंपादकं वि राम

१८८

त्रेषपं। असाध्यहृतेस्सोप्यहृसनवच्छेदकेनैत्रेनैवावच्छिन्नतयोर्द्वाहेत्वसत्वान्नीलोत्पलत्वयोर्न्यूनाधिकरणवृत्तितयापि न समानदेशा
त्वगर्भहेतुसत्वमित्याह अलत्वस्यैवेति। अधिकदेशावृत्तित्वेनेति। नीलरूपापेक्षयेसादिः चकारस्तत —— नन्तरं योन्यः। [illegible]कावच्छे
रे नह्रसमावाद्विभिन्नावच्छेदकानवच्छिन्नाधिकरणताकत्वसहितसमानदेशात्वरूपहेत्वभावादिसर्थः। समानकालस्यापि समा
नदेशावपि स्थितद्वयपववहुत्वयोरेकत्वैकपृथक्त्वयोर्हेतुसत्वेन साध्यस्य परस्परगर्भतास्फुटीकृता तादृशसाध्यस्य सत्वपाव्यभिचा
रमु[illegible]रति वहुत्वेति वहुत्वव्यंजकव्याप्यत्वं वहुत्वव्यंजकसकलसामग्रीयं[illegible]त्वं अवयविनः पप्यक्षैव्याप्यत्वंतव्यंजकसामग्रीव्याप्यत्वं
केत्वस्यैति। अतो न परस्परेत्यतयोरित्यादिः वहुत्वस्यावयवाव्यव्यंजकसामग्रीव्याप्यत्वेपि अवयविनो वहुत्वाव्यंजकसामान्यव्याप्यत्ता
ता। एकं[illegible]त्वस्यैकत्वाव्यंजकसामग्रीव्याप्यत्वेपि एकस्मैकपृथक्त्वाव्यंजकसामान्यव्याप्यत्वादितिभावः स्वरूपयोग्यतागर्भसाध्य
पक्षेनैतं दूष्या संगतिः वहुत्वैकपृथक्त्वव्यंजकसामग्रीणामवयवैकत्वाव्यंजकत्वलाभे वहुत्वपृथक्त्वयोरवयवैकत्वाव्यंजकपाव रामप्रसीव
शब्दयत्संनिकर्षावच्छितान व्याप्यत्वेपि अवयवैकत्वयोर्न वहुत्वपृथक्त्वाव्यंजककारणसावृत्ताभिव्यक्तिकत्वमित्यर्थलाभे न व्यभिचारस्तु
केद्वारातां अवयविनदृ्वावयववहुत्वस्यापि साक्षात्कारं प्रतियोग्यत्वमेवनीरूपादिसमवेतवहुत्वादिप्रसक्षवारणाय गुणप्रस

ग: ध टी: सोपि रूपादेः व्याप्यतासंबंधेन हेतुत्वात् यद्यपि च रूपत्वादिविषयतानवच्छिन्नरूपादिजन्यतायां द्रव्यविषयताया अवच्छेदकत्वात् तद्विष-
१८९ यतानवच्छिन्नजन्यतावच्छेदकविषयताकत्वरूपं च रूपत्वाव्यंजकवृत्तित्वमवयविनोद्भूतरूपस्य तेन तादात्म्येन व्यंजकत्वं न निवे-
रूपे अपि तु तद्विषयितावच्छिन्नजनकतास्य जन्यप्रतीतिनिरूपितावच्छेदकविषयिताकत्वरूपं च पर्याप्तमेव तत्तासीरत्वाविशेषिते
नाप्यालोकत्वेनोत्सलत्वादिव्यंजकतासीरालोकत्वावच्छिन्नव्यंग्योत्सलनीलादिनव्यभिचारः अत एव वेति स्वरूपयोग्यतागर्भ
साध्ये स्वाव्यंजकस्वभावत्वेन विशेषयान्तफलोपधानगर्भसाध्ये दोषाभावकालीनत्वनिवेशात् स एवार्थः वलाकायाः रूपाव्यंज-
कदोषसत्त्वे परिमाणाव्यंजकत्वाभिव्यक्तिर्दोषविशेषाभावात् एवं करान्वितपरिमाणाव्यंजके दोषविशेषाभावात् रूपमात्राभिव्य-
क्तेरिति भावः अन्येति संख्या एकत्वादित्वान्यतररूपापरिमाणादिघटत्वादि मीमांसकसमाधानेमेवमिति प्रतीतिः पूर्वापवर्णि-
तसाध्यप्रतियोगितावच्छेदकमन्नसाध्यंककारत्वका रोभयाश्रयाग्राहकेन्द्रियग्राह्यत्वहेत्वर्थः न तु पर्याप्तं तत्तदुभयाश्र-
यग्राहकेन्द्रियग्राह्ये रत्नविवक्षितेरससहितगंधरूपानानुरोधेन यदुभयाश्रयग्राहकेन्द्रियग्राह्यत्वं तदुभयपर्याप्तनिरुक्तप्रतियोगितावच्छे- गंभ
दकत्वं ग्रामितिसामान्यताप्रासाद्यघटादिरूपव्यणुकोभयत्वावच्छिन्ने व्यभिचारात् तत्कारादिमात्रे तत्साध्यतामनेतत्स्य नहारसमा
१८९

— ७४/०७३

ग॰पृ॰ध दापगंधसाक्षात्कारे दृष्टान्तःपरन्तु गगनस्य नीलत्वेन भ्रमस्यासिद्ध्वा भ्रमविषयत्वान्न हेतुसिद्धिः नच यद्रूपाश्रयात्मा हे केदेशप्रमात्वं यत् तन्निरुक्त
१९ प्रतिनियतत्वमप्रमितिसामान्यतो व्याप्तो गुरुत्वगंधो भयघटकगंधे व्यभिचार इति वाच्यं लौकिकसाक्षात्कारविषयत्वेन हेतुघटको
भयस्य विशेषणीयत्वादिति आपाततः इति समर्थत्वेन साक्षात्कारमात्रविषयगंधयोः प्रामाणिकत्वे तत्र व्यभिचारः विषयभिन्न [illegible]
सामग्र्योऽन्येनाधिकत्वविरहादिति तादृशव्यभिचारः स्फुट इति विसर्गः ॥ ॥ ॥ ॥ इति श्रीगदाधरभट्टाचार्यविरचिता प्रति
नियतसंज्ञकं ग्रन्थमपर्यन्ता ग्रन्थसमाप्ति टिप्पणी समाप्ताः श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री श्री

౧౮౨౬

చిం॰ తా॰ [illegible]